

Dvojica autorov z Katedry histórie Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici Imrich Nagy a Pavol Maliniak pristúpila netradičným spôsobom k tureckej problematike, k téme, ktorá je v slovenskej historiografii síce rámcovo spracovaná, ale ostáva nesmierne množstvo dokumentov, ktoré ostávajú z rozličných dôvodov neznáme. Preto možno uvítať predkladanú prácu, ktorá predstavuje sondu do problematiky tým, že sa zaoberá na jednej strane myšlienkovým svetom tohto obdobia a na strane druhej konkrétnym každodenným životom vojenského veliteľa brániaceho krajinu pred Osmanmi. Svoj výklad umocnili prekladom prislúchajúcich prameňov, čím aj čiastočne spĺňajú požiadavku vydávania pôvodných prameňov alebo ešte lepšie i prekladov, ktoré v našej súčasnej vede vo veľkej miere absentuje, najmä v porovnaní so zahraničím.

Eva Frimmová

Pramenná edícia autorskej dvojice Pavla Maliniaka a Imricha Nagya je po dlhšej dobe stagnácie erudovaným príspevkom k dôkladnejšiemu poznaniu doby. V publikácii sa stretávajú dva protichodné pohľady: na jednej strane stojí teoretická úvaha jedného z najväčších humanistov dobovej Európy, Erazma Rotterdamského, na strane druhej sú písomnosti týkajúce sa priameho aktéra protitureckých bojov, vojaka a stoličného funkcionára Jána Kružiča. Kým prvý v obširnejšej úvahe *Nanajvýš prospešná úvaha o vyhlásení vojny Turkom* zostáva v polohe teoretika, ktorý predvádza brilantné rétorické cvičenie, korešpondencia z prostredia Jána Kružiča podáva obraz dobového bytia a problémov takpovediac v „priamom prenose“ – priamo od aktérov vojenských, politických, ale i spoločenských pohybov.

Tünde Lengyelová

TUREK NA OBZORE

TUREK NA OBZORE

Z prameňov k uhorsko-osmanským vzťahom

Turek na obzore

(Z prameňov k uhorsko-osmanským vzťahom)

Pavol Maliniak – Imrich Nagy

Kraków 2013

Turek na obzore (Z prameňov k uhorsko-osmanským vzťahom)

© Pavol Maliniak – Imrich Nagy, 2013

Výber textov, komentáre a úvodné štúdie: Imrich Nagy (Erazmus Rotterdamský), Pavol Maliniak (Ján Kružič). Preklady textov: Imrich Nagy (Erazmus: Nanajvýš prospešná úvaha o vyhlásení vojny Turkom), Pavol Maliniak, Daniel Haas Kianička, Imrich Nagy (Ján Kružič, Výber z listov a listín)

Preklady resumé: Dr. Maxim Mordovin, Mgr. Ondrej Kúkoľ

Vydal

Spolok Slovákov v Poľsku – Towarzystwo Słowaków w Polsce
ul. św. Filipa 7, 31-150 Kraków
e-mail: zg@tsp.org.pl
www.tsp.org.pl

a

Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Publikácia bola finančne podporená grantom VEGA č. 1/0165/11 „Reflexia uhorsko-osmanských vzťahov v prameňoch 16. – 17. storočia“

Recenzentky: PhDr. Eva Frimmová, CSc.
PhDr. Tünde Lengyelová, CSc.

© Spolok Slovákov v Poľsku – Towarzystwo Słowaków w Polsce, Kraków 2013

ISBN 978-83-7490-652-4

Obsah

Predhovor.....	5
Erazmus a jeho apel na vedenie vojny proti Osmanom (<i>I. Nagy</i>).....	9
Nanajvýš prospešná úvaha o vyhlásení vojny Turkom pri príležitosti výkladu 28. žalmu.....	31
Čabradský a krupinský kapitán Ján Kružič (<i>P. Maliniak</i>).....	99
Výber z listov a listín (1549 – 1576).....	116
Pramene.....	204
Literatúra	215
Összefoglalás	225
Zusammenfassung.....	229
Menný register.....	234
Miestny register	240
Zoznam použitých vyobrazení.....	245

Predhovor

Zdanlivo priamočiare, v skutočnosti mnohotvárne uhorsko-osman-ské vzťahy, predstavujú v súčasnosti bohatý námet pre výskum stereotypov v historickej perspektíve. Aktuálne bádanie zastúpené najmä historiografiou a literárnou vedou upriamuje z rôznych hľadísk pozornosť na „obraz Turka“ predovšetkým pri analýze cestopisov, básnických diel, piesní, ale aj osobných denníkov a korešpondencie. Od identifikácie a analýzy konkrétnych opisov etnicky heterogénnych Osmanov prechádza až k štúdiu zobrazovania abstraktného a bezčasového Turka. V optike prameňov popri schematickom budovaní obrazu nepriateľa a motívu Božieho trestu paradoxne nachádza aj obrazy priateľského Turka, zbožného moslima, politicky svojbytného občana, reprezentanta neznámej kultúry, krvilačného tyrana, či divocha. Tieto a ďalšie obrazy pritom presahujú do súčasnosti a spolu vytvárajú naše predstavy o islame o moslimskom cudzincovi.¹ Bádateľské prístupy zároveň poukazujú na skutočnosť, že ťažisko výskumu sa z politických dejín presúva na sociálne a najmä kultúrne dejiny. V týchto súvislostiach je potrebné uviesť, že napriek inovatívnym interpretačným prístupom v domácich podmienkach absentuje priebežne rozširovaná a všeobecne prístupná pramenná základňa.

V dosiaľ jedinej monotematickej edícii *Rabovali Turci...*, ktorá sprístupnila celoslovenský výber prameňov zo 16. – 17. storočia, boli uverejnené pôvodné preklady z kroník. V prípade publikovaných listov však väčšia časť z nich pochádzala zo starších vydaní Pavla Križka, Michala Matunáka a Františka V. Sasinka.² Ďalšie práce tohto druhu žiaľ nenasledovali. I keď

¹ Bez nároku na úplnosť uvádzame práce so vzťahmi k domácim prameňom: RATAJ, T.: *České země*, s. 12-15, 219-292; SABATOS, Ch.: *Náboženská identita*, s. 209-213; ÁGOSTON, G.: *The Image of the Ottomans*, s. 21-23; KÁKOŠOVÁ, Z.: *Obraz Turka*, s. 110-123; BŮŽEK, V.: *Střední Evropa*, s. 108-112; LENGYELOVÁ, T.: *Obraz Turkov – Osmanov*, s. 13-17; GOÓTŠOVÁ, A.: *Obraz Turka*, s. 45-55.

² HORVÁTH, P. (ed.): *Rabovali Turci*, s. 221-240, č. 1-18, s. 241-260, č. 1-70.

v nedávnom období vyšli v rámci edície *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov* tri zväzky odkazujúce svojimi názvami na obdobie osmanskej okupácie Uhorska, ich označenie poskytlo skôr rámec pre definovanie historického obdobia. Nesprístupňuje preto len pramene k uhorsko-osmanským vzťahom, ale v širšom spektre sleduje vnútropolitické, náboženské, kultúrne, hospodárske a sociálne pomery v neskorom stredoveku a ranom novoveku.³ Zámerom predloženého výberu prameňov pod označením *Turek na obzore* je rozšíriť doterajší stav poznania novými prekladmi, ktoré poskytnú faktografickú a interpretačnú základňu pre ďalšie bádanie. Vzhľadom na početnosť a rôznorodosť pramenného materiálu práca nemá ambíciu obšiahnúť celouhorský alebo celoslovenský priestor. Pri výbere sme zvolili užšie tematické aj časové zaradenie textov, ktoré reprezentujú dva rôzne myšlienkové svety – humanistického vzdelanca a vojenského veliteľa.

Humanista a literát Erazmus Rotterdamský⁴ predstavuje vo svojom diele *Nanajvýš prospešná úvaha o vyhlásení vojny Turkom* odstup a nadhľad učenca ukotveného v západnom intelektuálnom prostredí. Odlišný pohľad, poznačený vynúteným kontaktom s Turkom – Osmanom, prináša písomná komunikácia Jána Kružiča, kapitána vojenskej posádky na hrade Čabrad' a následne v meste Krupina s inými vojenskými veliteľmi, panovníkom a

³ *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov*. VI. Pod osmanskou brozďbou; *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov*. VII. Turci v Uhorsku. I; *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov*. VII. Turci v Uhorsku. II.

⁴ Z mimoriadne rozsiahleho Erazmovho diela boli doposiaľ v slovenskom preklade publikované iba dve jeho ucelené práce (azda Erazmov najslávnejší spis *Moriae encomium* – publikovaný najskôr v antológii filozofického myslenia – vyšiel spolu s biografickou esejou S. Zweiga pod názvom *Triumf a tragika bláznivosti* a jeho rady cisárovi Karolovi V. predstavujúce Erazmov pohľad na ideálnu vládu – ERASMUS: *Institutio principis Christiani* = *Výchova kresťanského vladára*). Okrem toho máme k dispozícii aj dva výbery z jeho listov (ŠKOVIERA, D.: Ján Antoninus z Košíc a Erazmus Rotterdamský vo svetle korešpondencie a kapitola „Slovenskí Erazmovci“ v antológii *Latinský humanizmus*, s. 57-124). Napriek tomu, že tieto edície nám neponúkajú reprezentatívny prierez Erazmovými názormi, nájdeme v nich niekoľko dôležitých postrehov charakterizujúcich Erazmov pohľad na Osmanov a obranu kresťanskej Európy pred ich vojenskou agresiou.

úradmi. Na rozdiel od Erazmovho akademického spisu, ktorý je skôr morálnym apelom k politickým elitám na zomknutie sa v boji proti Osmanom, Kružičov súbor 40 listov a listín verne odráža každodennú uhorskú realitu z vojenského pomedzia. Sme presvedčení, že takéto sondy môžu vo väčšej miere priblížiť konanie a postoje protagonistov a spoluúčastníkov fenoménu, ktorý poznáme pod označením osmanská okupácia Uhorska.

IMAGO · ERASMI · ROTERODA-
MI · AB · ALBERTO · DVRERO · AD
VIVAM · EFFIGIEM · DELINIATA ·

ΤΗΝ · ΚΡΕΙΤΤΟΤΑ · ΣΥΓΓΡΑΜ-
ΜΑΤΑ · ΑΙΕΙ

· M D X X V I ·

AD

Erazmus a jeho apel na vedenie vojny proti Osmanom

Imrich Nagy

Vojna proti Osmanom, ktorá bola spočiatku pre európskych monarchov objektom vojenskej prestíže získanej v križiackych výpravách, resp. záležitosťou ochrany a rozširovania svojich obchodných záujmov, sa po páde Konštantínopola v roku 1453 a následných úspechoch osmanskej expanzie do Európy postupne stáva ich existenčnou otázkou. Vzdialená vízia úspechu, slávy a bohatstva sa rýchlo mení na pocit strachu z čoraz reálnejšej hrozby. Tento strach sa premieta do vytvorenia obrazu hrozného lúpiaceho a vraždiaceho Turka ako úhlavného nepriateľa kresťanstva, ktorý sa rýchlo stáva toposom humanistickej spisby. Svoje osobitné vyjadrenie potom nachádza vo výzvach a apeloch na obranu kresťanskej Európy a potrebu spoločného postupu proti osmanskému nepriateľovi.¹ Takýmto je aj spis *Utilissima consultatio de bello Turcis inferendo et obiter enarratus Psalmus XXVIII*, čiže *Nanajvýš prospešná úvaha o vyhlásení vojny Turkom pri príležitosti výkladu 28. žalmu* Erazma Rotterdamského z roku 1530.

Erazmus, ako naznačuje jeho prímeno, sa narodil v nizozemskom Rotterdame v noci z 27. na 28. októbra 1469. Ešte v detstve stratil oboch rodičov, a tak v roku 1487 vstúpil do kláštora riadnych kanonikov rehole sv. Augustína v Steyne neďaleko Goudy. Tu sa zoznámil s dielom Lorenza Vallu, talianskeho humanistu, ktorý ako prvý upozornil na potrebu kritického filologického preskúmania pôvodných kresťanských antických textov.² Erazmus, ktorého mimoriadne silne oslovili tieto myšlienky, píše v roku 1488 jednu zo svojich prvých literárnych prác, ktorá je práve oslavou

¹ Pars pro toto môžeme spomenúť dielko talianskeho humanistu Riccarda Bartoliniho (1470 – 1529) *Oratio ad Imp. Caes. Maximilianum Aug. ac potentiss. Germaniae principes de expeditione contra Turcos suscipienda* adresované v tomto duchu cisárovi Maximiliánovi I. a nemeckým kniežatám.

² Filologickou metódou preukázal napr. nepravosť tzv. Konštantínovej donácie.

diela L. Vallu (*Paraphrasis seu potius epitome in Elegantiarum libros Laurentii Vallae*).³ Vznikajú tu aj koncepty jeho dvoch neskorších prác: o chvále rehoľného života *De contemptu mundi* (*O opovrhovaní svetom*)⁴ a apológia klasickej antickej vzdelanosti *Antibarbari* (*Kniha proti barbarom*).⁵

Nespokojný so životom za kláštorými múrmi sa chopil prvej príležitosti, ktorá sa mu ponúkla a vstúpil do služieb Hendrika van Bergen, biskupa z Cambrai, ktorý ho v roku 1492 menoval svojím tajomníkom. Biskup, veľmi rýchlo rozoznávajúci talent, ktorý drieme v Erazmovi, ho už o tri roky neskôr uvoľnil zo svojej služby a poslal ho na teologické štúdiá do Paríža. Zlé životné podmienky ho prinútili zlepšiť si svoje postavenie doučovaním detí z bohatších rodín. Učebné materiály, ktoré si pre nich pripravil, sa stali základnou kostrou jeho neskorších diel, ktoré mu zaistili slávu a renomé. Na prvom mieste treba spomenúť *Familiarium Colloquiorum formulae*,⁶ čiže príručku dôverných rozhovorov, ďalej príručku o koncipovaní listov *De conscribendis epistolis*,⁷ či fenomenálnu učebnicu latinskej štylistiky *De copia verborum ac rerum*.⁸ Bez pochyby z takto nadobudnutých praktických pedagogických skúseností vychádzali aj Erazmove zásady humanistickej vzdelanosti *De ratione studii*.⁹ Využíjúc pôvodnú formu naplnil ju novým obsahom, ktorým komentoval nielen dianie okolo seba, ale nastolili aj vážne otázky spochybňujúce napr. neomylnosť cirkvi a autoritu jej reprezentácie.

V Paríži sa Erasmus zoznámil s mladým Williamom Blountom – Lordom Mountjoyom. Vďaka nemu sa na jar roku 1499 dostáva do Anglicka.

³ *Contemporaries of Erasmus* 3, s. 372.

⁴ Pod názvom *De contemptu mundi epistola* vyšlo tlačou toto dielo až v roku 1521 u Th. Martensa v Lovani (Leuven v Brabantsku – dnes Belgicko).

⁵ Tlačou prvýkrát vyšla v roku 1520 u J. Frobeny v Bazileji.

⁶ Prvé, Erazmom autorizované vydanie *Dôverných rozhovorov* vyšlo až v roku 1519 v Lovani u Th. Martensa. Postupne ho dopĺňal, takže v roku 1526 vyšlo u J. Frobeny v Bazileji pod názvom *Familiarium Colloquiorum Opus*.

⁷ Prvé, Erazmom autorizované vydanie vyšlo v roku 1522 v Bazileji u J. Frobeny.

⁸ Pod názvom *De duplici copia verborum ac rerum commentarii duo* vyšla táto učebnica prvýkrát už v roku 1512 v Paríži u J. Badia.

⁹ Prvýkrát bolo toto dielo autorizovane publikované vedno s predchádzajúcim spisom *De copia verborum ac rerum* u J. Badia v Paríži v roku 1512.

Počas tohto svojho prvého anglického pobytu, ktorý trval až do začiatku roku 1500, sa zoznámil s najvýznamnejšími anglickými humanistami tej doby – Tomášom Morom a Johnom Coletom, pričom medzi Morom a Erazmom vzniklo aj nezvyčajne pevné puto osobného priateľstva. Tomáš More, ktorý bol vychovávateľom budúceho Henricha VIII., predstavil Erazma aj mladému, vtedy 9-ročnému princovi, pre ktorého narýchlo zložil chválospev *Prosopopoeia Britanniae maioris quae quondam Albion dicta nunc Anglia dicitur*.¹⁰

Po návrate do Francúzska sa Erasmus opäť ocitol vo finančnej tiesni, ktorú sa rozhodol riešiť spísaním stručnej príručky známych antických sentencií sprevádzaných vysvetľujúcim komentárom, o ktorej predpokladal, že si rýchlo nájde svojich čitateľov. Takto vznikol základ budúceho Erazmovho majstrovského veľdiela *Adagia*,¹¹ ktoré mu zaistilo renomé kniežat'a humanistickej vzdelanosti. V tomto období sa tiež začal zdokonaľovať v gréčtine, ktorú nevyhnutne potreboval pre svoje humanistické štúdiá a začal pracovať na svojom teologickom spise *Enchiridion militis Christiani* (*Rukoväť kresťanského bojovníka*).¹² Erasmus v ňom prvýkrát

¹⁰ Tlačou toto dielko vyšlo spolu s dedikačným listom Henrichovi VIII. ako príväzok prvého vydania *Adagií* v roku 1500. *Contemporaries of Erasmus* 2, s. 178.

¹¹ Toto Erazmovo dielo sa dočkalo snáď najviac vydaní, a to ešte za života autora, ktorý ho neustále dopĺňal a rozširoval. Po prvýkrát vyšlo pod názvom *Adagiorum Collectanea* ešte hneď v roku 1500 v Paríži u J. Philippiho (obsahovalo výklad 800 sentencií). V roku 1508 u A. Manutia v Benátkach ho už publikoval rozšírené na vyše tri tisíc sentencií: *Adagiorum Chiliades tres, ac centuriae fere totidem*. K dielu pripájal aj neskôr výklad ďalších sentencií, ktoré neraz už predstavovali samostatné dielka s konkrétnou tematikou, napr. v silne protivojnovom a pacifistickom duchu koncipovaný výklad sentencie *Dulce bellum inexpertis* (Sladká je vojna tým, ktorí ju neokúsili). V roku 1514 u Schürera v Paríži publikoval v rovnakej forme zbierku prirovnaní *Parabola sive similia*. Na konci svojho života sa ešte raz vrátil k tomuto nevyčerpatel'nému žriedlu antickej múdrosti, aby z nej vybral pestrú mozaiku duchaplných anekdot, trefných výrokov a múdrych činov, ktoré v roku 1531 publikoval u J. Frobena v Bazileji pod názvom *Apophthegmatum ex optimis utriusque linguae scriptoribus libri*. Tieto Erazmove práce môžeme považovať za akúsi „summu“ humanistickej vzdelanosti, ktorá v antickej gréckej a rímskej literatúre hľadala zdroje svojej inšpirácie i argumentácie.

¹² Tlačou prvýkrát vyšlo u Th. Martensa v Antverpách v roku 1503.

predstavil svoju teologickú koncepciu: inšpirovaný hnutím *Devotio moderna*, bezpochyby aj dielom jedného z jeho reprezentantov T. Kempenského (*De imitatione Christi*), ale najmä vlastnými skúsenosťami a s humanistickou výzbrojou predstavuje odvážny návrh návratu ku koreňom pravej zbožnosti, ktoré vidí v pôvodných biblických textoch. Tu treba hľadať dôvod, prečo bol Erazmus po nástupe reformácie obvinený z nejednej strany tým, že svojimi názormi a svojím dielom de facto vydláždil Luterovi cestu. Erazmus však bol reprezentantom tzv. kresťanských, resp. biblických humanistov, ktorých cieľom bola reforma, nie reformácia cirkvi.

V roku 1504 sa mu v starej knižnici premonštrátskeho kláštora neďaleko Lovane náhodou dostal do rúk rukopis L. Vallu, v ktorom tento taliansky humanista vyslovil kritické poznámky k novozákonnému textu *Vulgaty* a naznačil potrebu jeho filologickej analýzy. Erazmus bol týmto textom v pravom slova zmysle oslovený. V roku 1505 najprv publikoval Vallov náčrt s vlastným úvodom.¹³ Súčasne si však už stanovil nový cieľ – vypracovať svoje vlastné poznámky k textom *Nového zákona* a na základe nich pripraviť ich nový preklad. Pracoval na ňom takmer jedno desaťročie, aby ho napokon v roku 1516 publikoval a venoval vtedajšiemu pápežovi Levovi X.¹⁴ Tento Erazmov preklad, ktorý poukázal, že aj autorita kanonizovaného textu *Vulgaty* by mala byť prístupná reflexii, sa stal základným kameňom reformného aj reformačného hnutia v Cirkvi v nasledujúcich rokoch.

Medzitým však Erazmus pokračoval vo svojej učenej peregrinácii: na pozvanie svojich priateľov a mecénov Erazmus: na jeseň roku 1505 odišiel znovu do Anglicka a na nasledujúci rok prijal od dvorného lekára Henricha VII. ponuku sprevádzať jeho syna na univerzitných štúdiách v Taliansku. Počas tohto svojho talianskeho pobytu sa zoznámil aj s jedným z najznámejších vtedajších kníhtlačiarov – Benátčanom Aldom Manutiom. Erazmus pri ňom spoznáva výhody spolupráce medzi autorom

¹³ *Laurentii Vallensis viri tam Graecae quam Latinae linguae peritissimi in Latinam Novi Testamenti interpretationem ex collatione graecorum exemplarium adnotationes apprime utiles.* (Paríž, J. Badius).

¹⁴ Pod názvom *Novum Instrumentum* ho vytlačil J. Froben v Bazileji.

a vzdelaným kníhtlačiariom, ktorý nie je iba remeselníkom, ale tiež vzdelaným humanistom, mecénom, kritikom i editorom v jednej osobe. Nie div, že v ďalších rokoch svojho života si už Erasmus volí svoje pôsobisko vždy podľa tohto kritéria (napr. Th. Martens v Lovani), aby napokon našiel dokonalý súzvuk a de facto aj svoj domov u J. Frobena v Bazileji.

V roku 1509 Erasmus opustil Taliansko a vrátil sa naspäť do Anglicka, hľadajúc pokoj pred vojnovou vravou, ktorej prepadla takmer celá Európa. Už cestou začal pracovať na knižke, ktorá mu zaistila mimoriadnu popularitu – *Moriae encomion sive Stultitiae laus* (*Chvála Bláznivosti*). Názov je slovnou hračkou, ktorá môže odkazovať nielen na personifikovanú postavu Bláznivosti či Pochabosti, ktorá ovláda mysle ľudí od najchudobnejších vrstiev až po vládnuce kruhy, ba celý svet, ale aj na jeho anglického priateľa T. Mora. Práve u neho dokončuje tento text,¹⁵ ktorý je jedinečnou uštipačnou kritikou spoločnosti zmietanej ľudskými chybami a pokleskami, vďaka čomu si zachováva aktuálnosť pre ktorúkoľvek dobu.

V roku 1516 začalo v Erazmovom živote verejne najaktívnejšie obdobie. Nástupca španielskeho trónu Karol I., neskorší cisár Karol V. ho menoval za svojho radcu. Erasmus využil túto príležitosť k spísaniu ponaučení pre budúceho vladára, do ktorej skoncipoval svoje predstavy a túžby po spravodlivo usporiadanom a riadenom štáte, ktorý žije v mieri v priateľskom zväzku s ostatnými kresťanskými štátmi Európy. *Institutio principis Christiani* (*Výchova kresťanského vladára*)¹⁶ je však súčasne aj ostrou kritikou súvekej politiky založenej na nenaplniteľných mocenských ambíciách vtedajších monarchov. Pripomeňme si, že toto obdobie je obdobím boja o hegemoniu v Európe, do ktorého bol na jednej strane zaangažovaný francúzsky kráľovský rod z Vallois, na strane druhej Habsburgovci a striedavo im sekundovali anglický kráľ Henrich VIII., Pápežský štát, resp. osmanskí dobyvatelia. Proti ich krvavým vojnovým zápasom Erasmus publikoval hneď v nasledujúcom roku ďalšie dva spisy odsudzujúce

¹⁵ ALLEN, P. S.: *The age of Erasmus*, s. 143. Anglicko opúšťa až kvôli publikovaniu *Moriae encomion* v Paríži u Gillesa Gourmonta v roku 1511.

¹⁶ Tlačou vyšla v roku 1516 u J. Frobena v Bazileji.

vojnové besnenie – *Querela pacis* (Nárek mieru)¹⁷ a *Dulce bellum inexpertis* (Sladká je vojna tým, ktorí ju neokúsili).

V tom čase do Erazmových osudov naplno zasiahla reformácia. Erazmus už vtedy požíval všeobecnú autoritu, a tak všetky strany čakali, ako sa zachová: Luter ho žiadal aspoň o neutrálny postoj, Henrich VIII. a pápež Hadrián VI. o artikuláciu zásadného odmietavého postoja. Erazmus sa najprv odmietol jednoznačne vysloviť, keďže správne predpokladal, že akékoľvek nekompromisné vyhlásenia a kroky by mohli znamenať ďalšiu veľkú schizmu pre Cirkev. Väčšina vtedajších autorít to však takto nevidela a jeho váhanie odsúdila. Nič na tom nezmenila ani jeho polemika s Luterom: v roku 1524 mu totiž adresoval spis *De libero arbitrio* (O slobodnej vôli),¹⁸ v ktorom odmietol učenie o predestinácii, ktoré bolo jedným zo základných dogiem luteranizmu.

Rýchly sled udalostí však už vtedy viedol k potvrdeniu náboženskej schizmy a ďalším násilným konfliktom. Keďže to znamenalo prehru ideí, ktoré zastával Erazmus, rozhodol sa stiahnuť z verejných aktivít, čomu prispôbil aj svoju literárnu tvorbu. V roku 1526 napríklad venoval Kataríne Aragónskej spis *Institutio Christiani matrimonii* čiže akési poučenia pre kresťanskú manželku. Napísal ich v čase, keď už bolo jasné, že najdôležitejším problémom adresátky Kataríny Aragónskej je otázka rozvodu s Henrichom VIII., o čom sa správa k Erazmovi musela dostať cez jeho anglických priateľov. Potvrďuje to aj zdĺhavý výklad kanonického práva vo veci možností zneplatnenia sobášu, ktorý sa nachádza na začiatku spisu. Erazmus však, verný svojím zvykom, nezaujíma žiadne stanovisko a ani sa nijako inak neangažoval vo veci rozvodu kráľovského páru.¹⁹

V roku 1527 píše dialóg *Ciceronianus*,²⁰ v ktorom ironizoval súvekých autorov opíjajúcich antické vzory. Starnúci Erazmus sa vtedy už musel brániť zostrujúcim sa útokom konzervatívnych katolíckych kruhov, ktoré ho obviňovali z novátorstva a príklonu k reformácii. V roku 1530 ešte raz

¹⁷ Tlačou vyšla prvýkrát v roku 1517 u J. Frobenia v Bazileji.

¹⁸ Tlačou ho vydal J. Froben v Bazileji.

¹⁹ ERASMUS: *A nőkröl és a házasságról*, s. [15].

²⁰ Tlačou vyšiel v nasledujúcom roku u H. Frobenia v Bazileji.

vymenil svoje pôsobisko a presťahoval sa z príliš búrlivého Bazileja do katolíckeho Freiburgu využívajúc štedrú podporu Ferdinanda Habsburského. Erazmus vtedy skoncipoval jeden zo svojich posledných verejných apelov²¹ – práve už spomínanú výzvu na spojeneckú vojnu proti Osmanom – *Utilissima consultatio de bello Turcis inferendo* (*Nanajvýš prospešná úvaha o vyhlásení vojny Turkom*).

Erazmove názory na Turkov však nie sú obsiahnuté iba v tomto jedinom dielku, ba práve naopak: sú takpovediac spoločným menovateľom jeho politických názorov, ktoré objavíme takmer v celom jeho diele, najmä však v jeho korešpondencii. Dokonca možno konštatovať, že vedno s postupom Osmanov pri svojej expanzii na západ sa táto otázka postupne stáva ústrednou témou Erazmových politických úvah. Aj z tohto dôvodu už boli objektom nejednej modernej analýzy²² (z pera holandského

²¹ Jeho myseľ v tom čase už začali zamestnávať myšlienky na blížiaci sa koniec života: v roku 1534 o tom publikoval úvahy *De praeparatione ad mortem* (*Príprava na smrť* – tlačou ju vydal H. Froben v Bazileji.). V roku 1535 sa Erazmus vrátil do Bazileja, kde u Frobenovcov publikoval ešte teologickú prácu *Ecclesiastes* (*Kazateľ*) a pripravil na vydanie latinský preklad Origenových prác. Humanista, ktorého mocnou zbraňou bolo pero a bojoval s ním až do konca, umrel v noci z 11. na 12. júla 1536.

²² Komplexne o Erazmových názoroch na Turkov s prihliadnutím k stredoeurópskemu kontextu pojednáva CYTOWSKA, M.: Érasme et les Turcs, s. 311-321. Editor moderného textovo-kritického vydania Erazmovej *Úvahy* jeho názory analyzuje vo svojom predhovore: WEILER, A. G.: Einleitung, s. 3-28 a neskôr sa k nim vracia zamerajúc pozornosť na teologický rámec Erazmovej rozpravy: WEILER, A. G.: La Consultatio de Bello Turcis inferendo: une oeuvre de piété politique, s. 99-108. Autor anglického prekladu Erazmovej *Úvahy* Michael J. Heath Erazmove názory na Turkov analyzuje v samostatnej štúdii (HEATH, M. J.: Erasmus and War against the Turks, s. 991-1001) i v predhovore k svojmu prekladu (HEATH, M. J.: Introductory note, s. 202-209). Vývin Erazmových názorov na vojnu práve z uhlu jeho *Úvahy* skúma vo svojej štúdii DALLMAYR, F.: A war against the Turks? Erasmus on war and peace, s. 429-449. Otázka protitureckej vojny je však prítomná v akejkolvek debate o Erazmových (spočiatku pomerne vyhranene pacifistických) názoroch na vojnu – pars pro toto viď CHOMARAT, J.: Un ennemi de la guerre: Érasme, s. 445-465. Podobne sa táto téma objavuje aj v našej práci: NAGY, I.: *Erazmus Rotterdamskej a jeho svet (Úvahy o dobe, človeku a spoločnosti 16. storočia)* (bližšie v kapitole: Vývin politických názorov Erazma Rotterdamského v konfrontácii s politickou realitou Európy v prvej tretine 16.

profesora Jana van Herwaardena nedávno aj v českom preklade v rámci erazmovského zborníka *Erasmovo dílo v minulosti a současnosti evropského myšlení*).²³ Napriek tomu jednoznačné odpovede na motívy a ciele Erazmových proklamácií o Turkoch nedávajú. Pre Erazmove politické názory je totiž charakteristický pomerne kategorický evanjeliový pacifizmus, ktorý je v zjavnom rozpore s potrebou či nevyhnutnosťou obrany kresťanskej Európy pred osmanskou agresiou.

Tvárou v tvár vzrastajúcej osmanskej hrozbe, preto musí postupne revidovať svoje názory. V roku 1518, v liste svojmu priateľovi, nemeckému humanistovi Paulovi Volsiovi (P. Volz) namiesto svojho tradičného projektu pasívneho odporu, spočívajúceho iba vo vytvorení jednotnej aliancie kresťanských štátov, predostiera projekt ich kristianizácie, či skôr evanjelizácie (lebo ich považuje za polokresťanov): „Najúčinnejším spôsobom podmanenia si Turkov by bolo, ak by spozorovali, že v nás žiari to, čo učil a vyjadril Kristus; ak by cítili, že nedychtíme po ich moci, neprahneme po ich zlate, nechceme ich majetky, ale že okrem ich spásy a Kristovej slávy nám nejde o nič iné.“²⁴ V opačnom prípade hrozí vskutku poturčenie kresťanov: „Lebo ak nášmu úsiliu bude chýbať duševná sila, potom sa rýchlejšie my zdegenerujeme na úroveň Turkov, ako sa nám podarí Turkov priťahnúť na našu stranu.“²⁵ Erazmus v tejto súvislosti musí otvorene vystúpiť aj na obranu svojich názorov, ktoré niektoré kruhy označujú za defetistické ba priam za prejav zrady. „Ak niekto správne pripomína, že je apoštolské priviesť Turkov k viere skôr Kristovými bojovníkmi ako zbraňami, je hneď upodozrievaný, ako keby donášal Turkom, že, ak zaútočia na kresťanov,

storočia, s. 29-65).

²³ Van HERWAARDEN, J.: Erasmus a Turci, aneb je válka ospravedlnitelná, s. 263-287.

²⁴ „Efficacissima Turcas expugnandi ratio fuerit si conspexerint in nobis elucere quod docuit et expressit Christus; si senserint nos non ipsorum inhiare imperiis, non sitire aurum, non ambire possessiones, sed praeter eorum salutem et Christi gloriam nihil omnino quaerere.“ ALLEN III, list č. 858 datovaný 14. augusta 1518 v Bazileji, s. 364-365.

²⁵ „Quod si hic non adsit animus, citius futurum est ut nos in Turcas degeneremus quam ut Turcas in nostras partes pertrahamus.“ ALLEN III, s. 365.

títo sa nebudú nijako brániť.“²⁶

Erazmus je presvedčený, že organizovanie vojny proti Osmanom nemôže byť iniciované pápežom, ani cirkevnými osobami. Práve osoba cisára Karola V. bola v jeho úvahách tou najpovolanejšou k tejto úlohe rovnako, ako ju považoval za najpovolanejšiu aj v otázkach riešenia reformačnej schizmy. Namiesto toho však s trpkosťou vidí, že jeho cisár je zahľtený jediným problémom, a tým je vojna s Francúzskom. Tu niekde treba hľadať dôvody, pre ktoré sa Erazmova pozornosť v medzinárodno-politických otázkach presúva od Karola V. na stredoeurópsky priestor a stredoeurópskych vladárov, ktorí sú bezprostredne konfrontovaní nielen s osmanskou hrozbou, ale už aj s osmanskou vojnou: „S veľkým úsilím tu pripravujeme vojnu proti Francúzom. Pápež sa celý rozhneváný na starých priateľov spojil s nami. A zatiaľ Turek plieni Uhorsko svojimi zbraňami.“²⁷

S veľkou obavou sledoval najmä fakt, že Osmani sa stávajú mocenským činiteľom, s ktorým jednotlivé znepriatelené strany začínajú vážne kalkulovať pri svojich diplomatických a vojenských ofenzívach. S týmto varovaním sa v roku 1526 obracia aj na francúzskeho kráľa, aby ho vyzval k akceptovaniu mieru, hoci bol zjednaný nespravodlivo a nerovnoprávne.²⁸ Cena mieru zaručujúceho jednotu kresťanskej Európy v boji proti

²⁶ „Si quis admoneat vere Apostolicum esse Turcas Christi praesidiis ad religionem pertrahere potius quam armis, continuo vocatur in suspicionem quasi doceat Turcas, si impetant Christianos, nullo modo coercendos.“ ALLEN III, s. 371.

²⁷ „Nos hic magnis studiis apparamus bellum in Gallos. Pontifex totus in veteres amicos iratus nobis sese adiunxit. Et interim Turca Hungariam populatur armis.“ Takto lakonicky Erazmus glosuje situáciu v Európe vo svojom liste adresovanom Williamovi Warhamovi z 23. 8. 1521. ALLEN IV, list č. 1228, s. 568-569.

²⁸ Ide o Madridskú zmluvu uzavretú medzi Karolom V. a Františkom I. po tom, čo Francúzi utrpeli v roku 1525 porážku pri Pavii a František I. padol do zajatia. František, ktorý bol k prijatiu jej podmienok prinútený týmito okolnosťami, sa v nej zaviazal, že sa vzdá všetkých nárokov na Neapolsko, Miláno aj Janov a uzná zvrchovanosť cisára vo Flámsku. Už v nasledujúcom roku však pápež Klement VII. zbavil Františka prisahy, ktorú vtedy zložil. Vedno spolu aj s Benátkami a Florenciou vytvorili Ligu z Cognacu namierenú proti cisárovi Karolovi V. Pozri: MacKENNEY, R: *Dějiny Evropy šestnáctého století*, s. 256.

Osmanom je totižto nevyčísľiteľná: „Ak kresťanských monarchov spojí pevná svornosť, Turci budú menej opovážliví a budú prinútení akceptovať daný stav, keď teraz raz jednému, raz druhému kráľovi lichotia, len aby z toho získali nejaký osoh a sú mocní jedine kvôli vašej nesvornosti.“²⁹ Ešte v tom roku však mohol s nemou bolesťou sledovať, ako sa jeho najčernejšie predpovede naplňajú, ako najkresťanskejší kráľ i samotný pápež dokážu ticho podporovať osmanský útok na kresťanské Uhorsko.³⁰

Niet pochyb, že práve páľčivé problémy protiosmanskej vojny priťahli Erazmov záujem aj k Uhorsku. Postupne nadväzuje čoraz širšie a živšie kontakty s kruhom uhorských humanistických vzdelancov.³¹ Práve v korešpondencii Erazma so svojimi stredoeurópskymi priateľmi sa pravidelne objavujú správy o osmanskej hrozbe – Erasmus je evidentne aj vďaka nim veľmi dobre informovaný. Už v liste Jakubovi Pisonovi datovanom 9. septembra 1526 síce veľmi stručne, no pritom mimoriadne veľavravne reaguje na chýr o moháčskej porážke: „Žiaľim, že Váš štát bol

²⁹ „Si Christianos monarchas firma iunget concordia, minus audebunt Turcae, et in ordinem cogentur qui nunc huic Regi, nunc illi utcunque commodum fuerit blandiantes, non alia re magis quam vestro dissidio potentes sunt.“ ALLEN VI, list č. 1722 datovaný 16. 6. 1526, s. 361.

³⁰ František I. sa skontaktoval so Sülejmanom prostredníctvom chorvátskeho grófa Jána Frangepána a požiadal ho o útok na Habsburgovcov. Ten bol v zásade možný v dvoch smeroch – Osmani mohli zaútočiť v západnom Stredomorí, resp. cez Uhorsko na Rakúsko. Tá prvá možnosť bola riskantnejšia, pri tej druhej stálo v ceste Uhorsko. Pozri: KUBINYI, A.: *A Jagelló-kori Magyarország történetének vázlata*, s. 370. V skutočnosti situácia na uhorsko-osmanskom pohraničí, ako aj vnútorná kríza uhorského štátu jasne predurčili vývoj, ktorý smeroval k Moháčskej porážke. Porovnaj: KOPČAN, V.: *Turecké nebezpečenstvo a Slovensko*, s. 23-24.

³¹ Do kruhu uhorských a poľských erazmovcov samozrejme patrili aj vplyvné osoby: vychovávateľ a tajomník Ľudovíta II. Jakub Piso, lekár Ján Antonín Košický, bratia Thurzovci, svedník kráľovnej Márie Habsburskej Ján Henckel, radca a kancelár Márie Habsburskej, neskôr ostrihomský arcibiskup Mikuláš Oláh, biskup z Przemyslu Andrej Krický, poľský kancelár Krištof Šidlovický, poľský vicenkancielár Peter Tomický.

rozvrátený, preto som taký stručný.“³² V roku 1529 z popudu spovedníka kráľovnej Márie Habsburskej Jána Henckela adresuje vdove po uhorskom a českom kráľovi Ľudovítovi II. trochu oneskorenú konzoláciu pod názvom *Vidua Christiana*.³³ Erazmus sa však ani tu, v kontexte príčiny Máriinho ovdozenia možno aj veľmi trúfalo, nezdráha zdôrazniť svoje presvedčenie, že nenávisť voči Turkom nemožno ospravedlňovať ich existenciou: „Ak aj nie je kresťanom, predsa len mu pomôžem v nebezpečenstve, ak už pre nič iné tak preto, lebo je človekom a možno raz dostane rozum. Zabíja, kto nepomáha, keď môže. Nie je znakom kresťanského milosrdenstva zabiť Turka len preto, že je Turkom.“³⁴

Udalosti toho roku (pád Budína a obliehanie Viedne) však navodili celkom novú situáciu bezprostredného ohrozenia Osmanmi, čo Erazma prinútilo k sformulovaniu svojho vojnového apelu proti Turkom – *Nanaj-výš prospěšnej úvahy o vyhlášení vojny Turkom*. Bezprostredným podnetom pre vznik však mala byť žiadosť vcelku neznámeho nemeckého právnika Johanna Rincka³⁵ z Kolína nad Rýnom (informácie o ňom totiž máme takmer výhradne iba z korešpondencie s Erazmom – zachoval sa jeden Rinckov list Erazmovi a štyri Erazmove listy Rinckovi). Bližšie dôvody, ktoré viedli Rincka k tejto požiadavke nepoznáme, keďže jeho list, v ktorom žiadal Erazma o názor na vojnu proti Turkom, sa nezachoval.³⁶ Zdá sa však, že Rinck tu vystupoval iba z pozície sprostredkovateľa, za ktorým sa zrkadlia záujmy iných pripraviť argumentačný materiál pre nadchádzajúci ríšsky snem v Augsburgu a zaštitúť ho všeobecne akceptovanou Erazmo-

³² „Doleo res apud vos esse turbatas, eoque sum brevior.“ ALLEN VI, list č. 1754, s. 416.

³³ Tlačou vyšla vo Frobenovej tlačiarni v Bazileji. ALLEN XII, s. 29.

³⁴ „Si ne christianus quidem, tamen succurram periclitanti, si non ob aliud, certe quia homo est et fieri potest ut aliquando resipiscat. Occidit, qui non servat, quum possit. Nec est christianae clementiae vel Turcam occidere non ob aliud, nisi quia Turca sit.“ ERASMUS: *Vidua Christiana*, s. 311.

³⁵ Bol synom richtára, študoval v Kolíne nad Rýnom a v Bologni. Doktorát z jedného i druhého práva získal v Kolíne (1518), kde potom pôsobil na tamojšej univerzite až do svojej smrti. *Contemporaries of Erasmus* 3, s. 161n.

³⁶ *Contemporaries of Erasmus* 3, s. 162.

vou autoritou.

Augsburský snem však popri tureckej otázke mal na programe ešte dôležitejší bod, ktorým bolo zaujatie stanoviska k Luterovmu vierovyznaniu. Aj táto okolnosť mohla prispieť k motívom vzniku *Úvahy*. Od roku 1524 totiž Erazmus viedol s Luterom nekompromisnú polemiku prostredníctvom svojich viac-menej adresne útočných diel. Okrem teologických spisov³⁷ sem možno zaradiť aj Luterovu útechu kráľovnej Márii: *Vier tröstliche Psalmen an die Königin zu Ungarn* (1526), ktorým Luter kondoloval ovdovelej kráľovnej pružne takmer okamžite po smrti jej manžela – o tri roky skôr, ako to urobil Erazmus svojou *Krest'anskou vdovou*. V roku 1529 zas Luter publikuje svoju úvahu o možnostiach vojny proti Turkom, revidujúc svoje pôvodné eschatologické stanovisko.³⁸ Priam sa nám teda núka interpretácia, že Erazmova *Úvaha* je vlastne jeho odpoveďou na Luterov spis *Vom Kriege wider die Türken* (*O vojne proti Turkom*).³⁹ Erazmus skutočne chce poznať Luterove názory na vojnu proti Turkom, ale robí tak až na poslednú chvíľu: v marci 1530 píše svojmu priateľovi Bonifaciovi Amer-

³⁷ *De libero arbitrio diatribe sive collatio* vyšla v septembri 1524 v Bazileji u Ján Frobena. Bližšie o formovaní Erazmových názorov na Luteru viď napr. SANETRŇÍK, D.: Reformní theolog Erasmus Rotterdamský a jeho polemika s Lutherem, s. 7-103. V decembri 1525 vyšla tlačou Luterova odpoveď pod názvom *De servo arbitrio*, ktorá sa však do Erazmových rúk dostala až o niekoľko mesiacov neskôr. Na ostrý Luterov tón reagoval takmer okamžite a ešte na jar v roku 1526 vydáva u J. Frobena v Bazileji spis *Hyperaspistes diatribae adversus servum arbitrium M. Lutheri*. Prepracované a doplnené vydanie, označované niekedy ako *Hyperaspistes II.*, potom vydal až v septembri 1527.

³⁸ Ešte v roku 1518 vnímal Luter osmanskú hrozbu ako Boží trest, ktorý postihol európske kresťanstvo za pápežské omyly. V liste svojmu priateľovi Spalatinovi doslova argumentuje, že viesť vojnu proti Turkom je to isté ako vzoprieť sa Božej vôli, lebo Boh využíva Turkov na to, aby potrestal kresťanov. Súčasne Turkov vykresľuje za nábožensky tolerantných: „Turek vždy každému dovoľí, aby žil podľa svojej viery ... moc pápeža nad telom a dušou je tisíckrát horšia ako moc Turkov.“ *D. Martin Luthers Werke*, WA 8, s. 708-709.

³⁹ Erazmova *Úvaha* však svojou formou (výklad žalmu 28.) indikuje skôr reakciu ešte na Luterove *Štyri útešné žalmy pre uhorskú kráľovnú Máriu* obsahujúce výklad 37., 62., 94. a 109. žalmu.

bachovi, aby mu čím skôr poslal Luterovu knižku.⁴⁰ Amerbach reaguje obratom,⁴¹ ale medzičasom Erasmus už 17. 3. 1530 poslal Rinckovi skoncipovanú *Úvahu*.⁴²

Pri písaní tohto svojho dielka mohol Erasmus čerpať inšpiráciu aj od svojho priateľa, mladšieho španielskeho humanistu Juana Luisa Vivesa. Ten ešte v roku 1526, v priamej reakcii na osmanské víťazstvo pri Moháči píše dialóg *De dissidiis Europae et bello Turcico* a k tejto téme sa pod dojmom vojnových udalostí vracia opäť v roku 1529, keď koncipuje spis *De conditione vitae Christianorum sub Turca*.⁴³ Erasmus bez pochyb musel poznať prvé zo zmienených diel, veď v tom čase už udržiaval intenzívny korešpondenčný priateľský vzťah s Vivesom, ktorý zahrňoval aj výmenu kníh.⁴⁴

Základným rámcom Erazmovej *Úvahy* je výklad k 28. žalmu,⁴⁵ čomu

⁴⁰ „Rogo ut quum primum licuerit, mittas nobis libellum Luteri de bello adversus Turcas.“ ALLEN VIII, list č. 2279, s. 369.

⁴¹ ALLEN VIII, list č. 2280, s. 370.

⁴² ALLEN VIII, list č. 2285 datovaný 17. 3. 1530 vo Freiburgu, s. 382-385. Vlastne celá *Úvaha* je akoby Erazmova odpoveď Rinckovi, Allen však do svojho súboru vybral iba výňatky z celého textu, ktorý bol publikovaný v kritickej edícii v rámci súborného vydania Erazmovho diela: ERASMUS: Utilissima consultatio, s. 1-82. V Allenovej edícii sa nachádzajú pasáže zo strán 31n., 64-68 a 82 kritického vydania.

⁴³ V literatúre sa stretáme predovšetkým s názormi zdôrazňujúcimi afinitu diel oboch humanistov: napr. HEATH, M. J.: Introductory note, s. 204, ktorý sa domnieva, že Erasmus čerpá argumenty pre ospravedlnenie vojny proti Turkom práve od Vivesa. M. L. Collish však vidí výrazný rozdiel medzi prácami oboch humanistov – Vives na rozdiel od Erazma ponúka podľa nej konkrétne politické a nota bene vojenské kroky ako odpoveď na osmanskú inváziu do strednej Európy. COLISH, M. L.: Juan Luis Vives on the Turks, s. 3.

⁴⁴ P. S. Allen sa priamo domnieva, že bližšie nekonkretizovanou knižkou („Mitto ad te libellum quendam meum, in quo insunt nonnulla magis aliquanto a cura scripta“) spomínanou vo Vivesovom liste adresovanom Erazmovi 20. 7. 1527 (list č. 1847) by malo byť práve spomínané dielo *De Europae dissidiis et bello Turcico*. ALLEN VII, s. 107.

⁴⁵ Erasmus používal číslovanie žalmov podľa Vulgáty, resp. Septuaginty. My sa v poznámkach pridrižujeme zaužívaného číslovania v odborných textoch podľa hebrejskej Biblie používaného aj v citovanom slovenskom vydaní, ktoré vychádza z Novej Vulgáty. Pôvodné – Erazmovo číslovanie, ktoré zachováame v hlavnom texte, uvádzame pri odkazoch v hranatej zátvorke.

venoval úvodnú stat'. Prekvapujúco tu zostáva na pozíciách, ktoré sa zhodujú s pôvodným Luterovým názorom tvrdiacim, že Turci sú Božím trestom. U Erazma je „turecký meč pomstiteľom nedodržanej zmluvy, ktorú kresťania uzatvorili s Bohom“.⁴⁶ V jednotlivých politických a vojnových udalostiach vidí podobenstvo Božieho hlasu z 28. žalmu, ktorého cieľom nie je koniec sveta a posledný súd (rozdiel oproti Luterovi), ale snaha o nápravu človeka: „Priznajme si teda, že tieto zásahy sú hlasom Pána túžiaceho nás zachrániť, nie zahubiť, takto sa to dozvedáme aj z 28. žalmu: *Hlas Pánov nad vodami*, t. j. nad ľudmi, zmietajúcimi sa sem a tam uprostred všakovakých žiadostí a *Zabrmel Boh veleby, Pán nad veľkými vodami! Hlas Pánov – taký mohutný! Hlas Pánov – taký veľkolepý! Hlas Pánov láme cédre... Hlas Pánov metá blesky ohnivú, hlas Pánov púšťou otriasa...*“⁴⁷ Erazmovo riešenie je v súlade s jeho pôvodnými názormi požadujúcimi nápravu človeka v duchu kresťanských hodnôt a nevyhnutnej jednoty kresťanov: „A potom, čo sa rozprášili už aj skazené žiadostivosti vedúce svoj boj proti duši, a čo sa ukončil svár dogiem, sa z púšte stane chrám zasvätený Pánovi, v ktorom budú všetci svorne z duše a jednohlasne oslavovať svojho obnovovateľa.“⁴⁸ Tento svoj teologický úvod končí zopakovaním svojich základných politických téz, ktoré naformuloval už v *Institutio principis Christiani*, a ktoré pripisujú najväčší význam a dôležitosť svetským vládarom, ktorý majú moc uzatvoriť medzi sebou mier a postaviť hrádzu proti Turkom.

⁴⁶ „Quoties sensimus Turcicum gladium, ultorem violati foederis quod cum Deo pepigimus?“ ERASMUS: Utilissima consultatio, s. 32.

⁴⁷ „Agnoscamus igitur haec flagella voces esse Domini, cupientis sanare nos, non perdere, quemadmodum docet Psal. 28.: *Vox Domini super aquas*, hoc est, populos, variis affectibus variisque doctrinis huc illucque fluctuantes. *Deus maiestatis insonuit, dominus super aquas multas, vox Domini in virtute, vox Domini in magnificentia, vox Domini confringentis cedros, vox Domini intercidentis flammam igneam, vox Domini concutientis desertum...*“ ERASMUS: Utilissima consultatio, s. 34. (Zvýraznené pasáže sú Erazmovými citáciami zo žalmistu - Ž 29 [28], 3-5.)

⁴⁸ „Tunc revelabuntur nobis obscura saltuum, ac discussis pravis cupiditatibus quae militant adversus spiritum, resectis dogmatum dissidiis, ex deserto fiet templum Domino dicatum, in quo concordibus animis, eadem voce, omnes instauratori suo dicent gloriam.“ ERASMUS: Utilissima consultatio, s. 36.

Vzápätí nasleduje praktická časť Erazmovej *Úvahy*, ktorá už nesie stopy politického realizmu: odzrkadľuje reálnu politickú situáciu i možnosti. Hneď prvé konštatovanie o vzraste moci Turkov je vlastne výzvou ríšskemu snemu v Augsburgu, aby odhlasoval pomoc Uhorsku a Ferdinandovi Habsburskému: „Teraz však, keď už niet pochyb, že táto taká rozsiahla turecká ríša sa zrodila nie vďaka ich vojenskej zdatnosti, ale vďaka nám, ktorí sme tú našu ríšu trestuhodne rozdrobili, musia všetci, ktorí sa hlásia k menu kresťana, nielen ľútostivo nariekať, ale aj ponúknuť pomoc bratským národom v ich pohrome.“⁴⁹ Aby presvedčil, postupuje klasickou humanistickou metódou a ponúka výklad dejín Turkov počnúc vládou Ghaznovskej dynastie. Podrobnejšie popisuje vládu desiatich panovníkov osmanskej dynastie počnúc Osmanom I. a končiac Sulejmanom I. Nádherným.

Zmena Erazmovho pohľadu je zrejmá – títo Turci už nie sú len „semichristiani“, ktorých možno kristianizovať kresťanskou morálkou a láskou. Už sú to aj bezbožní a mimoriadne krutí lúpežníci, voči ktorým je nevyhnutné sa vzoprieť ozbrojenou silou. Argumentuje pritom aktuálnymi udalosťami – porážkou Uhorska, obliehaním Viedne.⁵⁰ Erasmus však stojí aj pred problémom, ako obhájiť svoj názorový posun pred hlasmi oponentov: nechce byť „vojnovým štváčom“, ale súčasne odmieta aj útrpný defetizmus.⁵¹ Ďalšie pasáže Erazmovej *Úvahy* preto môžeme považovať za jeho obhajobu voči obvineniu, že svojimi pacifistickými názormi sa vlastne stotožňuje s Luterovým postojom. Erasmus pritom

⁴⁹ „...nunc vero quum indubitatum sit, tam late patens imperium non illis virtute partum, sed nobis nostrum ob merita nostra diminutum, non solum ingemiscendum est omnibus qui favent christiano nomini, verum etiam opitulandum est fraternarum nationum calamitatibus...“ ERASMUS: Utilissima consultatio, s. 38.

⁵⁰ „...quid toties cruentas incursationes factas in Ungariam crudelissime occupatam, depulsum regem Ferdinandum, plus quam hostiliter oppugnatam Viennam, incredibili immanitate vastatam Austriam ulteriorem totam.“ ERASMUS: Utilissima consultatio, s. 50.

⁵¹ „Interim mihi paucis rixandum est cum duplici hominum genere, quorum alteri perperam ad bellum Turcarum inflammati sunt, alteri perperam dehortantur ab armis in Turcam movendis.“ ERASMUS: Utilissima consultatio, s. 52.

vychádza z tézy, že kresťania, resp. ich vladári disponujú právom viesť vojnu.

Tento Erazmov vojnový apel však nie je bezhlavým „trúbením“ do vojny. Podmienkou jej vedenia totiž ostáva obrodienie kresťanských cností: „Lebo iba vykrikoval: vojnu proti Turkom, týmto hrozným beštiam, týmto nepriateľom cirkvi, tomuto národu nakazenému každým zločinom a nemravnosťou je to isté, ako keby sme vydali nevedomý dav napospas nepriateľom. Ba sám som sa neraz čudoval, keď sme pred časom počuli z blízka o krutej porážke Uhorska, o žiaľ vzbudzujúcej smrti Ľudovíta, o tak veľmi smutnom osude kráľovnej Márie a teraz popri obsadení Uhorského kráľovstva aj o tak krutom plienení Rakúska, že naše krajiny, aj samo Nemecko, to prijali chladne, akoby sa to, čo sa prihodilo, nás nijako netýkalo.“⁵² Erazmova výzva preto smeruje na najvplyvnejších európskych monarchov (Karola V., Ferdinanda I., Františka I., Henricha VIII.) a pápeža Klementa VII., ktorí majú moc, prostriedky a deklarujú i svoju zbožnosť – pre Erazma podmienku prípustnosti i záruku úspešnosti takejto vojny.⁵³ Jeho spojenecké vojsko by malo mať na čele cisára s ríšskymi kniežatami, po ňom by mal stáť „najkresťanskejší“ francúzsky

⁵² „Nam nihil aliud vociferari, quam bellum in Turcas, in immanes beluas, in ecclesiae perduelliones, in gentem omni scelerum ac flagitiorum genere contaminatam, quid aliud est quam imperitam multitudinem hostibus prodere? Quin ipse non semel admiratus sum, quum de propinquo audiremus crebras Hungariae clades, nuper Lodovici miserandum exitium, Mariae reginae tristissimam sortem; nunc praeter occupatum Hungariae regnum tam crudelem Austriae vastationem, nostras regiones, atque ipsam adeo Germaniam adeo frigere quasi quod geritur nihil ad nos attineat.“ ERASMUS: Utilissima consultatio, s. 64.

⁵³ „Nunc propius urget nos mali vis, et habemus principes, non minus ditione praeclentes quam religionis studio praestantes, Carolum imperatorem, et huius germanum regem Ferdinandum, ac iam tandem, utinam maturius foederatum christianissimum Galliarum regem Franciscum. Nec tum pro sua pietate, tum pro cognominis honore (nam fidei catholice defensor dici meruit), defuturs est huic negotio inclytus Angliae rex Henricus. Orandum est atque etiam sperandum est fore, ut nostri misertus Dominus Iesus vicario suo Clementi VII. mentem inserat ipso dignam, eamque confirmet ac bene fortunet, quam prae se ferre dicitur, et a bonis creditur.“ ERASMUS: Utilissima consultatio, s. 68.

kráľ, nasledovaný Ferdinandom, ktorého krajina je najviac vystavená tureckej hrozbe. Po nich by mali stáť ostatní vladári,⁵⁴ ale s vylúčením cirkevných osôb, pre ktorých je účasť na vojne neprípustná.⁵⁵

Vzápätí prechádza na praktickú otázku financovania vojny, ktorá zvyčajne prostredníctvom mimoriadnych vojnových daní ostáva na bedrách pospolitého ľudu. Proti tomu podáva návrh, aby väčšinu vojnových nákladov uhradili samotní vladári a boháči zoškrtaním svojich vlastných výdavkov, často zbytočne premrhaných na hostiny, zábavy a luxus.⁵⁶ Erasmus sa dotýka aj diplomatického pozadia vojny, keď argumentuje proti tvrdeniu, že v tejto vojne ide iba o zápas medzi Ferdinandom I. a Jánom Zápoľským o uhorskú korunu.⁵⁷ Nakoniec dôvodí aj proti názoru, že sa vlastne kresťania pod osmanskou nadvládou nemajú až tak zle.⁵⁸

Na záver si konečne nielen pre čitateľa, ale aj sám pre seba kladie otázku: „Povedz rovno, myslíš si, že máme ísť do vojny alebo nie?“⁵⁹ V odpovedi ostáva „Erazmom“ (rozumej zdržanlivým), nakoľko sám neodhovára od vojny,⁶⁰ ale jeho ideálom ostáva víťazstvo kresťanských

⁵⁴ „...primum ius est Caesari Carolo, cum suis satrapis, proximum regi christianissimo, tertium regi Ferdinando, cui propius imminet illa barbaries, dein aliorum principum.“ ERASMUS: *Utilissima consultatio*, s. 70-71.

⁵⁵ Na túto tézu Erasmus upriamuje svoju pozornosť v ďalšej obsiahlej argumentácii, opierajúc sa predovšetkým o novozákonné texty: „Christus nunquam belasse legitur, sed tradidit nobis coelestem philosophiam...“ ERASMUS: *Utilissima consultatio*, s. 72.

⁵⁶ „Ut autem citra magnum populi gravamen pecuniae suppetant in bellum, hac ratione fieri potest, si principes impendia supervacanea resecant; id si fecerint, videbunt quantum vectigal accrescat censibus.“ ERASMUS: *Utilissima consultatio*, s. 74.

⁵⁷ „Superest ut paucis respondeamus his qui dictitant hoc bellum non pertinere ad religionem christianam, sed de regno Ungariae tantum decertari inter duos principes, quorum alteri Turca tulerit supetias...“ ERASMUS: *Utilissima consultatio*, s. 74.

⁵⁸ „Exaudiuntur interim et aliorum voces abominandae, qui iactant esse tolerabilius agere christianos sub imperio Turcarum, quam sub christianis principibus ac sub pontifice Romano.“ ERASMUS: *Utilissima consultatio*, s. 75-76.

⁵⁹ „Dic exerte, censes bellandum an non?“ ERASMUS: *Utilissima consultatio*, s. 81.

⁶⁰ „Nec bellum dissuadeo...“ ERASMUS: *Utilissima consultatio*, s. 81.

cností a morálky a pokresťančenie Turkov.⁶¹

Vojna, hoci proti Turkom – úhlavnému nepriateľovi kresťanskej Európy, ostáva pre Erazma zlom, ale tentokrát sa jej už nemožno vyhnúť. Erasmus odmietol Augustínovu tézu o spravodlivej vojne (*bellum iustum*)⁶² a nepripustil ju ani v tomto prípade⁶³ – vojna proti Turkom nie je spra-

⁶¹ „Illud in primis erat optabile, si liceat Turcarum ditiones ita subigere, quemadmodum apostoli cunctas mundi nationes subegerunt imperatori Christo; proximum esto votum, sub armis hoc potissimum agere, ut se victos esse gaudeant.“ ERASMUS: *Utilissima consultatio*, s. 82.

⁶² Debata o „spravodlivosti“ vojny proti Turkom, vychádzajúca z jej pôvodnej definície u sv. Augustína, Izidora Sevillekého, či z Gratianovho Dekréty alebo Summy sv. Tomáša Akvinského, sa stáva v 16. storočí jednou z hlavných tém humanistických dišpút. Bližšie k tomu viď: MERLE, A.: *La guerre juste contre les Turcs et la monarchie catholique au XVIème siècle*, s. 309. Erasmus proti téze „spravodlivej vojny“ argumentuje napríklad vo svojich radách budúcemu cisárovi Karolovi V.: „Augustinus uno aut altero loco bellum non improbavit. At tota Christi philosophia dedocet bellum. Apostoli nusquam non improbant. Atque illi ipsi sancti doctores, a quibus volunt uno aut altero loco probatum bellum, quot locis idem improbant et detestantur? Cur his omnibus dissimulatis captamus, quod alat nostra vicia?“ ERASMUS: *Institutio principis Christiani*, s. 215. Bližšie k tom viď aj našu štúdiu publikovanú v rámci bilíngválnej latinsko-slovenskej edície tohto Erazmovho textu: NAGY, I.: *Erasmus a jeho ideálny vládár*, s. 291-292.

⁶³ Podľa M. Cytowskej však tu Erasmus úplne opúšťa pozície svojho evanjeliového pacifizmu a prechádza k realizmu sv. Augustína a jeho princípom tzv. spravodlivej vojny. CYTOWSKA, M.: *Érasme et les Turcs*, s. 313. Naproti tomu A. Merle upozorňuje, že pre humanistov ako Erasmus pohanstvo Turkov nebolo dostatočným dôvodom pre spravodlivú vojnu. MERLE, A.: *La guerre juste contre les Turcs et la monarchie catholique au XVIème siècle*, s. 310. Z Erazmovej argumentácie však vyplýva, že rozlišuje spravodlivú a nevyhnutnú vojnu: „Ja presadzujem názor, že na vojnu sa možno podujat iba vtedy, keď sa jej napriek tomu, že sme sa pokúsili o všetko, nedá vyhnúť. Pretože vojna je zo svojej vlastnej podstaty taká zhubná, že aj keď sa na ňu z tej najspravodlivejšej príčiny podujme ten najspravodlivejší vládár, predsa kvôli skazenosti vojakov a ich veliteľov prinesie takmer vždy viac zla ako dobra.“ [=„Doceo bellum nunquam suscipiendum, nisi quum tentatis omnibus vitari non potest, propterea quod bellum suapte natura res sit adeo pestilens, ut etiam si a iustissimo principe, iustissimis de causis suscipiatur, tamen ob militum ac ducum improbitatem fere mali plus adferat quam boni.“] ERASMUS: *Utilissima consultatio*, s. 54.

vodlivá, je iba nevyhnutná (*bellum necessarium*).⁶⁴

Erazmova *Úvaha* je svedectvom hrôzy a zdesenia, ktoré vo všetkých vrstvách spoločnosti vyvolalo osmanské obliehanie Viedne. Je aj odrazom nádeje, ktorá sa vkladala do ríšskeho snemu v Augsburgu v roku 1530 a Erazmus mal byť jej tribúnom, ale tejto zodpovednosti sa vyhol. V liste Rinckovi datovanom 19. 7. 1530 píše: „Mnohí mi v listoch píšu, aby som sa zúčastnil snemu, ale cisár ma doposiaľ nepozval. Ak by ma však aj pozval, mám ospravedlnenie vážnejšie než by som si prial: už štvrtým mesiacom chorľaviem a nedokážem sa vyliečiť.“⁶⁵ Téma nevyhnutnosti vojny proti Osmanom a obrana kresťanskej Európy v hraniciach Uhorska sa však predsa len dostala na rokovanie augsburského snemu. Jej hovorcom sa stal osobný tajomník kráľovnej Márie Habsburskej, humanista a Erazmov dôverný priateľ Mikuláš Oláh.⁶⁶ V jeho vystúpení, ktoré zaznelo 1. 10. 1530, teda popri výzve cisárovi Karolovi V. a nemeckým kniežatám na ráznu podporu protiosmanskej vojny v Uhorsku rezonujú aj Erazmove myšlienky.⁶⁷ Turecká vojna však musela ustúpiť vnútropolitickým

⁶⁴ Takýto záver je v tomto spise čitateľný napríklad aj vo vyjadrení: „...nec mihi placere bellum adversus Turcas, nisi huc adigat inevitabilis necessitas...“ Erasmus Roterodamus: *Utilissima consultatio*, s. 78. Napokon „nevyhnutnosťou“ vysvetľuje Erazmovo chápanie vojny proti Turkom aj A. G. Weiler, hoci sám zotrváva pri termíne „spravodlivej vojny“: WEILER, A. G.: *La Consultatio de Bello Turcis inferendo: une oeuvre de piété politique*, s. 100.

⁶⁵ „Multi me litteris hortantur, ut adsim concilio, Caesar tamen nondum vocavit; et si vocet, habeo excusationem iustiore quam vellem. Nam cum quartum iam mensem aegrotem, nondum possem convalescere.“ ALLEN VIII, s. 496.

⁶⁶ Bližšie o okolnostiach angažovania sa Mikuláša Oláha vid' našu štúdiu: NAGY, I.: *Mikuláš Oláh v službách Márie Habsburskej*, s. 184-197.

⁶⁷ Znenie Oláhových rečí: „Oratio Extemporaria ad Caesarem Carolum Quintum, nomine Status Hungariae et Sclavoniae Anno MDXXX. prima octobris Augustae habita“; „Ad Principes Imperii“ a „Articuli Caesari praesentati et alii principibus Imperii“ vid' v: IPOLYI, A.: *Nicolai Oláh, Ludovico IIo regi Hungariae et Mariae reginae a secretis, Ferdinandi I Cancellarii, dein Archiepiscopi Strigoniensis primatis Regni Hungariae et locumtenentis regii Codex epistolaris (MDXXVI – MDXXXVIII)*, s. 75-84. S Erazmovými myšlienkami o nevyhnutnosti podujat' sa na vojnu proti Turkom sa však stretneme dokonca aj v dielku AGRICOLA, G.: *Oratio de bello adversus Turcam suscipiendo, Ad Ferdinandum Un-*

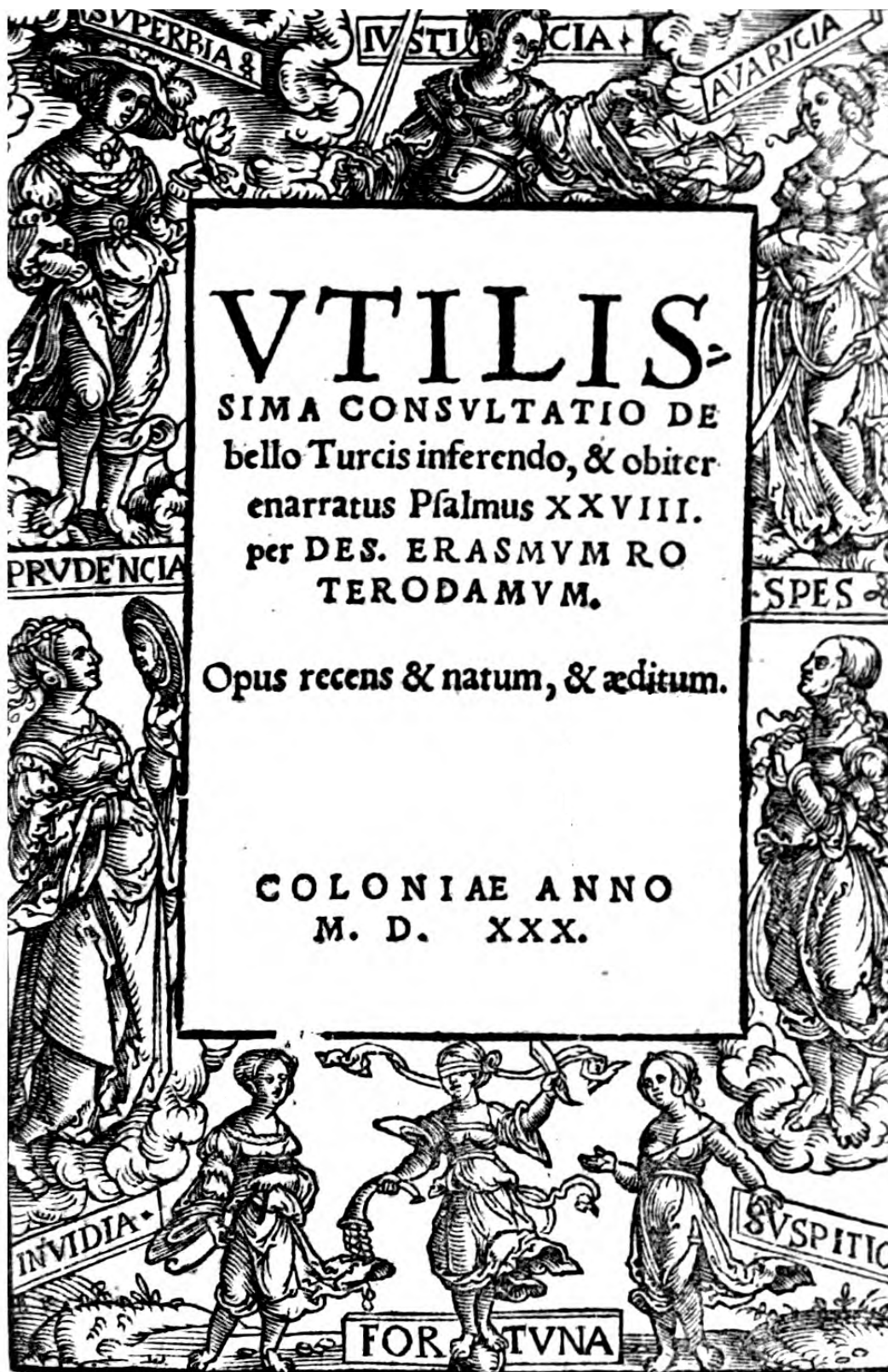
problémom Karola V. spätým najmä s reformačnou otázkou a Erazmov apel tak ostal nevypočutým.

Nasledujúci úplný preklad Erazmovej *Nanajvyš prospešnej úvahy o vyhlásení vojny Turkom pri príležitosti výkladu 28. žalmu* sme pripravili na základe textovo-kritického vydania pôvodného Erazmovho latinského textu publikovaného v roku 1986 v rámci súbornej edície Erazmovho diela (*Opera omnia Erasmi Roterodami*) z nakladateľstva North-Holland Publishing company v Amsterdame. Členenie textu do odsekov sme upravili s úmyslom uľahčiť jeho čitateľnosť a prístupnosť súčasnému čitateľovi. Z tohto dôvodu sme vypustili aj číslovanie odsekov. Mená historických postáv prepisujeme podľa ich zaužívanej podoby v slovenských odborných textoch, v nevyhnutných prípadoch však odkazujeme aj na ich pôvodný tvar uvádzaný Erazmom. V poznámkovom aparáte tiež dopĺňame Erazmov text o odkazy a citácie použitých zdrojov, na ktoré on sám upozorňuje, resp. sú čitateľné z kontextu. V nevyhnutných prípadoch upriamujeme pozornosť na Erazmove pochybenia, ako aj dopĺňame fakty a súvislosti, ktoré používa pri svojej argumentácii.

gariae Boemiaeque regem, et Principes Germaniae. Bližšie k tomu viď aj štúdiu: BESSENYEI, J.: Agricola Oratio de bello adversus Turcam suscipiendo című röpirata és a 16. század első felének törökellenes publicisztikája, s. 15-23.

VTILIS-

SIMA CONSULTATIO DE
bello Turcis inferendo, & obiter
enarratus Psalmus XXVIII.
per DES. ERASMV M RO
TERODAMVM.

Opus recens & natum, & æditum.

COLONIAE ANNO
M. D. XXX.

Nanajvýš prospešná úvaha o vyhlásení vojny Turkom pri príležitosti výkladu 28. žalmu¹

*Veľaváženému pánovi Jánovi Rinckovi, slávnemu znalcovi práva, posiela svoj pozdrav
Desiderius Erazmus Roterdamský.*

Pri Tvojom liste, veľavážený priateľu, som si uvedomil, že som nikdy nenapísal nič, čo by sa mu vyrovnalo učenosťou, krásou a uhladenosťou. Predsavzal som si preto, že o čo som v ostatnom zaostal, o to Ťa predstihnem v bohatstve či skôr záplave slov. Všetci vidíme, aké siete začali vladári snovať. Veľmi mnohí sú už rozpálení zo zhl'adúvania živnej pôdy vojny,² ba niektorí už aj z generálov a vojnových príprav. Nikoho však nevidím rozmýšľať o tom, ako zmeniť život k lepšiemu, čo je prvoradým poslaním celej ich činnosti a v rovnakej miere prislúcha všetkým.

Nedokážem sa ani dostatočne vynačudovať, prečo postihla taká veľká zaslepenosť duše kresťanov. Hoci nás Boh varuje takým množstvom úderov, koľkým ani Egypt'ania nemuseli vzdorovať,³ a ktorým sa nevyrovnejú ani tie, o ktorých sa hovorí v Jánovom Zjavení,⁴ predsa sa zanovitejší ako Frýgovia odmietame napraviť,⁵ hoci Pán nás už toľkokrát prísne vyzýval k lepším mravom. Ale my naopak ako otroci s kožou znecitlivenou pod

¹ Erazmus používal číslovanie žalmov podľa *Vulgaty*, resp. *Septuaginty*. My sa v poznámkach pridŕžiavame zaužívaného číslovania v odborných textoch podľa hebrejskej Biblie používaného aj v citovanom slovenskom vydaní, ktoré vychádza z *Neovulgaty*. Pôvodné – Erazmovo číslovanie, ktoré zachovávame v hlavnom texte, uvádzame pri odkazoch v hranatej zátvorke.

² Pod *živnou pôdou vojny* rozumej *peniaze*, porovnaj: CICERO: *Phillippicae*, V, 5: „...primum nervos belli, pecuniam infinitam...”

³ Boh zoslal na Egypt'anov desať morových rán, kým neprepustili Židov z Egypta. Ex 7, 14 – Ex 12, 36.

⁴ Sedem pečatí, sedem trúb a sedem čias ako predzvest' konca sveta a posledného Božieho súdu. Zjv 6, 1 – Zjv 16, 21.

⁵ Erazmus tu naráža na príslovie „Phryx plagis emendatur“ (Adag. 736), ktorého význam

údermi biča prehnaným nárekom zneužívame dobrotivosť Boha, aby sme zotrvali v hriechu a ešte tvrdohlavejšie vystupujeme proti jeho milosrdenstvu, čím privolávame jeho prechodný hnev, aj keď nás takto iba vyzýva k náprave života. Natoľko sme privykli vojnám, lúpežiam, občianskym rozbrojom, povstaniam, plieneniam, rôznym pliagam, núdzu a hladomoru, že už ich ani nepokladáme za zlo. Boh pritom robí to, čo zvyknú robiť svedomití lekári – stále skúša nový liek.

Takto zoslal neslýchaný a nevyliciteľný druh malomocenstva, ktorý pospolitý ľud volá, ani neviem prečo, francúzsky svrab,⁶ hoci postihuje ľudí všetkých národov, a týmto skutočne najhorším vredom postihol ľudské pokolenie. Toto, také strašné zlo, nás tak málo priučilo počestnosti a slušnosti, že sme ho považovali za vtip. Lebo ako sa zdá, došlo to až tak ďaleko, že medzi dvoranmi, krásnymi a vtipnými, ako si o sebe myslia, sa iba prostý dedinčan považuje za odolného pred touto pliagou. Dá sa to pochopiť inak, než že na Pána, ktorý nás takto karhá, kašleme, teda, že mu podľa vžitej obyčaje ukazujeme prostredník?

Nasledoval nezmieriteľný rozkol, a veru nielen na dve strany, pre ktorý poskytli z nemalej časti podnet popri samotnom spore skazené mravy tých, ktorí mali hlúposť ľudu posoliť.⁷ Práve tí, ktorí sú sprievodcami pri náprave života, o tom nerozmýšľajú a hoci poukazujú na vzor pre lepší život, sami ho neposkytujú. Ba máličko chýba, aby sme túto hroznú pohromu kresťanstva rovno neobrátili na vtip.

vysvetľuje konštatovaním, že sa používalo na barbarských ľudí otrockej povahy, ktorých nezmravnil pocit hanby ani napomenutia, iba bičovanie. Porovnaj: ERASMUS: *Adagiorum chilias prima, pars altera*, s. 256.

⁶ Ako *Scabies Gallica*, t. j. *francúzska choroba* sa označovali kožné lézie, ktoré boli jedným z viditeľných klinických príznakov syfilitickej nákazy. Do Európy sa táto choroba dostala na prelome 15. a 16. storočia ako jeden z nechcených importov z Nového sveta. Epidemicky sa syfilis rozšíril počas ťaženia francúzskeho kráľa Karola VIII. do Talianska. Preto sa vtedy vžilo aj označenie *neapolská*, resp. *francúzska choroba*.

⁷ T. j. kňazov, ktorých reč má byť soľou korenená. Porovnaj: Kol 2, 6.

Koľkými hrozbami sa Pán v 16. kapitole knihy *Levitikus*⁸ a v 28. kapitole knihy *Deuteronomium*⁹ vyhrážal za porušenia svojich prikázaní, prečo by sme my mali byť výnimkou? Prečo sme potom už videli toľko vojnových liet? „Na ktorom brehu sme nepreliali našu krv?“¹⁰ Koľkokrát sme už pocítili turecký meč – pomstiteľ a nedodržanej zmluvy, ktorú sme uzatvorili s Bohom? Vari sme neokúsili všetky druhy pliaŕ? Pričom bolo jedno, či sme žili na vidieku alebo v meste, takže utekať pred nimi znamenalo iba zameŕniť jednu hrozbu za druhú. Koľkokrát sme sa dožili toho, že opora chleba bola zlomená?¹¹ Koľko veľa je všade tých, ktorí jedia chlieb podľa váhy a nie sú nasýtení? A koľko veľa ich nedávno pomrelo od hladu v Taliansku – v jednom z najúrodnejších krajov?¹² Doteraz snáď nikto neokúsil mäso svojich synov a dcér,¹³ no napriek tomu vari sa neživíme vzájomným požíraním sa?

Tí najurodzenejší rabujú, dedinčania predávajú svoj tovar štyrikrát drahšie, obchodníci vyhánajú ceny do závratných výšok, remeselníci pýtajú za svoje výrobky, koľko si len zmyslia. Každý z nich podlými úskokmi

⁸ Hrozby a tresty za neuposľúchnutie Božích prikázaní. Dt 26, 14 – 39.

⁹ Vyhlásenie kľatby nad tými, ktorí nebudú poslúchať príkazy a ustanovenia Pána. Lv 28, 15 – 68.

¹⁰ HORATIUS: *Carmina*, II, 1, 36.

¹¹ Porovnaj: „I riekol mi: »Syn človeka, hľa, ja zlomím v Jeruzaleme oporu chleba, takže chlieb budú jesť podľa váhy a s úzkosťou a vodu budú piť podľa miery a s hrôzou.«“ Ez 4, 16. V texte použité doslovné citácie z *Biblie* sú prevzaté z vydania: *Sväté Písmo Starého i Nového zákona* (Trnava, 2005).

¹² Taliansko bolo dejiskom hlavných vojnových stretov medzi Karolom V. Habsburským a Františkom I. aj v rokoch 1527 – 1529, t. j. v období tesne pred vznikom Erazmovho spisu. Z Erazmovej korešpondencie sa dozvedáme, že od svojich priateľov bol začiatkom roku 1529 informovaný o hladomore, ktorý v dôsledku vojnových udalostí prepukol v Taliansku. Alfonso Valdes 25. 2. 1529 píše Erazmovi: „Ubi quum multa hominum milia fame perire audiamus...“ List č. 2109. ALLEN VIII, s. 67. Aj Erasmus Schets v liste datovanom 7. 3. 1529 spomína hladomor v Taliansku: „...pre tanta fame qua vexatur Italia...“ List č. 2115. ALLEN VIII, s. 76.

¹³ Porovnaj: „Budete jesť mäso svojich synov a svojich dcér.“ Lv 26, 29, resp.: „V stave obkľúčenia z úzkosti a biedy, ktorou ťa bude nepriateľ trápiť, budeš jesť plod svojho života, mäso svojich synov a dcér, ktoré ti dá Pán, tvoj Boh.“ Dt 28, 53.

okráda svojho blížneho. Videli sme spustnuté chrámy, ktoré sa kedysi skveli nádherou, aj rozbité obrazy a vyhnaných kňazov. Či na nás Pán už prv nezoslal poľné zvery, ktoré všetko vyplienili, keď tu sedliacke hordy tak bezuzdne bašovali?¹⁴ A nevyhýba sa nám ani to preklatie, ktoré spomína kniha *Deuteronomium*: „Zasnúbiš sa so ženou, ale iný bude s ňou spávať.“¹⁵ Novinkou už nie je ani to, že sejeme tam, kde iný bude žať, že pestujeme vinič, ale z jeho vína nebudeme piť, že hostíme cudzincov, do ktorých poroby sa raz dostaneme.¹⁶ Vari Boh, keď všetky predpísané lieky sa ukázali byť neúčinnými, neadresuje práve nám cez ústa Proroka tieto slová: „Kde vás ešte udriet“, keď sa ďalej búrite?“¹⁷ Toto nie je hlas krutosti, ale najvyššieho milosrdenstva.

Podobne aj lekár prechováva otcovský cit voči chorému a so skrüšenou dušou pozoruje, keď nápor choroby víťazí nad liečbou, ktorú predpísal. Napriek tomu ale „láska“, ako vraví Pavol, „všetko verí“,¹⁸ nedovolí, aby pre nárek trhajúci uši opustil trpiaceho. Vraví, že kým duša žije, žije aj nádej,¹⁹ preto zozbiera všetky sily svojho ducha, len aby mohol vymyslieť nejaký nový, účinný liek.

Tak aj náš najmilosrdnejší Pán, ktorého jedinou túžbou je spása človeka, nás neobvyklými liekmi povzbudzuje k náprave života. Zoslal chorobu, ktorú dosiaľ žiadny lekár nepoznal a preto ani nevedel liečiť: neprirodzeným vykrútením hlavy a končatín poľutovaniahodným spôsobom sužovala mužov, ženy, ba aj devy v rozpuku života, zbavujúc ich na ten čas aj jasnej mysle.²⁰ V rôznych krajinách zachvátil mnohých nový druh blúznenia

¹⁴ V týchto slovách môžeme čítať Erazmovu reakciu na masové povstanie nemeckých roľníkov (tzv. nemeckú sedliacku vojnu) v rokoch 1524 – 1525.

¹⁵ Dt 28, 30.

¹⁶ Porovnaj: Dt 28, 30 – 43.

¹⁷ Iz 1, 5.

¹⁸ 1Kor 13, 7.

¹⁹ Erazmus toto príslovie uvádza aj vo svojej zbierke: „Aegroto, dum anima est, spes est.“ Adag. 1312. ERASMUS: Adagiorum chilias secunda, pars prior, s. 326.

²⁰ Popisované príznaky sa zhodujú s prejavmi epilepsie.

či straty rozumu.²¹ Doposiaľ sa na to nenašiel žiadny liek. Nedávno nový druh nákazy spôsobujúcej smrteľný pot sa z Anglicka, kde sa prvýkrát objavil, bleskurýchlo rozšíril do celého sveta. Mnohých usmrtil, všetkým však nahnal desivý strach, lebo to bola nová choroba, s ktorou si lekári vôbec nevedeli rady: za pár hodín si zobrala na večnosť každého, koho sa zmocnila, znenazdajky sa vrátila aj u toho, koho už opustila a pre bleskovú nákazlivosť sa zvykla rozmôť široko-dáľeko.

Uvedom si, že milosrdný Otec zoslal na nás toto zlo nie preto, aby rozsieval smrť a skazu, ale preto, aby nahnal strach, ktorý vedie k náprave. Vari to nie je káravý hlas Boha, ktorý vraví: „Robte pokánie, lebo sa priblížilo nebeské kráľovstvo.“²² V *Žalmoch* Pán akoby znechutene poznamenáva: „Štyridsať rokov sa mi priečilo toto pokolenie i povedal som: Je to ľud s blúdiacim srdcom.“²³ My však Židov predstihujeme aj počtom rokov, aj krutosťou pohrôm, keď nie aj neobľomnosťou srdca, čo sa vždy prikláňa k tomu horšiemu a vzpiera sa lekárovej liečbe a úsiliu. Hoci prorokov hlas medzitým neprestáva vyzývať: „Čujte dnes jeho hlas, nezatvrdujte svoje srdcia.“²⁴ Tieto pohromy, ktoré na nás podchvíľou doliehajú, sú iba hlasom Pána, ktorý nás zvoláva opäť k sebe. Náš Pán totiž sľubuje blahobyť tým, ktorí zachovávajú Zákon, ale stačí, aby ním pohrdli a už sa im vyhráza skazou.

Dôvod, pre ktorý tieto pohromy zosiela, sa dočítame na rovnakom mieste: „Oni sa musia kajať za svoje hriechy, lebo opovrhli mojimi nariadeniami a ošklivili sa im moje predpisy. Ale ja ich ani vtedy neodvrhnem a nebudem ich mať v ošklivosti tak, že by som ich vyničil a zrušil svoju zmluvu s nimi.“²⁵ Priznajme si teda, že tieto zásahy sú hlasom Pána túžiaceho nás zachrániť, nie zahubiť, takto sa to dozvedáme aj z 28. žalmu:

²¹ Neurologické prejavy (halucinácie, manicko-depresívne prejavy až demencia) sú charakteristické pre terciárne štádium syfilisu.

²² Mt 3, 2.

²³ Ž 95 [94], 10.

²⁴ Ž 95 [94], 8.

²⁵ Lv 26, 43-44.

„Hlas Pánov nad vodami“,²⁶ t. j. nad ľudmi, zmietajúcimi sa sem a tam uprostred všakovakých žiadostí a „Zahrmel Boh veleby, Pán nad veľkými vodami! Hlas Pánov – taký mohutný! Hlas Pánov – taký veľkolepý! Hlas Pánov láme cédre...“²⁷ „Hlas Pánov metá blesky ohnivé, hlas Pánov púšťou otriasa... Hlas Pánov urýchljuje pôrod jeleníc.“²⁸ Šťastní tí, v ktorých hlas všemohúceho Pána toto všetko vyvoláva a veruže on to činí v každom, kto si pred ním nezapcháva svoje uši.²⁹ Kiež „hlas Pánov“ hrmí „pri chrabrosti“, aby ozdravujúcim strachom prinútil naše duše k oľutovaniu hriechov! Kiež je „pri nadradenosti“, aby sa mu každá ľudská povýšenosť podriadila v dokonalej poslušnosti!³⁰ Kiež znie „nad“ riekami našich duší, v ktorých ochabuje láska,³¹ lebo potom, čo sme opustili to jediné dobro, plynieme „ako voda“³² hojdajúc sa na vlnách ľudských vášní, ktorú strháva kamkoľvek „vánok poznania.“³³ Kiež hlas Boží spojí túto „vodu dovedna a zjaví“ nám pevnú pôdu viery,³⁴ ktorá hrejivým teplom lásky plodí každý druh cnosti! Kiež „hlas Pánov“ v nás poláme „cédre“, a nie hocaké, lež rovno libanonské!³⁵

Svet má svoje cédre, tie sú však krvavočervené, svoje cédre má aj Cirkev, tie sú však vybielené, iba libanonské sú totiž pre Židov žiarivo krásne. Tieto medzitým vztýčila do výšky neskrotná ctižiadosť a pre pospolitý ľud sa veru javia vznešenými, veď šíria ľudom milú vôňu slávneho

²⁶ Ž 29 [28], 3.

²⁷ Ž 29 [28], 3-5.

²⁸ Ž 29 [28], 7-9.

²⁹ Porovnaj: „Kto si ucho zapcháva, keď sa bedár krikom ozýva, bude raz volať tiež, ale vyslyšaný nebude.“ Prís. 21, 13.

³⁰ Porovnaj: „Pokorená bude pýcha človeka a znížená povýšenosť ľudí.“ Iz 2, 17.

³¹ Porovnaj: „A pretože sa rozmnoží neprávosť, v mnohých vychladne láska.“ Mt 24, 12.

³² Porovnaj: „Rozlievam sa sťa voda...“ Ž 22 [21], 15.

³³ Porovnaj: „...aby sme už neboli malými deťmi, ktorými sem-tam hádže a zmieta hocikáký vietor klamlivého ľudského učenia...“ Ef 4, 14.

³⁴ Porovnaj: „Vody, ktoré ste pod nebom, zhromaždite sa na jedno miesto a ukáž sa súš!“ Gn 1, 9.

³⁵ Porovnaj: „Hlas Pánov láme cédre; aj libanonské cédre láme Pán.“ Ž 29 [28], 5.

mena a rozjímajú nad akousi nesmrteľnosťou, ale pred Bohom ležia na zemi v hroznom zápachu. Tak tieto cédre nech zlomí hlas Pánov a namiesto nich nech vztýči olivy plné plodov, aby boli zdrojom svetla v Božom dome. Tie nikto nedokáže polámať, iba to „vykŕmené teľa“, ³⁶ ktoré obetoval za nás Otcovi jediný zo všetkých bez poškrvny – syn byvola, to jest židovského národa. Ten totiž obrátil proti Kristovi prázdny duch litery zákona sťa svoj jediný roh. Ak by sa Kristus prostredníctvom viery v nás zrodil, bude skvelým a milovaným synom dvojročcov, vždy keď oba rohy namierime nie proti nemu, ale proti telesným vášňam. Kiež v nás „Pánov hlas“ zahasí „plameň ohňa“, ³⁷ ktorý už toľké roky všade spaľuje kresťanský svet, teda oheň závesti, nevraživosti, ctižiadostivosti a lakomosti. Týmito vášňami sa toľkí nechávame ujať v tom, čo je z tohto sveta. A požiar zosilnel, pohltil už celý ľudský rod, všade vládne víťazný plameň. Jedine Boží hlas ho dokáže rozdeliť tak, ³⁸ aby hlavná časť spaľujúcej žiare sa preniesla na Boha a to, čo zvýši naokolo, aby už nijako nerozpoznalo hnev, svojvoľnosť či ctižiadostivosť. Nech sa tak stane, aby Pán zatriasol našou zanedbanou a neprívetivou „púšťou“, ³⁹ vydanou napospas škodlivým zverom. Vyčistiť ju totiž môže iba omračujúci hlas Pána.

Aj poľovníci majú lesné rohy, ktorými duria divinu z jej nôr. Ohavným zverom je diviák, ale lakomstvo je horšie. Ohavným zverom je medveď, ale bezuzdnosť je horšia. Ohavným zverom je lev, ale srdce bez milosrdenstva je horšie. Napokon ohavným zverom je aj zmija, ale závisť je horšia. ⁴⁰ Preto, ak by Pán bol taký láskavý, že svojím hlasom zalomcuje všetkými skrýšami našej púšte cez ozajstné oľutovanie hriechov a spoveď,

³⁶ Porovnaj: „Privedte vykŕmené teľa a zabite ho.“ Lk 15, 23.

³⁷ Porovnaj: „Hlas Pánov metá blesky ohnivé.“ Ž 29 [28], 7.

³⁸ Porovnaj: „Lebo živé je Božie slovo, účinné a ostrejšie ako každý dvojsečný meč; preniká až po oddelenie duše od ducha a kĺbov od špiku a rozsudzuje myšlienky a úmysly srdca.“ Hebr 4, 12.

³⁹ Porovnaj: „...hlas Pánov púšťou otriasa, Pán otriasa púšťou Kádeš.“ Ž 29 [28], 8.

⁴⁰ Porovnaj: „Nullum est animal efferatius aut nocentius homine quem agit ambitio, cupiditas, ira, invidia, luxus et libido.“ ERASMUS: De pueris statim ac liberaliter instituendis, s. 32.

razom sa z neplodného stane úrodné, z temného priezračné, z neschodného schodné a namiesto škodiacich zverov stvorí pre nás okrídlené jelene, ktoré žiznia⁴¹ nie potom, čo je z tohto sveta a s ním aj pominie,⁴² lež po prameňoch, ktoré smerujú „do večného života“.⁴³ Vtedy sa nám odhalia tmavé lesné zákutia.⁴⁴ A potom, čo sa rozprášili už aj skazené žiadostivosti vedúce svoj boj proti duši,⁴⁵ a čo sa ukončil svár dogiem, sa z púšte stane chrám zasvätený Pánovi, v ktorom budú všetci svorne z duše a jednohlasne oslavovať svojho obnovovateľa.⁴⁶

Na vine tomu, že sa toto všetko nedeje, nie je Pán, ale my, ktorí ako „hluché vretenice“ si pred múdro prehovárajúcim hlasom Pána zapchávame „uši“:⁴⁷ jedno nat’ahujúc k zemi, druhé zakrývajúc chvostom. Pretože milujeme zem, nepočujeme nebešťanov. A pretože prekrucujeme Písmo podľa ľudských citov, aj keď niečo začujeme, je to pre nás k ničomu. Ale kto teda môže dosiahnuť, aby sa nám otvorili uši? Lebo aj toto je Boží dar. Obetou ho treba uzmierniť, aby nám uspôsobil „uši, aby počuli“.⁴⁸ Preto volá: „Vzdávajte Pánovi, synovia Boží, vzdávajte Pánovi slávu a moc. Vzdávajte Pánovi slávu hodnú jeho mena, v posvätnom rúchu klaňajte sa Pánovi.“⁴⁹

Vyznaním sú veru synovia Boží všetci, ktorí boli znovuzrodení skrze mystérium krstu, hoci tento hlas takto nazýva osobitne tých, ktorí nastúpili po apoštoloch. Týchto predsa oslovuje prorok: ak ste skutočne Božími synmi, vzdávajte, po čom Pán prahne, čo miluje a kvôli čomu neprestáva kričať. Čo by sme teda mali vzdávať? „Baránkov“. Kiež ste sami ovcami aj

⁴¹ Porovnaj: „Ako jeleň dychtí za vodou z prameňa.“ Ž 42 [41], 2.

⁴² Porovnaj: „A svet sa pominie, aj jeho žiadostivosti.“ 1 Jn 2, 15.

⁴³ Porovnaj: „A voda, ktorú mu dám, stane sa v ňom prameňom vody prúdiacej do večného života.“ Jn 4, 14.

⁴⁴ Porovnaj: „...obnažuje húštiny.“ Ž 29 [28], 9.

⁴⁵ Porovnaj: „...zdŕžajte sa žiadostí, ktoré bojujú proti duši.“ 1 Pt 2, 11.

⁴⁶ Porovnaj: „A v jeho chráme všetci volajú: Sláva!“ Ž 29 [28], 9.

⁴⁷ Porovnaj: „...jedu hluchej vretenice, čo si uši zapcháva, ktorá nepočúva hlas zaklínačov, hlas skúseného čarodeja.“ Ž 58 [57], 5-6.

⁴⁸ Porovnaj: „Kto má uši, nech počúva.“ Mt 13, 9.

⁴⁹ Ž 29 [28], 1-2.

vhodnými vodcami Pánovho stáda napodobňujúc Ježiša – prvého z pastierov, sť a onoho výnimočného barana, ktorého Abrahám uvidel uviaznutého v kroví.⁵⁰ Ježiš sa obetoval Otcovi, obetujte teda aj vy svoje údy, ktoré sú na zemi,⁵¹ aby ste „baránkov“ ponúkli svojou učenosťou a zbožnými mravmi. Získajte ich však nie pre seba, ale pre Pána, komu patrí stádo. Farizeji obchádzajú more i zem, aby získali novovercov.⁵² Týchto však neponúkajú Pánovi, ale sebe. Ríšu kresťanstva treba rozširovať tak, že neponúkame psy či svine,⁵³ ale „baránkov“. A týchto nezneužívajme na našu slávu či prospech, ale ako verní služobníci ich ponúknime Pánovi. V opačnom prípade na nás zakričí: „Rozmnožil si národ, nezväčšil si radosť.“⁵⁴ Jemu teda prineste „baránkov“, dvakrát aj trikrát, „synovia Boží“ a nehľadajte pri tom vlastné záujmy, lež záujmy „Ježiša Krista“.⁵⁵

Žalm sa ešte nezmienil o tom, odkiaľ pochádza záhuba temer každého národa. Pritom jeho hlas neznie iba pre popredných služobníkov Cirkvi, ale aj pre svetských vladárov. Ľud je totiž taký, akí sú vladári, hoci občas aj podľa zásluh ľudu Pán strpí, „aby vládol pokrytec“.⁵⁶ Pretože žiaden pokrytec nie je pre Cirkev nebezpečnejší ako ten, kto vyhlasujúc sa za pastiera koná ako vlk, alebo kto vyhlasujúc sa za kráľa koná ako tyran. Lebo hoci každá pretváрка je urážkou Kristovej pravdy, žiadna nie je škodlivejšia, ani viac urážlivá voči Bohu. Preto vy, „synovia Boží“, zväčšujte Božiu slávu a považujte za svoje všetko, čo je jeho! Ak Pán niečo robí skrze vás, neobracajte to na svoju pýchu či zisk, ale „vzdávajte Pánovi slávu a moc“.⁵⁷ To

⁵⁰ Porovnaj: „Tu zdvihol Abrahám oči a uzrel barana, ktorý bol rohami zachytený v kroví.“ Gn 22, 13.

⁵¹ Porovnaj: „...aby ste svoje telá prinášali ako živú, svätú, Bohu milú obeť...“ Rim 12, 1.

⁵² Mt. 22, 15.

⁵³ Porovnaj: „Pes sa k tomu vrátil, čo vyvrátil, a umyté prasa váľa sa v blate zasa.“ 2 Pt 2, 22.

⁵⁴ Iz 9, 3. Neovulgata tento verš proroka Izaiáša traduje v odlišnej podobe: „Rozmnožil si plesanie, zväčšil si radosť.“

⁵⁵ Porovnaj: „...lebo všetci hľadajú vlastné záujmy, a nie záujmy Ježiša Krista.“ Flp 2, 21.

⁵⁶ Porovnaj s pôvodným znením *Vulgaty*, Jób 34, 30: „...qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi.“

⁵⁷ Ž 29 [28], 1.

však nestačí, „vzdávajte Pánovi slávu hodnu jeho mena“.⁵⁸ On miluje obetných baránkov, ale len preto, aby sa skrze nich velebilo jeho meno, ktoré sa tak znevažuje nemravným správaním kresťanov a hrešením obyčajných ľudí. „Vzdávajte Pánovi slávu“, nie majetku, omamnej moci, ani svetskej sláve, lež Pánovi! Všetko, čo je pre nás drahšie ako On, to zbožňujeme namiesto Neho. Kde? No predsa v chrámoch postavených rukou,⁵⁹ kam môžu vstúpiť zbožní aj bezbožní, ba aj v jeho „sieni svätosti“, t. j. v čistom a svätom svedomí. Lebo napokon iba tí sú „pravými ctiteľmi“, ktorí sa v „duchu“ klaňajú Pánovi.⁶⁰ Všade je mnoho tých, ktorí zbožnými bozkami zasypávajú drevený kríž, pristupujú k svätému prijímaniu a už pri zmienke Ježišovho mena zohýňajú kolená,⁶¹ ale ako málo je tých, ktorý si ho ctia v jeho „vlastnom chráme“ postavenom Duchom Svätým. Ak to urobia vládari, veľkňazi a ostatní potentáti, Pán zahrnie ľud plným priehrstím svojej milosti. Tak to totiž hovorí aj prorok: „Pán tróni nad záplavami vôd“ a zotrjavúc navždy medzi nami „bude tróniť ako večný kráľ“.⁶² Boli by blažení, ak by im vládol tento kráľ, lebo svoj ľud nikdy neopustí. Vďaka tomuto ochrancovi niet ničoho, čoho by sa mal ľud báť, nech by bol aj bezmocný a bezbranný. „Pán“ sám „dá silu svojmu ľudu“,⁶³ hoc by ho preklínal aj celý svet hroziaci vojnami, v ktorých sa prelieva krv. Napriek tomu „Pán požehná svoj ľud pokojom“,⁶⁴ ktorý svet nemôže dať, ani zobrať, ibaže by ho zobral sám sebe.⁶⁵

Nezapchávajme si teda uši pred Pánovým hlasom volajúcim už po

⁵⁸ Ž 29 [28], 2.

⁵⁹ Porovnaj: „Ja zborím tento chrám zhotovený rukou a za tri dni postavím iný, nie rukou zhotovený.“ Mk 14, 58.

⁶⁰ Porovnaj: „Ale prichádza hodina, ba už je tu, keď sa praví ctitelia budú klaňať Otcovi v Duchu a pravde.“ Jn 4, 23.

⁶¹ Porovnaj: „...aby sa na meno Ježiš zohlo každé koleno v nebi, na zemi i v podsvetí.“ Flp 2, 10.

⁶² Ž 29 [28], 10.

⁶³ Ž 29 [28], 11.

⁶⁴ Ž 29 [28], 11.

⁶⁵ Porovnaj: „Pokoj vám zanechávam, svoj pokoj vám dávam. Ale ja vám nedávam, ako svet dáva.“ Jn 14, 27.

toľký raz. Znovu nás volá, aj keď teraz skrze nezvyčajnú drsnosť Turkov, ale naša hluchota je čoraz menej ospravedlniteľná, veď sme sa ani po toľkých výzvach nespamätali. Koľkými porážkami už postihol tento krutý národ nejasného pôvodu kresťanský ľud? Akú zverskosť na nás ešte nevyskúšal? Koľko miest, koľko ostrovov, koľko dŕžav už vyrval z rúk kresťanskej vlády? A do akej stiesnenej podoby priviedol kedysi takú rozľahlú ríšu nášho náboženstva? Zdá sa, že už počiatky ich vlády poukazujú na to, že zakrátko aj to, čo ešte zvyšuje z kresťanského sveta, by pravdepodobne dostali do svojej moci, ak by nás nechránila Božia ruka. Kebyže sa to náhodou takto aj ustojí, predsa by malo byť vlastnosťou kresťanského svedomia, že ak bolesťou trpí čo len jediný jeho úd, touto bolesťou s ním trpí aj celé jeho telo.⁶⁶

Teraz už však niet pochyb, že táto taká rozsiahla turecká ríša sa zrodila nie vďaka ich vojenskej zdatnosti, ale vďaka nám, ktorí sme tú našu ríšu trestuhodne rozdrobili. Preto musia všetci, ktorí sa hlásia k menu kresťana, nielen ľútostivo naiekať, ale aj ponúknuť pomoc bratským národom v ich pohrome. Okrem toho, že podľa zásad kresťanského spolužitia ju musíme považovať za spoločnú nám všetkým, tu totiž existuje nebezpečenstvo, že sa stane skutočnou pohromou nás všetkých. „O Tvoju vec ide, keď horí susedný dom“,⁶⁷ ba týka sa to celého mesta, keď požiar zasiahne ktorýkoľvek dom.

Preto treba pomôcť, ale ak chceme zlo naozaj odvrátiť, musíme to urobiť na dvakrát. Zaiste, treba si nachystať všetko, čo súvisí s takou ťažkou vojnou, ale ešte predtým si treba pripraviť to, bez čoho by celá výstroj bola k ničomu. Neraz sme už zdvihli zbrane proti Turkom, ale doposiaľ len málokedy s naším úspechom: buď preto, že sme sa nezbavili dôvodu, pre ktorý na nás rozhnevaný Boh zoslal Turkov tak, ako kedysi na Egyptanov

⁶⁶ Porovnaj: „Ak teda trpí jeden úd, trpia spolu s ním všetky údy“. 1 Kor 12, 26.

⁶⁷ Erasmus tu naráža na príslovie „Tua res agitur, cum proximus ardet paries“ (Adag. 2571), ktoré vo svojej zbierke prísloví vysvetľuje slovami, že s cudzieho nešťastia si treba vziať ponaučenie. Porovnaj: ERASMUS: Adagiorum chillas tertia, pars altera, s. 377.

zoslal žaby, komáre a kobyľky,⁶⁸ alebo preto, že nádej na víťazstvo sme videli iba v našej vlastnej sile, či preto, že sme nevykonávali Kristovo dielo a proti Turkom sme bojovali s tureckou myslľou.

Sama situácia si to žiada, aby sme niečo povedali o oboch druhoch príprav. Najprv však preukážeme, že Turci mohli narásť do takejto moci nie kvôli svojej zbožnosti či svojej udatnosti, ale len kvôli našej hlúpej bezstarostnosti.

Po prvé, o Turkoch sa vedelo tak málo, že zmienku o nich nenájdeme takmer u žiadneho zo starých autorov. Iba Plinius v 7. kapitole 6. knihy uvádza, že, medzi Tyrsagétmi⁶⁹ a Arimfejcami,⁷⁰ ktorých sídla sa ťahali až do Rifejských hôr,⁷¹ bývali Turci v skalnatých dolinách na kraji púšte.⁷² Ani Pomponius Mela nepíše viac, iba čo ich menuje.⁷³ Taká veľká neistota vládla o pôvode tohto národa, z ktorého pravdepodobne vzišli tí, ktorí dnes rozšírili putá ujarmujúcej krutosti na toľko bohatých a veľkých krajín. Menuje ich aj Cyprianus v knihe *O dvojitom mučeníctve*⁷⁴ už vtedy ako

⁶⁸ Tri z desiatich morových rán zoslaných Bohom na Egypt'anov, na ktoré sa Erasmus odvolával už v úvode tohto svojho spisu. Viď poznámku č. 3.

⁶⁹ Kmeň zo sarmatskej Ázie, žijúci v údolí rieky Volga.

⁷⁰ Skýtsky kmeň žijúci na severovýchodnom okraji Európy.

⁷¹ U Plinia st. označenie pre pohorie Ural.

⁷² PLINIUS, *Naturalis historia* VI, 7, 19: „...Thussagetae, Tyrcae usque ad solitudines saluosius convallibus asperas, ultra quas Arimphaei, qui ad Riphaeos pertinent montes“.

⁷³ Pomponius Mela zjavne iba citoval Plinia staršieho. Porovnaj: POMPONIUS MELA, *De chorographia* I, 19, 116-117: „Iuxta Thyssagetae Turcaeque vastas silvas occupant, alunturque venando. Tum continuis rupibus, late aspera et deserta regio, ad Arymphaeos usque permittitur“.

⁷⁴ Podľa všetkého Erasmus pod týmto názvom pripojil k Cyprianovmu dielu, ktoré sám pripravil na vydanie, svoj vlastný spis. V jeho prvej edícii Cyprianovho diela (CYPRIANUS, C.: *Opera divi Caecilii Cypriani episcopi Carthaginensis*) sa tento spis ešte nenachádzal. Nachádza sa až vo vydaní z roku 1530, a to dokonca zvýraznený aj na titulnej strane (*Divi Caecilii Cypriani episcopi Carthaginensis et martyris opera iam quartum accuratiori vigilantia a mendis repurgata, per Des. Erasmum Roterod. Accessit liber eiusdem apprimae pious ad Fortunatum De duplici martyrio, antehac nunquam excusus*). Jeho umiestnenie v samotnej knihe je však máťúce, pretože obsah ho uvádza medzi Cyprianovými dielami, ktoré neboli

bezbožných nepriateľov cisárstva.⁷⁵ Niektorí vzdelanci si myslia, že keď Ptolemaios odkazuje na Tuskov medzi ázijskými Sarmatmi, treba tam čítať „Turkov“.⁷⁶ Veď ktorý iný z autorov kedy kládol Tuskov do Ázie?⁷⁷ Ale o ich mene medzitým už niet sporov. Dnes sa takmer všetci zhodujú, že toto ľudské pokolenie, ktoré svojou ukrutnosťou už toľko storočí doráža a ničí kresťanský svet, preniklo z kaspického pobrežia do Perzie a Malej Ázie pred sedemsto rokmi.

Nemali žiadneho konkrétneho vodcu a na nové územia prenikali a plienili ich nie nejakým naplánovaným vojnovým ťažením, ale skôr nesúrodými a neorganizovanými lúpežnými výpravami. Už ostrieľaní po týchto skúsenostiach prijali za svojho veliteľa saracénske knieža Mahmúda,⁷⁸ teda ako sa vraví, na drsné vrece drsnú záplatu. Pod jeho vedením dosiahli viacero úspechov. Ako jeho vazali však dostali chuť vládnuť sami, a tak zaútočili na Saracénov a Mahmúda, ktorého porazili v boji, zabili.⁷⁹ Tu sa začínajú písať počiatky tureckého štátu.

Vládu v ňom prevzal Tugril beg,⁸⁰ ktorý pred tým velil Turkom. Kým

pred tým vytlačené („Opera D. Cypriani, quae hactenus non habebantur in excusis voluminibus, sed ex vetustissimis codicibus addita sunt a Des. Erasmo Roterod.“).

⁷⁵ CYPRIANUS, C.: *Divi Caecilii Cypriani episcopi Carthaginiensis et martyris opera*, s. 520-521: „Si quis miles iuratus in verba Caesaris profugeret ad Turcam, et ex illius arbitrio faceret ea, quae sciret ingratisima Caesari, nonne comprehensus ad supplicium raperetur, ut desertor, ut periurus, ut perfuga. Quis autem audiret eum ita se defendentem, non sum desertor, non abnegavi Caesarem. An non mox audiret, quid refert, si lingua tacuit, re ipsa abnegasti, et plusquam abnegasti, qui non solum deserueris militiam, verum etiam ad tyrannum et hostem imperatoris tui irreconciliabilem transfugeris.“

⁷⁶ Porovnaj napr.: „Ptolomaeus inter Sarmatas Asiaticos supra Caspias portas Tuscos ponit, qui iidem videntur cum Turcis.“ CUSPINIANUS, I.: *De Turcorum origine*, [A2].

⁷⁷ O maloázijskom pôvode „Tuskov“, t. j. Etruskov písal už Herodotos. HERODOTUS: *Historiae*, I, 94.

⁷⁸ Mahmúd z Ghazny (971 – 1030) bol prvým sultánom a najvýznamnejším reprezentantom tzv. Ghaznovskej dynastie. RUNCIMAN, S.: *Pád Cařihradu*, s. 30.

⁷⁹ Seldžuckí Turci zaútočili až na Mahmúdovho syna, sultána Masúda, ktorého porazili v roku 1040.

⁸⁰ Erasmus ho uvádza pod latinizovaným menom Trangolipix Mucaletus.

on sám vládol jednej časti Turkov, prostredníctvom jedného zo svojich synovcov menom Kavurt⁸¹ prenikol do Arábie a prostredníctvom druhého menom Alp-Arslan⁸² zaútočil na oblasť Médie,⁸³ kde sa pustil do boja proti Rimanom.⁸⁴ Keď ani jeden z jeho synovcov neuspel, zaútočil na Rimanov znovu prostredníctvom svojho brata Ibrahima.⁸⁵ V jeho prípade to dopadlo celkom šťastlivo a tak, keď sa krátko na to Tugril begovi naskytna príležitosť vytiahnuť proti Rimanom, podarilo sa mu podriaadiť si časť Malej Ázie až po Čierne more a zvyšok vyplieniť. Ale Turci sa vďaka galskej udatnosti ocitli znovu vo veľmi zlej situácii,⁸⁶ až kým sa neobjavil Osman⁸⁷ – podľa niektorých prepočtov desiaty predchodca terajšieho vládcu Sulejmana⁸⁸ – muž pochádzajúci z neznámeho miesta.

Narodil sa rodičom, ktorí sa živili obrábaním pôdy, ale on sám bol stvorený pre boj a lúpenie. Využil príležitosť, ktorá sa naskytna a pri rozbrojoch medzi Turkami, keď bol rovnako tvrdý k svojim ako k cudzím, dokázal si získať na svoju stranu vojsko. K moci sa dostal okolo roku 1300 a za dvadsaťosem rokov nesmierne zväčšil tyranskú tureckú moc, keď sa z väčšej časti zmocnil celej Bitýnie a násilne si podrobil aj mnohé čiernomorské mestá.⁸⁹

⁸¹ Syn Čagri Bega, brata Tugril Bega. Erazmus ho uvádza pod menom Cucumetius.

⁸² Erazmus ho uvádza pod menom Asanus.

⁸³ T. j. Arménie a Anatólie.

⁸⁴ T. j. Byzantíncom: v roku 1071 v bitke pri Manzikerte ušetril zdrvivú porážku byzantskej armáde a do jeho zajatia padol aj samotný cisár Romanos IV. Diogenes. RUNCIMAN S.: *Pád Cařihradu*, s. 31.

⁸⁵ Ibrahim bol nevlastným bratom Tugril Bega (Erazmus ho uvádza pod menom Aleimus). Byzantskú armádu porazil v bitke pri Kapetrone v roku 1048.

⁸⁶ Erazmus tu naráža na I. križiacku výpravu (1096 – 1100), do ktorej sa zapojili predovšetkým francúzski rytieri (preto *galská udatnosť*) a ktorá skončila dobytím Jeruzalema a ustanovením Jeruzalemského kráľovstva.

⁸⁷ Osman I. (1288 – 1326) – zakladateľ Osmanskej ríše. Bližšie k nemu viď: RUNCIMAN S.: *Pád Cařihradu*, s. 35-38.

⁸⁸ Sulejman I. zvaný tiež Sulejman Nádherný, resp. Sulejman Zákonodarca (1520 – 1566).

⁸⁹ Osman I. obsadil byzantské mestá na čiernomorskom pobreží od mesta Inebolu až po ústie rieky Sakarya. RUNCIMAN S.: *Pád Cařihradu*, s. 37.

Po ňom nastúpil jeho syn Orhan,⁹⁰ ktorý využil rozpory medzi Grékmi a odňal im Bursu.⁹¹ Bol prvým, ktorý prešiel do Európy, kam ho pozval Kantakuzenos, ktorý súperil s Palaiologovcami.⁹² Svoju moc sa neštítel potvrdiť vraždou v rodine. Za ženu si totiž vzal Karamanovu dcéru⁹³ a po odstránení svokrovho syna obsadil veľkú časť jeho kniežatstva.⁹⁴ Potom čo vládol dvadsaťdva rokov, odovzdal moc svojmu synovi Muradovi,⁹⁵ ktorý na podnet Palaiologa⁹⁶ vyslal do Európy dvanásťtisíc tureckých vojakov proti Bulharom⁹⁷ a peloponézskemu vladárovi.⁹⁸

Keďže Murad si pritom počínal celkom úspešne, začalo ho lákať bohatstvo Európy. Pod zámienkou, že sa chce pomstiť cisárovým nepriateľom, sa na lodiach, ktoré mu na tento účel poskytli Janovčania, preplavil cez Hellespont, kde napadol Abydos a popri ďalších mestách obsadil aj Gallipoli.⁹⁹ Vzápätí, po obsadení Adrianopolu¹⁰⁰ vpadol do Srbska a Bulharska, pričom

⁹⁰ Orhan I. (1326 – 1359).

⁹¹ Byzantskú Bursu dobyl Orhan I. v roku 1326 a urobil z neho hlavné mesto svojej ríše.

⁹² Občianska vojna medzi Jánom Kantakuzenom a regentmi nedospelého cisára Jána V. vypukla v roku 1341. Byzantskí generáli si zvykli najímať tureckých žoldnierov, ktorí sa osvedčili v boji a Kantakuzenovi sa podarilo získať podporu Orhana I. za ruku svojej dcéry. RUNCIMAN S.: *Pád Cařihradu*, s. 38-39.

⁹³ O tomto manželstve nie je nič známe.

⁹⁴ Zavraždiť svojho staršieho brata Ibrahima sa však v skutočnosti neštítel až Orhanov syn Murad I., ktorý si takto zaistil nástupníctvo.

⁹⁵ Murad I. (1359 – 1389) – Erazmus ho uvádza pod menom Ammurates.

⁹⁶ Ján V. Palaiologos.

⁹⁷ Po osmanskom víťazstve na rieke Marici nad spojeným srbsko-bulharským vojskom v roku 1371 musel bulharský kráľ Ján Šišman uznať Murada za svojho zvrchovaného pána a svoju dcéru Tamaru musel poslať do sultánovho hárému. RUNCIMAN S.: *Pád Cařihradu*, s. 42.

⁹⁸ V tom čase vládol v Grécku (Kráľovstvo Morea) vazalský despota Manuel Kantakuzenos (1349 – 1380). Solún sa však Muradovi podarilo dobyť až po zdĺhavom štvorročnom obliehaní za vlády Manuela Palaiologa v roku 1387.

⁹⁹ Strategický prístav Gallipoli na tráckej strane úžiny prvýkrát dobyl už Orhanov syn Sulejman v roku 1354. Abydos bolo prístavné mesto ležiace oproti Gallipoli na ázijskej strane Hellespontu. Osmani si takto zabezpečili úplnú kontrolu nad vstupom do Dardanel.

¹⁰⁰ Murad dobyl Adrianopol (dnešné turecké mesto Edirne) už v roku 1365 a urobil

nepriateľskej armáde, na ktorú narazil, uštedril ohromujúcu porážku, v ktorej zabili aj srbského kráľa Lazara. Rukou Lazarovho sluhu však umiera aj samotný Murad.¹⁰¹

Po sebe zanechal dvoch synov, ale Bajazid svojho brata Sulejmana úkladne zavraždil.¹⁰² Zakrátko, po usmrtení bulharského cára si privlastnil väčšinu jeho ríše.¹⁰³ Povzbudený týmito úspechmi vyplienil Bosnu, Chorvátsko a vzdialenejšie časti Ilýrie. Po osem rokov obliehal Konštantínopol, ktorý by bol poľahky dobyl, keby ho od jeho zámeru neodpútalo francúzske a uhorské vojsko.¹⁰⁴ Vyšiel im naproti k Nikopolu¹⁰⁵ a po rozprášení nepriateľov sa vrátil k prerušenému obliehaniu. Dorážal na Konštantínopol ďalšie dva roky, až sa zdalo, že ani neprestane. Ale vtedy mu doručili správu, že skýtske knieža Tamerlán¹⁰⁶ s ohromnou armádou vpadol na turecké územie. Bajazid sa s ním zrazil v boji na Hviezdnom vrchu na pomedzí Galatie a Bitýnie, ale osud mu tentokrát nebol naklonený, pretože v tejto bitke

z neho základňu osmanských výbojov do Európy.

¹⁰¹ Ide o bitku na Kosovom Poli, ktorá sa odohrala 15. júna 1389. Sultán Murad bol zavraždený údajným srbským zbehom vo svojom stane ešte pred bitkou. Jeho starší syn Bajazid však túto informáciu zatajil, aby nedemoralizoval vojakov pred bojom. Srbského kráľa Lazara zajali v bitke a zavraždili v tom istom stane, kde zomrel aj Murad. RUNCIMAN S.: *Pád Cařihradu*, s. 43.

¹⁰² Bajazid sa ihneď po smrti svojho otca vyhlásil za sultána a dal príkaz k zaškrteniu svojho brata, aby predišiel sporom o trón. Podľa niektorých prameňov sa jeho brat nevolal Sulejman, ale Yakub. Porovnaj: ERASMUS: *Collected works of Erasmus : Expositions on psalms*, s. 224.

¹⁰³ Tarnovské kráľovstvo zaniklo v roku 1393. Jeho vládca Ján Šišman bol však po osmanskom víťazstve zajatý a popravený pravdepodobne až neskôr.

¹⁰⁴ Bajazid plánoval dobytie Konštantínopola v roku 1396. Keď však pritiahol k mestským hradbám, dostal správu o križiackej výprave, ktorú zorganizoval Žigmund Luxemburský a rytieri z celého Západu. RUNCIMAN S.: *Pád Cařihradu*, s. 44.

¹⁰⁵ Bitka pri Nikopoli sa odohrala 28. septembra 1396 a Žigmundova armáda posilnená oddielmi z Francúzska, Burgundska, Talianska, Nemeckej ríše, Čiech, Poľska a pomocnými vojskami z Valašska v nej utrpela zdrvujúcu porážku. KOPČAN, V.: *Turecké nebezpečenstvo a Slovensko*, s. 13.

¹⁰⁶ Tamerlán (alebo Timur Lenk, Erazmus ho volá Tamberlanes) bol turkotatársky vojvodca a dobyvateľ, ktorý v druhej polovici 14. storočia vytvoril svojimi výbojmi rozsiahlu ríšu v strednej Ázii.

padlo údajne až dvestotisíc Turkov.¹⁰⁷ Bajazid bol zajatý a Tamerlán ho údajne zatvoreného v kletke a spútaného zlatými okovami až do jeho smrti nosil so sebou.¹⁰⁸ Všetko toto sa odohralo okolo roku 1397.

Keď sa Mehmed, jeden z Bajazidových synov, úkladne zbavil brata Orhana, zmocnil sa vlády nad Turkami. Najprv získal naspäť, čo si pred tým ulúpil Tamerlán a potom vyplienil Bulharov a Valachov a ustanovil svoj sultanát s centrom v Adrianopoli.¹⁰⁹

Po Mehmedovi nastúpil jeho syn Murad.¹¹⁰ Tento zaútočil na srbského despota,¹¹¹ jeho dvoch synov dal oslepiť a ich sestru si vzápätí vzal za ženu.¹¹² Povzbudený týmto úspechom podnikal útoky na Valachov, Uhrov a Nemcov, vzápätí sa však obrátil proti Epiru, dobyl Kruju¹¹³ a Benátčanom odňal Solún.¹¹⁴ Medzitým však vo veľkej bitke utrpel porážku od Uhrov,¹¹⁵ preto si od nich vyžiadal a nakoniec aj dosiahol desaťročné prímierie.¹¹⁶ Na popud pápeža Eugena¹¹⁷ ho však Uhri hneď porušili a znovu

¹⁰⁷ Bitka pri Ankare sa odohrala v júli 1402. RUNCIMAN S.: *Pád Cařihradu*, s. 46.

¹⁰⁸ S Bajazidom sa v skutočnosti zaobchádzalo zdvorilo. Zomrel pravdepodobne vlastnou rukou v marci 1403. RUNCIMAN S.: *Pád Cařihradu*, s. 46.

¹⁰⁹ Vláda Mehmeda I. (vládol v rokoch 1413 – 1421) sa považuje za dobu zjednocovania a obnovy Osmanskej ríše. LEWIS, B.: *Dějiny Blízkeho Východu*, s. 103.

¹¹⁰ Murad II. vládol v rokoch 1421 – 1444 a 1446 – 1451.

¹¹¹ Bol ním Juraj Brankovič.

¹¹² Práve Brankovičova neochota a váhanie dať svoju dcéru Maru za nevestu sultánovi mala za následok tureckú výpravu proti nemu. RUNCIMAN S.: *Pád Cařihradu*, s. 48.

¹¹³ Hrad v Albánsku, ktorý sa potom stal centrom albánskeho protiosmanského odporu na čele s Jurajom Kastriotom Skanderbegom pretrvávajúcim od roku 1443 do roku 1478.

¹¹⁴ Murad dobyl Solún od Benátčanov v roku 1430. RUNCIMAN S.: *Pád Cařihradu*, s. 48.

¹¹⁵ Uhorské vojsko na čele s Jánom Huňadym porazilo Osmanov v roku 1443 v bitke pri Niši, vytlačilo ich zo Srbska a dobylo Sofiu.

¹¹⁶ Murad II. tiesnený aj domácim povstaním ponúkol J. Huňadymu prímierie za veľmi výhodných podmienok. Uhorsko ich preto prijalo a v auguste 1444 podpísalo v Segeďíne s Osmanmi mier. KOPČAN, V.: *Turecké nebezpečenstvo a Slovensko*, s. 16.

¹¹⁷ Pápež Eugen IV. (1431 – 1447), v mene ktorého organizoval túto križiacku výpravu pápežský nuncius Julián Cesarini. RUNCIMAN S.: *Pád Cařihradu*, s. 49.

zaútočili na Murada, tentokrát však na obrovskú pohromu pre našich. Lebo v jednej bitke, ktorá sa odohrala pri Varne, zahynul poľský kráľ Vladislav¹¹⁸ aj kardinál Julián a v druhej, v Kosove, padli mnohí uhorskí magnáti, keď aj radoví vojaci boli do jedného pozabíjaní.¹¹⁹ V prvom prípade to bola cti-žiadosť, druhýkrát nesvár našich vojvodcov, čo darovalo víťazstvo Turkovi.¹²⁰ Čoskoro na to nesvornosť bratov prepustila Muradovi aj Peloponéz,¹²¹ až napokon, keď viedol trestnú výpravu proti Epiru, ktorý sa vzbúril, kým márne obliehal Kruju, vraj od zlosti zomrel. Vládal tridsaťštyri rokov.¹²²

Po ňom nastúpil jeho syn Mehmed, ktorý svojou neukojiteľnou nená-
sytnosťou dobývať zatienil¹²³ tyraniu svojich predkov. Rozvrátil dve kres-
ťanské ríše – konštantínopolskú¹²⁴ a trapezuntskú,¹²⁵ zmocnil sa dvanástich

¹¹⁸ Poľský kráľ Vladislav III. (1434 – 1444), v Uhorsku vládol od roku 1440 ako Vladislav I. Jagelovský. Bitka pri Varne sa odohrala 10. novembra 1444.

¹¹⁹ Bitka na Kosovom Poli, v ktorej spojené uhorsko-albánske vojsko utrpelo ťažké straty, sa odohrala 17. – 19. októbra 1448. Ich katastrofu na ústupe dokonali plieniaci Srbi. KOPČAN, V.: *Turecké nebezpečenstvo a Slovensko*, s. 17.

¹²⁰ V týchto slovách zaznieva hlavná idea Erazmovej koncepcie vojny proti Osmanom, ktorá sa prelína jeho dielami. Objavuje sa už v jeho listoch z raného obdobia: napr. Erazmov list opátovi kláštora v Saint-Bertin Antonovi z Bergenu datovaný 14. marca 1513 (ALLEN I, list č. 288, s. 551-554), alebo list pápežovi Levovi X. datovaný 21. mája 1515 (ALLEN II, list č. 335, s. 79-90).

¹²¹ Posledný byzantský cisár Konštantín XI. Palaiologos zveril vládu nad morejským despotátom svojim dvom mladším bratom Demetriovi a Tomášovi, ktorí však neustále navzájom súperili. Osmani definitívne prevzali kontrolu nad Peloponézom v roku 1460. RUNCIMAN S.: *Pád Cařihradu*, s. 168-169.

¹²² Murad II. vládol od smrti Mehmeda I., t. j. od roku 1421 do svojej smrti v roku 1451, teda 30 rokov. Zomrel v Adrianopoli 13. februára 1451. RUNCIMAN S.: *Pád Cařihradu*, s. 51.

¹²³ Mehmed II. Dobývateľ vládol v rokoch 1451 – 1481. Dobové chýry ho prirovnávajú k Alexandrovi Veľkému, resp. k Cézarovi. SCHWOEBEL, R.: *The shadow of the crescent*, s. 5.

¹²⁴ Byzantská ríša padla po dobytí Konštantínopola 29. mája 1453.

¹²⁵ Trapezuntského cisárstva sa Osmani zmocnili v roku 1461. Bol to posledný nástupnícky štát Byzancie, ktorý im ešte vzdoroval.

kresťanských kráľovstiev a dobyl dvesto miest.¹²⁶ Medzi iným ostrov Chalkidu¹²⁷ a Skadar,¹²⁸ ktoré pred tým patrili Benátkam. Dobył tiež čiernomorské mesto Kafa¹²⁹ a pokúšal sa dobyť aj Rodos, ale neúspešne.¹³⁰ Po dobytí Otranta¹³¹ sa vylodil s vojskom v Taliansku, ktoré ďalšie tri roky ukrutne plienil.¹³² Nahnal pritom všetkým takú veľkú hrôzu, že pápež Sixtus,¹³³ ktorý už považoval svoj stolec za stratený, opustil Sväté mesto a pripravoval útek do Francúzska. Čoskoro nato, v roku 1481, práve keď chystal hrozivú vojnu na svojho staršieho syna,¹³⁴ zomrel.

Hneď nato sa medzi jeho synmi rozpútal bratovražedný boj o trón, ale po porážke staršieho Džema¹³⁵ sa vlády chopil Bajazid.¹³⁶ Viackrát vojensky napadol egyptského sultána,¹³⁷ ale viedol si pritom neúspešne, čo nakoniec prinútilo Turkov uzatvoriť s týmto nepriateľom mier. V roku 1492

¹²⁶ Erazmus tu zjavne vychádza z dobových údajov, ktoré reflektujú celý rozmach osmanskej moci až do konca Mehmedovej vlády.

¹²⁷ Mesto Chalkida na ostrove Eubója. Mehmed II. ho dobyl v roku 1470.

¹²⁸ Albánske mesto Skadar (Skodra) padlo do osmanských rúk v roku 1479.

¹²⁹ Kafa (Theodosia, dnes ukrajinské prístavné mesto Feodosia) prešlo z janovskej kontroly pod osmanskú moc v roku 1475.

¹³⁰ Ostrov Rodos v roku 1480 hrdinsky ubránil pred osmanskou presilou vojenský rád Maltézskeho rytierov. Smrť sultána Mehmeda II. v nasledujúcom roku zastavila Osmanov pred opakovaným pokusom o dobytie ostrova.

¹³¹ Prístavné mesto v Apúlii v južnom Taliansku. Osmani sa ho po krátkom obliehaní zmocnili v lete 1480.

¹³² V skutočnosti Osmani ovládali Otranto iba 13 mesiacov. Mehmeda pred dobýjaním Talianska zastavila smrť.

¹³³ Pápež Sixtus IV. (1471 – 1484).

¹³⁴ Mehmed II. mal štyroch synov, najstarším bol Mustafa, ale toho dal zaškrtiť kvôli cudzoložstvu. Tu však ide o Bajazida, ktorý po ňom nastúpil ako sultán Bajazid II.

¹³⁵ Sultán Džem (1459 – 1495, Erazmus ho menuje latinskou formou mena Zizimus, v skutočnosti bol mladší od Bajazida), za sultána ho vyhlásili v Burse, pred bratom však utiekol pod ochranu veľmajstra rádu Maltézskeho rytierov na ostrove Rodos Pierra d'Abusson, ktorý z neho po dohode s Bajazidom urobil lukratívneho zajatca v rukách európskych monarchov. Za jeho väznenie totiž Bajazid II. platil štedrú odmenu.

¹³⁶ Bajazid II. bol sultánom v rokoch 1481 – 1512.

¹³⁷ Mamelucký sultanát v Egypte podporoval Džema, čo vyprovokovalo tieto Bajazidove útoky. Osmanom sa Egypt podarilo dobyť až v roku 1517.

napadol obyvateľov Kimarských hôr¹³⁸ a tento ľud, ktorý dovtedy žil vždy slobodne, uvrhol do tureckej poroby. O sedem rokov neskôr zostavil vojnové loďstvo a od Benátčanov vydobyl Modon,¹³⁹ Lepanto¹⁴⁰ a Dyrrhachium.¹⁴¹ Ale Turci nemilosrdne plienili aj Furlansko.¹⁴² Bajazida z trónu zosadil jeho syn Selim.¹⁴³ Po Selimovi, alebo Zelimovi, ako ho niektorí nazývajú, nastúpil Sulejman,¹⁴⁴ ktorý sa vo všetkom vyrovnal svojim slávnym predkom.

Hľa, ako im bola bezbožnosť prajná, kým my sme poľavili v úsilí po pravej zbožnosti. Donekonečna sme navzájom zápasili vo vojnách, popraveď horších než občianskych, o akýsi náznak moci a zatiaľ ako ďaleko Turci rozšírili svoju ríšu, alebo lepšie povedané svoje zbojstvo. Na severe sa dotýkalo Čierneho mora, na východe ho ohraničovala rieka Eufrat a na juhu Etiópia. Počas týchto pár rokov si totiž podrobili celý Egypt aj Sýriu, vedno s Feníciou, Júdeou a Palestínou.¹⁴⁵ Na západe sa rozšírili až po Iónske more a keby si sa tam obrátil na sever, našiel by si ich až po Dunaj, ba prešli ďaleko aj za túto hranicu, až po rieku Dneper.¹⁴⁶ A teraz si uvedom, akú rôznorodú, šírú a bohatú ríšu vymedzujú tieto hranice. Celá Malá Ázia, kde žije aspoň dvanásť národov; celá Trácia, kde leží aj Konštantínopol, v minulosti zvaný Byzantium, ktoré bolo kedysi sídlom kresťanských cisárov, dnes však

¹³⁸ Pohorie v Epire oddeľujúce túto časť severozápadného Grécka od Macedónie.

¹³⁹ Modon (dnes Methoni) na Peloponéze bol benátskou pevnosťou, ktorú Osmani dobyli v auguste 1500.

¹⁴⁰ Lepanto (dnes Nafpaktos) v strednom Grécku bolo benátskou pevnosťou strážiadou vstup do Korintského zálivu. Osmani ho dobyli v roku 1499.

¹⁴¹ Dyrrhachium (dnes Durrës, po slovensky Drač v Albánsku) bolo dôležité prístavné mesto. Osmani ho dobyli v roku 1501.

¹⁴² Furlansko (Civitate Forum Iulii) – územie na severovýchode Talianska, na ktoré Osmani podnikali časté lúpežné výpravy v rokoch 1469 – 1499.

¹⁴³ Selim I. Hrozný (1512 – 1520) sa zmocnil trónu s pomocou janičiarov. Aby si upevnil svoju moc, dal zavraždiť svojich dvoch starších bratov a neskôr aj vlastného otca.

¹⁴⁴ Sulejman I. Nádherný.

¹⁴⁵ Tieto územia dobyl Selim I. počas výpravy proti Mameluckému sultanátu v rokoch 1516 – 1517.

¹⁴⁶ Erasmus používa antické označenie pre túto rieku: Borysthenes.

stadeto vládnu tureckí sultáni; v Európe obidve Mézie¹⁴⁷ pri rieke Dunaj; veľká časť Dácie;¹⁴⁸ celá Macedónia i celé Grécko so všetkými ostrovmi v Egejskom mori, t. j. Sporady aj Kyklady sa ocitli v ukrutnej porobe pod tureckou nadvládou. Krétu, ktorú dnes ľudia volajú Kandia,¹⁴⁹ a Cyprus,¹⁵⁰ dva najvýznamnejšie ostrovy v Stredozemnom mori si Benátčania doposiaľ nejako udržali, ale ako som počul, iba za cenu platenia tribútu.

Toto všetko je akoby zahalené závojom, ale ak by ho niekto odhalil, koľko kedysi bohatých kráľovstiev a slávnych miest by našiel ujarmených, ba rovno zničených? Čím je dnes ten kedysi blažený Peloponéz a čím Korint, bývalé obchodné centrum celého sveta? Čím je Atika, ktorú voľakedy pre jej krásu považovali za Grécko Grécka a kde sú teraz Atény, ktoré splodili múdrosť a poskytli prístrešie tým najlepším vedám? Teraz tu objavíš len takú bezvýznamnú dedinku, že jej menu neuveríš. Kde je Lakónia, ktorá ako jediná zrodila pravých hrdinov? Vari tu mám pripomínať udalosti okolo dobytia Rodu, na ktoré je spomienka taká čerstvá, že ich priebeh sa ešte stále všetkým odráža v očiach, ušiach aj ostatných zmysloch?¹⁵¹ Alebo to množstvo krvavých vpádov do Uhorska, smrť uhorského kráľa Ľudovíta,¹⁵² či tohtoročné nemilosrdné obsadenie celého Uhorska?¹⁵³ Alebo vyhnanie kráľa Ferdinanda, mimoriadne zúrivé obliehanie Viedne, či neuveriteľne bezohľadné vyplienenie celého Dolného Rakúska?¹⁵⁴ A to som len

¹⁴⁷ Erazmus tu odkazuje na územie dvoch rímskych provincií *Moesia superior* – územie Srbska a *Moesia inferior* – územie severného Bulharska.

¹⁴⁸ Názov rímskej provincie – územie Rumunska.

¹⁴⁹ Krétske mesto Kandia (Heraklion) Osmaní dobyli v roku 1669 a poslednú benátsku pevnosť na Kréte až v roku 1715.

¹⁵⁰ Cyprus sa dostal do osmanských rúk v roku 1571.

¹⁵¹ Rodos sa vzdal po šesťmesačnom obliehaní osmanskej presile v decembri 1522.

¹⁵² Ľudovít II. Jagelovský, uhorský kráľ v rokoch 1516 – 1526, zahynul po páde z koňa do riečky Csele na úteku z bitky pri Moháči 29. augusta 1526.

¹⁵³ Pri osmanskom ťažení proti Viedni v roku 1529 padol Budín a Osmanom postupne vzdala hold takmer celá uhorská šľachta.

¹⁵⁴ Osmanské vojsko plienilo krajinu, aby si zaistilo potraviny a krmivo. Obliehanie Viedne trvalo viac ako dva týždne a skončilo sa 16. októbra 1529, kedy sa osmanská armáda vydala na spiatočný pochod. KOPČAN, V.: *Turecké nebezpečenstvo a Slovensko*, s. 33.

zbežne zmienil tie hlavné udalosti. Čo ak však niekto začne rozoberať podrobnosti? Aké desivé porážky našich objavíme? Koľko tureckých víťazstiev? Koľko nášho strádania a žiaľu? A možno by sme už všetci boli pod tureckou porobou, keby nebolo onoho syna Zeme¹⁵⁵ Safiho,¹⁵⁶ ktorý sčasti skrotil neukojiteľnú žiadostivosť Turkov po rabovaní, keby im boli šťastnejšie padli Martove kocky v súboji s egyptským sultánom, a keby nie vzájomných rozbrojov u nich doma, ktoré o niečo zdržali ich ukrutný útok proti nám.

Odkiaľ teda pramení tento ich obrovský úspech? Ak by si pátral po pôvode tohto národa, objavíš iba nejasné barbarské korene. Ak by si skúmal počiatky ich ríše, narazíš na žoldniera a bezbožnú podlú vraždu vladára, ktorému prisahali vernosť. Ak by si sledoval ich rozmach, nájdeš vládu, ktorá vzišla z krutosti a rozšírila sa zbojstvami, nájdeš manželské zväzky vykúpené krvou, bezbožné bratovraždy, otcov zosadených z trónu svojimi deťmi, a to všetko lemované zradou a príkladmi ukrutnosti, aby som zatiaľ pomlčal o ich náboženstve a zvykoch.

Vládnu, pretože Boh sa nahneval. Bojujú proti nám bez Boha, lebo ich patrónom je Mohamed, my však máme Krista. A predsa je očividné, že svoju krutovládu dokázali rozšíriť mimoriadne ďaleko: po toľkých porážkach sme stratili veľkú časť Európy a teraz nám hrozí, že prideme o všetko. Kto si ešte neuvedomuje, aký ľahký prístup po zemi sa k nám otvoril pre turecký národ? Veď vo svojej moci majú obidve Mézie – Hornú aj Dolnú,¹⁵⁷ územia v susedstve tráckeho kraja a pri rieke Dunaj, po ktorej sa im k nám sprístupnila ľahká cesta. V ich područí sú aj rovnako susediace

¹⁵⁵ Termínom „syn Zeme“, ako Erasmus vysvetľuje vo svojej zbierke prísloví (Adag. 786), sa označovali ľudia neznámeho pôvodu, ktorí sa objavili akoby odnikiaľ. Porovnaj: „Olim homines obscuro ignotoque genere prognati terrae filii dicebantur, propterea quod terra sit omnium communis parens.“ ERASMUS: *Adagiorum chillas prima, pars altera*, s. 306.

¹⁵⁶ Safi bolo meno perzských šachov z tzv. Safijovskej dynastie, ktorá vládla v Perzii od počiatku 16. storočia a v priestore Blízkeho Východu sa stali hlavnými konkurentmi Osmanskej ríše, čo čiastočne viazalo osmanské sily na východe. Bližšie k tomu vid' LEWIS, B.: *Dějiny Blízkeho Východu*, s. 108-109.

¹⁵⁷ Vid' poznámku č. 147.

územia Dalmácie a Ilýrie, nehovoriac o Panónii, ktorú už toľkokrát napadli. Po mori zas ohrozujú celé Taliansko, najmä však z Epiru Sicíliu a Neapolské kráľovstvo. Doteraz majú v moci najvzdialenejšie talianske mestečko Otranto¹⁵⁸ a vraj im niekedy patrilo aj Brindisi.¹⁵⁹ Teraz si to odskúšali proti Rakúsku a iba Boh vie, kde sa to skončí. A kde medzitým spali tie nemecké srdcia, ktoré bijú iba pre vojnu?

Azda treba prisúdiť tento úspech zbožnosti Turkov? V žiadnom prípade. Alebo snáď ich statočnosti? Ale veď je to národ zženštilý prepychom, ktorý naháňa strach jedine zbojstvami. Aký to teda má dôvod? Za svoje víťazstvá vďačia našim hriechom: bojovali sme proti nim, ale výsledok jasne hovorí, že Boh sa na nás nahneval. Svoje zbrane sme totiž vytiahli proti Turkom s rovnakým úmyslom, s akým oni obsadzovali cudzie ríše. Láka nás túžba po moci a lačno dychtíme po bohatstve, takže aby som to zhrnul, s Turkami bojujeme, ako by sme sami boli Turci.¹⁶⁰ Veď aj história týchto vojen preukazuje, že za najväčšími pohromami stáli vždy naše vlastné rozbroje, slávybažnosť či vierolomnosť.

Nezmieriteľné nepriateľstvo medzi Kantakuzenom a Palaialogom otvorilo Turkom cestu do Európy. A prísaha porušená z Eugenovho podnetu nás vrhla do smrtonosného boja. Pritom aj od nepriateľov sa požaduje vernosť. Príčinou nemenších pohrôm pre nás bolo aj otrávenie Bajazidovho brata Džema, ktorý potom, čo vo vojne padol do zajatia Rhodosanov,¹⁶¹ sa dostal do rúk pápeža Alexandra VI.¹⁶² Ten ho odovzdal francúzskemu kráľovi

¹⁵⁸ Otranto, významné prístavné mesto, leží v samotnej „päte talianskej čižmy“. Spod osmanskej okupácie bolo oslobodené už 10. septembra 1481 (viď SCHWOEBEL, R.: *The shadow of the crescent*, s. 134), takže Erasmus sa tu zjavne mylí.

¹⁵⁹ Brindisi leží severne od Otranta.

¹⁶⁰ Tento obraz kresťanov st'a Turkov Erasmus použil už aj v *Institutio principis Christiani*. Porovnaj: „Quin ut nunc sunt fere, per quos huiusmodi bella geruntur, citius fiat, ut nos degeneremus in Turcas, quam illi per nos reddantur Christiani.“ ERASMUS: *Institutio principis Christiani : Výchova kresťanského vladára*, s. 252

¹⁶¹ Vid' vyššie poznámku č. 135.

¹⁶² Pápež Alexander VI. (1492 – 1503) sa pred útokom francúzskeho kráľa Karola VIII. obrátil o pomoc dokonca aj na sultána Bajazida II. V tomto kontexte treba vidieť aj náhlu smrť sultána Džema.

Karolovi,¹⁶³ ktorý si ho vyžiadal. Ale ešte pred tým mu podali jed, takže zomrel skôr, ako sa dostal do Neapola, ak je teda pravda, čo sa šušká. Keby sme boli jednotní, keby sme boli viedli vojnu s Turkami podľa práva s čistými dušami pod Kristovými zástavami a spoliehali sa iba na jeho pomoc, sotva by sa kresťanský svet dostal do takejto tiesne. Ale o týchto veciach si povieme viac na príhodnejšom mieste.

Ešte pred tým sa však musím v krátkosti vymedziť voči dvom druhom ľudí – voči tým, ktorí pomýlene horia túžbou po vojne s Turkami, ale aj voči tým, ktorí sa pomýlene od takejto vojny odvracajú. Lebo sa mi vidí, že sa obidve skupiny rovnako mýlia, hoci je to z rozličných dôvodov. Ako totiž nie každá vojna s Turkom je oprávnená a svätá, tak sú aj prípady, keď ústup pred Turkom nie je nič iné, ako zrada kresťanstva tomu najstrašnejšiemu nepriateľovi a opustenie našich bratov, ktorých títo ujarmili v nehoráznom otroctve.

Keď nevzdelaný dav začuje meno Turek, okamžite sa rozzúri a roznieť túžbou po krvi vykrikujúc, že sú to psi a nepriatelia kresťanského mena. Nepremýšľa pritom nad tým, že sú to predovšetkým ľudia a navyše polokresťania, ani nezvažuje, či je dôvod pre vojnu oprávnený a napokon či je vôbec vhodné chopiť sa zbraní a vydráždiť tak nepriateľa k ešte zúrivejšiemu besneniu. Ani nepomyslí na to, že niet nebezpečnejších nepriateľov Cirkvi, ako sú bezbožní mocipáni, osobitne tí vysvätení a napokon nevezme na zreteľ, že niekedy Boh rozľúštený našimi zločinmi využíva na našu nápravu tlupy divokých barbarov.

Občas sa nám predostierajú príklady tureckej krutosti. Ale to nám má iba pripomenúť, že na každú vojnu, nech ju vedíme s kýmkoľvek, sa treba podujímať so sebazaprením. Toto utrpenie je totiž spoločnou zábalvou všetkých vojen, v ktorých ako kresťania tak bezbožne bojujeme s kresťanmi. Preklíname krutosť Turkov na týchto obrazoch, ale horšie veci sa udiali v Asperene¹⁶⁴ a dopustili sa ich nie Turci, ale naši krajanovia, ba zväčša

¹⁶³ Francúzsky kráľ Karol VIII. (1470 – 1498) sa v roku 1495 zmocnil Neapola počas svojho talianskeho ťaženia, keď si nárokoval dedičstvo Neapolského kráľovstva.

¹⁶⁴ Mestečko Asperen v nizozemskom Gelderlande bolo totálne zničené počas povstania v roku 1517. Bližšie k okolnostiam viď: TRACY, J. D.: *The politics of Erasmus*, s. 71-107

aj naši priatelia. Spomienka na túto pohromu je ešte príliš živá, preto nie je potrebné, aby som tu znovu jatril rany. Ak nás preto obsah takýchto obrazov skutočne rozľúťostí, musíme sa zbaviť našej prchkosti, ktorá nás tak ľahko zaženie do vojny. Lebo je krutejšie, keď to kresťania robia kresťanom, hoci skutky sú rovnaké. Aký by to bol pohľad, keby sa na obrazoch vystavili pred oči všetkých ľudí tie veci, ktoré kresťania za posledných štyridsať rokov vykonali kresťanom. Toľko na adresu tých, ktorí neustále iba vykrikujú: Vojnu proti Turkom! Vojnu proti Turkom!

Teraz by som mal pojednať o tých, ktorí poblúdili iným smerom, pretože aj keď ich omyl azda vypadá navonok príťažlivejšie, nebezpečný je však rovnako. Takými sú tí, ktorí si myslia, že kresťanom je úplne odopreté právo na vojnu. Tento názor považujem za príliš nezmyselný na to, aby ho bolo potrebné vyvracať, hoci je nemálo takých, ktorí ma práve z tohto krivo obviňujú, pretože v mojich spisoch si najviac cením mier a vojnu odmietam.¹⁶⁵ Ale tí, ktorí čítajú moje diela s čistými úmyslami, uvidia zjavnú absurdnosť tohto krivého obvinenia, aj keď ostanem ticho. Ja presadzujem názor, že na vojnu sa možno podujat iba vtedy, keď sa jej napriek tomu, že sme sa pokúsili o všetko, nedá vyhnúť.¹⁶⁶ Pretože vojna je zo svojej vlastnej podstaty taká zhubná, že aj keď sa na ňu z tej najspravodlivejšej príčiny podujme ten

(kapitola: The Mystery of Our War with Guelders). Na Erazmovi tieto udalosti z jeho rodného kraja zanechali hlboké stopy. Napríklad aj v liste Jurajovi Spalatinovi zo 7. augusta 1519 si so zhrozením spomína na udalosti spred dvoch rokov: „Multos adhuc terret exemplum Asperae, ante biennium internitione vastatae...“, pričom už vtedy to pokladá za ukrutnosť horšiu, akých sa dopúšťali Turci: „...me miserae plebis miseret, et piget quorundam plusquam Turcicae tyrannidis.“ ALLEN IV, s. 32. V latinskom texte je na tomto mieste slovná hra: „asperiora in Aspera“, keďže latinská forma nizozemského mesta Asperen sama o sebe značí niečo „hrozné“.

¹⁶⁵ Takými sú predovšetkým spisy *Nárek mieru* (ERASMUS: Querela pacis) a rozbor príslovia *Sladká je vojna tým, ktorí ju neokúsili – Dulce bellum inexpertis*. (Adag. 3001, ERASMUS: Adagiorum chilias quarta, pars prior, s. 11-44).

¹⁶⁶ Rovnako argumentuje aj vo svojej *Výchove kresťanského vladára*. Porovnaj: „Bonus princeps nunquam omnino bellum suscipiet, nisi cum tentatis omnibus nulla ratione vitari potuit.“ ERASMUS: *Institutio principis Christiani : Výchova kresťanského vladára*, s. 240.

najspravodlivejší vladár, predsa kvôli skazenosti vojakov a ich veliteľov priniesie takmer vždy viac zla ako dobra. Ešte odvážnejší je sv. Bernard, ktorý svetské vojsko označuje za zlo.¹⁶⁷ A za také považuje každé, ktoré ženie do zbrane ctižiadosť, hnev či nádej na korisť. Vraví, že kto upadne do takej vojny, zahynie na večnosť. Lebo ten, kto zabíja a víťazí, žije ako vrah.¹⁶⁸

Teraz pojednám o tých, ktorý súhlasia s Luterovým učením, že tí, ktorí vedú vojnu s Turkami, sa vzpierajú Bohu, pretože ten nás skrze nich trestá za naše hriechy.¹⁶⁹ Parížski teológovia na margo tejto myšlienky stručne poznamenali: „Táto téza poňatá vo všeobecnosti je nesprávna a nie je ani v súlade so Svätým Písmom.“¹⁷⁰ Útočia na jej nesprávnosť, nie kacírstvo, ani ju jednoducho neodsudzujú, iba tvrdia, že vo všeobecnosti je nepravdivá, čím myslia, ak sa nemýlim, že podľa okolností je niekedy správne podujat' sa na vojnu s Turkami a niekedy nie.

Pokiaľ ide o Písmo, je nepopierateľné, že kedysi Židia na Boží popud

¹⁶⁷ Sv. Bernard tu využíva slovnú hračku v latinčine: „militia – malitia“: „Quis igitur finis fructusve saecularis hujus, non dico, militiae, sed malitiae...“ BERNARDUS, C.: De laude novae militiae, II. cap., s. 923 B.

¹⁶⁸ Erazmus tu takmer doslovne cituje sv. Bernarda: „Quod si praevalēs, et voluntate superandi vel vindicandi forte occidis hominem, vivis homicida.“ BERNARDUS, C.: De laude novae militiae, I. cap., s. 923 A.

¹⁶⁹ Luter túto tézu prvýkrát rozvinul v 5. kapitole svojho spisu *Resolutiones disputationum* z roku 1518, kde píše: „...item Turcas et Tartaros aliosque infideles, quos esse flagella et virgam dei nemo nisi parum christianus ignorat... Licet plurimi nunc et iidem magni in ecclesia nihil aliud somnient quam bella adversus Turcam, scilicet non contra iniquitates, sed contra virgam iniquitatis bellaturi deoque repugnaturi, qui per eam virgam sese visitare dicit iniquitates nostras, eo quod nos non visitamus eas. LUTHER, M.: *Resolutiones disputationum de indulgentiarum virtute*, s. 535.

¹⁷⁰ Erazmus tu doslovne cituje z polemického spisu *Determinatio theologicae facultatis Parisiensis*, ktorý 15. apríla 1521 vydala parížska Sorbonna proti učeniu Martina Lutra. Vo veci Luterovho názoru na vedenie vojny je tu naozaj iba krátky Erazmom citovaný komentár na Luterovu tézu zo spisu *Resolutiones disputationum*, ktorý sme uviedli v predchádzajúcej poznámke: „Praeliari adversus Turcas est repugnare Deo visitanti iniquitates nostras per illos. Haec propositio universaliter intellecta est falsa, nec sacris eloquiis conformis.“ *Determinatio theologicae facultatis Parisiensis super doctrina Lutheriana hactenus per eam visa*, s. [23]-[24].

viedli krutú vojnu s Filištíncami,¹⁷¹ ba aj sám Mojžiš s pomocou levitov popravil 23 tisíc príslušníkov vlastného národa kvôli odliatku teľat'a.¹⁷² Ale tu niekto vznesie námietku, či toto právo prešlo na kresťanov, najmä keď Židia sa podujali na vojnu takmer výlučne iba na Boží príkaz. Napokon, ak by niekto kresťanom úplne odňal právo vojny, potom by musel aj úradom odňať právo trestať tých, ktorí ubližujú. Vojna totiž nie je nič iné, ako potrestanie mnohých mnohými, keď sa zločin nedá napraviť iným spôsobom. Ved' aj keď evanjelium prepúšťa nevernú ženu,¹⁷³ napriek tomu nikde neodníma zákonné právo úradnej moci, aj keď to ani nikde priamo neschvaľuje.

Ostatne zdá sa, že aj Pavol schvaľuje meč, ktorý sa nosí na potrestanie zlých a chválu dobrých.¹⁷⁴ Ak sa niekto zdráha pripustiť, že tu Pavol hovorí o pohanskom úrade, ktorý chcel, aby kresťania poslúchali, aby nedali zámienku voči evanjeliu kvôli zdaniu, že rozvracajú poriadok a štátny systém, možno mu odpovedať, že ani medzi kresťanmi sa nedá uchovať pokoj v štáte inak, ako pomocou svetských úradníkov, pretože títo strachom z trestu zadržia zločincov, ktorí neposlúchajú príkazy zákonov.

Ak takúto právomoc prenecháme úradníkom, musíme aj vládárom prenechať právo vojny. Hoci som presvedčený, a to bez akýchkoľvek pochyb, že ešte pred rozpútaním vojny medzi kresťanmi sa treba najskôr pokúsiť o všetko iné. Aj keby bola na ňu tá najväčšia a najspravodlivejšia

¹⁷¹ Erazmus ich nazýva menom Allophyli. Porovnaj: 1Sam 7, 10: „Kým totiž Samuel prinášal obeť, Filištínci nastúpili do boja proti Izraelitom. Ale Pán zahrnel v ten deň veľkým dunením nad Filištíncami a podesil ich, takže Izraelitom podľahli.“ Filištínci, ale aj iní nepriatelia Izraelitov zo *Starého zákona* (napr. Kanaánci či Amoriti) sa často objavujú v argumentácii križiackych kazateľov ako prototypy Osmanov. HEATH, M. J.: *Crusading Commonplaces*, s. 17.

¹⁷² Podľa *Neovulgaty*, ktorá tu vychádza zo *Septuaginty*, bolo mŕtvych iba 3000. „A on [Mojžiš] im povedal: »Toto hovorí Pán, Boh Izraela: Každý nech si opáše meč na bedrá! Choďte cez tábor od jedného vchodu k druhému vchodu a zabíjajte svojich bratov, priateľov i príbuzných!« A leviti urobili tak, ako rozkázal Mojžiš. A v ten deň padlo z ľudu do tritisíc mužov.“ Ex 32, 27 – 28.

¹⁷³ „A Ježiš jej povedal: »Ani ja ťa neodsudzujem. Choď a už nehreš!«“ Jn 8, 11.

¹⁷⁴ „Ale ak robíš zle, potom sa boj, lebo nie nadarmo nosíš meč...“ Rim 13, 4.

zámienka, možno sa na ňu podujat' iba vtedy, keď všetky lieky proti nej boli zbytočné a nemožno sa jej vyhnúť. Lebo ak k vojne navedie túžba po vláde, ctižiadosť, osobná urážka či túžba po pomste, je jasné, že to nebude vojna, ale zločin. A hoci viest' vojny je jednou z hlavných súčastí právomoci kresťanských vladárov, predsa toto rozhodnutie, najnebezpečnejšie aké kedy bolo, nesmú prijať bez súhlasu občanov a celého štátu. Vtedy, keď už si krajná núdza vyžaduje, že sa definitívne treba chopiť zbraní, kresťanské milosrdenstvo nájstojí využiť všetky sily na to, aby zasiahla čo najmenej ľudí a aby skončila čo najskôr, pokiaľ možno s najmenším množstvom preliatej krvi.

V tomto ohľade patrí chvála cisárovi Teodóziovi, ktorú mu vzdal všetkými vychvaľovaný Ambróz, že sa zdržal svätého prijímania, lebo vo vojne dosiahol krvavé víťazstvo vykúpené životmi nepriateľov.¹⁷⁵ Pritom Rimania určovali nádheru sôch a triumfov podľa počtu mŕtvych nepriateľov! Ani Ambróz, ktorý na Teodóziovi vychválil tento počín, neschvaľuje vojnu, akokoľvek nevyhnutnú či spravodlivú. Činí tak jedine v prípade, ak sa jej zúčastňuje zbožný duch, ktorý všetku vieru vo víťazstvo umiestňuje v Bohu a usiluje sa iba o mier v štáte.

Keď sa opýtame, kto sa môže zastat' kresťanského spoločenstva, keď ho nikto nechráni zákonmi ani zbraňami, niektorí zvyknú odpovedať protiotázkou: A ako sa potom tomuto spoločenstvu podarilo pretrvať a narásť, keď nemá svetských vodcov, ani zbrane, ani delá? Pravda, ale to, že Cirkev začala vznikať za takýchto podmienok, vôbec nemusí znamenať, že v tomto stave navždy pretrvá. Rástla aj vďaka zázraku, ktoré sa dnes už nevyhľadávajú. Nech je, ako je, svetskí úradníci vtedy chránili ešte aj pokoj Cirkvi, žiadnemu občanovi totiž nebolo dovolené zabiť kresťana.

Ďalej, pokiaľ ide o Luterov argument, že nie je dovolené postaviť sa na odpor Turkom, lebo skrze nich Boh trestá hriechy svojho ľudu, potom

¹⁷⁵ Porovnaj: „...quod praeclaram adeptas victoriam; tamen quia hostes in acie prostrati sunt, abstinuit a consortio sacramentorum, donec Domini circa se gratiam filiorum experietur adventu.“ AMBROSIUS: De obitu Theodosii oratio 34, s. 1396-1397. Išlo o bitku pri rieke Frigidus (Vipava), v ktorej Teodózius krvavo porazil vzdorocisára Eugenia, ktorého po prehranej bitke nechal popraviť.

ani v chorobe nebude dovolené zavolať lekára, lebo aj chorobu Boh zoslal na svoj ľud, aby ho očistil. Ba na to isté využíva aj zlovoľnosť Satana, a predsa sa nám káže, aby sme mu odporovali.¹⁷⁶ Aj Turkov teda bude dovolené zahnať, ak to Boh nejakým zjavným znamením nezabráni urobiť. Ak však nás napriek všetkému do vojny nepovzbudzuje mier pre kresťanské spoločenstvo, ale túžba po ešte väčšej moci, alebo vidina zbohatnutia či nejaký podobný dôvod, alebo keď sa uprostred boja spoliehame viac na vlastné sily než na Božiu pomoc, či keď bojujeme mimo dohodnutých pravidiel, je jasné, že takáto vojna vyvolá Boží hnev. Ale dodám ešte jedno: ak na nás Boh tak často zosiela Turkov, aby nás povzbudil k lepšiemu životu, a my chystáme zbrane, ale nenaprávame to, čo Boha prinútilo zoslať na nás tie hordy pohanov, povedieme vojnu pod nešťastným znamením. Vidíme, čo sa doposiaľ stalo. Bojím sa, aby sme v budúcnosti neuvideli ešte horšie veci, ak sa s čistým srdcom neobrátime k Pánovi a neponúkneme mu obeť, ktorú nám ukázal Žalm.

Niektorí však namietnu, že hoci je kresťanom dovolené viesť vojnu proti kresťanom, proti Turkom už ju viesť nesmú, pretože Pavol tvrdí, že nemá právo súdiť tých, ktorí sú mimo obce, že urobí dost, ak tak koná u tých, ktorí do nej patria.¹⁷⁷ Ale Turci nepatria k obci a nie sú ani súčasťou Cirkvi. Ak je nám dovolené zabiť Turkov, prečo sa kedysi Cirkev nechopila zbrane proti pohanom, ktorí tak zúrivo prenasledovali tých, ktorí vyznávali meno Krista? Augustín to dokonca nechcel pripustiť ani vtedy, keď už ich naši prevyšovali počtom aj mocou. Ba zasiahol aj v prospech tých, ktorí pred tým kresťanov vraždili, aby ich cisár neodsúdil na smrť. Uviedol iba dôvod, že by tým pohasla sláva mučeníkov.¹⁷⁸

¹⁷⁶ „Oblečte si Božiu výzbroj, aby ste mohli čeliť úkladom diabla.“ Ef 6, 11. „Váš protivník, diabol obchádza ako revúci lev a hľadá, koho by zožral. Vzoprite sa mu, pevní vo viere, a vedzte, že také isté utrpenie dolieha na vašich bratov po celom svete.“ 1Pt 5, 8 – 9.

¹⁷⁷ „Veď prečo by som mal súdiť tých, čo sú mimo?! Vari nesúдите aj vy tých, čo sú vnútri?“ 1Kor 5, 12.

¹⁷⁸ Erazmus tu odkazuje na obsah Augustínovho listu, v ktorom píše o potrestaní donatistov. Viď list č. 109: AUGUSTINUS, A.: *Epistolae*, s. 535-536 B.

Môžeme sa dočítať, ako modloslužobnícki cisári preukrutne nakladali so životom a majetkami kresťanov, ale nikdy sa nedočítame, že by kresťania pozdvihli zbrane na svoju obranu alebo na vykonanie pomsty. Použili jediný nástroj, ktorý im dovolil Boh – útek. Hoci je nemálo takých autorov, medzi inými aj Tertullianus, ktorí sa domnievajú, že útek nebol iba jednoducho dovolený, ale v pravý čas ponúknutý ako súčasť istého Božieho plánu, aby sa vďaka ich úteku mohlo Evanjelium rozšíriť, nakoľko vtedy bolo iba málo hlásateľov evanjeliovej pravdy.¹⁷⁹ Dnes, keď je už rozšírená po celom svete, je útek spôsobom jej popretia. Ak však nesmieme utekať, ešte menej je nám dovolené sa utiekať k zbraniam.

Napriek tomu je drvivá väčšina kresťanov úplne pomýlene presvedčených, že každý má právo zabiť Turka rovnako ako besného psa, a to iba preto, že je Turkom. Keby to bola pravda, každý by mohol zabiť Žida: ak by sa však na to niekto predsa len odhodlal, neunikol by pred trestom podľa občianskeho práva. Kresťanský úrad však neváha vymerať trest pre Židov, ak sa nejako previnia voči verejným zákonom, ktorým sa pred tým podriadili. Nie sú však odsúdení na smrť pre svoje odlišné vierovyznanie, pretože kresťanské náboženstvo presvedča – nedonucuje, je rozsievané – nie násilu vnucované. Toto právo, ktoré postihuje rovnako Židov ako kresťanov, však kedysi využívali aj pohanskí vladári voči kresťanom a dnes by ho využívali Turci, Boh nás chráň, keby sme žili pod zákonmi ich ríše. Preto sa tak úboho mýlia všetci tí, ktorí veria, že ak sa im pritrafí padnúť v boji proti Turkom, poletia priamo do neba:¹⁸⁰ iba ak máš čisté svedomie a pre umučeného Krista obetuješ život tyranovi, ktorý Ťa vyzýva k modloslužbe, dostaneš sa do neba.¹⁸¹

Ba čo viac, miernosť vodcov ranej Cirkvi bola taká veľká, že nechceli

¹⁷⁹ Erazmus tu parafrázuje 6. kapitolu Tertullianovho pojednania o úteku pri prenasledovaní: TERTULLIANUS: *De fuga in persecutione*, s. 108-110.

¹⁸⁰ S takouto formuláciou sa môžeme stretnúť práve u Luthera. LUTHER, M.: *Heerpredigt wider den Türken*, s. 175.

¹⁸¹ Narážka na prenasledovanie raných kresťanov rímskym štátnym aparátom, ktorý ich pod hrozbou mučenickej smrti vyzýval obetovať cisárovej soche a rímskym božstvám a tým de facto zaprieť svoju kresťanskú vieru.

trest smrti ani pre odpadlíckych Židov. Je to evidentné zo štvrtej kapitoly časti *O vysvätení*: „Premnohí Židia“.¹⁸² Keď totiž kráľ Sisemand¹⁸³ zistil, že mnohí Židia, ktorí sa najprv vzdali svojej pôvodnej bezbožnosti a vyznali kresťanskú vieru, nielenže znovu upadli do starého rúhania, ale sa tiež vrátili k praktizovaniu odporných židovských rituálov obriezky svojich detí a otrokov, opýtal sa predstaviteľov Cirkvi, akým spôsobom by sa malo za-medziť tomuto ohavnému zločinu. Odpoveď mu dal dekrét desiateho toledského koncilu,¹⁸⁴ podľa ktorého takýchto Židov treba napraviť pápežskou autoritou a privolať späť k vyznávaniu opravdivého kresťanstva a tých, ktorí sa z vlastnej vôle nenapravia, prinúti trest z rúk kňazov: ich deti odlúčia zo spolužitia s rodičmi a otrokom darujú slobodu za vytrpené bezprávie.

Už je teda zrejmé, že kňazi nemajú právo nikoho zabiť. Napriek tomu sa dnes rúhanie voči Kristovi či Panne Márii aj bez zopakovania trestá smrťou horšou ako poprava a toho, kto upadne do kacírskeho omylu, upália na hranici, aj keď sa nedopustil zločinu bohorúhačstva. Avšak taký Berengar, ktorý sa opakovane vracal k svojmu odsúdeniahodnému omylu, predsa nebol popravený, ba neodňali mu ani archidiakonskú hodnosť.¹⁸⁵

¹⁸² Erazmus tu odkazuje a v nasledujúcich riadkoch parafrázuje obsah kánonu č. 94 Gratianovho Dekréty: De Iudeis plerisque frequenter ad Iudaismum redeuntibus. *Corpus iuris canonici*, s. 1392.

¹⁸³ Sisemand bol panovníkom vizigótskeho kráľovstva v Španielsku v rokoch 631 – 636.

¹⁸⁴ Erazmus sa mylí v označení koncilu, pretože desiaty toledský koncil sa uskutočnil v roku 656. V zmienenom prípade išlo o koncil z roku 633 (Concilium Toletanum quartum sexaginta sex episcoporum Hispaniae et Galiae anno tertio regnante domino nostro gloriosissimo principe Sisenando die Nonarum Decembris era DCLXXI.) Obsah príslušného dekrétu (č. 59) vid': BRUNS, H. T. (ed.): *Canones apostolorum et conciliorum saeculorum*, s. 238.

¹⁸⁵ Berengar z Toursu (999 – 1088) francúzsky teológ a filozof, ktorý pristupoval k teologickým otázkam z dialektického hľadiska. Najvýraznejšie sa prejavil v kontroverzii o eucharistii, kde de facto popieral dogmu o transsubstanciácii, t. j. popieral že chlieb a víno sa pri eucharistii mení na telo a krv Krista. Hoci na lateránskom koncile v roku 1059 odvolal svoje názory, neskôr sa k nim opäť vrátil, aby sa ich znovu zriekol pred pápežom Gregorom VII. v roku 1079. SZÁNTÓ, K.: *A katolikus egyház története*, s. 335-336. Pozri

Dnes sa aj kresťan, ktorý znovu prepadol pohanskému bludu, upaľuje. Ale spravodlivejšie bolo upáliť Žida, ktorý ako dospelý sa naučil katechizmus a dobrovoľne vyznal vieru v Krista, ako toho, kto ako nevedomé dieťa bol pokrstený.

Tieto veci som nespomenul preto, aby som kritizoval prísnosť, azda potrebnú, dnešnej obýčaje, lež aby som poukázal na to, že pokým Cirkev žila pravou zbožnosťou, desila sa vojen a popráv. Svätý Ambróz u cisára schvaľuje to, že odrazil barbarský vpád do Itálie, ale schvaľuje to jedine pod podmienkou, že sa chopil zbraní s vierou a s láskou ku kresťanstvu,¹⁸⁶ hoci, ako vraví, toto nie je spôsob, akým koná Evanjelium.¹⁸⁷ Vidiš, ako obozretne a ako váhavo schválil vojnu?

Odňať všetko právo meča svetským vladárom a úradníkom je to isté ako rozvrátiť základy štátu a zveriť osud a životy občanov do rúk zločincov, ktorí sa ničoho neštítia. Rovnako neexistuje žiadny dobrý príklad na to, aby kňazi, nehovorím, že rovno viedli vojny, ale ani aby sa venovali vojnovým záležitostiam. Bojujú za Boha a nesmú sa venovať svetským záležitostiam.¹⁸⁸ Vojna je však natoľko bezbožnou vecou, že je takmer pohanskou. Ak je kňazom dovolené viesť boje, potom nech smú vykonávať aj

k tomu tiež: HEER, F.: *Evropské duchovní dějiny*, s. 88-89. Erazmovi bol Berengarov prípad v čase písania svojej *Útechy* dôverne známy, keďže v rovnakom čase pripravil na vydanie aj spis Berengarovho oponenta Algera *De veritate corporis et sanguinis Dominici in Eucharistia* (tlačou toto erazmovské vydanie vyšlo vo Freiburgu v roku 1530). Predhovor k tomuto vydaniu napísaný formou listu Baltazárovi Mercklinovi vid' aj u Allena (list č. 2284): ALLEN VIII., s. 377-382.

¹⁸⁶ Erazmus tu odkazuje na Ambrózovu pohrebnú reč nad smrťou mladého cisára Valentiniana II. (vládol v rokoch 375 – 392): „Denique moderatione tua et tranquillitate pacifica nec Gallia hostem sensit, et Italia hostem repulit, qui ejus finibus imminebat.“ AMBROSIUS: *De obitu Valentiniani Consolatio* 68, s. 1379.

¹⁸⁷ Porovnaj: „Lex tamen referire non vetat, et ideo fortasse Petro duos gladios offerenti: Satis est, dicis, quasi licuerit usque ad Evangelium; ut sit in Lege acquitatis eruditio, in Evangelio bonitatis perfectio.“ AMBROSIUS: *Expositio Evangelii secundum Lucam*, s. 1817.

¹⁸⁸ Porovnaj: „Nik z vojakov sa nemieša do záležitostí všedného života, ak sa chce páčiť tomu, kto ho najal.“ 2Tim 2, 4.

povolanie kata. Dnes, keď pápežské konštitúcie zakazujú kňazom liečiť,¹⁸⁹ akou drzosťou sa im pripúšťa viesť vojnu? Veď kým úsilie a znalosti lekára sa upriamujú na záchranu života, vojenské umenie smeruje k jeho záhube.

Pre pojednávanú záležitosť sa však príklad s liečením chorôb nie vo všetkom hodí. Lebo užívanie liekov nikomu nespôsobuje bezprávie či škodu, ale ten, kto využíva vojnu, sa vlastného bezprávia zbavuje tak, že druhým spôsobuje smrť. Ak sa vojna začne z nespravodlivých dôvodov, alebo sa vedie inak, než je potrebné, nemožno ju schvaľovať viac ako to, keď sa niekto pokúša liečiť chorobu čiernou mágiou. Ba spochybnit' by sme mali aj to, či ten, kto si je vedomý svojich hriechov a pripúšťa, že chorobu na neho zoslal rozhnevaný Boh, smie zapudit' svoju chorobu všetkými dovolenými liekmi, keď stále zotrúva pri starom spôsobe života a dopúšťa sa toho istého, čoho sa dopúšťal aj prv. Vyzerá to totiž tak, akoby sa otvorene vzpieral Božej vôli. Ale aj keby bolo dovolené, že každý, ak je akákoľvek nádej na zlepšenie, smie na základe prvotného práva prirodzenosti chrániť svoje zdravie, aj keď sa pre samotnú liečbu nedopustí nového zločinu, predsa je zrejmé, že veľmi zhrešil, pretože pohrdol Božím milosrdenstvom nabádajúcim k náprave života. Sám seba tým veľmi vážne ohrozil, lebo si nielenže neľavil od choroby, lež si na seba privolať ešte väčšie zlo. Myslieť si totiž, že chorobu možno vyliečiť výlučne lekáorskými postupmi bez Božej pomoci, je prejavom extrémnej bezbožnosti.

V podobnej situácii sme aj my, keď si priznáme, že turecké útoky nás majú prinútiť k náprave svojich životov a vzájomnej svornosti, ale my napriek tomu zotrúvame v našich hriechoch domnievajúc sa, že aj keď sa na nás Boh nahneval, dokážeme túto pohromu odvrátiť vlastnými silami. Ak však útočíme na Turkov potom, čo sme zradili vzájomnú dôveru a porušili zmluvy, na ktoré sme prisahali,¹⁹⁰ konáme tak ako nemocní, ktorí si nepýtajú liek od lekára, ale od bosoráka. Preto dobrú radu by dal nemocnému

¹⁸⁹ Kánon IX. z 2. Lateránskeho koncilu konaného v roku 1139 za pontifikátu pápeža Inocenta II.: „Prohibet monachis et regularibus canonicis leges saeculares et medicinam addiscere, aut propter lucrum causarum patronos agere, aut curationes corporum exercere.“ CABASSUTIUS, J.: *Notitia ecclesiastica historiarum conciliorum et canonum*, s. 416.

¹⁹⁰ O spojenectvách, ktoré sú často príčinou vojen, Erasmus pojednáva v samostatnej

ten, kto by mu poradil zmieriť sa predovšetkým s Bohom, spoznať Božiu ruku, ktorá hladí podľa toho, ako si to zaslúži, a po náprave svojho spôsobu života orodovať za Božie milosrdenstvo. Rovnako dobrú radu by dnes dal kresťanským vládarom ten, kto by im poradil, aby prv, než sa poženú do vojny, zbavili sa toho, čo nahnevalo Boha a prinútilo ho zoslať na nás už toľkokrát Turkov. V opačnom prípade, ak si sľubujeme víťazstvo vlastnými silami, či neklameme seba samých a nerozoznujeme čoraz viac Boží hnev na nás? Popravde totiž takto odporujeme Bohu, nie Turkom.

Tu však nie je potrebné, aby som vymenoval všetky naše skutky, ktoré od nás odvrátili Boha. Každý nech sa zahľbi do svojho svedomia a nájde si tam toho viac než dost'. Boh opäť *všetko uzavrel pod hriech*,¹⁹¹ *aby sa nad všetkými zmiloval*.¹⁹² Každý z nás má svoje chyby, niekto je zlý celkom nezakryte, iný sa to snaží utajiť, ale všetci túžime po Božom milosrdenstve. Avšak práve tie hlavné a najzjavnejšie chyby sa najviac ukrývajú. Ktoré to teda sú? Kiež by sa to, čo sa tu chystám tak zdráhavo a s bolesťou v srdci povedať, dotýkalo iba málokoho, ba najlepšie nikoho z nás.

Ako strašne veľmi sa odlišili pastieri Cirkvi od svojho vzoru!¹⁹³ Ako tu všetko skazil ten najhorší druh škodcov: ctižiadostivosť a ziskuchtivosť! Koľko rokov už pozeráme na cudzích vládarov, ktorí medzi sebou vedú boj živý vzájomnou nezmieriteľnou nenávisťou! Gréci a Trójanovia viedli medzi sebou vojnu pre Helenu desať rokov. O čo dlhšie sa však bojovalo pre Helenu Milánsku?¹⁹⁴ Ktorými biedami ešte netrpelo Taliansko? Ktoré

kapitole svojho spisu *Výchova kresťanského vladára*. Vid': ERASMUS: *Institutio principis Christiani : Výchova kresťanského vladára*, s. 220-225.

¹⁹¹ Porovnaj: „Ale Písmo uzavrelo všetko pod hriech, aby veriaci dostali prisľúbenie z viery v Ježiša Krista.“ Gal 3, 22.

¹⁹² Porovnaj: „Boh totiž všetkých uzavrel do nevery, aby sa nad všetkými zmiloval.“ Rim 11, 32.

¹⁹³ T. j. od Ježiša Krista – porovnaj napr. „Ja som dobrý pastier. Poznám svoje a moje poznajú mňa.“ Jn 11, 14.

¹⁹⁴ O žiadnej Helene z milánskej kniežacej rodiny tých čias sa nevie, preto to v tomto prípade treba chápať ako podobenstvo (využívajúc analógiu s Helenou Trójskou), ktorým Erasmus naráža na vleklú vojnu o vplyv nad Talianskom na prelome 15. a 16. storočia, v ktorom sa angažovalo Francúzsko, Habsburgovci aj samotné talianske kniežatstvá

pohromy ešte neudreli na Francúzsko? Nariekajú však aj víťazné krajiny: radšej sa ani nedotýkajme mystéria vojny, ktorú sme toľko rokov viedli s Gelderčanmi¹⁹⁵ – je to pre nás príliš citlivé. A aby som sa tu nepúšťal zdlhavo do všetkých prípadov, opýtam sa priamo: existuje vôbec taký kraj, kde by dnes biedny pospolitý ľud net'ažila neuveriteľná drahota?¹⁹⁶ Kde sa ešte dá natrafiť na stopy pravej viery, kresťanskej lásky, mieru a svornosti? Bolo vôbec niekedy také storočie, ktoré by bolo viac prialo zradám, násiliu, lúpežiam a podvodom? A medzitým ako praví kresťania nenávidíme Turkov.

Ak chceme, aby sa nám podarilo striasť sa Turkov, najprv musíme priamo z našich duší vyhnat' ten najohavnejší druh Turkov: nenásytnosť, ctižiadostivosť, vládychtivosť, namyslenosť, bezbožnosť, márnotratosť, lásku k nerestiam, vierolomnosť, hnev, nenávisť a závisť. Až keď týchto Turkov prebodneme mečom Ducha,¹⁹⁷ nadobudneme pravú kresťanskú dušu. Potom, ak si to situácia vyžiada, bojujme proti Turkom z mäsa a kostí pod Kristovými zástavami a pod jeho ochranou zvíťazme!¹⁹⁸ Toto totiž sľúbil Boh v knihe *Levitikus*, ale iba tým, ktorí zachovávajú zákon: „Svojich nepriateľov zaženiete na útek a popadajú mečom pred vami. Päť vašich zaženie sto na útek a sto vašich zaženie na útek desať tisíc...“¹⁹⁹

Oveľa milší však bude tento triumf Kristovi vtedy, ak ho nedosiahneme tak, že ich pozabíjame, lež ak ich priberieme do nášho náboženského a zbožného spoločenstva. Takéto víťazstvá miluje ten, ktorý sa raduje

a Pápežský štát.

¹⁹⁵ Vid' poznámku č. 164.

¹⁹⁶ O príčinách a prejavoch vzostupu cien v 16. storočí vid' bližšie: MacKENNEY, R.: *Evropa šestnátého století*, s. 78-81.

¹⁹⁷ Porovnaj: „A zoberte si aj prilbu spásy a meč Ducha, ktorým je Božie slovo!“ Ef 6, 17.

¹⁹⁸ Erazmus tu zotráva na zásade, ktorú sformuloval ešte v roku 1516: „Najskôr teda musíme urobiť to, aby sme sami boli skutočnými kresťanmi, a potom, ak uznáme za potrebné, zaútočme na Turkov.“ *Institutio principis Christiani: Výchova kresťanského vladára*, s. 255.

¹⁹⁹ Lv 26, 7 – 8. Tento citát z *Biblie* sa ako topos často objavuje v súvekých spisoch povzbudzujúcich vtedajších monarchov do boja proti Osmanom.

z mena Spasiteľa, ktorý zabíja tak, že život navracia, ktorý zraňuje tak, že uzdravuje.²⁰⁰ Zbožné a Bohu veľmi milé je také zabíjanie, keď Turka odstrániš tak, že sa z neho stane kresťan, keď pohana ubiješ tak, že povstane zbožný človek. Toto by mal byť náš jediný cieľ a to hlavné, o čo sa usilujeme, aby sme skôr než našu, zväčšili Kristovu ríšu. V opačnom prípade, zabíjať Turkov je to isté ako prinášať obety Orkovi.²⁰¹ Zmocniť sa toho, čo vlastní Turek, vládnuť tým, ktorým vládne on a nehľadiť na nič iné nás môže urobiť pyšnejšími a aj nenásytnejšími, nie však šťastnejšími. A znamenalo by to tiež hrozbu, že zdegenerujeme na úroveň Turkov rýchlejšie, ako sa nám podarí ich priviesť do Kristovho stáda.²⁰²

Dnes sú popri Sýrii a Palestíne napoly spustnuté a vydané napospas tyranskej moci barbarov aj všetky grécke kráľovstvá a maloázijské provincie. Je možné, aby každý, kto sa zamyslí nad tým, kde všade kedysi apoštoli kázali slovo Božie, z celého srdca netrúchlil a nevzýval Kristovo meno, teraz zjavne zahnané do úzkych, aby ho celý svet nespoznal, neoslavoval a nectil? Veď tak hovorí aj žalm: Všetky národy rôznymi jazykmi, a predsa jednohlasne budú v rovnakom chráme, to jest v jednote Cirkvi, spievať na slávu svojmu vykupiteľovi.²⁰³ Lebo nám sv. Pavol ukázal dobrú nádej, že raz aj ten tak veľmi tvrdohlavý židovský národ sa pripojí k spoločnému

²⁰⁰ Porovnaj: „Pozrite: Ja som sám jediný a niet Boha okrem mňa; ja zabíjam, aj život navraciam, zraňujem, aj uzdravujem; a niet toho, kto by z mojej ruky vykĺzol.“ Dt 32, 39.

²⁰¹ Ork – z rímskej mytológie boh podsvetia, ríše mŕtvych. Erazmus použil rovnakú metaforu v tom istom kontexte aj v liste svojmu priateľovi, opátovi benediktínskeho kláštora v Hugshofene (Alsasko) Paulovi Volzovi: „...non si multa impiorum milia sacrificaverimus Orco, sed si quamplurimos ex impiis reddiderimus pios...“ (list č. 858 datovaný 14. 8. 1518 v Bazileji). ALLEN III, s. 365.

²⁰² Erazmus rovnako argumentuje v už zmienenom liste P. Volzovi: „...citius futurum est ut nos in Turcas degeneremus quam ut Turcas in nostras partes pertrahamus.“ ALLEN III, s. 365. Tento obraz však už použil vo svojej *Výchove kresťanského vladára*. Viď poznámku č. 160.

²⁰³ Porovnaj: „Všetky národy, ktoré si stvoril, prídu k tebe a budú sa ti klaňať Pane, a tvoje meno oslavovať.“ Ž 86 [93], 9. Ale podobne aj v žalme, ktorý je vlastne rámcom celej tejto Erazmovej *Úvahy*: „A v jeho chráme všetci volajú: »Sláva!«“ Ž 29 [28], 9.

stádu a vedno s nami spozná jediného pastiera – Ježiša.²⁰⁴ Ešte viac v to možno dúfať v prípade Turkov a ostatných barbarských národov, z ktorých, ako som počul, žiaden neuctieva modly, ba naopak, sú na pol ceste ku kresťanstvu.²⁰⁵

Ak tak málo učeníkov dokázalo priviesť celý svet pod Kristovo jarmo,²⁰⁶ pričom nemali inú výzbroj než svoju vieru v Boha a meč Ducha, prečo to nedokážeme aj my s Kristovou pomocou, keď popri kresťanských vladároch máme aj toľko doktorov teológie, toľko vznešených prelátov, toľko kardinálov a toľko hlásateľov pravého Evanjelia? „Pánova ruka nie je prikrátka“,²⁰⁷ ak sa sami nevzdialíme od jeho milosti. Výsledok celého úsilia závisí od súhlasu toho, kto povedal: „Bezo mňa nemôžete nič urobiť.“²⁰⁸ Pod jeho ochranou jeden zaženie na útek tisíc, keď sa on odvráti, ani akokoľvek veľká armáda, ani akokoľvek nákladné vojnové prípravy nič nezmôžu. Nakoľko sa všetka naša nádej upína predovšetkým k nemu, nič by nám nemalo brániť prijať názory jeho ľudských radcov, ktoré však treba vyložiť tak, že rovnako všetci sme závislí od ochrany večného Boha. Márne však budeme dúfať v jeho priazeň, ak navonok budeme bojovať v jeho mene, ale v skutočnosti budeme viesť vojnu proti jeho vôli.

Avšak na to, aby sme spoznali, či vojna začala s Božím súhlasom, a či sa skončí úspešne, vôbec netreba citovať prorokov, ani sa pýtať veštiarne,

²⁰⁴ Porovnaj: „...a tak bude spasený celý Izrael, ako je napísané: »Zo Siona príde vysloboditeľ a odvráti od Jakuba bezbožnosť.«“ Rim 11, 26.

²⁰⁵ S označením Turkov za polokresťanov sa môžeme u Erazma stretnúť už v spise *Dulce bellum inexpertis*: „Atqui, quos nos vocamus Turcas, magna ex parte semichristiani sunt et fortassis proprios vero Christianismo quam plerique nostrum sunt.“ ERASMUS: Adagiorum chiliastis quarta, pars prior, s. 39.

²⁰⁶ Porovnaj: „Vezmite na seba moje jarmo a učte sa odo mňa, lebo som tichý a pokorný srdcom; a nájdete odpočinok pre svoju dušu. Moje jarmo je príjemné a moje bremeno ľahké.“ Mt 11, 29 – 30.

²⁰⁷ Porovnaj: „Hľa, Pánova ruka nie je prikrátka, žeby nezachránil, a jeho ucho nie je zaľahnuté, žeby nepočul!“ Iz 59, 1.

²⁰⁸ Jn 15, 5.

ako to urobil Dávid,²⁰⁹ potom čo si dal priniest' efód,²¹⁰ či vyčkávať na trojité znamenie ako Gedeon.²¹¹ Dožadovať sa zázrakov prislúcha Židom a pohanom, nie veriacim.²¹² Vôbec by sme nemali napodobňovať pohanov v zamestnávaní veštcov a jasnovidcov. Niet istejšej veštiarne nad *Písmo sväté*, niet istejšieho zjavenia nad vlastný rozum, ktorý rozpozná správny úmysel. Ak vytiahneš z pošvy meč pre úsilie o zachovanie všeobecného mieru, alebo pre súcit s utláčanými bratmi, či pre úprimný náboženský cit, ak všetka Tvoja nádej na víťazstvo spočíva v ochrannej ruke Boha, ak sa nepozeraš na nič iné, iba na Kristovu slávu a prospech kresťanského stáda, uvedom si, čo Ťi odpovedá Boží hlas zo zľutovnice:²¹³ „chod' a zvíťaziš“. ²¹⁴

Ak však *Písmo sväté* odporuje Tvojmu úmyslu, pomysli, že to Ťi anjel prikazuje, aby si sa zdržal konania. Ak je to krutosť, alebo náruživosť po rozširovaní svojej ríše, či chtivosť po lúpení, potom vedz, že žiaden let vtákov nemôže byť horším znamením.²¹⁵ Lebo aj keď sa Ťi dočasne môže zdať, že to dopadne dobre, pre tých, ktorí sa púšťajú do vojny pod takýmito znameniami, nie je údelom mať šťastie, len klamlivú návnadu, ktorá ich uvrhne do ešte väčšej biedy. Kým všetko ukazuje na isté víťazstvo, na oplátku za naše hriechy a chýbajúcu vieru ľudí v Boha nám už nebo chystá

²⁰⁹ Porovnaj: „Tu Dávid povedal Achimelechovmu synovi, kňazovi Abiatarovi: »Dones mi efód!« Abiatar doniesol Dávidovi efód a Dávid sa spýtal Pána: »Mám prenasledovať tú bandu? Dohoním ju?« Odpovedal mu: »Prenasleduj, lebo ich isto dohoniš a všetko oslobodíš!« 1Sam 30, 7 – 8.

²¹⁰ Efód, vlastne náramenník, bol súčasťou kňazského rúcha popísaného v knihe Exodus. Ex 28, 6 – 14. V staroveku sa však používal aj v pohanskom kulte a takto to zrejme, nesprávne, interpretoval aj Erazmus.

²¹¹ Tri znamenia od Boha si vyžiadal Gedeon v knihe Sudcov. Sdc 6, 17 – 18, 36 – 40.

²¹² Porovnaj: „Lebo aj Židia žiadajú znamenia a Gréci hľadajú múdrosť.“ 1Kor 1, 22.

²¹³ Porovnaj: „A keď Mojžiš vošiel do stánku zjavenia rozprávať sa s ním, počul hlas, ktorý mu hovoril zo zľutovnice, čo bola na arche medzi dvoma cherubmi. Takto sa s ním rozprával.“ Nm 7, 89.

²¹⁴ Porovnaj: „Máme ešte raz vytiahnuť do boja proti našim bratom Benjamínovcom? Alebo sa máme toho vzdať?“ Pán odpovedal: »Vytiahnite! Lebo zajtra ich vydám do vašej ruky.« Sdc 20, 28.

²¹⁵ Erazmus tu odkazuje na zaužívaný spôsob veštenia u starých Rimanov, ktorý sa objavuje už aj v mýte o Romulovi a Removi. LIVIUS, T.: *Ab urbe condita libri*, s. 9.

smrteľný úder. Tak ako u Homéra prichádza „skazonosný sen“, ktorý Grékov povzbudených do vojny nádejou na víťazstvo nalákal do úplnej porážky.²¹⁶ Podobne sa aj vo Svätom písme dočítame o ľživom duchu Pána, ktorý ústami všetkých prorokov sľúbil kráľovi Izraela Achabovi veľkolepé víťazstvo, pritom Pán mu chystal záhubu. Lebo hneď v prvej bitke podľa hol zraneniam pykajúc za to, že nepočúvol Micheáša. Naslúchal štyrom stovkám prorokov, skrze ktorých šíril lži jediný duch a pohrdol Micheášom, ktorý sám hovoril pravdu.²¹⁷

Preto tvrdím: pred takýmito prorokmi by sa mali mať na pozore aj naši monarchovia. Nájdu sa totiž takí, ktorí vraj podľa prsteňov a rôznych vnuknutí sľubujú víťazstvá. Iní to robia s pomocou košeľe a mečov prinášajúcich šťastie, ďalší to skúšajú s bruchovravectvom a hviezdami²¹⁸ a napokon sa nájdu aj takí, ktorí sľubujú úspech na základe ľudských poznatkov a vojenskej stratégie. Vyhlasujú: máme takto veľa vojakov a takto mnoho kanónov, tu a tu zaútočíme na nepriateľa, takto a takto ho prekabátíme, či bude Boh s nami alebo nie, víťazstvo je naše. Iní vykrikujú z kazateľnice:²¹⁹ Chod'te, budete mať úspech, Pán odovzdá do vašich rúk nepriateľov a vy budete na nich dorážať svojimi železnými rohmi, až kým ich všetkých úplne nezničíte.²²⁰ Beztrestne opakujú takéto silné reči, niekedy aj vopred zaplattené, ľudí posielajú do nebezpečenstva, no sami ostávajú doma, ďaleko od

²¹⁶ HOMER: *Ilias*, II, 6 – 8. Erazmus tu spojenie „skazonosný sen“ cituje v gréčtine (οὔλος ὄνειρος), ako je ostatne u neho v prípade gréckych autorov zvykom.

²¹⁷ Celý príbeh o Achabovi a Micheášovi viď v 1 Kr 22, 6 – 35, resp. v 2 Krn 18, 5 – 34.

²¹⁸ Erazmus tu naráža na pohanské prejavy a povery, ktoré sa rozmohli v spoločnosti 16. storočia, a ktoré pranieroval aj vo svojich najslávnejších spisoch: *Chvála bláznivosti* a *Dôverné rozhovory*.

²¹⁹ Erazmus ostro odsudzoval angažovanie sa kňazov vo vojenských záležitostiach. Porovnaj napr.: „Keby sme aj pripustili, že nejaká vojna je spravodlivá, predsa len, keď vidíme, že táto pliaga už postihla všetkých ľudí, povinnosťou múdrych kňazov by bolo myseľ ľudu a vladárov nakloniť k opačnej mienke. Namiesto toho však dnes vidíme, že sú to práve niektorí z nich, ktorí rozdúchávajú plameň vojny.“ ERASMUS: *Institutio principis Christiani: Výchova kresťanského vladára*, s. 251 – 253.

²²⁰ Porovnaj: „Kanaánov syn Sedekiáš si urobil železné rohy a vravel: »Toto hovorí Pán: Týmito dokoleš Aramejčanov do zániku.« A všetci proroci prorokovali podobne: »Tiahni proti Ramotu v Galaáde, budeš mať úspech a Pán ho vydá do ruky kráľa.« 1Kr

striel a starosť majú iba o kuchyňu a vlastné brucho. Je až príliš dobre známe, že takíto kazatelia boli v minulosti mnohokrát hlásateľmi vojny. Kiež by dnes nebolo žiadnych takých!

Možno sa niekomu bude zdať, že som sa tu podujal odradiť od vojny proti Turkom. Vonkoncom nie! Naopak, robím to skôr preto, aby sme s nimi bojovali úspešne a vybojovali pre Krista ozajstné, skvelé víťazstvá. Lebo iba vykrikovať: „do boja proti Turkom – tým neľudským zverom a nepriateľom Cirkvi, do boja proti tomu národu, ktorému nie sú žiadne zločiny a ohavnosti cudzie“, či nie je to isté ako vydať nevedomý ľud do rúk nepriateľa? Sám som sa neraz čudoval, keď sme pred časom počúvali o jednej uhorskej porážke za druhou,²²¹ o biednom konci kráľa Ľudovíta, či o smutnom osude kráľovnej Márie²²² ba teraz, keď k nám chodia chýry o obsadení celého Uhorského kráľovstva,²²³ aj o krutom vyplienení Rakúska,²²⁴ že to všetko nechalo naše krajiny, ale aj Nemecko nečinnými, akoby sa nás to, čo sa vôkol deje, vôbec netýkalo. Odt’ahujeme ruky a peniaze, ktoré sa zdráhame minúť na záchranu kresťanov, míňame na svoje pôžitky a márnivosti. A veruže dobre viem, na čo sa všetci pritom vyhovávajú: Ved’ toľkokrát už pápeži zohrali toto divadielko a skončilo sa to za každým fraškou. Bud’ sa nič nezlepšilo, alebo sa to ešte obrátilo aj k horšiemu. A pokračujú takto: vyzbierané peniaze uviazli v rukách pápežov, kardinálov, monarchov, vojvodov a kniežat. Lebo radoví vojaci dostali namiesto žoldu dovolenie rabovať. Koľkokrát sme už počuli o krížových výpravách a o znovuzískaní Svätej zeme? Koľkokrát sme už videli červený kríž ozdobený trojitou korunou s červenou truhlicou?²²⁵ Koľkokrát sme už

22, 11 – 12.

²²¹ Dôležitým medzníkom bolo dobytie Belehradu Osmanmi v roku 1521.

²²² Erazmus tu naráža na bitku pri Moháči v roku 1526, v ktorej padol aj uhorský kráľ Ľudovít II. Jeho manželka – Mária Habsburská sa teda už ako 21-ročná musela podriaďovať osudu vdovy a vzdať sa uhorského trónu v prospech svojho brata Ferdinanda I.

²²³ Vid’ poznámku č. 153.

²²⁴ Vid’ poznámku č. 154.

²²⁵ Červený kríž bol symbolom križiakov, trojitá koruna bola pápežským erbom a v červenej truhličke sa nosili príjmy z odpustkov.

počuli sväté kázne sľubujúce modré z neba? Koľkokrát rozprávať o slávných skutkoch a nekonečnej nádeji? A jediným prostriedkom k víťazstvu boli peniaze. Veď aj príslovie nás varuje, že je veľkou hanbou potknúť sa dvakrát o ten istý kameň, preto ako môžeme my, ktorí sme už viac ako trikrát podľahli klamu, uveriť ďalším sľubom, hocako lákavým, keď už sme boli toľkokrát nehanebne podvedení?

Z toho istého dôvodu ľudia už takmer úplne zanevreli na odpustky.²²⁶ Vravია: cítime, že je to čisto obchodná záležitosť. Zakaždým sa menil iba dôvod: v jednej chvíli to bolo ťaženie proti Turkom, inokedy vojna zasiahla pápeža. Potom to bolo jubileum, ktoré zdvojnásobili, aby aj zisk bol dvojitý a za Alexandra ho dokonca strojnásobili,²²⁷ lebo asi nebol spokojný s obchodmi. Inokedy sa zas ponúkala moc dokonca väčšia než najvyššia, takže aj samotnému očistcu hrozilo, že príde o všetkých svojich obyvateľov.²²⁸ Raz sa staval chrám svätého Petra vo Vatikáne, inokedy bol v núdzi svätý Jakub z Compostely, hneď nato nariekal o pomoc Svätý duch, ten štedrý darca všetkých nás. A pomoc potrebovali aj mnísi z hory Sinaj, ba ponúkalo sa aj najmilosrdnejšie odpustenie za záväzok opraviť kostol a očistenie majetkov s pochybným pôvodom, pochádzajúcich hoc aj z vydrancovaných kostolov. Čo k tomu dodať? Vynachádzavosti nebolo konca kraja. Časť z vyzbieraných peňazí si ukrojili vladári, aby získali pre seba pápežské buly, ďalšiu časť si podelili dekaní, úradníci, komisári a tí, čo načúvali spovediam. Jedným sa niečo dalo, aby hovorili, iným zas aby mlčali. A nemalá časť sa stratila medzi zlodejmi, lebo nimi sú takmer vždy komorníci a tajomníci.

²²⁶ Predávanie odpustkov sa rozmohlo v stredoveku a Cirkvi ich využívala na financovanie nákladných projektov (križiacke výpravy, budovanie chrámov). SZÁNTÓ, K.: *A katolikus egyház története*, s. 476-477. V Erazmových časoch ich vo veľkom využíval pápež Lev X. okrem iného aj na financovanie svätopeterského chrámu. Predaj odpustkov sa stal aj jedným zo symbolov skazenosti Cirkvi, na ktorú zaútočil Martin Luther. Bližšie k tomu viď MacKENNEY: *Evropa šestnátého století*, s. 153-154.

²²⁷ Jubileum, alebo jubilejný (svätý) rok bol oslavou storočnice Cirkvi – oslavy v roku 1500 pripadali na pontifikát Alexandra VI.

²²⁸ Erazmus tu naráža na samotný princíp predávania odpustkov spočívajúci v odpustení všetkých hriechov za peňažnú úplatu.

Tieto hry sa hrali celkom zjavne a opakovane, takže to sedliacky ľud Nemecka, ba aj sedliackejší ľud Francúzska prekukli, ale napriek tomu to znášali ďalej. Keď západné Flandersko zaplavilo more a obraz celého kraja sa zmenil na žalostný výjav, rýchlo sa objavili čo najštedrejšie odpustky. Táto udalosť, rovnako však aj autorita neskoršieho pápeža Hadriána²²⁹ všetkých veľmi dojala. Vyzbieralo sa dost', aby sa z tých peňazí pomohlo núdznym. Poslali aj vyslancov, aby preskúmali postihnuté miesta a nahlásili, čo a ako treba opraviť. Situáciu zachytili aj na obrazoch. Nie je dôvod, aby som spomínal, kam sa teda podeli tieto peniaze, isté je len to, že sa z nich neminulo nič na ten účel, na ktorý boli vyzbierané. Tieto a mnohé ďalšie námietky sa v terajších časoch hlasito vyjadrujú zakaždým, keď radíme, aby všetci pomáhali monarchom proti tureckému besneniu. Želám si, aby som mal argument, ktorým by som mohol jasne dokázať, že žiadna z týchto námietok nemá opodstatnenie.

V minulosti sa tejto úlohy²³⁰ zhostili s veľkým nasadením mnohí pápeži a čo je prekvapujúce, urobil to aj samotný Bernard, sám mních aj svätec.²³¹ Aj Bessarion a Pius II. v prospech toho urobili všetko.²³² Táto idea splodila

²²⁹ Pápež Hadrián VI. (1522 – 1523) pochádzal z Nizozemska. V čase zmieňovaných udalostí (1515 – 1516) bol na španielskom dvore ako učiteľ nastávajúceho cisára Karola V.

²³⁰ T. j. vyzývať na pomoc do vojny proti Osmanom.

²³¹ Svätý Bernard z Clairvaux bol cisterciánskym rehoľníkom. Svojimi kázaniami sa v rokoch 1146 – 1147 aktívne zasadzoval za zorganizovanie druhej križiackej výpravy (1147 – 1149) a na synode v Troyes (1129) získal odobrenie pre nový rytiersky rád templárov. Bližšie o ňom viď FARMER, D. H.: *Oxfordský lexikón svätcov*, s. 76-77. Tento istý Bernard z Clairvaux však vo svojich spisoch označuje svetské vojsko za zlo, čo na svoju argumentáciu proti vojne využil aj Erazmus vyššie v texte (viď poznámku č. 167). Preto tu používa zvrät „čo je prekvapujúce“.

²³² Kardinál Basilius Bessarion (1403 – 1472) a pápež Pius II (Enea Silvio Piccolomini, 1405 – 1464) ako svedkovia pádu Konštantínopola (1453) sa stali najhlasnejšími advokátmi novej križiackej výpravy v 15. storočí. Viď: BESSARION, B.: *Orationes contra Turcas*, s. 641-676 a Piccolominiho *Oratio de Constantinopolitana clade et bello contra Turcos congregando* (Epist. CXXXI.) PICCOLOMINI, A. S.: *Opera quae exstant omnia*, s. 678-689 a tiež ďalšie listy proti Turkom na s. 872-932 citovaného diela.

mnoho križiackych rádov.²³³ Dosiahli sa veľmi veľké zisky, ku ktorým sa pripojili aj vysoké funkcie. Výsledok hovorí sám za seba. Aj Lev X.²³⁴ vynaložil na tento cieľ všetky svoje sily a poslal do každej kresťanskej provincie svojich vyslancov – kardinálov. A neboli to len tak hocijakí vyslanci, lež všetko výnimočne vzdelaní muži. Nikde ich však nepočúvali s nadšením, hoci Luter ešte nestihol vystúpiť proti pápežským odpustkom,²³⁵ ani nevydal svoj spis, v ktorom tvrdil, že bojovať proti Turkom znamená odporovať Bohu, ktorý nás skrze nich navštívil.²³⁶ Preto to tu bolo potrebné spomenúť a samotná situácia si to aj žiada, aby sme sa neuspokojili s vykrikovaním proti Turkom – tým divým beštiam, lež aby sme si pripravili plán, ktorý nám potom, keď bude treba bojovať, umožní, aby sme s Turkami bojovali úspešnejšie ako doposiaľ, a aby sme presvedčenie ľudí, ktorí sa nie celkom bez dôvodu odvrátili od kresťanskej viery, pritiahli späť k pravej zbožnosti.

Násilie zloby na nás dolieha čoraz viac, máme však vladárov, ktorí vynikajú nielen svojou svetskou mocou, ale aj náboženským zápalom – cisára Karola a jeho brata kráľa Ferdinanda a konečne už aj najkresťanskejšieho francúzskeho kráľa Františka,²³⁷ kiež by čo najskôr uzavreli spolu spojenectvo!²³⁸ Pre svoju zbožnosť a veruže aj čestný titul (za svoje zásluhy

²³³ Okrem už spomínaných templárov to boli aj johaniti (Maltézski rytieri).

²³⁴ Lev X. bol pápežom v rokoch 1513 – 1521. Erazmus do tohto pápeža spočiatku vkladal veľké nádeje spájajúce sa s obrodou katolíckej Cirkvi a zjednotením kresťanskej Európy – odráža to aj jeho korešpondencia. Vid' napríklad Erazmov list Levovi X. datovaný 21. mája 1515 v Londýne. (List č. 335). ALLEN II, s. 79-90.

²³⁵ Ako je známe, Luter zverejnil svojich 95 téz, v ktorých sa nachádzali aj body proti predávaniu pápežských odpustkov, 31. októbra 1517.

²³⁶ Vid' poznámku č. 169.

²³⁷ Titul „Najkresťanskejší kráľ“ patrilo k titulatúre francúzskych kráľov a Erazmus to rád prízvukoval a pripomínal.

²³⁸ Narážka na mier z Cambrai uzavretý tesne pred vznikom tohto spisu – v roku 1529 (3. augusta), ktorý dočasne ukončil nepriateľstvo medzi Karolom V. a Františkom I. U Erazma však časom narastá oprávnená skepsa nad budúcnosťou tohto mieru. Porovnaj napr. list č. 2205 datovaný 13. augusta 1529 J. Botzheimovi: „Zvest' je trvácejšia, než aby sa mohla zdať planou, že medzi cisárom a francúzskym kráľom bola obnovená svornosť, ešte nie je jasné akými zákonmi, a že či tento odvod vojakov, tento výber daní nebol vykonaný na vojnu, ale pre slávu prijatia cisárskej koruny od pápeža. Zdá sa totiž,

ho totiž nazvali obrancom katolíckej viery)²³⁹ však z tejto dohody nebude chýbať ani vznešený anglický kráľ Henrich.²⁴⁰ Musíme sa modliť a musíme dúfať, že Pán Ježiš sa zmiluje nad nami a svojmu zástupcovi Klementovi VII. dodá odvalu hodnú jeho samého, upevní ju a požehná štátie, pretože je sám tou nádejou, v ktorú dobrí kresťania veria.

Už prv sme dostatočne opísali, akým spôsobom možno docieľiť, aby táto vojna dopadla šťastlivo. Bude to predovšetkým vtedy, ak uzmierime Boží hnev, ak naše úmysly budú čisté a správne, ak všetka naša viera bude spočívať v Kristovi, ak pod jeho zástavou budeme bojovať, ak on zvíťazí v nás, ak budeme poslúchať prikázania nášho Boha, akoby nespúšťal z nás oči, keď budeme pochodovať proti nepriateľovi. Lebo ak pre jediného zlo-deja Achana celý národ Izraela prehral svoj boj s nepriateľom,²⁴¹ v čo potom môžeme dúfať my, ak nás ťažia hriechy všetkých hriešnych vojakov, ktorým s ich predajnou dušou nie je žiadna ohavnosť cudzia? Veď po koristiť tiahnu do vojny a po koristiť sa z nej aj vracajú, neraz k vlastným bezohľadnejší ako

že obzvlášť zbožný cisár chce dosiahnuť všetku spravodlivosť. Či je to tak, neviem. Lebo z druhej strany prichádzajú zvesti o hroznej vojne, hoci radšej by som si prial toto, ako vojnu.“ List č. 2205 datovaný 13. augusta 1529 J. Botzheimovi. ALLEN VIII, s. 255.

²³⁹ Henrich VIII. v roku 1521 vydal pod svojím menom polemiku s Luterovým učením, ktorú zostavili jeho poradcovia na čele s Tomášom Morom. (Kritické vydanie vid': *Assertio Septem Sacramentorum or Defence of the Seven Sacraments*). Pápež Lev X. ho za to odmenil čestným titulom *fidei defensor*, t. j. obranca viery. MacCULLOCH, D.: *A reformáció története*, s. 221.

²⁴⁰ Habsburgovci – Karol V. a Ferdinand I., francúzsky kráľ František I. a anglický kráľ Henrich VIII. ako najmocnejší monarchovia súdobej Európy sú najčastejšími adresátmi Erazmových apelov. Bližšie k tomu vid': NAGY, Imrich: *Erazmus Rotterdamský a jeho svet : Úvahy o dobe, človeku a spoločnosti 16. storočia*. Kraków : Towarzystwo Slowaków v Polsce, 2012, s. 42-52.

²⁴¹ Porovnaj: „Izraelovi synovia sa prehrešili vierolomnosťou proti kliatbe: Achan totiž, syn Karmiho, syna Zabdiho, syna Zerachovho z Júdovho kmeňa, vzal niečo z prekliateho. Preto vzbĺkol Pánov hnev proti Izraelovým synom.“ Joz 7, 1. A ďalej: „Izraelovi synovia neodolajú svojim nepriateľom. Dajú sa na útek pred svojimi nepriateľmi, lebo zvolali na seba kliatbu. Nebudem s vami, kým neodstránite zo svojho stredy prekliate.“ Joz 7, 12.

k nepriateľom a v táboroch sa bezuzdne opíjajú, hrajú hazardné hry, podvádžajú, škriepia sa a bijú. A do vojny ich láka iba voľnosť hrešiť a nádej na bohatú korisť. Ak chceme záštitu od Boha a nechceme byť vojakmi, akých opisuje svätý Bernard (nerozhodný, či ich má nazývať mníchmi alebo vojakmi, lebo boli tak dokonalo mravne bezúhonní a pritom takí chrabrí v bojoch),²⁴² aspoň nech nám netráži dušu žiaden zločin a nepopudzujeme Pána svojimi hriechmi, keď už konáme v jeho mene.

Aby sme však mali takýchto vojakov, veľmi veľa záleží na veliteľoch, ale najviac na vladároch. Pretože ak títo hľadajú viac na svoje bohatstvo a príťažlivú vidinu rozšírenia svojej ríše ako na prospech štátu (z čoho podľa môjho názoru vôbec nesmieme podozrievať našich vladárov), potom všetko naše úsilie, hocako sústredené, vyjde navnívoč. Ale ak by takto rozmýšľal aj pápež: rozšírim svoj štát, narastú anáty z nových kostolov,²⁴³ posilním svoju vládu, dosadím svojich kardinálov a vazalov do miest a provincií a skrze tejto vojny budem vládnuť aj samotným monarchom – nech nás predtým uchráni Boh – bojím sa, že potom touto vojnou spôsobíme veľkú škodu celému kresťanstvu. Je to však v našich rukách, aby sa to nestalo: máme moc vnútorne sa pripraviť na tento boj a Pán nám dopraje šťastný výsledok.

Ak sa tu nejaký hlupák začne smiať, že je to celé nezmysel, nech si dáva dobrý pozor, aby ho nezadúšal sardonický smiech.²⁴⁴ Nepopieram, že

²⁴² Sv. Bernard sa takto vyjadril o Kristových vojakoch (*milites Christi*): „Ita denique miro quodam ac singulari modo cernuntur et agnis mitiores, et leonibus ferociores, ut pene dubitem quid potius censeam appellandos, monachos videlicet, an milites: nisi quod utrumque forsitan congruentius nominarim, quibus neutrum deesse cognoscitur, nec monachi mansuetudo, nec militis fortitudo.“ BERNARDUS, C.: De laude novae militiae, s. 927 B.

²⁴³ Anáty boli poplatky z príjmov z cirkevnej prebendy za prvý rok vykonávania cirkevného úradu, ktoré sa odvádzali pápežovi. TRETERA, J. R. – HORÁK, Z.: *Slovník církevního práva*, s. 21. Aj Martin Luter vo svojom spise *Křesťanskéj šľachte německého národa o zlepšení stavu křesťanstva* zaútočil na zneužívanie anátov, ktoré boli podľa neho pôvodne určené na boj proti Turkom, ale neskôr sa stali pravidelným príjmom pápežského stolca. Vid': LUTHER, M.: An den christlichen Adel deutscher Nation, s. 418-419.

²⁴⁴ T. j. trpký, křčovitý smiech. Pôvod, význam a použitie tohto slovného spojenia

rozprávať tieto veci by bolo na pohľad smiešne, keby toľkokrát ťaženia proti Turkom neboli skončili pre nás nešťastne. Ale môžeme si vôbec sťažovať, že všetko, do čoho sa púšťame, dopadne zle, keď sme doposiaľ v mene Ježiša Krista slúžili Satanovi a chopili sa zbraní napriek Božiemu hnevu? Skrže Izaiáša kričí Pán a kričí na nás každý deň, lebo pre nás boli napísané tieto slová: *Odstráňte mi pred oči zlobu, prestaňte robiť zlo a učte sa robiť dobro a poďte, pravotme sa.*²⁴⁵ Sľubuje neoceniteľné odmeny, hrozí strašnými trestami, ale my sme hluchí k jeho sľubom aj k hrozbám. Nedbáme na jeho dobrodenia, pohrdáme jeho hrozbami, frfleme na jeho karhanie.

Nariekame nad vojnami, pričom ju sami sebe spôsobujeme. Nariekame nad mierom, o ktorý sme prišli, pričom mierový pokoj zneužívame na hýrenie a rozkoše, takže ani v mieri nemáme pokoj medzi sebou. Hoci nepriateľ zložil zbrane, vo vnútri nás bublú nepriateľstvá, hádky, spory a nepokoje a aj keď nikto nezomiera na bojovom poli, mnohí hynú v potýčkach ožranov. Ponosujeme sa, že zem neodpovedá na naše prosby, pritom my sami tak zle odpovedáme na Božie príkazy. Frfleme na Boha, že polia nič neurodili, pritom ani z nás nič nevzišlo, iba listy,²⁴⁶ trnie²⁴⁷ a kúkoľ.²⁴⁸ Čudujeme sa, že z neba bez prestania prší, pritom svoje vlastné srdcia máme také vyprahnuté, že za svoje hriechy sotva niekto vyroní jediná slzu. Nariekame nad nedostatkom tovarov a ich drahotou, akoby sme si

Erazmus sám podrobne rozoberá vo svojej veľkolepej zbierke frazeologizmov a aforizmov. Vid' Adag. 2401 „Risus Sardonius“: ERASMUS: Adagiorum chiliarum tertia, pars altera, s. 289-297.

²⁴⁵ Porovnaj: „Obmyte, očistite sa, odstráňte mi pred oči zlobu svojich skutkov, prestaňte robiť zlo! Učte sa robiť dobro, domáhajte sa práva, pomôžte utláčanému, vymôžte právo sirote, obhajujte vdovu! Poďte pravotme sa – hovorí Pán. Ak budú vaše hriechy sťá šarlát, budú obielené ako sneh, ak sa budú červenat' sťá purpur, budú ako vlna biele.“ Iz 1, 16 – 18.

²⁴⁶ Porovnaj: „Pri ceste videl figovník. Išiel k nemu, ale nenašiel na ňom nič, len lístie. Preto mu povedal: „Nech sa na tebe už nikdy neurodí ovocie.“ A figovník ihneď vyschol. Mt 21, 19.

²⁴⁷ Porovnaj: „Ak však rodí trnie a bodľáč, je zavrhnutá a blízka kliatbe, jej koniec je spálenie.“ Hebr 6, 8.

²⁴⁸ Porovnaj: „Keď vyrástlo steblo a vyháňalo do klasu, ukázal sa aj kúkoľ.“ Mt 13, 26.

túto núdzu a následne aj drahotu nenachystali bez ohľadu na výšku svojich príjmov sami svojou ziskuchtivosťou, lakomstvom a praktikami výlučných predajcov.²⁴⁹ Trápime sa, keď je úroda nižšia ako býva zvykom, pritom ani to, čo sa urodilo, sa nedostane k núdznym. Napokon si sťažujeme, že je skoro všetko zlé, pritom za dobro nevzdávame Bohu vďaku. Sťažujeme si na zlo, ale zasluhujeme si vôbec nejaké dobro, ak žijeme zle? Nariekame nad nešťastím našej doby, pritom aj v toľkých pohromách máme čas byť zlými. A hoci niektorí celkom oprávnene predpovedajú blízky koniec tohto sveta,²⁵⁰ my nielenže uzatvárame dovolené aj nedovolené manželstvá ako za dní Noema,²⁵¹ ale aj hodujeme, obchádzame si mocných, lovíme funkcie, rúbeme vysoko, vytrvalým úsilím dychtíme po moci pripájajúc veľkostatky k veľkostatkom, mestá k mestám a ríše k ríšam, akoby sme nadväzovali motúz k motúzu. Počúvajte teda hlas Pána, ktorý nás usmerňuje a on si vypočuje hlas ľudu, ktorý k nemu volá. Ak by sme vykonali, čo nám prikázal a on by nesplnil, čo nám sľúbil, potom ho vyhľadajme a sporme sa s ním! On, ktorý hľadá iba príležitosť byť milosrdným, neodmietne také jasné dôkazy.

Ďalej ešte chcem čosi povedať o znovuzískaní dôvery ľudí. Usudzujem totiž, že ľudia budú omnoho viac naklonení tejto vojne, ak zbadajú, že sa na ňu podujali v ozajstnej svornosti ich najmocnejší zákonití monarchovia. Prvé miesto v tomto bojovom šíku patrí cisárovi Karolovi a jeho pobočníkom, druhé najkresťanskejšiemu kráľovi,²⁵² tretie kráľovi Ferdinandovi, ktorý je najbližšie k tejto barbarskej hrozbe, a po ňom nasledujú ostatní vladári. Lebo, ak teda môžeme hovoriť pravdu, účasť kardinálov, biskupov, opátov a kňazov na takomto podujatí im neslúži ku cti, ba nie je ani

²⁴⁹ Ekonomické pomery svojej doby a dôvody nerovnomerného rozdelenia bohatstva Erazmus podrobne analyzoval v 4. kapitole svojho spisu o *Výchove kresťanského vladára*. Porovnaj: ERASMUS: *Institutio principis Christiani : Výchova kresťanského vladára*, s. 178-185.

²⁵⁰ Erazmus tu zjavne naráža na Lutera a jeho eschatologické názory v súvislosti s rozširovaním osmanskej moci do Európy.

²⁵¹ Porovnaj: „Ako bolo za dní Noema, tak bude aj pri príchode Syna človeka.“ Mt 24, 37.

²⁵² Vid' poznámku č. 237.

v súlade so *Svätým písmom* či cirkevnými ustanoveniami a napokon to ani doteraz nikdy nedopadlo dobre.²⁵³ Netuším prečo Mars menej stráni mužom, ktorí sa zaviazali tak svätej činnosti a prečo vojak poslúcha ochotnejšie svetského veliteľa ako kňaza. Napokon vo vojne je veľa ľstivosti, ktorú si pre daný okamžik vynucuje skôr nevyhnutnosť ako zmysel pre česťnosť, preto sa s ňou ľahšie vyrovnajú ľudia, ktorých povolanie nemá nič dočinenia s napĺňaním *Evanjelia*. Lebo vojna je skôr nevyhnutnou ako vznešenou, hoci sa to javí tak, že z nej kedysi vzišli takmer všetky šľachtické tituly: grófov, vojvodov, barónov, maršalov, či landgrófov. Tieto boli zjavne uznaním, resp. náhradou za vystavenie ich životov nebezpečenstvu pre mier v štáte. Ale ktorýkoľvek z týchto titulov, či hodností, nech by si k nim pridal aj kráľovský titul, je ďaleko pod dôstojnosťou Kristových zástupcov. Hoci aj oni sú na oplátku povinní prejavovať úctu a poslušnosť voči vladárom, ktorí zas berú ohľad na ich poslanie. Spravodlivosť vladárov, ktorí spravidla aj samotného pápeža uznávajú len keď z toho majú osoh, omilostí našu pravdovravnosť. Jedine Boh posúdi zásluhy našich životov. Pokiaľ ide o ostatné veci, ktoré už patria k politickému stavu, tam nie je žiaden biskup taký ponížený, aby neprekonal ktoréhokoľvek vladára vznešenosťou svojej funkcie. Ambróz bol biskupom v jedinom meste,²⁵⁴ a predsa sa mu Teodózius, rímsky cisár v pravom slova zmysle, ktorý vládol širšej ríši, podriadil.²⁵⁵

²⁵³ Zaangažovanosť cirkevných osôb na vedení vojen Erazmus ostro odsúdil aj vo svojom spise *Výchova kresťanského vladára*: „Ani biskupom nie je hanba ísť do vojenských táborov. Majú tu kríž, majú tu telo Kristovo a tieto najsvätejšie predmety miešajú s tými najhroznejšími a v krvavej bitke vytáhajú symbol najvyššej lásky. A čo je ešte absurdnejšie, Kristus je takto prítomný na oboch stranách, akoby mal bojovať sám so sebou.“ ERASMUS: *Institutio principis Christiani: Výchova kresťanského vladára*, s. 253.

²⁵⁴ Ambróz bol biskupom v Miláne (vtedajšom sídelnom meste rímskych cisárov) v rokoch 374 – 397. Viac o jeho živote viď: FARMER, D. H.: *Oxfordský lexikón svätcov*, s. 41-42.

²⁵⁵ Teodózius (rímsky cisár v rokoch 379 – 395) musel verejne uznať svoju vinu za tzv. Solúnsky masaker (vraždenie nevinných civilistov cisárskymi vojakmi v roku 390) a ako kajúcnik predstúpiť pred milánskeho biskupa a vyžiadať si od neho rozhrášenie. Blížšie k tomu viď: BABIC, M.: *Od antiky k stredoveku*, s. 136-137.

O Kristovi sa dočítame, že nikdy nebojoval. Odovzdal nám však Božiu múdrosť, ukázal cestu k nesmrteľnosti, poučil mýliacich sa, spochybnil neveriacich, posmelil maloverných, zastal sa bezmocných, usiloval sa získať čo najviac ľudí pre svojho Otca, dobrodeniami premohol hodných aj nehodných, vyliečil každý druh nemoci. Toto je skutočne vznešené a kráľovské konanie, v porovnaní s ktorým by všetky vojenské povinnosti šľachticov pôsobili plebejsky a sedliacky. Nezmenšujem tým česť, ktorú treba prejavíť vladárom, a ktorú im priznáva aj Pavol,²⁵⁶ len pripomínam poradie. Napriek tomu (a vôbec neviem prečo) sa väčšina vôbec nezaujíma o to, čo pridáva na dôstojnosti, ale chvatne sa hrnie do prízemností, hoci nikto z nich je taký hlúpy, aby pohrdol drahokamami a zlatom, ktoré má, a namiesto toho mal potešenie z olova či železa.

Aký zlý súzvuč majú spojenia slov generál kardinál, plukovník biskup, kapitán opát, desiatnik farár! Je to akoby si vystavil sochu napoly z drahokamov, napoly z hlíny,²⁵⁷ či kentaura, teda zmes človeka a koňa. Nenaťahoval som tu na to, aby sa služobníkom Cirkvi násilím zobralo, čo vlastnia. Keby im však Pán vnukol vzdať sa dobrovoľne svetskej moci, kresťanstvo by podľa môjho presvedčenia nebolo na tom o nič horšie a im samotným by sa dostalo výrazne viac pokoja a dôstojnosti. Bolo by spravodlivé im nechať iba taký príjem, ktorý by postačoval na počestný a dôstojný spôsob života. Ich mravná bezúhonnosť a výnimočnosť v šírení svätej náuky by im zabezpečili moc a vplyv. Po boku vladárov by sa postavili jedine vtedy, keby sa títo z nerozvážnosti, prchkosti či ctižiadostivosti niekedy priklonili k tyranii a oni by ich prospešnými otcovskými napomenutiami vrátili na správnu cestu.

Patrilo by sa, aby tí, ktorí sa tak veľmi priblížia ku Kristovi, ostali celkom nepoškvrnení od týchto príliš drsných činností. Briti vzdávajú úctu

²⁵⁶ Porovnaj: „Dávajte každému, čo ste dlžní: komu daň, tomu daň, komu clo, tomu clo, komu bázeň, tomu bázeň, komu česť, tomu česť.“ Rim 13, 7.

²⁵⁷ Porovnaj: „Ty, kráľu, díval si sa a hľa, akási mohutná socha! Táto socha bola veľká a jej lesk silný; stála pred tebou a jej výzor bol hrozný. Hlava tejto sochy bola z jemného zlata, jej prsia a ramená zo striebra, jej brucho a boky z kovu, jej stehná zo železa, jej nohy čiastočne zo železa, čiastočne z hlíny.“ Dan 2, 31 – 33.

kňazom aj veľkým majetkom. Napriek tomu tam žiaden biskup či opát nevlastní ani kúštik vlastnej zeme, ani hrady, ani kanóny, ani osobnú gardu. Nikto z nich nerazí ani vlastné mince s výnimkou Canterburyškého arcibiskupa a aj ten to robí kvôli všeobecnej úcte, ktorú požíva. Túto poctu mu zaistila smrť sv. Tomáša z Akry.²⁵⁸ Napriek tomu sa nikdy nezaplietol do vojnových záležitostí a stará sa iba o svoju Cirkev.²⁵⁹ Bojím sa však, že u ostatných si takýto postoj môžeme skôr priat', ako dúfať v ňom. A nie je dobré sa pokúšať o niečo také hlasným poburovaním.

Preto aj ľudia stratia svoju nedôveru, akvidia svojich zákonných monarchov konať v jednomyselnej svornosti, a ak sa väčšina peňazí zverí rozhodujúcim štátom, aby boli pripravené na použitie v tej chvíli, keď si to situácia bude vyžadovať. Aby sa odstránilo akékoľvek podozrenie, táto príležitosť by sa nemala využiť na potlačenie slobôd a práv štátov, resp. kresťanských kráľov či vladárov. Nakoľko je to možné, musí sa uchovať jednota

²⁵⁸ Sv. Tomáš z Canterbury (Thomas Becket) bol zavraždený v roku 1170 na rozkaz anglického kráľa Henricha II. Za svojho patróna si ho zvolil anglický rytiersky rád (Rytieri sv. Tomáša) konštituovaný počas križiackych výprav v roku 1191 v meste Akra (Akko). Bližšie k okolnostiam mučeníckej smrti sv. Tomáša z Canterbury viď: FARMER, D. H.: *Oxfordský lexikón svätcov*, s. 487-489. Erazmus ostro kritizuje prehnané až pohanské prejavy kultu sv. Tomáša z Canterbury v jednom zo svojich *Dôverných rozhovorov*, ktorý prvýkrát publikoval v roku 1526. Tu ho uvádza aj pod menom Tomáš z Akry: „Simul ostenditur plumbea lamina, Thomae Acrensis titulum habens insculptum...“ ERASMUS: *Peregrinatio religionis ergo*, s. 487.

²⁵⁹ Tento Erazmov nekritický a prehnane pozitívny pohľad na pomery v anglickej Cirkvi a na canterburského arcibiskupa zvlášť vyplýval z jeho vrelých priateľských kontaktov s viacerými reprezentantmi najvyšších cirkevných kruhov v Anglickom kráľovstve, ktoré získal počas svojich tamojších pobytov v rokoch 1499 – 1500, 1505 – 1506 a 1509 – 1514. V už citovanom dielku *Peregrinatio religionis ergo* sa mimoriadne kladne vyjadruje o Williamovi Warhamovi, ktorý bol canterburským arcibiskupom v rokoch 1503 – 1532: „O: Erat mihi nonnihil noticiae cum R. P. Guilhelmo Vuaramo archiepiscopo... M: Ex multis audio virum singulari praeditum humanitate. O: Quin potius dicas ipsam esse humanitatem, si noris. Iam ea doctrina, ea morum synceritas, ea vitae pietas, ut nullam absoluti praesulis dotem in eo desideres.“ ERASMUS: *Peregrinatio religionis ergo*, s. 488-489.

Cirkvi, aby sa nestalo, že kým si nešíkovnými rozhodnutiami budeme zaisťovať prímerie s Turkami, občianskymi vojnami rozvrátime celé kresťanské spoločenstvo a kým budeme odvracať tureckú tyranu, sami na seba privoláme tyranov horších od Turkov.

Aj keď sa bez peňazí nemožno podujat' na žiadnu vojnu a už vonkomcom nie na takú, ktorá rozhoduje o všetkom, predsa sa výber vojnových daní musí zmierniť tak, aby najchudobnejším ostalo na prežitie. Nech majú vládaři na pamäti, ako veľa rokov už vojny, zásnuby, korunovácie, výpravy do cudzích krajín, priame aj nepriame dane, výlučné práva predaja, zmeny hodnoty peňazí a nesčíselné množstvo ďalších dôvodov zbedačujú ľudí a vyčerpávajú štátne pokladnice a koľko veľa utrpenia stále spôsobuje nedostatok základných potravín sprevádzaný hladomorom.²⁶⁰ Ak niečo chceš, musíš si to kúpiť za štvornásobok skutočnej ceny.²⁶¹ Ale vari to každý nevie, že hlad a smäd vedú k nespokojnosti? Mojžiš si to predsa odskúšal už dávno.²⁶² A my stále vidíme, že takmer celé bremeno vojnových daní dolieha na roľníkov a ostatnú bedač.

Už počujem ako niektorí zvyšujú hlas: nech o všetko prídu bohatí, nevzdelaní a prepychom posadnutí opáti, tiež biskupi plytvajúci kráľovskými prostriedkami, aj kanonici zahrnutí prebendami, ktorí sa medzitým oddávajú pôžitkom. Ach tie buričské slová! Prečo s rovnakým nadšením nevykrikujú,

²⁶⁰ Erazmus tu opäť pripomína to, čím napomínal svojho kresťanského vládára: „Zbožný kráľ si musí znovu a znovu premyslieť, že keď sa snaží zvýšiť počet členov svojej osobnej stráže, keď chce svojho vnuka alebo sestru s pompou zosobašiť, keď chce urobiť svojich synov seberovními, keď chce obohatiť svojich dvoranov, keď svojimi výpravami chce dávať na obdiv svoje bohatstvo aj cudzincom, ako neľudským je, ak pre toto všetko musia doma tisícky mužov so svojimi ženami a deťmi umierať od hladu, upadať do dlhov a prepadať zúfalstvu nad celým životom.“ ERASMUS: *Institutio principis Christiani: Výchova kresťanského vládára*, s. 181-183.

²⁶¹ O štvornásobnom poškodzovaní obyčajných ľudí znižovaním hodnoty peňazí písal Erazmus opäť v *Institutio*: „Hac in re quatuor ferme modis expilari populus solet...“ ERASMUS: *Institutio principis Christiani: Výchova kresťanského vládára*, s. 184.

²⁶² Porovnaj: „A celá izraelská pospolitost' reptala proti Mojžišovi a Áronovi na púšti. Izraeliti im vraveli: »Bár by sme boli pomreli Pánovou rukou v Egypte, keď sme sedávali nad hrncami mäsa a mohli sa najesť chleba dosýta! Veď vy ste nás vyviedli na túto púšť, aby ste zahubili celú túto spoločnosť hladom.«“ Ex 16, 2 – 3.

nech sú ozbíjaní všetci boháči, aj pohlavári a šľachtici? Aj medzi nimi sa totiž nájdú takí, ktorí spravujú svoj majetok zle, ba čo horšie, aj ho premrhajú. Nie všetci biskupi sú však takíto a je potrebné, aby zopár biskupov bolo, tak ako je potrebné, aby boli aj pohlavári. Ostatne príklad rabovania otvára Pando-rinu skrinku akýchkoľvek rabovaní bez rozlíšenia. Je spravodlivejšie odpúš-ťat' nehodným, aby sa neublížovalo poctivým, ako sa pomstiť zlým, ak pri-tom budú nezaslúžene trpieť aj dobrí. Ani pripomínať pritom netreba, že prílišná náchylnosť uveriť tej horšej možnosti často oklame ľudí, a že ne-poctivosť u tých, u ktorých ju nemožno ospravedlniť, sa dá napraviť zá-konnými prostriedkami. Navyše medzi všetkými bude iba veľmi málo zlých, ak sa vyberajú iba dobrí. Napokon, nemá to zmysel, ak zle hospodá-riacich pripraví o majetok tí, ktorí budú hospodáriť ešte trestuhodnejšie.

Oddávna sužuje vojakov a obyčajných ľudí závisť voči pokojnému bla-hobytu kňazov a vladári k nej ochotne prílejú olej do ohňa,²⁶³ ak sa im k tomu naskytne príležitosť. Hovoria, že bojujú za kresťanstvo a je to tak správne, že je na nich najväčšia ťarcha. Ale čo to počujem? Že vladári a pospolitý ľud nemajú nič do činenia s kresťanstvom? A vari sa vladári neužívajú vlády s tou osobitou podmienkou, že budú chrániť bezpečnosť kresťanstva? Ak to robia, vari neplnia len prísahu, ktorú zložili? A keď sa pospolitý ľud sta-via do zbrane, vari tým nedokazuje, že by sa tejto povinnosti mohol vyhnúť len za cenu bezbožného zločinu? Bojujeme za darmožráčov, vravia. Ba prá-veže bojujete sami za seba, keď vediete vojnu za manželky a deti, ako sa zvykne hovoriť – za rodinné kozuby, za chrámy a Božích služobníkov.²⁶⁴ A títo nie sú darmožráčmi, veď majú svoje poslanie: modlia sa, učia, posky-tujú útechu, napomínajú, vykonávajú obrady, orodujú u Boha za hriechy ľudí a svojimi modlitbami vyprosujú víťazstvo vašim zbraniam. Ale

²⁶³ Frazeeologizmus „priliat' olej do ohňa“, t. j. „oleum camino addere“ Erasmus spraco-val aj vo svojej zbierke prísloví – viď Adag. 109. ERASMUS: Adagiorum chilias prima, pars prior, s. 221.

²⁶⁴ Erasmus sa pri týchto slovách zjavne inšpiroval Ciceronom a jeho príhovorom v se-náte: „Preto rozvážne a smelo, ako ste aj začali, rozhodnite o svojej spásе a spásе rím-skeho národa, o svojich ženách a deťoch, o kozuboch a oltároch, o chrámoch a svätý-niach, o domoch celého mesta, o impériu a slobode, o spásе Itálie a celého štátu. (Cicero, *In Catilinam* 4, 11). CICERO, M. T.: Reči proti Catilinovi, s. 200-201.

uznajte, že sú to darmožráči, ak bol darmožráčom aj Mojžiš, keď počas bitky Izraelitov proti Amalekovi nerobil nič, len sa modlil k Pánovi.²⁶⁵ Jeho orodovania vybojovali viac ako ich zbrane.

Oči pozerajú pre celé telo, ruky pracujú pre celé telo, žalúdok spracúva potravu pre celé telo, ale tým, že jednotlivé údy slúžia celému telu, slúžia sami sebe.²⁶⁶ Chcel som tým povedať, že ak sa už aj úplná daňová sloboda klerikov nemôže zachovať, ich zdanenie musí byť mierne, nakoľko nie je proti zásadám spravodlivosti, aby tí, ktorí vlastnia léna, prispievali primerane k svojmu majetku a aby tí, ktorí chcú mať podiel na výnosných funkciách, sa podieľali aj na bremenách.²⁶⁷

Existuje však spôsob, ako zaistiť dostatok peňazí na vojnu bez zbedačenia ľudu, a to ak by vladári obmedzili svoje prehnané výdavky. Ak to urobia, uvidia, ako sa ich pokladnica naplní z obyčajných daní.²⁶⁸ Kto by vedel náležite vyčíslit', o koľko prídu pri slávnostných sprievodoch, štedrých

²⁶⁵ Porovnaj: „Tu prišiel Amalek a pri Rafidim napadol Izrael. Vtedy Mojžiš povedal Jozuemu: »Vyber nám mužov a choď bojovať s Amalekom! Ja budem stáť na končiar vrchu s Božou palicou v ruke.« A Jozue urobil, ako mu uložil Mojžiš, a dal sa do boja s Amalekom. Mojžiš, Áron a Hur vystúpili na končiar vrchu. A kým mal Mojžiš zdvihnuté ruky, víťazil Izrael, len čo ruky spustil, víťazil Amalek.“ Ex 17, 8 – 11.

²⁶⁶ Porovnaj: „A oko nemôže povedať ruke: »Nepotrebujem ťa!« ani hlava nohám: »Nepotrebujem vás!« Ba čo viac, údy tela, ktoré sa zdajú slabšie, sú nevyhnutne potrebné. A údy tela, ktoré pokladáme za menej ušľachtilé, zaodievame s väčšou úctou a naše nečestné údy majú tým väčšiu česť, kým naše čestné nič také nepotrebujú.“ 1 Kor 12, 21 – 24. Podobenstvo s telom použil Erazmus už aj vo svojej *Výchove kresťanského vladára*: „Ak by štát bol telom zloženým z rozličných údov, medzi ktorými by sme našli aj vladára ako najlepšie úd, potom musí spravovať štát tak, aby sa v ňom všetci mali dobre a aby jeden alebo druhý úd sa na úkor ostatných nestal mocnejším či tučnejším.“ ERASMUS: *Institutio principis Christiani : Výchova kresťanského vladára*, s. 115.

²⁶⁷ V latinčine slovná hra: „honoris – oneris“

²⁶⁸ To isté Erazmus radil už svojmu ideálnemu kresťanskému vladárovi: „Radšej sa treba snažiť o to a aj myslieť treba stále na to, ako by sa dalo čo najmenej vymáhať od ľudu. Najužitočnejším spôsobom zvýšenia výnosov z daní by bolo to, keby vladár obmedzil nadbytočné výdavky, keby prepustil nič nerobiacich úradníkov, keby sa vyhol vojnám a podobným výpravám, keby skrotil hrabivosť úradníkov a viac by sa snažil o to, aby správne riadil svoju ríšu, než aby ju rozširoval.“ ERASMUS: *Institutio principis Christiani : Výchova kresťanského vladára*, s. 181.

daroch, hostinách, vystatovačných posolstvách a hazardných hrách? Ak vedenie vojny proti Turkom považujú za sväté a zbožné, aký Bohu milší milodar by mohli poskytnúť, ak nie zvýšenie svojich príjmov vlastnou šetrnosťou? Potom to, čo ušetrili na hurhaji, môžu vynaložiť na tento zbožný cieľ. To, čo hovorím o vladároch, platí aj o každom boháčovi. Bohu bude dvakrát také milé, ak to, čo vynakladajú na tento zbožný cieľ, ušetrili na svojich hriechoch. Takýmto spôsobom sa pre príliš veľké príspevky na vojnu nikto nestane chudobnejším a všetci budú bohatší o cnosti, ktoré im pribudnú. Nedôvera ľudí sa tiež zaženie, ak sa prijaté rozhodnutia bez otáľania aj vykonávajú. Dosiaľ sa totiž rýchlosť uplatňovala iba pri výbere peňazí, pri plnení úloh už bola podivná váhavosť, ak to nemám nazvať priamo nečinnosťou.

Ostáva nám ešte reagovať na tých, ktorí opakovane utrusujú, že táto vojna sa netýka kresťanstva, ale len Uhorského kráľovstva, kde sa vedie zápas medzi dvomi vladármi, pričom jednému z nich Turek poskytol pomoc, a to na jeho vlastné vyžiadanie. Podporuje ho však iba preto, že sa bojí svojho mocného suseda, ktorého ríša sa zjavne dennodenne rozširuje, a ten má navyše aj brata, ktorého moc naháňa strach dokonca aj kresťanským vladárom.²⁶⁹ Hovorí, že by bolo bývalo rozumnejšie rozdeliť si toto

²⁶⁹ Erazmus tu naráža na spor Jána Zápoľského a Ferdinanda I. o uhorský trón, ktorý si po smrti Ľudovíta II. v bitke pri Moháči (1526) obaja nárokovali. Ján Zápoľský celkom prirodzene hľadal medzinárodnú podporu v tábore Ferdinandových, ergo habsburgovských (Ferdinandovým bratom, ktorého spomína aj Erazmus bol cisár Karol V.) oponentov. De facto sa etabluje ako člen Cognackej ligy (na čele s francúzskym kráľom Františkom I.) a 27. januára 1528 prostredníctvom svojho vyslanca, šľachtica poľského pôvodu Hieronýma Łaského uzatvára spojenectvo so Sülejmanom Nádherným. O situácii v Uhorsku Erazmus informoval listom datovaným 5. septembra 1529 vo Freiburgu (list č. 2211) aj svojho priateľa Tomáša Mora, pričom použil rovnakú argumentáciu. Porovnaj: „Quid acciderit Mariae Cesaris sorori et huius marito Ludovico, norunt omnes. Nunc Turca rursus invasit Ungariam bonamque partem populatus est. Maria, cui dicavi Viduam, metu cessit in Moravie civitatem vulgo dictam Snamen, ne Viennae quidem satis fidens. Turca horret Cesaris indies crescentem potentiam, eoque maluisset Ioannem vicinum regem quam Ferdinandum.“ ALLEN VIII, s. 272. A tvrdenie o stále sa rozširujúcej ríši Habsburgovcov, ktorá naháňa strach aj ostatným kresťanským vladárom opakuje aj v ďalších listoch. Pars pro toto porovnaj Erazmov list bazilejskému

kráľovstvo s Jánom, alebo mu ho rovno celé prepustiť, ako nechať popu-
diť taký mocný a krvilačný národ proti kresťanom.²⁷⁰ Netreba sa vždy do-
volávať práva, ale niekedy treba hľadiť aj na to, čo je výhodné, lebo neraz
máš najväčší zisk z toho, že sa svojho práva vzdáš.²⁷¹ Pravdupovediac, sám
som chcel poradiť ústup, keby sa ma boli neskôr opýtali na názor, ale ne-
pochybujem, že Ferdinand, kráľ disponujúci takou osobitou prezieravos-
ťou a zbožnosťou, sa v tejto veci rozhodol správne. Ale nie je mojou úlo-
hou, aby som vyjadroval názor o tom, k čomu nepoznám podrobnosti.

Druhí však nadhodia: vari teda máme považovať za správne, že krá-
ľov budeme alebo nebudeme mať podľa vôle Turkov? Potom aj menova-
nie biskupov povolia podľa toho, ako sa im to bude hodiť! Ostatne, čo ak
Boh vidí, ako ich neľudskosť prekročila všetky medze, nám zoslal túto
príležitosť, aby sme konečne zastavili ich ničím neuhasiteľnú túžbu po lú-
pení? A ak by sme aj ostali nečinní, vari si myslíme, že nečinní ostanú aj tí,
ktorí nikdy neprestali rozširovať hranice svojej ríše? Už to nie je tajom-
stvom, že táto, taká veľká cisárova moc, ktorá sa nedávnou porážkou Fran-
cúzov ešte viac zväčšila,²⁷² sa pre niekoľko vladárov stala podozrivou,
najmä keď dobre vedia, ako si prítlačivosť vládnutia nevie sama sebe určiť
hranice. Ale tento strach poľahky zaženie ešte väčšia moc miernosti a ľud-
skosti nášho najlepšieho cisára.

Medzitým je však počuť aj ďalšie nenávistné hlasy, ktoré podha-
dzujú, že je znesiteľnejšie žiť ako kresťan pod tureckou vládou, než pod

humanistovi Ľudovítovi Berovi z 22. októbra 1529 (list č. 2225): „Turcus tenet maxi-
mam Ungariae partem et parcit nemini. Videt quo tendat Caroli et Ferdinandi potentia:
quam utinam non timerent et Christiani principes!“ ALLEN VIII, s. 289.

²⁷⁰ Vydanie území do rúk Turkov v prípade sporov medzi kresťanskými vladármi odpo-
rúchal aj Martin Luter. LUTHER, M.: Vom Kriege wider die Türken, s. 145.

²⁷¹ Porovnaj: „Myslím si, že aj cisár by sa bol radšej zriekol svojho práva, ako by zaútočil
na starú monarchiu a uplatnil to právo, ktoré mu sprostredkovali analýzy právnikov.“
ERASMUS: *Institutio principis Christiani : Výchova kresťanského vladára*, s. 247.

²⁷² Erazmus má na mysli bitku pri Pavii, ktorá sa odohrala 24. februára 1525 a skončila
zajatím francúzskeho kráľa Františka I. a následným podpísaním Madridského mieru,
vďaka ktorému cisár Karol V., o ktorom sa tu zmieňuje, získal na úkor Francúzska Mi-
láno, Janov, Burgundsko a Neapol.

vládou kresťanských vladárov alebo pápeža.²⁷³ Títo ľudia, ak naozaj hovoria úprimne, buď vôbec nechápu, čo je to žiť pod tureckou nadvládou, alebo sami myslia po turecky a hanbia sa za kresťanskú vieru. Skýti a Rybožrúti²⁷⁴ nezniesli na sebe jarmo rímskeho panstva a my si máme priat' ohnúť chrbty pod tureckým jarmom? Nech tu zveličujú, koľko chcú, tvrdosť, nenásytnosť a krutosť niektorých vladárov – v akom to však bude pomere k surovosti Turkov? Je vôbec niekto tak veľmi malodušný, že radšej chce trpieť v hanebnej porobe pod týmito barbarmi, ako padnúť v boji proti nim? Lepšie postavenie majú u nás Židia²⁷⁵ ako u nich kresťania, ktorých ani nepokladajú za ľudí, ale za dobytok. Deti a starých zabíjajú, mladencov a devy unášajú, lebo sa im hodia na práce či rozkoš a po odvlečení ich roztrúsia po území celej svojej ríše. A ak sa kresťania niekde usadia a niečo si nahonobia, Turci im zoberú, čo si nazhromaždili a ich samotných rozdelia do rúk nových pánov. Ak by sa niektorý z kresťanov odvážil čo i len muknúť proti tureckým zákonom, umučia ho k smrti. Ak by však niektorý z nich zaprel Kristovo meno, môže nakoniec skončiť ako paša. Tí, ktorí si prajú slúžiť v takej strašnej odsúdeniahodnej porobe, musia mať kožu najponíženejších otrokov.²⁷⁶

²⁷³ Podobné tendencie odsudzoval aj španielsky humanista a Erazmov priateľ Vives, ktorý svoje názory na Turkov sformuloval len krátko pred Erazmom. Porovnaj: „...quod quum sub Christiano consequuturos se desperent, ideo vel Turcam mallent, quasi is benignior sit in largienda libertate hac, quam Christianus.“ VIVES, J. L.: *De conditione vitae Christianorum sub Turca*, s. [6]. Proti tomu v roku 1529 už argumentuje aj Martin Luter. LUTHER, M.: *Vom Kriege wider die Türken*, s. 139-140.

²⁷⁴ Rozumej „aj tí najdivokejší barbari“, pretože Skýti, ktorých územia sa rozkladali od severných hraníc Mezopotámie až po pobrežie Čierneho mora aj tzv. Rybožrúti obývajúci okolie Perzského zálivu a Červeného mora, ktorých spomína Plinius starší (PLINIUS: *Naturalis historia* VI, 25 a VI, 32), patrili z pohľadu Rímskej ríše medzi najvzdialenejšie, ergo aj najmenej civilizované národy.

²⁷⁵ V Erazmových časoch boli prejavy antisemitizmu, najmä v Španielsku, časté. Ostatne ani samotnému Erazmovi nie sú celkom cudzie protižidovské stereotypy, ktoré sú ojedinele čitateľné aj v tomto jeho spise.

²⁷⁶ Erazmus píše doslova o „účese otrokov, ktorý nosia v srdci...“ Je to zvrät, ktorý nájdeme aj v jeho zbierke aforizmov (*Adag.* 1228): *Servilis capillus*, ktorý sa podľa jeho vysvetlenia používa na ničomných hlupákov. Porovnaj: „Plato scribit in Alcibiade quosdam servilos

Ale čo mám povedať o tureckej politike? Aká je spravodlivosť ich zákonov? Všetko, čo sa tyranovi zapáčilo, je zákonom.²⁷⁷ Kde je právomoc parlamentu? Aká filozofia má u nich priestor? Aké teologické školy? Aké sväte kázne? A aká je pravovernosť ich náboženstva? Ich sekty sú zmesou judaizmu, kresťanstva, pohanstva a ariánskej herézy. Krista uznávajú ako jedného z prorokov. To isté robia aj Židia, ale pritom zdôrazňujú, že bol iba človekom, čo je odsúdeniahodnejšie ako ariánske učenie, ktoré uznávalo Krista ako Boha, a to veľkého Boha, ale odmietalo ho prijať za pravého Boha a Boha z prirodzenosti, pretože sa domnievali, že žiadne stvorenie nemôže mať Božiu prirodzenosť. Čo to? Vari Turci pred Kristom, „na meno“ ktorého sa zohýna „každé koleno v nebi, na zemi i v podsvetí“, ²⁷⁸ uprednostnia toho skazonosného hriešneho človeka Mohameda? Kto by radšej nezvolil život v najodľahlejšej pustatine, medzi rysmi, vlkmi, leopardmi a hadmi, ako medzi takýmito ľuďmi, kde by musel každý deň počúvať urážky na Krista? Ak sa na nich zasmieje, bude to vrchol bezbožnosti, ak ostane ticho, zažije muky horšie od smrti, ak sa proti nim ozve, tak aj tú smrť má istú, ale určite nie jednoduchú. Kiež sa duše ľudí, ktorí milujú Krista, ani len nepriblížia k takémuto rozhodovaniu.

Ak nevyhnutelný osud niektorých doženie do takej pohromy, že budú musieť znášať desivé turecké jarmo, nech sa to s krajným vypätím pokúsia vydržať tak, že hoci na verejnosti budú slúžiť týmto barbarom, vo svojom srdci si uchovávajú Krista. Napokon podľa príkladu Izraelitov, ktorí

pilos in animo gestare, indoctos et stupidos significans.“ ERASMUS: *Adagiorum chilias secunda, pars prior*, s. 237.

²⁷⁷ Erazmus rád a hojne využíva kontrast medzi dobrým vládárom a tyranom. V tu zmienennej súvislosti porovnaj napríklad: „Zákon sa nestane zákonom, lebo sa zapáčil vládarovi, ale preto, že sa zapáčil múdreému a dobrému vládárovi, ktorému sa páči iba to, čo je čestné a na prospech štátu.“ ERASMUS: *Institutio principis Christiani: Výchova kresťanského vládára*, 191.

²⁷⁸ Porovnaj: „...aby sa na meno Ježiš zohlo každé koleno v nebi, na zemi i v podsvetí...“ Flp 2, 10.

slúžili faraónovi hlinou a tehľami,²⁷⁹ nech nariekajú k Pánovi. Nech napodobnia blaženého Lóta, ktorý žil v Sodome a v duši zmučený musel každý deň hľadiť na preklatia hodné hriechy tohto mesta.²⁸⁰ Nech napodobnia Hebrejov, ktorí sedávali a plakali „na brehu babylonských riek“, pretože vraj im nebolo dovolené spievať sionské piesne Pánovi.²⁸¹ Nech teda spievajú Pánovi žalmy vo svojich srdciach, lebo iba to je dovolené.²⁸² Nech napodobnia Daniela, ktorý sústavnými pôstmi a modlitbami orodoval u Boha, aby svoj ľud vyslobodil z poľutovaniahodného vyhnanstva.²⁸³

Znovu sa však nájdú takí, ktorí si myslia, že Turek je príliš silný na to, aby sa dal poraziť v otvorenom boji. Aj keby celý kresťanský svet zjednotil svoje sily a prostriedky, bude to pre nás boj s hydrou, ktorá má omnoho viac, ako sedem hláv.²⁸⁴ Aj keby Turek utrpel drvivú prehru v desiatich bitkách, nebudú mu chýbať vojaci, s ktorými znovu obnoví vojnu.

²⁷⁹ Porovnaj: „Preto Egyptania neľudsky hnali Izraelitov do práce a ich život robili neznesiteľným ťažkou robotou s hlinou a tehľami a rozličnými poľnými prácami – všetkými robotami, do ktorých ich násilne nútili.“ Ex 1, 13 – 14.

²⁸⁰ Erazmus tu odkazuje na starozákonný príbeh o Lótovi nachádzajúci sa v 19. kapitole knihy Genesis. Na tomto mieste však skôr parafrázuje 2. Petrov list – porovnaj: „Aj mestá Sodomu a Gomoru odsúdil na zánik a obrátil ich na popol, a tak dal príklad, čo čaká bezbožných. Vyslobodil však spravodlivého Lóta, ktorého trápil výstredný život nemravníkov. Kým tento spravodlivý býval medzi nimi, trápilo jeho spravodlivú dušu, že musel deň čo deň počuť a vidieť ich nemravné skutky.“ 2Pt 2, 6 – 8.

²⁸¹ Porovnaj: „Na brehu babylonských riek, tam sme sedávali a plakali, keď sme si spomínali na Sion. Na vrby tejto krajiny vešali sme svoje citary. Lebo tí, čo nás zajali, žiadali od nás spevy a tí, čo nás trápili, žiadali veselost': »Zaspievajte nám nejaké piesne sionské!« Akože môžeme spievať pieseň Pánovu v cudzej krajine?“ Ž 137[136], 1 – 4.

²⁸² Porovnaj: „...a hovorte spoločne žalmy, hymny a duchovné piesne. Vo svojich srdciach spievajte Pánovi a oslavujte ho.“ Ef 5, 19.

²⁸³ Porovnaj: „I obrátil som tvár k svojmu Pánovi, k Bohu, aby som ho hľadal modlitbou a prosbami s pôstom, vrecovinou a popolom... Vyslyš, Pane, zľutuj sa, Pane, pozoruj a urob, nemeškaj kvôli sebe samému, Bože môj, veď sa vzýva tvoje meno nad tvojím mestom a nad tvojím ľudom!“ Dan 9, 3 a Dan 9, 19.

²⁸⁴ Hydra – obluda s deviatimi dračími hlavami z gréckej mytológie, proti ktorej boli ľudia bezmocní, lebo z každej odseknutej hlavy jej vyrástli dve nové a okrem toho jednu z hláv mala nesmrteľnú. Zabil ju až hrdina Herakles. ZAMAROVSKÝ, V.: *Bobovia a brdinovia antických bájí*, s. 192. Počet hláv sa traduje rôzny (8 – 9 – 100), princíp však zostáva

Na dôvažok, viesť vojnu tak, ako ju vedú oni, je veľmi ľahké: všetko vypália, pobijú, vyplienia a potom ujdú. Malý oddiel zadržancov dokáže rozsievat' ohromné škody. Toto však nie je spôsob kresťanského boja. Preto táto vojna, vravia, sa nedá rozhodnúť jednou alebo dvomi víťaznými bitkami. Ak však bude musieť trvať viac rokov, aby šťastlivo skončila, napokon predsa vyčerpá všetky prostriedky kresťanov a pripraví ich o tých najlepších generálov. Ak nás samotné víťazstvo bude stáť toľko sirôt, vdov a žiaľu, čo sa stane, ak víťazstvo nakoniec získajú nepriatelia? A pokračujú takto: ale dajme tomu, že všetko dopadne tak rýchlo a šťastne, ako si to želáme, predstavme si, že naše zbrane ovládnu všetko, čo patrí Turkovi – kde potom vezmeme vojakov na ochranu takého ohromného územia? Ak si, pravda, niekto nemyslí, že všetky tie národy, ktoré tam žijú, treba vyhladiť. Niet pochyb, že ak sa porazení ušetria, začnú kuť plány na vzburu, ale aj keby sme tam všetko živé rozprášili, vari susedia ostanú stále mierumilovní? Veď niektorí z nich sú spojencami Turka. Do každého kraja teda umiestnime posádky a menujeme miestodržiteľov, až kým si tam ľudia neprivyknú na našu vládu? Koho však vymenujeme do týchto funkcií? Zbabelcov a darebákov? Potom sa to celé zvrtnie na horšie. Alebo múdrych a statočných? Potom okradneme sami seba o tak potrebných vodcov a naše sily rozdrobíme.

Na takéto reči musím odpovedať, že ani ja neschvaľujem vojnu proti Turkom, pokiaľ si ju nežiada krajná nevyhnutnosť. Priznávam, že sa sotva dá dúfať vo víťazstvo, pokiaľ pri nás nebude stáť Boh. Ak sa však pousilujeme získať jeho náklonnosť, potom aj keby našich sto sa muselo postaviť v boji proti ich desiatim tisícom, aj tak bude víťazstvo naše.²⁸⁵ Márne sa však tým budeme uisťovať, pokiaľ tomu nebude v celom kresťanskom svete predchádzať úplná a výrazná náprava spôsobu života. Je tak veľa kresťanov, ktorí v ukrutnej biede trpia pod tureckým jarmom a pravdepodobne je aj nemálo Turkov, ktorým sa hnuší ich vlastná barbarská tyrania.

nemenný. Vid' aj u Erazma: Adag. 909. ERASMUS: Adagiorum chilias prima, pars altera, s. 420-422.

²⁸⁵ Vid' poznámku č. 199.

Títo poľahky pristúpia na našu vieru, ak uvidia, že majú na výber aj ľudskejšiu vládu. Ak sa však iba jedna poroba má nahradiť druhou, ľahšie sa znáša tá, ktorej sme už privykli. Ostatne niektorí si sťažujú, že aj zopár kresťanských vladárov utláča vlastných neznesiteľným jarmom a každý deň k tomu pridáva ďalšie ťarchy, takže sa zdá akoby už nejaký čas budovali svoju vlastnú tureckú tyranii. Hoci toto tvrdenie nie je celkom neodôvodnené, predsa by som si priaľ, aby bolo úplne nepodložené.

Predkovia nám popisujú, ako vypadala situácia pred sedemdesiatimi rokmi. Ak si to porovnáme s dnešnou situáciou, je až neuveriteľné počúvať, ako upadla sloboda ľudí, práva miest, autorita parlamentov či bázeň voči cirkevnej hierarchii.²⁸⁶ A naopak, o koľko narástla moc vladárov a výška daní, ktoré vyžadujú, či v stručnosti, o koľko viac váhy majú tie príliš spupné slová: „čo sa vladárovi zapáčilo“, je teraz zákonom.²⁸⁷ Aj keď o tomto starší ľudia nerozprávajú, dostatočne jasne to vyplýva z análov a spisov, ktoré ani nie sú také staré. Neobviňujem z toho vladárov, veď azda za to, že nás gniavi drsnejšie jarmo, môže skôr naša zat'atosť.

Vážnejšie sú však sťažnosti na cirkevné kniežatá, osobitne na tých, ktorí sú priamo v službách pápeža. Ak by niekto porovnal ich skutky so skutkami ich predchodcov zaznamenaných v starých análoch a pápežských bulách, našiel by neslýchane veľký nesúlad. Ak by aj Pán pristúpil na to, že ich inšpiruje k niečomu vznešenejšiemu, ako sú tieto pocty, zisky a svetské pôžitky, predsa by sa mnohí radšej podriadili otcom, ktorí ešte aj dnes niekomu naháňajú strach ako tyrani a zlodeji. Aby sme zahnali z mysli ľudí toto podozrenie, je žiaduce, aby sa cirkevní preláti úplne zdržali akéhokoľvek zdania prepychu, ctižiadostivosti, nenásytnosti a tyranie.

Už oddávna ľudia upozorňujú na prehnaný nárast počtu kardinálov.²⁸⁸ Ak by im pápež dokázal vdýchnuť zmysľanie hodné Krista tak, ako

²⁸⁶ Tento vývoj je pre ranonovovekú Európu skôr špecifický a v Erazmovej dobe charakteristický napríklad pre Nizozemsko, ktoré bolo vystavené silnejúcim absolutizujúcim tendenciám Habsburgovcov.

²⁸⁷ Vid' poznámku č. 277.

²⁸⁸ Rovnako sa Erazmus sťažuje na prehnaný počet kardinálov aj vo svojom liste poľskému arcibiskupovi Andrzejovi Krzyckému datovanom 1. septembra 1530 vo Freiburgu (list 90

im nasadzuje červený klobúk,²⁸⁹ potom by sme naskutku mali blahoželať Cirkvi. Ved' kardináli boli menovaní preto, aby čistotou svojich mravov, svätosťou svojho učenia, zápalom svojej kresťanskej zbožnosti boli pred ostatnými oporou pre Boží dom.²⁹⁰ Za svoju dôstojnosť vďačia vskutku výnimočnej cnosti, ich autorita má nemalú schopnosť presviedčať, pravda, kým je podopretá kresťanskou úprimnosťou. Treba dúfať, že zopár z nich má naozaj tieto kvality, ba môže sa stať, že Pán vyslyší prosby svojho ľudu a urobí takýmito všetkých, ale v týchto veľmi nepokojných časoch je užitočné napomáhať tomuto orodovaniu.

Hoci je na svete toľko veľmi bohatých biskupov, arcibiskupov či opátov, frflú na príliš veľkú cenu tohto titulu: sťažujú si, že všetko, čo vlastní kardináli, spadá pod pápežovu právomoc, že na vydržiavanie dôstojnosti jedného kardinála sa skladajú dve až tri biskupstvá, resp. opátstva a celý zástup kňazov, že sú seberovní s kráľmi, ale súčasne sa chcú považovať za nadradených kráľom, a preto niektorí z nich podľa svojich možností stíhajú, aby som nepovedal rovno, že predstihujú rozšafnosť kráľov. V sťažnostiach niektorých zaznieva i obava, že ak to pôjde takto ďalej a ctižiadostivosť úplne zatieni zbožnosť, z pobočníkov kráľov sa stanú králi a napokon aj páni kráľov. Ak by na to niekto odpovedal, že čo je na tom zlé, ak sa toľko veľa prispeje na dôstojnosť Cirkvi, nespokojenci nám ihneď

č. 2375): „Crescit ubique cardinalium numerus: hoc an gratulari debeam Ecclesiae nescio. Veteres non absque causa tanto studio Card. turbam conati sunt excludere. Satis erat fastus in domo Dei, plus satis erat hominum devorantium abbatias, episcopas et dignitates, etiam si hic tam numerosus non accessisset chorus. Olim cardinalis officii nonem erat, nunc est regni.“ ALLEN IX, s. 26. Pápež Lev X. v jediný deň (31. júla 1517) vymenoval naraz 31 kardinálov. Za celého svojho pontifikátu ich menoval dohromady 42 a ich priemerný počet dosiahol 50 – 60, t. j. takmer dvojnásobok počtu kardinálov z čias pontifikátu jeho predchodcu Júliusa II. (1503 – 1513) či Alexandra VI. (1492 – 1503). Podľa ustanovení kostnického koncilu (1414 – 1418) mal byť pritom maximálny počet kardinálov v rozmedzí 24 – 26. SZÁNTÓ, K.: *A katolikus egyház története*, s. 569.

²⁸⁹ Purpurový, resp. červený klobúk je odznakom hodnosti kardinála a symbolizuje odhodlanie preliať vlastnú krv na obranu Cirkvi.

²⁹⁰ Pomenovanie *kardinál*, v latinčine *cardinalis*, je odvodené od termínu *cardo*, *inis*, *m.* označujúceho *ľavé žižsko*, *oporný bod*.

vmetú do tváre: vy pomätenci, kresťanský svet má dost' pánov a potentátov aj bez toho, aby sa zdvojili rady vladárov – potrební sú otcovia, otcov si praje aj Kristovo stádo, otcov je všade veľký nedostatok! Už sú takí, ktorí sa vďaka podkutejšiemu jazyku neboja zaútočiť aj na ich spôsob života, i keď v rozpore s učením Písma svätého, ktoré zakazuje ľuďom nadávať na vladára.²⁹¹ Hoci im pri ďalšom zapcháme ústa, jedno odmietajúc, druhé posúvajúc do lepšieho svetla, tu nám stihnú povedať: „Ale my neprežrádzame nijaké tajomstvá, ani krivo nesvedčíme. To, čo je známe celému svetu, nemožno zatajiť – veď sa kardináli sami vystatujú svojím prepychom a ukazujú svoju rozšafnosť. Medzi nimi vidíme pôvodcov schizmy,²⁹² vidíme však aj niektorých pozbavených funkcie, iných potrestaných stratou majetku,²⁹³ viacerých uvrhnutých do väzenia, niekoľkých poslaných do vyhnanstva, ba zopár aj popravených.“

Vôbec nám nechýbajú slová, aby sme na takéto zlorečenia odpovedali, ale predsa by sme mali väčšie množstvo ľudí ďaleko ochotnejších poskytnúť peniaze, aj vykonať, čo sa od nich žiada, keby kniežatá Cirkvi podriadili vznešenosť svojho úradu kresťanskej skromnosti. Ba urobme to radšej tak, že my všetci, vznešení, biedni, aj tí uprostred, vytesníme z našich srdc a mravov všetko, na čo sa Boh neznesie pozerat'. Veď, ak sa u Izaiáša s odporom odvracia od obetných zvierat tých, ktorých „ruky boli plné krvi“, ²⁹⁴

²⁹¹ Porovnaj: „Sudcov nebudeš znevažovať a kniežat'u svojho ľudu nebudeš zlorečiť!“ Ex 22, 28.

²⁹² Erazmus tu asi reaguje na koncil z roku 1511 zvolaný francúzskym kráľom Ľudovíkom XII. do Pisy, kde chcel dať zosadiť svojho politického a vojenského súpera – pápeža Júliusa II. Zúčastnili sa ho kardináli z francúzskeho tábora. SZÁNTÓ, K.: *A katolikus egyház története*, s. 519.

²⁹³ V týchto slovách sa zrkadlí osud anglického kardinála Thomasa Wolseya, ktorého Erazmus osobne spoznal pri svojich cestách do Anglicka. Wolsey, ktorý upadol do nemilosti Henricha VIII, keďže nedokázal zariadiť pápežský súhlas s jeho rozvodom, sa musel v októbri 1529 zriecť svojich úradov. Jeho obrovský majetok bol skonfiškovaný. TAMPIEROVÁ, H.: *Thomas More – státník a teolog*, s. 42. O Wolseym Erazmus píše vo svojom liste z 13. januára 1530 (list č. 2253), kde spomína aj hrozbu jeho uväznenia. ALLEN VIII, s. 322.

²⁹⁴ Porovnaj: „Aj keď rozprestierate dlane, odvrátim oči od vás; a keď aj hromadíte modlitby, ja ich nevyslyším, veď vaše ruky sú plné krvi.“ Iz 1, 15.

s omnoho väčším odporom sa odvráti od našich vojen, ak vytiahneme do útoku vyzbrojení viac hriechmi než zbraňami. Povedie to k tomu, že ak sa napriek Božiemu hnevu podujmeme na vojnu s Turkami, môžeme očakávať iba žalostný koniec, biedu a úplný zmätok. Ak je to potrebné, dokážeme napraviť svoje životy, aby sme si naklonili Božie milosrdenstvo, začať však musia vladári. Lebo asi netreba dúfať, aj keď si to veľmi prajeme, že sa medzi všetkými ľuďmi nenájde nikto zlý. Až tak totiž nezáleží na tom, aký je radový vojak, ak sa monarchovia a generáli zhodnú na tom, čo je dobré. Všetci spolu musíme neprestajne prosbami a modlitbami orodovať u Boha, aby sa zmiľoval a zariadil to.

Už sa nájde zopár takých, ktorí upodozrievajú vladárov, že takto konajú s krivými úmyslami, aby pod zámienkou tureckej vojny mohli plieniť mestá, dediny i ľudí, znásilniť zákony, zlikvidovať slobodu štátu, odňať právomoci parlamentom, pošpiniť dôstojnosť cirkevných stavov, vládnuť podľa ľubovôle pár vyvolených a rozhodovať vo všetkom skôr silou zbraní ako zásadami čestnosti presne tak, ako to robia Turci. A preto sa stane, že ako Octavius, Lepidus a Antonius spojenými silami potlačili slobodu rímskeho ľudu,²⁹⁵ tak pápež, cisár a Turek po predstieraných nepokojoch uzatvoria dohodu a zradia kresťanstvo.²⁹⁶ Myslím si, že tieto bezbožné a poburujúce podozrenia treba rozhodne odmietnuť a odsúdiť. Ďaleko lepší príslub mi dáva Klementova múdrosť,²⁹⁷ cisárova zbožnosť, čistota úmyslov kráľa Ferdinanda, ľudskosť najkresťanskejšieho kráľa²⁹⁸ a vernosť nemeckých kniežat.

Myšlienka univerzálnej monarchie, ku ktorej, ako sa zdá, niektorí

²⁹⁵ Gaius Octavius (t. j. budúci cisár Octavianus Augustus), Marcus Antonius a Marcus Aemilius Lepidus sa po atentáte na Cézara spojili do druhého triumvirátu (43 pred Kr.), aby prevzali kontrolu nad celým rímskym štátom a proskripciami zlikvidovali svojich politických oponentov.

²⁹⁶ Erazmus tento názor vyslovil už v liste z 23. októbra 1518 svojmu anglickému priateľovi a humanistovi Johnovi Coletovi (list č. 891): „Principes una cum Pontifice, et fortasse cum Turca, conspirant in fortunas populi.“ ALLEN III, s. 429.

²⁹⁷ Klement VII. bol pápežom v rokoch 1523 – 1534.

²⁹⁸ Vid' poznámku č. 237.

vladári smerujú,²⁹⁹ je pre iných postrachom. Títo totiž tvrdia: hoci sa aj zmocníme všetkého, čo má v držbe Turek, ak si to porovnáš so zemepisnou mapou, či to nie je len maličká čiastka zvyšku sveta? A kedy by sme mohli dúfať v koniec takejto vojny? Takýto cieľ nevyšiel ani Alexandrovi, ba ani sa len nepriblížil k tomu, čo si zaumienil.³⁰⁰ Veľa to stálo aj Rimanov, ale ani oni nedosiahli, o čo sa s takým úsilím snažili.³⁰¹ Veru vláda jediného by bola najlepšou vládou, ak by sa ponúkol vládár podobný Bohu, ale ľudské mravy sú také, že najbezpečnejšie sú obmedzené vlády spojené navzájom zväzkami kresťanstva.

Iní sa boja, aby tovary, ktoré k nám prichádzajú z tureckých krajín, nestáli viac, ako stoja teraz. Ako príklad uvádzajú cukor, ktorý teraz stojí štyrikrát viac a navyše je skoro všetok skazený.³⁰² Myslia si, že je tu nebezpečenstvo, že sa to isté prihodí aj pri všetkom ostatnom. Ale ani v tomto prípade nepochybujem, že sa o to cisárova spravodlivosť postará. Nie je totiž správne, aby všetkých ťažili náklady a zisky plynuli iba pár jednotlivcom.

Niektu tu môže na mňa naliehať so slovami: čo chceš dokázať takouto zdĺhavou rečou? Povedz smelo, myslíš si, že treba ísť do vojny alebo nie? Keby to ku mne prehovoril Pán, vyjadril by som sa bez váhania. Poľahky je povedať, čo si teraz prajem, ale povedať, čo bude, už také ľahké

²⁹⁹ Ideu univerzálnej monarchie (nadnárodnej ríše) rozpracoval taliansky humanista Mercurino Gattinara pôsobiaci v službách Karola V. ako jeho kancelár. Bližšie k tomu: TRACY, J. D.: *The politics of Erasmus*, s. 125. Gattinarovou inšpiráciou pritom bolo dielo Dante Alighieriho *De monarchia* (v českom preklade: ALIGHIERI, D.: *O jedinej vláde*) ako to ostatne vyplýva aj z Gattinarovho listu adresovaného Erazmovi 12. marca 1527 (list č. 1790a). ALLEN VI, s. 470-471.

³⁰⁰ Alexander Veľký (356 – 323 pred Kr.) sa po dobytí Perzskej ríše usiloval o podmanenie celého civilizovaného starovekého sveta. Jeho ťaženie na východ však skončilo pri rieke Ganga v Indii pre úplné vyčerpanie síl jeho armády.

³⁰¹ Rímska ríša dosiahla najväčší územný rozsah za vlády cisára Trajána (98 – 117 po Kr.).

³⁰² Osmanská expanzia do Sýrie v roku 1516 zastavila dovoz cukru do Európy. Monopol nad výrobou a importom cukru sa tak dostal do rúk Španielov, ktorí ho začali dovážať z Nového sveta. Cena cukru narástla do takých výšok, že sa stala dôvodom a cukor zas cieľom lúpežných útokov anglických a francúzskych korzárov na španielske obchodné lode. DEERR, N.: *The History of Sugar*, s. 76-80.

nie je. Napriek tomu nechcem predpovedať osud, ani sa tváriť, že mám dostatok poznatkov o všetkých okolnostiach tohto zámeru. Zhromaždil som iba materiál pre rozumných monarchov, aby pozorne premysleli túto záležitosť. Ja tu neodrádzam od vojny, zo všetkých svojich síl sa usilujem iba o to, aby sa začala aj viedla št’astlivo. Pretože sa tu púšťame do podujatia najnebezpečnejšieho zo všetkých, musí to pre kresťanský svet buď skončiť úplnou katastrofou alebo mu priniesť absolútny úspech. Čože? Máme teda bez odporu znášať všetky tie hrôzy, ktoré nám ukrutní Turci spôsobovali a spôsobujú už toľko storočí a hrozí, že budú spôsobovať aj naďalej? Veru, priznávam, nie je to ľahké, ale predsa je lepšie to vytrpieť, nech je to akoľvek drsné, ak je to Božia vôľa, ako si privolať na seba úplnú skazu.³⁰³

V prvom rade by bolo potrebné si priať, keby sa turecká ríša dala podmaniť tak, ako apoštoli podmanili všetky národy sveta pre Kristovo kráľovstvo. Druhou možnosťou nech je, že sa s nimi bude viesť ozbrojený boj, ale tak, aby sa nakoniec Turci radovali z vlastnej porážky. Bude to obzvlášť užitočné, ak uvidia, že kresťanstvo to nie sú len slová a v nás uvidia duše a mravy hodné zvesti evanjelia a ak by sa vtedy vyslali „na žatvu“³⁰⁴ bezúhonní kazatelia, ktorí nebudú hľadať „vlastné záujmy“, ale „záujmy Ježiša Krista.“³⁰⁵ Napokon, ak by sa niektorí ešte nedali získať, nech sa im dovoľí dočasne žiť podľa vlastných zákonov, pokiaľ sa pomaličky nezjednotia s nami. Rovnako kedysi kresťanskí cisári postupne potláčali pohanstvo.³⁰⁶ Spočiatku strpeli, aby pohania žili za rovnakých podmienok ako

³⁰³ Na vyjadrenie „úplnej skazy“ tu Erasmus použil grécky výraz πανωλεθρία (tentokrát v latinskej transkripcii, t. j. panolethria), ktorý bližšie vysvetľuje vo svojej zbierke frazeologizmov. (Adag. 927): „...qua voce significabant internicionem et eiusmodi perniciem, ut nihil omnino reliquum fieret.“ ERASMUS: Adagiorum chilias prima, pars altera, s. 434.

³⁰⁴ Porovnaj: „Preto proste Pána žatvy, aby poslal robotníkov na svoju žatvu.“ Mt 9, 38.

³⁰⁵ Porovnaj: „...lebo všetci hľadajú vlastné záujmy, a nie záujmy Ježiša Krista.“ Flp 2, 21.

³⁰⁶ Takýto postup podľa Ambróza používal cisár Teodózius. Porovnaj: „...qui abscondit simulacra gentium; omnes enim cultus idolorum fides eius abscondit, omnes eorum ceremonias oblitteravit: qui etiam iis qui in se peccaverant, doluit quam dederat perissee indulgentiam, et veniam denegatam.“ AMBROSIUS: De obitu Theodosii oratio 4, s. 1387.

kresťania tak, aby si navzájom nespôsobovali žiadne nepríjemnosti. Potom odňali modloslužobníkom výsady ich chrámov. Napokon im zakázali vykonávanie verejných obiet a hneď na to odstránili uctievanie akýchkoľvek modiel. Takto pomaly ako naše náboženstvo mocnelo, pohanstvo vyhasínalo a Kristove víťazné stĺpy obsadili celý svet.

Videlo sa mi príhodné napísať Ti ako vplyvnému človeku tieto myšlienky z mojich spisov, aj keď nie sú v dokonalom súlade s myšlienkou vojny. Chcel som tým podnietiť Tvoj záujem, aby si nám ponúkol lepšie argumenty zo studnice zákonov, v čom práve Teba mimoriadne chvália. Úpenlivo Ťa o to prosím. Nespreneveríš sa tým ani menu rodiny Rinckovcov, ktorých všetci jednohlasne chvália za vynikajúce zásluhy, o ktoré sa usilovali výlučne svojimi skutkami pre štát a robia tak dodnes. Nech Ti Pán Ježiš, aj Tvojim najdrahším uchová zdravie, môj jedinečný priateľu! Dané vo Freiburgu, dňa 17. marca roku Pána 1530.

IOHANNES CRVSCHITZ
LIBER BARO ET SAC. CES.
MTIS. CONSILIARIVS ET
REGNI HUNGARIE SVPREMVS
MAGISTER CVRIE ET
ANNO D. M. D. LXXX.

ÆTAT SVÆ ANNO
LV

Čabradský a krupinský kapitán Ján Kružič

Pavol Maliniak

Individualita človeka na prahu novoveku, u ktorej predpokladáme komplexnosť osobnosti i s jej protirečivými hodnoteniami, poskytuje vzhľadom na široký okruh zachovaných prameňov bohaté možnosti pre výskum pomerov počas osmanskej okupácie Uhorska v 16. storočí. Vďaka nárastu gramotnosti a zastúpeniu početnejších pramenných zdrojov môžeme na neraz zdôrazňované vyľudňovanie dejín odpovedať sondami do života vybraných aktérov a na ich základe detailnejšie spoznať mocenské a politické, ale aj sociálne a kultúrne pomery.¹ Takýto priestor poskytuje i Ján Kružič, v jazykových obmenách aj v znení Kružić, Krusics, Kruschitz (asi 1525 – 1580), s jeho dynamickou vojenskou a spoločenskou kariérou. Môžeme ju sledovať od pôsobenia v husárskom vojsku k funkciám kapitána na Čabradi a v Krupine, s prerušením v osmanskom zajatí, krátkodobu na poste preddunajského hlavného kapitána, až po udelenie barónskeho titulu a zastávanie funkcií liptovského župana, hlavného kráľovského dvormajstra a cisárskeho radcu.

Doterajšie bádanie si všímalo Jána Kružiča v rôznorodých súvislostiach. Kálmán Thaly venoval pozornosť okolnostiam zaujatia hradu Čabrad' kráľovským vojskom a následne predstavil niektoré doklady o Jánovi Kružičovi v archíve rodu Koháryovcov. Michal Matunák si na základe štúdia mestských archívov všímaj najmä Kružičove pôsobenie vo funkcii krupinského kapitána s dôrazom na aktivity pri obrane regiónu.² Dôležitým

¹ Stav bádania a metodický prístup okrem biografistiky s využitím aj v archontológii a prosopografii PÁLFFY, G.: *Kerületi és végvidéki főkapitányok*, s. 257-258; KENYERES, I.: *Végvári karrierek*, s. 205-207.

² THALY, K.: *Csábrág vára (Történeti rajz)*, s. 26-28; THALY, K.: *Csábrág vára (Vége)*, s. 37-38; MATUNÁK, M.: *Korpona várkapitányai*, s. 6-8, 15-21; MATUNÁK, M.: *Krupinskí hradní kapitáni*, s. 4-6, 13-19.

pramenným príspevkom k poznaniu kontaktov Jána Kružiča s jeho osman-skými protivníkmi je edícia maďarských listov budínskych pašov (beglerbe-gov), adresovaných uhorskej strane. Pre bádanie sprístupnila väčšinu dote-raz známych osmanských listov určených Jánovi Kružičovi.³ Dejiny rodu Kružičovcov dlhodobejšie sleduje chorvátska historiografia. Marko Pero-jević a Antun Šimčik v medzivojnovom období, ako aj Ivan Jurković v sú-časnosti sa sústredili predovšetkým na hrdinu protiosmanských bojov Petra Kružiča, pričom o jeho nemanželskom synovi Jánovi Kružičovi pojednávali z hľadiska pôvodu, spoločenských a majetkových pomerov. Vzhľadom na utváranie výraznej tradície a heroizácie Petra Kružiča sa stal predmetom spracovania aj tento „druhý život“ historickej postavy, pričom Marko Dragić s Ivanou Odža sa dotkli aj príbuzenských vzťahov s Jánom Kruži-čom.⁴

Pôvod Kružičovcov historiografia spája s obcou Krug či Kruge v južnej časti Chorvátska. Na rozhraní stredoveku a novoveku však rod zmenil svoj sídelný majetok, keď kapitán cisárskeho vojska Peter Kru-žič nadobudol Lupoglav v Istrii, bádateľmi často zamieňaný s lokalitou Lepoglava vo Varaždínskej stolici. So svojou zákonitou manželkou Hiero-nymou (Jeronima) mal Peter Kružič spoľahlivo doloženého syna Juraja. Z mimomanželského vzťahu sa mu okolo roku 1525 narodil syn Ján, pri-čom o jeho matke dosiaľ chýbajú konkrétne údaje. Nemožno vylúčiť, že čoskoro umrela, lebo po smrti manželky Hieronymy (okolo roku 1535) a následne aj po smrti samotného Petra Kružiča (padol pri obrane hradu Klis pred Osmanmi v roku 1537) vychovávala v Lupoglave obidvoch chlap-cov Helena Kružičová, sestra Petra Kružiča. Aj Helena však zanedlho, v roku 1541, zomrela.⁵ Môžeme uvažovať, že niekedy po jej úmrtí mladík

³ TAKÁTS, S. – ECKHART, F. – SZEKFŰ, Gy. (eds.): *A budai basák*, s. 4, č. 4, s. 8-9, č. 8, s. 37-38, č. 33, s. 48-49, č. 44, s. 98-99, č. 95.

⁴ PEROJEVIĆ, M.: *Petar Kružić*, s. 206-207; ŠIMČIK, A.: Ivan Kružić, s. 1-2; JURKO-VIĆ, I.: “Veliki i osobit razbojnik“, s. 174-177; DRAGIĆ, M. – ODŽA, I.: Kliški ka-petan Petar Kružić, s. 389.

⁵ JURKOVIĆ, I.: “Veliki i osobit razbojnik“, s. 153-154, 172-175; PEROJEVIĆ, M.: *Petar Kružić*, s. 197-202, 206-207; ŠIMČIK, A.: Ivan Kružić, s. 2. K roku narodenia a veku RUSINA, I.: Portrét Jána Krušiča, s. 136-137. Novšie zaradenie a reprodukcia

Ján Kružíč opustil Lupoglav a začal smerovať k vojenskej kariére.

Správy z neskoršieho obdobia dovoľujú predpokladať, že Ján Kružíč slúžil v husárskom vojsku, ktoré bránilo postupu Osmanov v uhorských pohraničných oblastiach. Jednému z husárskych oddielov velil Bartolomej Chorvát (Crovatt, Horváth, neskôr ako Bartolomej Chorvatinovič). Zdá sa, že práve s jeho osobou môžeme spájať začiatky vojenskej dráhy Jána Kružíča. Z hľadiska jeho predpokladaných aktivít možno spomenúť, že v roku 1544 počas osmanského útoku na Levice velil Bartolomej Chorvát stráži a jazdeckému oddielu umiestnenému vtedy v Komárne.⁶ Prvé priame údaje o vojenskej službe Jána Kružíča poznáme z tzv. šmalkaldskej vojny medzi Habsburgovcami a protestantskými ríšskymi stavmi v nemeckých krajinách v rokoch 1546 – 1547. Konfliktu sa zúčastnilo niekoľko husárskych oddielov, usporiadaných do desatín a stotín. Nachádzame medzi nimi aj 131 jazdcov pod velením Bartolomeja Chorváta.⁷ Pozoruhodné údaje o šmalkaldskej vojne sa dozvedáme v roku 1559, keď zástupca Uhorskej komory František Bornemissza vykonal v Krupine prehliadku vojska pod velením Jána Kružíča. Bornemissza hodnotil Kružíča pochvalne a dodal, že svoje zásluhy preukázal už v „saskej“ vojne. Ján Kružíč na to odpovedal, že keď počas saskej vojny jeden z lancknechtov namieril pušku na cisára Karola V. aby ho zastrelil, pribehol tam a zot' al lancknechtovi hlavu. Cisár mu za to udelil šľachtictvo, povýšil ho, verejne vyhlásil za rytiera rádu Zlatej ostrohy, a daroval mu vzácnu zlatú reťaz, ktorú má doposiaľ.⁸ František Bornemissza neskryval pochybnosti o tomto príbehu. Vedel, že Ján Kružíč počas saskej vojny slúžil u Bartolomeja Chorváta ako zbrojnoš (*armiger*) s dvomi koňmi,

portrétu RUSINA, I. a kol.: *Renesancia*, s. 869, obr. č. 224.

⁶ HORVÁTH, P. (ed.): *Rabovali Turci*, s. 29.

⁷ KÁROLYI, Á.: *Magyar huszárok*, s. 842, 847-848, 854; MARTIAN, J.: *Magyarok V. Károly császár*, s. 53.

⁸ *Respondit, quod cum in eodem bellico Saxonico quidam ex lancigeris pixidem suam in Carolum imperatorem direxisset, ut eum traiceret, Joannem Kruzyth accurrisse, et spectante imperatore lancigerum capite truncasse, et interfecisse ob quod eius egregium facimus (!) ab imperatore, eques auratus fuisset creatus et pronuntiatus, et una prestantissima torquea aurea donatus, quam etiam nunc haberet.* ÖStA, HHStA, Hungarica, Fasc. 80, Konv. A, fol. 56.

ale nik mu nehovoril, že Kružíč prekazil takýto zločin.⁹

Po ukončení šmalkaldskej vojny Ján Kružíč pôsobil na rakúsko-uhorskom pomedzí. Vojsko pod velením grófa Mikuláša Salma sa tam pripravovalo na ťaženie do Uhorska. O Kružíčových aktivitách v tom období vypovedajú dva listy, vydané Mikulášom Salmom 14. mája 1548 v Marcheggu. Prvý list Salm adresoval nitrianskemu biskupovi, kráľovskému radcovi a pokladníkovi Františkovi Thurzovi. Oznámil mu, že k nemu posielal svojich služobníkov Jána Kružíča a Ulricha Ehingera, ktorí vykonajú deň po blížiacom sa sviatku (zrejme po Turícach, t.j. 21. mája) prehliadku a vyplatenie jazdeckého vojska. Salm zároveň žiadal Thurza o pôžičku na vyplatenie niektorých kapitánov.¹⁰ V druhom liste Mikuláš Salm oznámil husárskemu kapitánovi Baltazárovi Pethőovi, že k nemu posielal svojich služobníkov Kružíča a Ehingera. Zároveň ho informoval, že deň po nadchádzajúcom sviatku mu bude vyplatený dvojmesačný žold.¹¹ Vzhľadom na krátky časový odstup od vydania listov po zamýšľanú realizáciu platieb môžeme usudzovať, že doručiteľmi listov boli v oboch prípadoch Ján Kružíč s Ulrichom Ehingerom. Nevylučujeme, že kvôli vydržiavaniu vojska prichádzali s kapitánmi na uhorskom území do častejšieho kontaktu.

Cieľom výpravy Mikuláša Salma bolo najprv získať hrady Levice, Sitno a Čabrad', ktoré v Tekovskej a Hontianskej stolici ovládal odbojný Melchior Balassa. Po prekročení Dunaja začiatkom februára 1549 sa cisárske oddiely podporované španielskym vojskom utáborili v Bátovciach a Sebechleboch, kam dorazilo aj 600 husárov a 200 hajdúchov. Na obliehaní Sitna, Levíc a Čabrada sa následne podieľal aj jazdecký oddiel Bartolomeja Chorváta. Na rozdiel od predchádzajúcich dvoch hradov došlo k obsadeniu Čabrada bez preliatia krvi. Po ostreľovaní delami a vyjednávaniach sa

⁹ ÖStA, HHStA, Hungarica, Fasc. 80, Konv. A, fol. 56. Je otázne, či Ján Kružíč týmto rozprávaním neupozorňoval na zlatú reťaz (*aurea catena*), ktorú predtým dával svojim vojakom do zálohu namiesto žoldu. Porovnaj preklad č. 7.

¹⁰ MNL-OL, MKA, E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1595 – no. 6. List je chybné zaradený medzi materiál z roku 1595.

¹¹ MNL-OL, MKA, E 188 Archivium familiae Pethő, 1. doboz, no. 1.

obrancovia začiatkom júna vzdali. Od tohto momentu sa začíname pravidelne stretávať s Jánom Kružičom. Pamätný spis venovaný pôsobeniu španielskeho vojska len stručne konštatuje, že hlavný veliteľ Mikuláš Salm zanechal na Čabradi uhorského kapitána s 200 mužmi rovnakého pôvodu a 23. júna 1549 ostatné vojsko odtiahlo.¹² Spravovanie dobytého hradu dôkladne opisuje inštrukcia, ktorú Salm v rovnaký deň adresoval Kružičovi. Vymenoval ho do funkcie čabradského kapitána a určil jeho úlohy, povinnosti a právomoci. Vo vzťahu k osmanskej moci inštrukcia Jánovi Kružičovi nariaďuje, aby preveril, ktoré obce na Čabradskom panstve platia osmanské dane. Pokiaľ boli daní zbavené, nemal ich znovu prenechať Osmanom.¹³ Melchior Balassa obsadil Čabrad' právoplatnému vlastníkovi Petrovi Pálffymu, ktorý preto po vydobytí hradu rokoval s Miestodržiteľskou radou o jeho navrátení alebo o vyplatení odškodného. Čabrad' so stálou cisárskou, resp. kráľovskou vojenskou posádkou následne prešla do správy Uhorskej komory, i keď Pálffyovci sa na hrade zdržiavali a realizovali tam aj stavebné úpravy.¹⁴

Ján Kružič v priebehu júla a augusta 1549 preveroval majetkové pomery hradného panstva, vrátane zabratých majetkov a dlhov Melchiora Balassu. K Čabradi bola pripojená časť z majetkov hradu Sitno, avšak Kružič žiadal Ferdinanda I. aj o ponechanie majetkov Vacovskej a Budínskej kapituly, ktoré predtým obsadil a do Čabradského panstva začlenil Melchior Balassa. Na jeseň 1549 tieto majetky získal vacovský biskup. Správcovia hradu sa z nich zrejme pokúšali poberať príjmy i naďalej, keďže to výslovne zakazuje inštrukcia, určená Michalovi Fychorovi, jednému z nástupcov Jána Kružiča na Čabradi.¹⁵ Situáciu pozorne sledovala osmanská strana. Svedčí

¹² ROŽAŇSKI, F. (ed.): *Wyprawa na Węgry*, s. 12, 23, 28-31; SZAKÁLY, F. – SCHOLZ, L. (eds.): *Bernardo de Aldana*, s. 64-65, 75, 86-90; THALY, K.: *Csábrág vára* (Történeti rajz), s. 26.

¹³ MALINIAK, P.: K pôsobeniu Jána Kružiča, s. 208-209. Pozri preklad č. 1.

¹⁴ RUGONFALVI KISS, I. (ed.): *A Magyar Helytartótanács*, s. 126, č. 109; THALY, K.: *Csábrág vára* (Történeti rajz), s. 27.

¹⁵ MAKSAJ, F. (ed.): *Urbáriumok*, s. 283, 286; ŠA BB pob. BŠ, MMBŠ, *Litterae missiles*, listy J. Kružiča adresované B. Štiavnici 31. 7. 1549 a (1)3. 8. 1549; KARÁCSONYI, J. – KOLLÁNYI, F. – LUKCSICS, J. (eds.): *Monumenta ecclesiastica V*, s. 195, č. 180, s. 214-

o tom list budínskeho beglerbega Kasima pašu odoslaný na prelome rokov 1549 a 1550 na sultánov dvor. Informoval v ňom o obsadení Čabrade a ostatných hradov vojskom Mikuláša Salma. Opísal pritom aj ďalšie vojenské akcie a pomery v regióne vrátane zloženia a počtu vojakov.¹⁶

Postavenie Jána Kružiča na začiatku jeho úradnej a vojenskej kariéry posilnil Ferdinand I. uzákonením jeho (ne)manželského pôvodu, s čím bolo zároveň spojené udelenie šľachtického titulu. Legitimizácia a nobilitácia vydaná v roku 1550 zahŕňala zároveň aj armáles, t.j. potvrdenie používania a udelenie erbu, aj s jeho vyobrazením a opisom.¹⁷ Hoci panovník spätne ustanovil manželský pôvod Jána Kružiča a spochybňovanie tohto rozhodnutia nariadil trestať vysokou pokutou, ešte aj po desaťročiach sa objavovali pochybnosti a podozrenia o Kružičovom zákonom pôvode.¹⁸

Správy hradného panstva sa Ján Kružič zhostil zvlášť energicky, pričom pri presadzovaní záujmov postupoval i z pozície sily. Dvom trnavským kupcom zadržal voly, lebo v Čelovciach nezaplatili mýto a v Deviči hnali voly cez polia. V Sebechleboch a Hontianskych Nemciach zabral Ostrihomskej kapitule desiatok. Rovnako v Sebechleboch dal zadržať sudy s vínom, ktoré viezli banskoštiavnickí mešťania. Po sťažnostiach dotknutých strán Ferdinand I. adresoval Jánovi Kružičovi mandáty, v ktorých mu nariadil spory urovnať a navrátiť veci do pôvodného stavu. Kružič sa následne pred obvineniami bránil a svoje konanie zdôvodňoval porušovaním práva.¹⁹ Väčší rozsah nadobudli spory s poddanými Čabradského panstva.

215, č. 196; RUGONFALVI KISS, I. (ed.): *A Magyar Helytartótanács*, s. 151, č. 130, s. 181, č. 160-161; KENYERES, I. a kol. (eds.): *XVI. századi uradalmi utasítások*, s. 136.

¹⁶ PROCHÁZKA-EISL, G. – RÖMER, C. (eds.): *Osmanische Beamtenschreiben*, s. 56-57, č. 11.

¹⁷ Porovnaj preklad č. 2. Podľa Ivana Bojničiča Ferdinand I. už v roku 1529 uzákonil pôvod Jána Kružiča a udelil mu právo používať rodový erb. BOJNIČIČ, I.: *Der Adel von Kroatien*, s. 98. Autor sa odvoláva na zápis v ríšskom registri, na príslušnom mieste sa však nachádza iba legitimizačná listina z roku 1550.

¹⁸ HYROŠ, Š. N.: *Zámok Lykava a jeho páni*, s. 188.

¹⁹ MNL-OL, MKA, E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1551 – no. 87, 113; ŠA BB pob. BŠ, MMBŠ, škat. 9, sign. 16 K 23, Kniha odpisov 1554 – 1556, nepag.

V liste panovníkovi poddaní opísali násilnosti, väznenie, krádeže, vynucovanie neprímeraných platieb a poškozovanie práv, ktorých sa Ján Kružíč dopúšťal so svojimi husármi v Prenčove, Krnišove a Beluji. Poddaní mienili ujsť, ak sa ich postavenie nezlepší. V liste Uhorskej komore obvinenia Kružíč označil za vymyslené a žiadal o vyslanie komisárov, ktorí by prípad vyšetrili, zároveň sa však sám ponúkol, že spor vyšetrí pre súdom Hontianskej stolice. Je otázne, do akej miery napäté vzťahy s poddanými viedli k meškaniu opevňovacích prác v Krupine. Na jar v roku 1552 Ferdinand I. po predchádzajúcej výzve Jánovi Kružíčovi znovu nariadil, aby svojich poddaných vyslal opevňovať Krupinu.²⁰

V auguste roku 1552 v regióne došlo k prvému väčšiemu ozbrojenému konfliktu s osmanskou stranou. Príprav na vojenské stretnutie, ktorého cieľom bolo vydobýť z osmanských rúk pevnosti v Poiplí, sa zúčastnil aj čabradský kapitán Ján Kružíč. Zabezpečoval prevoz diel zo Zvolena, za čo mu mesto uhradilo náklady na krmivo pre kone. O pomoc pri prevoze výzbroje žiadal aj Banskú Štiavnicu, mesto sa však zdráhalo kone poskytnúť, lebo ich potrebovalo na odčerpávanie vody z baní.²¹ Zhromaždené vojsko, ktorému velil Erazmus Teuffel, podporil Ján Kružíč stotinou jazdcov. Napriek početnej prevahe uhorského vojska podporovaného talianskymi a nemeckými oddielmi 10. augusta 1552 pri Plášťovciach zvíťazila osmanská strana, čím si ďalej upevnila svoju pozíciu v oblasti.²²

Po prehratej bitke došlo na začiatku jesene k urýchlenej reorganizácii obrany. Kráľ poveril predsedu Uhorskej komory Františka Thurza, aby spolu s Jánom Balassom (brat medzičasom omilosteného Melchiora Balassu) dohliadal na Čabrad'. Thurzo s Balassom poslali na hrad svojich úradníkov, pričom Kružíč bol vtedy zrejme odvolaný z funkcie hradného

²⁰ GÁCSOVÁ, A. (ed.): *Dokumenty k protifeudálnym bojom*, s. 94-96, č. 42. Pozri aj preklady č. 3 a 4.

²¹ MALINIAK, P.: K pôsobeniu Jána Kružíča, s. 215; MATUNÁK, M. (ed.): *Adatok az 1552-iki honti hadjárat*, s. 458-459, č. XII.

²² MATUNÁK, M.: *A palásti csata*, s. 245; TEJNIL, E.: *K dejinám tureckého panstva I*, s. 186-187.

kapitána, dokonca prišiel o časť majetku. Sťažoval sa preto na Balassu u panovníka. Ferdinand I. následne v októbri roku 1552 Jánovi Balassovi nariadil, aby Jánovi Kružíčovi ihneď vrátil a dovolil prevziať všetky jeho majetky, vrátane zajatých Turkov.²³ Do diania v regióne v tom čase vstúpil aj ďalší ambiciózny muž, Rafael Podmanický. V novembri 1552 zhromaždil 1000 vojakov pechoty. Väčšina z nich sa nachádzala v Krupine, ďalších mal rozmiestniť na okolitých pevnostiach od Pukanca po Haličský zámok. V skutočnosti tam však poslal sotva polovicu vojakov. Navyše, takmer všetci z nich boli Česi alebo Slováci, ktorí sa podľa vojenského velenia neosvedčili ako vojaci.²⁴ Hlavný vojenský veliteľ v Uhorsku gróf Sforza Pallavicini preto odporúčal panovníkovi, aby nevymenoval Rafaela Podmanického za veliteľa pohraničnej obrany. Určité obavy mohli azda vyvolávať aj predchádzajúce Podmanického aktivity, najmä jeho snahy o ovládnutie hradu Čabrad.²⁵ Pri rozhodovaní, komu bude zverená obrana celej oblasti, napokon padla voľba na Jána Kružíča. V roku 1553 bol vymenovaný do funkcie krupinského kapitána. Podliehali mu pritom aj okolité pevnosti Čabrad, Bzovík a Sitno.²⁶

V rámci uhorsko-osmanských konfliktov sme vďaka výskumu Markusa Köhbacha dôkladne oboznámení so spôsobom šírenia správ a so strategickými rozhodnutiami počas zápasu o hrad Filákov v roku 1554. Ako je známe, osmanskí vojaci obsadili hornú časť hradu v noci medzi 7. a 8. septembrom. Hoci uhorské pomocné oddiely asi dvojnásobne prevažovali nad vojskom budínskeho pašu, k otvorenému boju medzi nimi nedošlo

²³ ÖStA, HHStA, Hungarica, Fasc. 67, Konv. B, fol. 136.

²⁴ ... *vix dimidiam partem istorum in his locis esset, et fere omnes isti sunt Sclavi, qui nihil valent*. ÖStA, HHStA, Hungarica, Fasc. 69, Konv. B, fol. 19-20. Predtým Podmanický informoval Ferdinanda I., že nemá uhorských vojakov, ale všetci sú Česi (*sed omnes Bohemos*). ÖStA, HHStA, Hungarica, Fasc. 67, Konv. C, fol. 58-59.

²⁵ ÖStA, HHStA, Hungarica, Fasc. 69, Konv. B, fol. 23; LUKINICH, I. (ed.): *A podmanini Podmanický III*, s. 275-276, č. 119, s. 323-325, č. 146.

²⁶ MATUNÁK, M.: Pálffy Miklós, s. 74. Inštrukciu alebo menovací dekrét pre Jána Kružíča dosiaľ nepoznáme.

a osmanská posádka napokon ovládla 21. septembra celý hrad.²⁷ V uvedenom čase dokumentuje séria listov Jána Kružiča určených hlavnému veliteľovi Sforzovi Pallavicininu aktívne Kružičove účinkovanie, ale súčasne aj problémy so získavaním spoľahlivých informácií, a s vydržiavaním vlastnej vojenskej posádky.²⁸ Samostatný problém predstavovalo nadmerné pitie alkoholu a uvoľnená disciplína hradnej posádky na Čabradi, z čoho pramenili Kružičove nedorozumenia s nadriadenými.²⁹ Pád Fiľakova priniesol ďalšie oslabenie uhorských obranných pozícií. Od októbra 1554 sa stretávame s martalovcami, ktorí chystali prepady niektorých obcí v severnej časti Čabradského panstva a v novembri uniesli niekoľko obyvateľov Krupiny. Osmanská strana vyvíjala sústredený nátlak i prostredníctvom výhražných listov. Prvým dosiaľ známym je list budínskeho beglerbega Tujguna, adresovaný Jánovi Kružičovi 13. novembra 1554. Obsah listov je zväčša totožný. Pod hrozbou plienenia obvykle požadujú, aby im jednotlivé obce vzdali hold a platili dane. Zároveň nám podávajú cenné správy o živote v uhorsko-osmanskom pohraničí. Panovnícky dvor zastúpený arcivojvodom Maximiliánom vzhľadom na vzniknutú situáciu a správy o pripravovaných útokoch nabádal Jána Kružiča na zvýšenie ostražitosti. S osmanskou stranou mal aj v mene mesta Krupina rokovať len Kružič. Z korešpondencie vybočuje list budínskeho beglerbega Aliho napísaný v závere roku 1556. Odráža záujem obidvoch strán vymeniť alebo vykúpiť zajatcov, pričom iniciatíva vzišla od Kružiča. Pozoruhodné kultúrne prejavy dokumentuje list novohradského sandžakbega Hasana z roku 1558. Jánovi Kružičovi dokazuje, že počas vojenskej zrážky (zrejme počas bitky pri obci Kaza) nebol zranený a uštipačne

²⁷ KÖHBACH, M.: *Die Eroberung von Fülek*, s. 92, 183-184; BENKO, J.: *Obrana stredoslovenských*, s. 6-7.

²⁸ KÖHBACH, M.: *Die Eroberung von Fülek*, s. 93-104, 110-111, 116, 118, 128. Porovnaj preklady č. 5-12.

²⁹ Incident vyvolaný opitými vojakmi azda využili krupinskí mešťania a požiadali panovníka, aby Kružičovi opätovne zakázal dovoz cudzích vín do mesta. Pozri preklady č. 14 a 16. Problémy s posádkou na Čabradi však trvali naďalej. THALY, K.: *Csábrág vára* (Történeti rajz), s. 28.

ho pozýva k sebe na návštevu.³⁰ Osmanské listy tým popri politickom vývoji v neposlednom rade vypovedajú aj o neformálnej komunikácii a prejavoch obojstranného záujmu.

V okruhu Jána Kružiča nachádzame osoby, ktorým vojenská služba napomohla k úspešnej životnej dráhe. V niektorých prípadoch išlo o cudzincov, ktorí v Uhorsku zaznamenali spoločenský vzostup. Takéto ambície odráža odporúčací list, ktorý Ján Kružič vydal v septembri 1554, počas zápasu o Fiľakovo, pre svojho služobníka, či azda presnejšie úradníka Václava z Görlitzu. V šiestom roku služby ho Kružič s dobrým odporúčaním prepustil k Sforzovi Pallavicinimu do Rábu, kde chcel Václav ďalej pôsobiť.³¹ Podľa menných zoznamov vyhotovených počas muštrovania z rokov 1556 a 1559 v krupinskej posádke popri menšom oddiele nemeckej a českej pechoty dominovali vojaci domáceho uhorského pôvodu. Medzi husármi nachádzame najmä hontianskych, prípadne novohradských zemanov (z rodov Domaniky, Ebeczky, Sipeky, Soós, Thúry, Varbóky a pod.). Od roku 1556 v jazdeckom oddiele slúžil i Kružičov krajan Juraj Barbarič, prezývaný aj Horváth. Vytvoril si príbuzenské a majetkové väzby k miestnej šľachte, ktoré podporovali jeho ďalšie pôsobenie na poste kapitána v Pukanci a tiež v úrade zvolenského župana.³² V roku 1559 v jazdeckom oddiele popri Barbaričovi vystupuje aj František Kamper. Išlo o pôvodom rakúskeho šľachtica, ktorý bol následne vojakom na Čabradi. Neskôr, podľa Michala Matunáka v hodnosti kapitána, je doložený na Sitne. Po presídlení do Bratislavy už Kamper pôsobil ako správca soľnej komory, radca kráľovskej komory a bratislavský hlavný tridsiatkár.³³ Podobne, ako Barbarič a Kamper,

³⁰ ČELKO, M.: Budovanie obrany, s. 140; MATUNÁK, M.: *Krupinskí bradní kapitáni*, s. 5; KOPČAN, V.: Turecké listy a listiny, s. 105-122; PROCHÁZKA-EISL, G. – RÖMER, C.: Raub, Mord und Übergriffe, s. 255-258. Pozri preklady č. 13-22.

³¹ Pozri preklad č. 9.

³² MNL-OL, MKA, E 156 Urbaria et Conscriptiones, Registrata, fasc. 23, num. 7 (a), pag. 69; PALÁSTHY, P. (ed.): *A Palásthyak II*, s. 89, č. 99, s. 165-168, č. 176. Pukanecký kapitán v rokoch 1567 – 1576. Zvolenský župan a kapitán v rokoch 1576 – 1588. MATUNÁK, M.: *Život a boje*, s. 155, 184; KENYERES, I.: *Uradalmak és végváradak*, s. 240, 333.

³³ ÖStA, HHStA, Hungarica, Fasc. 80, Konv. A, fol. 12-13. Ako vojak na Čabradi vystupuje v armálese, ktorý pre Františka Kampera vydal Ferdinand I. na Bratislavskom

aj Kružič bol *homo novus*, preto môžeme uvažovať, do akej miery si osoby z tejto kategórie vzájomne pomáhali budovať zázemie a prípadne ovplyvňovali svoj kariérny postup.

Svoje postavenie si Ján Kružič posilnil v októbri roku 1558, keď mu Ferdinand I. za 7000 zlatých udelil do zálohu Čabradské panstvo. Okrem iných podmienok sa Kružič zaviazal, že z vyplácanej sumy postupne vynaloží 2000 zlatých na obnovu a dobudovanie opevnení a stavieb na Čabradi a Sitne tam, kde to určí komisár Uhorskej komory Ján Scharberger a staviteľ Francesco de Pozzo.³⁴ V januári roku 1559 si Ján Kružič pozíciu ďalej zvýraznil sobášom s dcérou Petra Pálffyho, vtedy 17-ročnou Katarínou Pálffyovou.³⁵ Týmto krokom si Pálffyovci mohli zabezpečiť vplyv na svoje niekdajšie majetky aj napriek zmenám vo vlastníckych vzťahoch. Sobáš s Katarínou Pálffyovou naopak Jánovi Kružičovi vytvoril predpoklady pre uplatnenie v prostredí uhorskej aristokracie. Svadby boli už tradične nástrojom pre integrovanie do vyššej spoločnosti a realizovala sa nimi politická a ekonomická diplomacia. Svadobné hostiny boli zároveň miestom stretnutí a utvárania nových kontaktov. Azda aj čerstvý manželský zväzok prispel k tomu, že v novembri roku 1559 nachádzame Jána Kružiča spolu s Petrom Pálffym v zozname hostí pozvaných na svadbu Anny Slunjskej (Szlúny), chovankyne uhorského palatína a miestodržiteľa Tomáša Nádasdyho na jeho dvore v Sárvári.³⁶ Nevieme, či z reálnych dôvodov, alebo len deklaratívne v rovnakom čase Peter Pálffy s manželkou Žofiou Dersffyovou a so svojimi deťmi (aj s dcérou Katarínou) predniesol sťažnosť najprv pred Bratislavskou a následne aj pred Nitrianskou kapitulou. Pálffyovci protestovali

hrade 16. novembra 1563. MNL-OL, Magángyűjtemények, X 7707, Dr. Szeleczky Adorján birtokában levő család iratok, 3. felvétel. K Sitnu viac MATUNÁK, M.: *Krupinskí bradní kapitáni*, s. 11-12. V liste vydanom na Sitne 15. júla 1565 podpísaný ako František *Khampfffer*. Nijako sa však netituluje. ŠA BB pob. Kr., MM Kremnica, tomus I, fons 26, fasc. 2, no. 233. K úradom v Bratislave porovnaj FEDERMAYER, F.: Kamperovci zo Scharffenecku, s. 12-15.

³⁴ ŠA BB, KC I, inv. č. 226. Pozri aj preklady č. 21 a 23.

³⁵ PÁLFFY, G.: A Pálffy család, s. 27, 29.

³⁶ KÁROLYI, Á. – SZALAY, J. (eds.): *Nádasdy Tamás*, s. 51; SÖPTEI, I.: Főúri esküvő, s. 12. K funkciám svadiieb prehľadne VOREL, P.: Aristokratické svatby, s. 194-201.

proti krokom Ferdinanda I. a vyjadrili nesúhlas s tým, aby ich dedičné Čabradské panstvo panovník komukoľvek daroval, predal, alebo zálohoval.³⁷

K zásadnej zmene v živote Jána Kružiča došlo v apríli roku 1562, keď zvolenský župan a hlavný kapitán banských miest Ján Balassa zorganizoval vojenskú výpravu na vydobytie pevnosti Sečany z osmanských rúk. Výprava skončila porážkou uhorského vojska, pričom Kružiča spolu s inými veliteľmi zajali, odviezli do Konštantínopola a na znak víťazstva darovali sultánovi.³⁸ Počas zajatia spravovala zálohované majetky manželka Katarína Pálffyová. Často sa zdržiavala na hrade Sitno, odkiaľ urovnávala Kružičove predchádzajúce spory s Krupinou. Za účasti svojho strýka, predunajského hlavného kapitána Štefana Dersffyho sa podieľala aj na zabezpečovaní obrany regiónu.³⁹ K prepusteniu Jána Kružiča došlo počas urovnávania uhorsko-osmanských vzťahov. Po nástupe nového uhorského kráľa Maximiliána patrilo obnovenie predtým vyplácaného tribútu k ústretovým krokom voči Osmanskej ríši. V januári roku 1565 doručil tribút do Konštantínopola zástupca Uhorskej komory Juraj Albani a spolu s ním aj Ákoš Csaby a Michal Černovič. Udalosti počas ich cesty zaznamenal ďalší člen sprievodu, Jakub Betzek. Po zaplatení sumy 30 000 toliarov veľkovezír Ali paša na znak dobrej vôle 16. februára oficiálne prepustil Jána Kružiča a umožnil mu pripojiť sa k vyslancom. Sprievod sa v Konštantínopole zdržiaval ešte niekoľko mesiacov a na cestu späť sa vydal až 13. augusta. Betzekov cestovný denník zachytáva i niektoré Kružičove postoje. V kontakte so zástupcami nepriateľskej strany volil diferencovaný prístup, pričom zohľadňoval spoločenské postavenie. Koňa, ktorého mu chcel darovať bližšie neznámy osmanský aga (veliteľ, zrejme oddielu janičiarov) povýšenecky odmietol. Naopak, počas audiencie 4. októbra v Budíne pobožkal pašovi Arslanovi ruku a ponúkaného koňa prijal. Následne už Kružič pokračoval cez Komárno a Bratislavu do Viedne, kde ho prijal a vypočul

³⁷ Originály oboch listín sú pod rovnakou signatúrou. ŠA BB, KC II, no. 2363.

³⁸ HORVÁTH, P. (ed.): *Rabovali Turci*, s. 38-41; PÁLFFY, G.: Účasť rodiny Balašovcov, s. 151-152; MALINIAK, P.: Pomoc alebo hrozba?, s. 162-164.

³⁹ MATUNÁK, M.: Pálffy Miklós, s. 75; BEL, M.: *Notitia Hungariae novae IV*, s. 689; FARKAS, Gy. a kol. (eds.): *A török kor*, č. 1565/9.

panovník.⁴⁰

Kráľ opäť vymenoval Jána Kružíča do funkcie kapitána v Krupine, kde sa s ním následne stretávame pri obrane regiónu.⁴¹ V jeho zálohovej držbe naďalej nachádzame Čabradské panstvo spolu so Sitnom. Zrejme aj kvôli stavebným prácam na Čabradi a Sitne, ktoré Jánovi Kružíčovi spôsobili značné dlhy a pohľadávky voči erárnej pokladni, dosahovala hodnota zálohovaných majetkov v roku 1568 prinajmenšom 5600 zlatých. Okrem toho v roku 1569 získal Kružíč od kráľa Maximiliána do zálohu hradné panstvo Likava v Liptovskej stolici za 25 000 zlatých.⁴² Zároveň po smrti Štefana Dersffyho kráľ poveril Jána Kružíča dočasným velením nad Pred dunajským obvodným hlavným kapitanátom. Išlo o najvyššiu vojenskú funkciu, ktorú Kružíč dosiahol. Následne pozorujeme jeho aktívne vystupovanie vo vnútropolitických konfliktoch. V októbri 1569 boli na zasadnutí uhorského snemu v Bratislave zatknutí Ján Balassa a jeho švager Štefan Dobó. Po obvinení zo zrady panovníka a prípravy sprisahania na strane sedmohradského kniežat'a Jána Žigmunda boli uväznení na Bratislavskom hrade. Obvinenia proti nim dosvedčil Ján Kružíč a spolu s ním aj správca Banskobystrického mediarskeho podniku Ulrich Dreiling a banskoštiavnický mešťan Pavol Rubigall. Okrem vzájomných úzkych kontaktov sa podľa Árpáda Károlyiho výhrady k ich svedectvu týkajú skutočnosti, že správy mali čiastočne z druhej ruky a voči Balassovi mohli byť zaujatí, čo sa týka hlavne Kružíča.⁴³ Na začiatku roku 1570 uhorský kráľ Maximilián

⁴⁰ NEHRING, K. (ed.): *Jakob von Betzek. Gesandtschaftsreise*, s. 32, 34, 48, 55-56. Porovnaj MATUNÁK, M.: *Krupinskí hradní kapitáni*, s. 12; GÖMÖRY, G.: Egy császári követség, s. 625; PETRITSCH, E. D.: Abenteurer oder Diplomaten?, s. 258-260.

⁴¹ Počas Kružíčovej neprítomnosti boli v rokoch 1562 – 1566 krupinskými kapitánmi František Ujfalussy a Sebastián Ujlaky. MATUNÁK, M.: *Krupinskí hradní kapitáni*, s. 6-14. Pozri preklady č. 26-27. Porovnaj MEIER, J. – PIIRAINEN, I. T. – WEGERA, K.-P. (eds.) *Deutschsprachige Handschriften* 2, s. 649.

⁴² Splatenie časti dlhu Kružíč požadoval ešte pred tým, ako sa dostal do zajatia. Pozri preklad č. 24. ČELKO, M.: Budovanie obrany, s. 140; KENYERES, I.: *Uradalmak és végvárak*, s. 96-99.

⁴³ PÁLFFY, G.: Kerületi és végvidéki főkapitányok, s. 270-271; MATUNÁK, M.: *Krupinskí hradní kapitáni*, s. 14; KÁROLYI, Á.: Dobó István és Balassa János, s. 574-575.

udelil Jánovi Kružíčovi barónsky titul, čím ho oficiálne povýšil medzi magnátov. Za zvolenského župana namiesto uväzneného Balassu vymenoval Tomáša Pálffyho, Kružíčovho švagra. Popri vojenských zásluhách boli tieto kroky nepochybne prejavom priazne panovníka za služby, ktoré Ján Kružíč preukázal v prebiehajúcom súdnom procese proti Balassovi. Vo väzení Ján Balassa zotrval do 8. marca 1570. Pod zámienkou, že sa ide pomodliť, vtedy medzi ôsmou a deviatou hodinou večer ušiel cez diery v múre. Zástupcovia Uhorskej komory ešte v tú noc vypravili k Jánovi Kružíčovi posla s listom. Informovali ho o úteku a žiadali ho, aby ihneď vyslal hliadky na zadržanie Balassu, ak sa niekde objaví. Nestalo sa tak. Jánovi Balassovi sa podarilo ujsť na Modrý Kameň a neskôr do Poľska.⁴⁴ Kroky proti Balassovi, na ktorých sa Kružíč aktívne podieľal, môžeme považovať za vyvrcholenie ich vzájomnej rivality, upodozrievania a nezhôd.

Osmanská strana v rovnakom období vyvíjala nátlak na mesto Pukanec a severnú časť Čabradského panstva. Cieľom vyhrážok, ale aj prepádov a plienenia bol zámer podriaadiť si celú oblasť a odvádzať pravidelné dane.⁴⁵ K výraznému mocenskému posunu došlo po páde Modrého Kameňa, ktorý osmanské oddiely dobyli po krátkom obliehaní v polovici júla roku 1575. Atmosféru krátko pred obsadením hradu dokresľujú listy modrokamenského veliteľa Petra Romhányiho, ktorý naliehavo žiadal okolitých kapitánov, medzi nimi aj Jána Kružíča, o urýchlenú pomoc.⁴⁶ Po zaujatí Modrého Kameňa a zakrátko aj Divína pozorujeme snahy o ďalší postup Osmanov do banskoštiavnického okolia, čím by sa región Krupiny a Zvolena dostal do zovretia. Záujem o ovládnutie Svätého Antona a blízkych obcí odrážajú listy budínskeho beglerbega Mustafu. Pod hrozbou plienenia v nich žiadal Kružíča o podriadenie (vzdatie holdu), čím požadoval zmenu

⁴⁴ PÁLFFY, G.: Baróni a magnáti, s. 20, 24; KENYERES, I.: *Uradalmak és végvárak*, s. 240; KÁROLYI, Á.: Dobó István és Balassa János, s. 583. Pozri aj preklady č. 32 a 33.

⁴⁵ MATUNÁK, M.: *Život a boje*, s. 157-158, 163. Pozri preklady č. 30, 31 a 34.

⁴⁶ Pozri preklad č. 36. Porovnaj aj preklad listu Petra Romhányiho zvolenskému županovi Jánovi Pethőovi a list Petra Romhányiho krupinskému podkapitánovi Fabiánovi Nagyovi. HORVÁTH, P. (ed.): *Rabovali Turci*, s. 161-162, č. 9; ŠA BB pob. Kr., MM Kremnica, tomus I, fons 26, fasc. 6, no. 958.

mocenských pomerov „mierovou“ cestou. V tomto rozpoložení Ján Kružič žiadal panovnícky dvor o účinnú podporu a pokyny, pričom sám navrhoval podniknúť protiútoky do pohraničných sandžakov.⁴⁷

Od polovice 70. rokov pozorujeme Kružičov spoločenský vzostup, ktorý ho postupne vzdďaloval od jeho vojenskej služby v Krupine. Ešte v roku 1574 panovník vymenoval Jána Kružiča do úradu liptovského župana.⁴⁸ Týmto krokom si Kružič upevnil svoju pozíciu v Liptove, kde už vlastnil Likavské panstvo. Väčšie majetky Kružič nadobudol v roku 1575, keď mu kráľ Maximilián dal za 132 000 toliarov do zálohu hrady a panstvá Svätý Jur a Pezinok v Bratislavskej stolici.⁴⁹ O rok neskôr však panovníka žiadal, aby Svätý Jur s Pezinkom udelil do zálohu novým majiteľom kvôli úhrade jeho vlastných dlhov. Dozvedáme sa, že v uplynulom období si Ján Kružič požičal 45 000 zlatých od Pavla Rubigalla a 12 000 zlatých od Tomáša, Jána, Štefana a Mikuláša Pálffyho. Obidve uvedené panstvá dal kráľ preto do zálohu Kružičovým veriteľom. Pretože Pavol Rubigall medzitým zomrel, pôžičku Ján Kružič splatil jeho vdove a potomkom.⁵⁰ Rodinné väzby s Pálffyovcami a kontakty s podnikateľom a humanistickým vzdelancom Pavlom Rubigallom viedli k utvoreniu finančných záväzkov, pričom môžeme usudzovať, že v týchto vzťahoch prevažovala vzájomná dôvera.

Získanie Svätého Jura s Pezinkom naznačuje Kružičov záujem presídliť sa bližšie k Bratislave a Viedni. V dokumentoch z roku 1576 vystupuje ako krupinský kapitán poslednýkrát. Vo funkcii ho vystriedal niekdajší čabradský kapitán a krupinský podkapitán Fabián Nagy.⁵¹ Ambície Jána Kružiča smerovali k uplatneniu na dvore novozvoleného uhorského kráľa Rudolfa. Popri Kružičových zásluhách vo vojenstve a dovtedajšom úradnom pôsobení mu k postupu mohlo dopomôcť aj jeho príbuzenstvo. I keď

⁴⁷ Pozri preklady č. 37-40. MATUNÁK, M.: *Krupinskí bradní kapitáni*, s. 17-19; KOPČAN, V.: *Hontianska stolica*, s. 147.

⁴⁸ Pozri preklad č. 35.

⁴⁹ MNL-OL, A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii III, pag. 1107-1108.

⁵⁰ MNL-OL, A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii IV, pag. 46-47. Ku kontaktom s Rubigallom pozri preklady č. 25 a 27.

⁵¹ MATUNÁK, M.: *Krupinskí bradní kapitáni*, s. 18-19.

naďalej pôsobil ako liptovský župan, zastával už aj funkciu hlavného kráľovského dvormajstra a cisárskeho radcu.⁵² Počas pôsobenia pri dvore sa azda zrodil i plán sobáša jedinej dcéry Jána Kružíča, Heleny Kružíchovej s Maximiliánom Dietrichsteinom, synom tajného radcu a hlavného cisárskeho dvormajstra Adama Dietrichsteina.⁵³ Na sklonku života Ján Kružíč myslel na zabezpečenie svojej rodiny. Na jeseň roku 1579 dostal od kráľa Rudolfa súhlas, aby manželka Katarína a dcéra Helena mohli slobodne disponovať všetkými jeho majetkami v Uhorsku.⁵⁴ Podľa záznamu, ktorý si poznačila Katarína Pálffyová, zomrel Kružíč vo Viedni 9. júla 1580. Vo Viedni, v dvorskom kostole sv. Augustína, bol aj pochovaný. Pochovávanie uhorských šľachticov do hrobiek v blízkosti viedenského Hofburgu bolo v tom čase ešte zriedkavosťou. Vyšší stupeň politickej integrácie šľachticov k panovníckemu dvoru a demonštrovanie ich prestíže pochovávanie začalo vo väčšej miere predstavovať až o niekoľko desaťročí.⁵⁵ V prípade Jána Kružíča môžeme zobrať do úvahy aj skutočnosť, že neobýval staré rodové sídlo a nezanechal ani mužského potomka, ktorý by ďalej rozvíjal rodovú tradíciu a pamäť.

* * *

Uverejnený výber z listov a listín, ktoré Ján Kružíč vydal, alebo mu boli adresované, tvorí 40 dokumentov. Pri zostavovaní výberu sme uprednostnili tie písomnosti, ktoré odrážajú angažovanie v oblasti vojenstva a obrany v rokoch 1549 – 1576, keď Kružíč zastával funkcie čabradského a krupinského kapitána. Niekoľko zaradených dokumentov z rovnakého obdobia zároveň dokrešľuje postup v jeho úradnej a spoločenskej kariére.

⁵² V roku 1576 sa Kružíčov švagor Mikuláš Pálffy stal najvyšším strieborným komorníkom. BŮŽEK, V. – PÁLFFY, G.: *Integrace šlechty*, s. 569; FALLENBÜCHL, Z.: *Magyarország föméltóságai*, s. 85. Podľa Š. N. Hýroša bol Kružíč aj sudcom kráľovskej kúrie. HYROŠ, Š. N.: *Zámok Lykava a jeho páni*, s. 191.

⁵³ Ich manželský zväzok nemal dlhé trvanie. Helena Kružíčová zomrela v roku 1586 v Pezinku pri pôrode prvého dieťaťa. FUNDÁRKOVÁ, A.: „Nicht weniger hat auch, s. 390-391.

⁵⁴ MNL-OL, A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii IV, pag. 184-185.

⁵⁵ BEL, M.: *Trenčianska stolica*, s. 104-105; PÁLFFY, G.: *A Pálffy család*, s. 29; BŮŽEK, V. – PÁLFFY, G.: *Integrace šlechty*, s. 574-575.

Vzhľadom na početnosť a nerovnomerné zastúpenie prameňov v študovaných archívnych fondoch sme ťažisko zvolili v 50. rokoch 16. storočia, keď v regióne dochádzalo k prvým väčším konfliktom s osmanskou mocou. V tomto časovom rámci sme uplatnili aj dve sondy do sledu užšie nadväzujúcich dokumentov zo septembra a novembra 1554. Zajatie Jána Kružiča naopak vytvorilo medzeru v produkcii písomností z rokov 1562 – 1565. Nemôžeme však vylúčiť, že budúce výskumy prinesú nové zistenia i k tomuto obdobiu.

Vo vzťahu k vydavateľom a adresátom sme sledovali predovšetkým Kružičovu korešpondenciu s uhorskými veliteľmi (na úrovni hlavných veliteľov, i miestnych kapitánov), pričom uverejňujeme preklady všetkých výskumom zistených písomností. Rovnako uverejňujeme aj preklady všetkých doposiaľ známych listov od zástupcov osmanskej strany (prevažne od budínskych beglerbegov). Vo viacerých prípadoch ide o odpovede na Kružičove listy, predbežne však poznáme len jeden jeho list, určený budínskemu čavušovi Ibrahimovi. Preklady dopĺňa vzorka písomností, ktorých vydavateľom alebo adresátom bol panovnícky dvor a niektoré inštitúcie (Uhorská komora, Dvorská komora, Nitrianska kapitula). Samostatnú a mimoriadne početnú skupinu písomností tvorí korešpondencia Jána Kružiča s banskými mestami, do predkladaného výberu sme však zaradili len listy určené banskoštiavnickému mešťanovi Pavlovi Rubigallovi.

Z hľadiska jazyka výber tvorí 20 latinských, 10 maďarských a 10 nemeckých listov, alebo listín.⁵⁶ Vzhľadom na rôzny jazyk prameňov, ako aj skutočnosť, že časť písomností sa zachovala v odpisoch, sme zohľadňovali individuálny štýl vydavateľov. Pri preklade sme zároveň prihliadali na zrozumiteľnosť v súčasnom modernom jazyku. Doplnené alebo rekonštruované pasáže v texte sme odlíšili kurzívou v zátvorkách. Preklady dopĺňa stručný záhlavný regest s datovaním, údaje o stave zachovania, archívnom uložení resp. edovaní, ako aj vysvetľujúce poznámky s odkazmi na ďalšie zdroje.

⁵⁶ Prepis a základný preklad časti latinských textov sme realizovali na seminári z latinského jazyka s poslucháčmi jednodoborového štúdia histórie. Staršie preklady niektorých maďarských a nemeckých textov uverejnili M. Matunák a J. Slávik, v tomto výbere sme však realizovali ich nové preklady.

Výber z listov a listín (1549 – 1576)

1. Mikuláš Salm, hlavný veliteľ kráľovského vojska v Uhorsku, vydáva inštrukciu čabradskému kapitánovi Jánovi Kružičovi. Vojenský tábor pri Čabradi 23. júna 1549. (preklad Pavol Maliniak, ďalej P.M.)
2. Uhorský kráľ Ferdinand I. uzákoňuje manželský pôvod Jána Kružiča so všetkými právami a udeľuje mu šľachtický titul. Viedeň 10. mája 1550. (P.M.)
3. Ján Kružič vysvetľuje Uhorskej komore nepravdivosť sťažnosti poddaných Čabradskeho panstva. Čabrad 9. marca 1552. (P.M.)
4. Uhorský kráľ Ferdinand I. po predchádzajúcej výzve opätovne prikazuje Jánovi Kružičovi, aby poslal poddaných Čabradskeho panstva budovať do Krupiny opevnenie a ďalšie stavby. Bratislava 22. marca 1552. (preklad Daniel Haas Kianička, ďalej D.H.K.)
5. Ján Kružič žiada levického kapitána Imricha Telekessyho o pomoc pri obrane Krupiny počas výpravy do Fiľakova obsadeného Turkami. Krupina 10. septembra 1554. (P.M.)
6. Ján Kružič oznamuje maršalovi Sforzovi Pallavicinimu, že Turci odtiahli z Fiľakova, ale v hornej časti hradu zostala turecká posádka. Vojenský tábor pri Divíne 12. septembra 1554. (D.H.K.)
7. Ján Kružič oznamuje maršalovi Sforzovi Pallavicinimu, že Turci sa zhromaždili v Sečanoch, preto odišiel z Divína do Krupiny a pozoruje situáciu. Krupina 15. septembra 1554. (P.M.)
8. Ján Kružič oznamuje maršalovi Sforzovi Pallavicinimu, že región sa neubráni pred prípadným útokom Turkov a opäť žiada žold pre svojich vojakov. Krupina 21. septembra 1554. (P.M.)
9. Ján Kružič posielá svojho služobníka Václava z Görlitzu s odporúčacím listom do Rábu k maršalovi Sforzovi Pallavicinimu. Krupina 23. septembra

1554. (P.M.)

10. Ján Kružič oznamuje maršalovi Sforzovi Pallavicinimu, že vojsko pašu sa vracia do Budína, avšak Turci tiahnu k Šomoške a Šalgovu, a zostali aj vo Fiľakove. Krupina 24. septembra 1554. (P.M.)

11. Bzovický kapitán Ján Péchy oboznamuje Jána Kružiča o stave hradov Šalgov, Sobôtka a Šomoška a informuje o návrate pašu do Budína. Pred 27. septembrom 1554. (P.M.)

12. Ján Kružič oznamuje maršalovi Sforzovi Pallavicinimu, že Turci nena-
padli Šalgov a Šomošku, obsadili Fiľakovo a paša sa vrátil do Budína. Krupina 27. septembra 1554. (P.M.)

13. Správca hradu Modrý Kameň Martin Deák upozorňuje Jána Kružiča, že pašove vojsko chce zaútočiť na oblasť banských miest, preto žiada vyslať poslov a vykonať opatrenia na obranu. Modrý Kameň 2. novembra 1554. (preklad Imrich Nagy, ďalej I.N.)

14. Ján Kružič vysvetľuje predsedovi Uhorskej komory Františkovi Thurzovi, že bol neprávom obvinený z incidentu, ktorý vyvolali opití vojaci na Čabradi. Krupina 11. novembra 1554. (I.N.)

15. Budínsky beglerbeg Tujgun paša odporúča Jánovi Kružičovi, aby poddaným rozkázal platiť osmanskú daň, inak utrpia škodu. Budín 13. novembra 1554. (P.M.)

16. Uhorský kráľ Ferdinand I. opäťovne prikazuje krupinskému kapitánovi Jánovi Kružičovi, aby v Krupine nečapoval dovezené cudzie víno. Viedeň 19. novembra 1554. (P.M.)

17. Rakúsky arcivojvoda Maximilián upozorňuje Jána Kružiča, aby chránil Krupinu pred úkladmi Turkov a prikazuje mu zachovávať prímerie. Viedeň 20. januára 1555. (P.M.)

18. Budínsky čavuš Ibrahim žiada Jána Kružiča, aby poslal krupinského a zvolenského richtára vzdať Turkom do Budína hold, inak hrozí plienením. Szolnok 19. júna 1555. (I.N.)

19. Ján Kružič odpovedá budínskemu čavušovi Ibrahimovi, vyjadruje po-
čudovanie nad jeho žiadosťou a vyčíta mu porušovanie mieru. Krupina 28.
júla 1555. (I.N.)
20. Budínsky beglerbeg Ali paša odpovedá Jánovi Kružičovi na jeho list,
súhlasí s výmenou ponúkaného zajatca a posíla požadované informácie
o zajatých deťoch. Budín 30. decembra 1556. (I.N.)
21. Ján Kružič pred komisármi Uhorskej komory potvrdzuje, že za 7000
zlatých prevzal od uhorského kráľa Ferdinanda I. do zálohu Čabradské
panstvo. Čabrad 18. októbra 1558. (P.M.)
22. Novohradský sandžakbeg Hasan oznamuje Jánovi Kružičovi, že pri vo-
jenskej zrážke nebol zranený a vyhráza sa, že vypáli Svätý Anton a banské
mestá. Vacov 22. novembra 1558. (I.N.)
23. Nitrianska kapitula dosvedčuje vyhlásenie Jána Kružiča, ktorý sa zavia-
zal plniť určené podmienky zálohovej držby Čabradského panstva. 22.
marca 1559. (P.M.)
24. Ján Kružič oboznamuje Dvorskú komoru o dlhoch, do ktorých sa do-
stal kvôli vydržiavaniu vojakov a opevňovacím prácam na Čabradi a Sitne.
Pred 14. septembrom 1561. (D.H.K.)
25. Ján Kružič oznamuje Pavlovi Rubigallovi, že vojsko začalo obliehať Se-
čany, dvaja poprední Turci boli zabíjati a dúfa vo víťazstvo. Vojenský tábor
pri Sečanoch 1. apríla 1562. (D.H.K.)
26. Jágerský kapitán Gašpar Magóchy oznamuje Jánovi Kružičovi, že voj-
sko sedmohradského kniežat'a Jána Žigmunda sa pripravuje v Pešti na vý-
pravu proti banským mestám. Jäger 1. marca 1566. (D.H.K.)
27. Ján Kružič oznamuje Pavlovi Rubigallovi, že jeho husári zajali dvoch
Turkov a podľa nových správ paša v Budíne pripravuje ťaženie. Čabrad 2.
decembra 1566. (D.H.K.)
28. Čabradský kapitán Fabián Nagy oznamuje Jánovi Kružičovi, že Turci
opevňujú Drégel a plánujú obliehať Jäger. Čabrad 24. marca 1567.
(D.H.K.)

29. Ján Kružič žiada Uhorskú komoru o sľúbený prenájom arcibiskupského desiatku v Novohradskej stolici, ktorý chce využiť na žold pre svojich vojakov. Krupina 16. augusta 1568. (P.M.)
30. Ján Kružič oznamuje cisárskemu komisárovi Ulrichovi Dreilingovi, že Turci odohnali z Pukanca dobytok a navrhuje preto prijať prísnejšie opatrenia na obranu. Šurany 31. augusta 1568. (D.H.K.)
31. Budínsky beglerbeg Mustafa paša odpovedá Jánovi Kružičovi na jeho list a žiada, aby sa Pukanec podvolil Turkom, inak mesto utrpí škodu. Budín 28. apríla 1569. (I.N.)
32. Uhorský kráľ Maximilián za preukázanú vernosť a služby udeľuje Jánovi Kružičovi barónsky titul so všetkými právami aj pre jeho dedičov a potomkov. Praha 8. januára 1570. (P.M.)
33. Predstavitelia Uhorskej komory upozorňujú Jána Kružiča, že Ján Ballassa v noci ušiel z väzenia a žiadajú o pomoc pri jeho dolapení. Bratislava 9. marca 1570. (P.M.)
34. Budínsky beglerbeg Mustafa paša odpovedá Jánovi Kružičovi na jeho list, popiera zodpovednosť za vypálenie Štefultova a hrozí mu veľkými škodami, ak za to vykoná odvetu. Budín 14. januára 1572. (I.N.)
35. Uhorský kráľ Maximilián za preukázanú vernosť a služby udeľuje Jánovi Kružičovi úrad liptovského župana s obvyklými právomocami, výsadami a úžitkami. Viedeň 22. januára 1574. (P.M.)
36. Správca hradu Modrý Kameň Peter Romhányi prosí Jána Kružiča o pomoc pri obrane hradu pred Turkami a odvoláva sa pritom na kresťanskú spolupatričnosť. Modrý Kameň 17. júla 1575. (I.N.)
37. Budínsky beglerbeg Mustafa paša žiada Jána Kružiča, aby nebránil poddaným zo Svätého Antona vzdať hold Turkom, inak utrpia škodu. Budín 14. augusta 1575. (I.N.)
38. Budínsky beglerbeg Mustafa paša žiada Jána Kružiča, aby dovolil mestám a dedinám platiť dane a vzdávať hold Turkom. Budín 28. septembra 1575. (D.H.K.)

39. Budínsky beglerbeg Mustafa paša opätovne žiada Jána Kružiča, aby nebránil poddaným zo Svätého Antona vzdať hold Turkom, inak všetci bez varovania utrpia škody. Budín 30. apríla 1576. (I.N.)

40. Ján Kružič po predchádzajúcej prosbe opätovne žiada rakúskeho arcivojvodu Ernesta o pokyny, ako má reagovať na plienenie a vyhrážky Turkov. 28. októbra 1576. (D.H.K.)

Vojenský tábor pri Čabradi, 23. jún 1549

Mikuláš Salm, hlavný veliteľ kráľovského vojska v Uhorsku, vydáva inštrukciu čabradskému kapitánovi Jánovi Kružičovi. Ustanovuje ňou velenie nad vojenskou posádkou, spravovanie hradného panstva, obnovu hradu Čabrad a zaujatie obcí ovládaných Turkami.

Inštrukcia vznešenému Jánovi Kružičovi, kapitánovi dvesto uhorských vojakov určených na stráženie hradu Čabrad a jeho príslušenstiev, ktorú má verne uplatňovať. Takto nasledovne: Najprv nech nanajvýš obozretne a starostlivo stráži hrad Čabrad a v čase svojho kapitánstva ho nevydá z rúk nášho najšľachetnejšieho veličenstva, panovníka Svätej rímskej ríše, Uhorska a Čiech, do moci iných. Preto, pravda, nech sa striedajú po sebe denné stráže a nočné hliadky ustanovené na uvedenom hrade. Nech sa tam vydržiava osemdesiat uhorských vojakov pešieho vojska, najatých kráľovským veličenstvom. Úrad ich kapitánstva nech spravuje vznešený Ján Kružič. Títo ustavične a bez prerušenia majú stáť ozbrojení pri bráne, [kde sú] bašty a múry rozborené delami, nemôžu z hradu odísť bez príkazu pána hlavného veliteľa a nech sa vydržiavajú z vlastného žoldu. V prípade, že by niekedy nikde nezískali potraviny za peniaze, nech im ich zadováži z hradu kapitán za príslušnú cenu a nech ho vojaci vo všetkom dovolenom a spravodlivom poslúchajú. Tretina vojska nech hliadkuje počas celej noci a brány hradu nech neotvára, ak to nie je nevyhnutné. Opilstvo je vojakom najprísnejšie zakázané. Tí, ktorí sa napriek tomu opijú, nech sú zaslúžene potrestaní. Ten istý Ján Kružič s osobitnou obozretnosťou nech úplne zabráni vojakom utláčať poddaných podliehajúcich Čabradi, ako aj iným panstvám. Tých však, ktorí obyvateľom spôsobia škody, nech potrestá. Avšak o takomto prípade nech priamo oboznámi hlavného veliteľa a nech očakáva jeho správu.

Ďalej vznešený Kružič, kapitán ľahko vyzbrojenej jazdy¹ so svojimi

jazdcami nech zotrúva pri hrade Čabrad' bez škôd na mieste hradu a jeho príslušenstvách. Podľa potreby nech ustanoví denné hliadky a na starostlivosť o ne nech tento istý Kružič obozretne obracia pozornosť dobrým slovom a užitočne, aby onen hrad zbavil všetkých nebezpečenstiev. Nech menovaný Ján Kružič nijako nezanedbá ťažkosti, ktoré by husári² akokoľvek spôsobili obyvateľom podliehajúcim hradu, alebo komukoľvek inému. Ak nebudú chcieť prestať, nech [o tom] napíše pánovi veliteľovi.

Kamene a drevo na hrade nech oddelí, pozbiera a hrad vyčistí, a tiež nech zavolá tesárov, aby úplne zrútené strechy nanovo postavili a opravili tie, ktoré boli prederavené zbraňami. Baštu a iné múry, poškodené delami, nech rýchle znovu opraví žrdovou ohradou alebo plotom a uzavrie s pomocou murára, ktorý nech tam stojí, kým múry neobnoví. Murár to môže poľahky robiť s kameňmi, nech sú mu teda naporúdzi, taktiež nech ľahko získa vápno a piesok. Gule, ktoré počas obliehania vystrelili na hrad, nech dôkladne pozbiera, na miesto nech uloží trúbu³ a so všetkou obozretnosťou nech sa postará, aby sa nestratili.

Daň svätého Juraja od obyvateľov, ktorí dosiaľ nezaplatili, podľa starej obyčaje po poriadku nech vyberie a vynaloží na obnovu hradu. Aby sa však ťarchy poddaných, ktoré dosiaľ najviac znášajú, dajako zmiernili, nech zvolá ten istý Kružič všetky mestecká a obce, ktorých obyvatelia kdekoľvek na majetkoch zotrúvajú, a pretože každý z nich oddávna peniazmi, vínom, obilím, kurencami, husami, právami, horami,⁴ desiatkami, deviatkami a robotami je povinný platiť, nech to po poriadku a dôkladne zaznamená, aby kráľovské veličenstvo o príjmoch obyvateľov a úžitkoch hradu malo vedomosť a nech to s overením úplne spísané hneď pošle pánovi hlavnému veliteľovi. Rovnako s overením nech označí pánovi veliteľovi majetky šľachticov a všetkých ostatných, ktoré majitelia hradu Čabrad' nezákonne obsadili.

Zajatcov, pretože mnohí sú na hrade vo veľmi dobre upevnených okovách, nech drží a bez vedomia pána veliteľa nech nikoho neprepustí, ale na ustavičnú prácu na stavbách jednako nech ustanoví osoby, aby ich obozretne strážili a aby nenadobudli prílišnú slobodu, v noci nech sú zavretí vo väzení. Ak by niektorí poddaní tak dlho nezaplatili daň, ten istý Kružič

nech opätovne vyšle výbercov na vymáhanie dane. K tomu niektoré obce podliehajúce pod Čabrad' sú zaviazané platiť daň tiež Turkom, [preto] nech zistí ten istý Kružíč, či počas vpádov Turci väčšinu obsadili, alebo či niektorí boli daní zbavení a ak by ich teraz mali Turci v úmysle obsadiť, nech neprenehá bez vôle pána hlavného veliteľa znovu ich Turkom obsadiť, ibaže by prijal správu od pána veliteľa.

Napokon uvedený Ján Kružíč má verne vykonávať nielen predpísané články, ale aj o akýchkoľvek iných naskytnutých úlohách na úžitok kráľovského veličenstva nanajvýš obozretne uvažovať, o veľmi obtiažnych úlohách a záležitostiach však musí vždy pána hlavného veliteľa oboznámiť a jeho rozhodnutie očakávať. Kráľovské veličenstvo od neho najväčšmi žiada vernosť a on sám to má najviac robiť.

Dané v kráľovskom tábore postavenom pri Čabradi,⁵ dvadsiaty tretí deň júna, roku Pána tisícpäťstoštyridsaťdeväť.

Mikuláš, gróf zo Salmu a Neuburgu⁶
nateraz hlavný veliteľ kráľovského veličenstva

Súčasný odpis v knihe inštrukcií z archívu Uhorskej komory, latinsky. MNL-OL, MKA, E 136 Instructiones, A 2218, Liber instructionum III, fol. 314-317 (Másolatí könyvek, mikrofilm 3958); MALINIÁK, P. (ed.): K pôsobeniu Jána Kružíča, s. 216-219, č. 1. V záhlaví poznámka: Inštrukcia vznešenému Jánovi Kružíčovi, kapitánovi dvesto uhorských vojakov určených na stráženie bradu Čabrad' a jeho príslušenstiev 1.5.4.9.

¹ V inštrukcii: „Caeterum egregius C. aequitum levis armaturae capitaneus“. Skratku „C.“ rozpisujeme „Crusith“ vzhľadom na titulovanie „egregius“. Zachovaný odpis inštrukcie používa skratku Kružíčovho mena len na tomto mieste.

² V inštrukcii doslovne: „huzarones“.

³ Bez bližšieho vysvetlenia „tuba“. Išlo zrejme o hlásnu trúbu.

⁴ Zisky z hôr odvádzali viaceré obce Čabradského panstva (najmä v jeho severnej časti),

*odkiaľ poddaní vozili na hrad drevo. MNL-OL, MKA, E 156 Urbaria et Conscriptio-
tiones, Registrata, fasc. 4, num. 11, pag. 4-20.*

⁵ „Actum in castris regiis pene Schabrag positis“. *Išlo zrejme o poľný tábor,
zriadený počas obliehania hradu.*

⁶ *Gróf Mikuláš Salm mladší, hlavný vojenský veliteľ pre Uhorsko, Chorvátsko, Sla-
vónsko a dolnorakúske krajiny v rokoch 1546 – 1550. PÁLFFY, G.: A császárvá-
ros védelmében, s. 257-258.*

Viedeň, 10. máj 1550

Uhorský kráľ Ferdinand I. uzákoňuje manželský pôvod Jána Kružíča so všetkými právami a udeľuje mu šľachtický titul. Zároveň mu dovoľuje používať rodové meno a erb, ktorý vyobrazuje a opisuje. Každý, kto poruší tieto rozhodnutia, zaplatí pokutu 50 mariek zlata.

Ferdinand, kráľ, atď., vznešenému nášmu vernému, drahému Jánovi Kružíčovi, kapitánovi nášho hradu Čabrad v našom Uhorskom kráľovstve, [vyjadrujeme] našu kráľovskú priazeň a [prajeme] všetko dobré. Niet pochyb, že panovnícka sláva, vonkoncom nie naostatok, spočíva v zbraniach. Veď vonkoncom nie bez osohu sa dbá, aby sa s ich pomocou mohol zožať blahodarný plod mieru a na úžitok verných poddaných byť ešte viac nápomocný. A s prihliadnutím na kráľovský úrad, ktorý nám bol udelený najlepším a najvyšším Bohom, uznávame dôstojnú obranu mieru takým horlivým duchom, aby sme spravovali, a predovšetkým aby sme ctili, ako je vhodné, povahu zbraní aj udatnosť ducha a skutky preslávného vojenstva, ktoré majú vo zvyku povestnými znalosťami a ostatnými vedomosťami preukazovať vznešenosti. Teba veru treba právom počítat' k takýmto mužom vynikajúcim v zbrani, lebo si nám a našej korune v tomto našom Uhorskom kráľovstve ako statočný a nebojácny rytier po mnohé roky proti nepriateľom kresťanstva Turkom a najnovšie proti mnohým povstalcom a našim protivníkom, aj pri obliehaní ich najpevnejších hradov, ktoré od týchto povstalcov boli dobyté, preukazoval služby tak udatne, verne a obozretne, že si nám tým obzvlášť drahocenne a milo prejavil svoje znamenité zásluhy, ktoré si sebe a svojmu potomstvu zadovážil svojou výnimočnosťou a neskromnou slávou. Neváhame Ťi ako nášmu kapitánovi zverit' náš hrad Čabrad, pri obliehaní ktorého si sa prejavil veľmi statočne. Pre Tvoju ozajstnú vernosť Ťi prechováваме priazeň a úctu, aby si nám a svätej korune nášho Uhorského kráľovstva a najvznešenejším našim nástupcom

mohol kdekoľvek a kedykoľvek aj naďalej rozvážne preukazovať vd'achné a verné služby zo všetkých svojich síl, predurčený k tomu svojím odvážnym a neúnavným duchom. My preto práve Tebe, keďže si sa narodil vznešenému nebohému Petrovi Kružičovi, kedysi kapitánovi hradu Klis, mužovi vynikajúcemu a veľkodušnému, ktorý neváhal zomrieť¹ v našich službách pri obrane menovaného hradu proti Turkom, nepriateľom kresťanstva, v nezákonnom manželstve a pre tento chýbajúci pôvod chceme prejavit' milosť nášho odpustenia a uzákonenia z našej vrodenej láskavosti a našou kráľovskou priazňou Ťa milostivo uviesť do zákonitých práv, čo si želáme z vlastnej vôle na základe uplatnenia našej trojitej kráľovskej dôstojnosti, vážnosti a moci voči Tebe, ktorý trpíš cudzou vinou. Pre tento Tvoj chýbajúci pôvod si ľahko zasluhuješ omilostenie, čo Ťi má byť tým najlepším spôsobom umožnené. Preto Ťi odpúšťame a dostatočne si prajeme, aby Ťi bolo odpustené a znením tejto listiny Ťa uzákoňujeme a uvádzame do zákonitých práv, a všetku hanbu zapríčinenú pokleskom z neprípustného pokolenia stierame a úplne rušíme, a uvádzame Ťa do pôvodného stavu, z ktorého sa narodili všetci zákonití [*potomkovia*] a Teba navraciame do všetkých aj do každého zákonitého práva, ktorými disponujú zákonití rodičia a prajeme si, aby boli čo najúplnejšie obnovené a navrátené. Napokon Ťi našou kráľovskou milosťou darujeme a poskytujeme vážnosť, spôsobilosť, plnú a všestrannú moc a možnosť kdekoľvek na miestach a územiach Svätej rímskej ríše, ako aj v našom Uhorskom kráľovstve a v iných našich kráľovstvách, panstvách a dedičných krajinách všetkými verejnými činmi a súkromným právom, ktorýmkoľvek počtami a hodnotami, tak vo veciach duchovných, ako aj svetských, ako zákonitý a zo zákonitého manželstva splodený užívať, spravovať a mať, a byť pripustený ku všetkým úradom a ich vykonávaniu. A okrem toho môžeš, smieš a máš právo aj priezvisko Tvojho nebohého otca Petra Kružiča mať, nosiť, uchovať a po samotnom Tvojom otcovi sa menovať, nazývať a písať, a zároveň ktorýchkoľvek mužských a ženských predkov podľa testamentu alebo bez testamentu majetkami, vecami, právami a uzneseniami (avšak bez toho, aby viedli bez testamentu k ujme) nastúpiť v úplnom stave a postavení, ktoré zákonití a zo zákonitého manželstva narodení užívajú a nadobúdajú a ktoré sa dovoľuje

na súde alebo i mimo neho podľa obyčaje, alebo podľa práva. Ďalej pohnutí Tvojou múdrosťou a rozvážnosťou, Teba, Ján Kružič a Tvoje deti z Tvojho lona zákonite narodené teraz či v budúcnosti, ako aj tie, ktoré sa im narodia neprerušene v obidvoch pohlaviach, prijímame, vyzdvihujeme a povyšujeme na riadne meno, stav, stupeň a hodnotu našej Svätej rímskej ríše, nášho Uhorského kráľovstva a iných našich kráľovstiev, panstiev a kniežatstiev, vojenských a rytierskych šľachticov, a Tebe aj všetkým Tvojim [*potomkom*] zákonite z Teba pochádzajúcim a tým, čo vzídu, podľa ľudskej prirodzenosti všetkým plnou mierou udeľujeme šľachtictvo a ako pravých šľachticov alebo splodených od štyroch predkov po otcovi a matke uznávame, ustanovujeme, určujeme a za dokonalého šľachtica pochádzajúceho z rodiny rytierov vyhlasujeme, priznávame a vymenúvame, a prajeme si od všetkých a každého akéhokoľvek postavenia, nech sú to i šľachtici najvznešenejšieho stupňa a hodnosti, nazývať, menovať a k šľachticom prijať, počítať a zahrňať, poskytujúc Tebe a im so starým zlatým prsteňom² a navrátením pôvodu tu nové a všetky práva rytierskeho stavu a šľachty, alebo podľa obyčaje, alebo podľa práva; akýmkoľvek spôsobom rytierskemu stavu a šľachte prináležia výsady, odpustky, prednosti, slobody, milosti, označenia, oslovenia, počty, hodnosti bez žiadneho odnímania alebo vyňatia. Ďalej, aby si mohol skvelo brániť stav a miesto svojho šľachtictva bezpečné a trvalé nielen pre Teba, ale i pre Tvojich potomkov nech umožní staré svedectvo, erb prv menovaného Tvojho nebohého otca Petra Kružiča, totiž štít celý červený, v ktorom sa nachádza orol svojej prirodzenej čiernej farby, s rozprestretými krídlami hľadiaci dopredu a pod pazúrami držiaci zviera zvané kuna. Na otvorenej mrežovanej turnajovej prilbe položenej na tom štíte je zlatá kráľovská koruna, ktorá je ozdobená zavesenými alebo zahalenými žltými či zlatými a červenými ozdobami z obidvoch strán jemne splývajúcimi a obklopenými, ktorú vyrastajúc prevyšuje rovnaký orol, ako je opísaný v štíte, ako je uprostred prítomnej listiny umením maliara starostlivo zobrazený a pred očami umiestnený, čo sme my láskavo potvrdili, schválili a nanovo tiež dali, darovali, udelili a štedro sme vydali, ba znovu potvrdzujeme, schvaľujeme a nanovo dávame, darujeme, udeľujeme

a štedro vydávame; želajúc si silou prítomnej listiny a jasne ustanovujúc plnosťou prv uvedenej našej kráľovskej moci, aby Ty, Ján Kružič akoby si bol od uvedeného nebohého Petra Kružiča zákonným manželstvom zrodený a Tvoje zákonné potomstvo a pokolenie opísaný erb od týchto čias do budúcnosti trvalo na všetkých miestach a územiach v pokoji aj vo vojne, vo všetkých náležitostiach, činnostiach, počtách a výpravách podobným spôsobom, ako šľachtici a nositelia štítu tak vážne, ako i žartom v pochodoch kopijníkov, vojnách, súbojoch, v zápasoch jazdy alebo pešiakov, v bojoch z diaľky i z blízka, napokon štítmí a prápormi,³ zástavami, stanmi, hrobmi, náhrobkami, prikrývkami, prsteňmi, pečat'ami, pamätníkmi, stavbami, klenotmi a zariadením, tak ako sa Tebe a im podľa potreby bude páčiť, alebo ako to bude potrebné, môžete a smiete ukazovať, nosiť a na akýchkoľvek veciach vyhotoviť, pripojiť a ozdobiť, a ste súci a schopní získať a prijať všetky prednosti, milosti, slobody, výnimky, zemepanské výsady, oslobodenia od povinností a bremien akýchkoľvek vecných a osobných alebo zmiešaných na užívanie a úžitky z práva a obyčaje, ktoré ostatní šľachtici a zo šľachtického rodu pochádzajúci Svätej rímskej ríše, nášho Uhorského kráľovstva a iných kráľovstiev, panstiev a našich dedičných krajín užívajú, poberajú a ku ktorým sú pripustení podľa obyčaje alebo podľa práva bez akýchkoľvek prekážok a odporovania, bez prekážania v zákonoch, obyčajach, ustanoveniach, nariadeniach, výsadách alebo rozhodnutiach, či akýchkoľvek iných, tak súčasných, ako aj budúcich vyvolávajúcich nepriateľstvo, ktoré všetky až do terajšieho účinku touto vedomosťou a mocou obmedzujeme a dostatočne si želáme obmedziť. Preto žiadnemu zo smrteľníkov, ktorý niekde podlieha našej vláde, nech nepríde na myseľ, alebo nech si nijakým spôsobom nedovolí toto naše uzákonenie a navrátenie pôvodu, šľachtictva, potvrdenie a udelenie erbu nepriateľsky obmedzovať, zmariť výsady a zapísané rozhodnutia, alebo im opovážlivým činom či iným spôsobom snažiť sa prekážať a strojiť proti nim úklady. Ak niekto však ten čin urobí, opovažujúc sa postaviť svätému cisárskemu veličenstvu, potom pokutu päťdesiat mariek čistého zlata neodpustiteľne pocíti toľkokrát, koľkokrát sa previní. Z tejto pokuty polovicu prikazujeme zaplatiť našej pokladnici, druhú prisudzujeme zaplatiť a použiť na úžitok ukrivdeným.

Svedectvo tejto listiny posilňujeme privesením našej pečate. Dané vo Viedni dňa 10. mája roku Pána 1550.

Súčasný odpis v ríšskom registri, latinsky. ÖStA, HHStA, Reichsregisterbücher, Reichsregister Ferdinand I., Bd. 7 (1548 – 1558), fol. 93-96 (mikrofilm R 41 B); MALINIAK, P. (ed.): K pôsobeniu Jána Kružíča, s. 219-223, č. 2. V záhlaví poznámka: Uzákonenie s udelením šľachtictva pre Jána Kružíča. Odpis z 19. storočia, vyhotovený podľa odpisu v ríšskom registri a jeho chorvátsky preklad v HDA, Obiteljski arhivski fondovi, Obitelj Kružíć (1537 – 1863), sign. HR-HDA-737, fasc. 1, br. 2, I-2/a-b. Chorvátsky preklad MAKANEC, A. (ed.): Petar Kružíć, s. 1-2.

¹ Peter Kružíć zomrel pri obrane bradu Klis 12. marca 1537. PEROJEVIĆ, M.: Petar Kružíć, s. 197-202.

² Doslovne: „cum vetera aurei annuli“. Nešlo azda o metaforu, ale o právo používať vlastný pečatný prsteň.

³ „scutis denique et banneriis, vexillis“. Pojem „bannerium“ označoval prápor, alebo iný druh vojenskej zástavy.

Čabrad', 9. marec 1552

Ján Kružič vysvetľuje Uhorskej komore nepravdivosť sťažnosti poddaných Čabradského panstva. Zároveň žiada o vyšetrenie obvinení vyslaným sudcom, komisármi, alebo pred stoličným súdom.

Najdôstojnejší ctihodní a vznešení páni,¹ [*posielam*] pozdrav a trvalé odporúčanie mojich služieb. Páni mne vždy najctenejší! Bez pochyb je vaším ctihodným a vznešeným pánom dostatočne známe a zrejmé, že keď som bol nedávno na príkaz kráľovského veličenstva v Prahe, poddaní Štefan Maretha z Prenčova a iní dvaja v mene troch obcí Prenčov, Krnišov a Beluj v mojej neprítomnosti veľmi nespravodlivo a vôbec nie kresťansky pred vami ctihodnými a vznešenými páni predniesli žalobu.² Kvôli čomu mi písali vaši ctihodní a vznešení páni do značnej miery znepokojení, nemohol som odkladať, ba aj k vašim ctihodným a vznešeným pánom som do Bratislavy prišiel a žiadal som, aby vaši ctihodní a vznešení páni ustanovili spoľahlivého sudcu, alebo nejakých komisárov, ktorí by si toľké nespravodlivé a vôbec nie kresťanské sťažnosti odo mňa a od uvedených poddaných spravodlivo vypočuli a rozhodli. Preto veru u vašich ctihodných a vznešených pánov neprestal som dokazovať a vôbec by som neočakával od vašich ctihodných a vznešených pánov popieranie, ale radšej s ohľadom na moje verné služby, ktoré až do tohto dňa svätému kráľovskému veličenstvu, pánovi nášmu najmilostivejšiemu proti tureckým tyranom a nepriateľom celého kresťanstva [*preukazujem*] a aj v budúcnosti sa budem snažiť poskytovať, veril som v pomoc vašich ctihodných pánov poskytovanú mi v tejto úlohe. Preto, keď som v najbližších dňoch prišiel domov z Viedne, postaral som sa o poddaných bývajúcich v uvedených obciach a v prítomnosti iných poddaných hradu Čabrad', ako aj mnohých dobrých mužov a susedov som ich vypočúval. Snáď nikdy by také nespravodlivé, bezprávne a neslušné sťažnosti nemohli pravdivo dokázať. Ako na vypočúvaní minule

odpovedali, sami o takých sťažnostiach nič nevedia a stalo sa tak bez ich súhlasu, ako sa z listov poddaných vaši ctihodní a vznešení páni dozvedia a môžu porozumieť. Preto vašich ctihodných a vznešených pánov veľmi prosím, nech mi veria, že takéto sťažnosti boli osobitné a nespravodlivé, a majú byť ospravedlnené pred kráľovským veličenstvom. Ešte teraz spoľahlivého sudcu a komisárov, ktorí by tieto sťažnosti právom vyšetrili, nech ráčia ustanoviť, aby uvedený Štefan spolu s inými dvomi ako zvodcovia poddaných a poburovatelia boli primerane potrestaní, tak, aby som od týchto nespravodlivých a neslušných sťažností počas mojej starostlivosti mohol byť oslobodený aj v budúcnosti, alebo tiež aby za iného budúceho správcu tohto hradu toľká neposlušnosť a nespravodlivé sťažnosti nepokračovali. Skutočne nekrest'anské a neslušné sťažnosti samotní ponosujúci sa kvôli mne nikdy pravdivo nemôžu preukázať. Pokiaľ však vaši ctihodní a vznešení páni spoľahlivého sudcu alebo komisára v tejto úlohe nebudú môcť vybrať a poslať, pred [súdnou] stolicou a celou [Hontianskou] stolicou sa o úlohu a samotný spor môžem postarať. Toto všetko vašim ctihodným a vznešeným pánom som nechcel zatajiť. Láskaovo očakávajúc odpoveď sa pokorne zverujem. Dané na Čabradi dňa 9. marca roku [tisícpäťsto]päťdesiatdva.

Vaším ctihodným a vznešeným pánom
najoddanejší a vždy poslušný

Ján Kružič
kapitán na hrade Čabrad'

Originál so stopami po pečati, latinsky. MNL-OL, MKR, E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1552 – no. 8, fol. 13-14. Na chrbte adresované predsedovi a radcom Uhorskej komory.

¹ *Oslovenie predsedu a radcov Uhorskej komory. Predsedom Uhorskej komory bol František Thurzo. FALLENBÜCHL, Z.: Magyarország főméltóságai, s. 109.*

² *Poddaní Čabradského panstva v liste z 1. októbra 1551 opísali porušovanie ich práv, krádeže a násilnosti, ktorých sa Ján Kružič a jeho husári dopustili v Prenčove, Krnišove a Beluji. GÁCSOVÁ, A. (ed.): Dokumenty k protifeudálnym bojom, s. 94-96, č. 42.*

Bratislava, 22. marec 1552

Uhorský kráľ Ferdinand I. po predchádzajúcej výzve opätovne prikazuje Jánovi Kružíčovi, aby poslal poddaných Čabradského panstva budovať do Krupiny opevnenie a ďalšie stavby.

Ferdinand, atď. Verný a milý. Ako sme Ti pred časom uložili a prikázali, mal si na vybudovanie palisád,¹ ako aj výstavbu niektorých potrebných stavieb v našom mestečku Krupina zabezpečiť poddaných patriacich k Čabradi, usadených neďaleko Krupiny. Predsa nám však bolo oznámené, že sa tak doteraz nestalo a tiež tam nedorazil žiadny poddaný na zmienenú robotu. Pretože neskôr v čase núdze môžu uvedení poddaní nájsť útočisko vo vyššie spomínanom mestečku Krupina, odporúčame Ti ešte raz celkom vážne, aby si zabezpečil určených poddaných usadených blízko Krupiny a patriacich do úradnej správy na vykonanie náležitej práce na uvedenom vybudovaní palisád, ako aj zhotovení ďalších stavieb. Postaraj sa o to, aby poddaní nariadenú robotu poslušne splnili. Taká je naša dôrazná vôľa a mienka. Dané v Bratislave 22. marca roku [15]52.

Súčasný odpis, nemecky. ŠA BB pob. Zv., MM Krupina, škat. 9, inv. č. 252. Na margu adresované čabradskému kapitánovi Jánovi Kružíčovi.

¹ „Zaun“. Pojem označoval plot, obradu. Nešlo teda o murovanú stavbu, ale o drevené opevnenie.

Krupina, 10. september 1554

Ján Kružič žiada levického kapitána Imricha Telekessyho o pomoc pri obrane Krupiny počas výpravy do Fiľakova obsadeného Turkami.

Vznešený pane a najváženejší priateľu, [*posielam*] pozdrav a odporúčanie mojich služieb. Vaša urodzenosť veľmi dobre vie, že minulý piatok¹ zajatí Turci obsadili horný hrad Fiľakovo. Preto sa spolu so svojim vojskom idem vydať na cestu do onoho kraja. Domnievam sa, že Vaša urodzenosť vyšle nejakých vojakov spomedzi svojich. Ak to však nemieni urobiť, nech pošle až do môjho návratu na obranu tohto mestečka² päťdesiat jazdcov a nech to dá na vedomie pánovi Sforzovi.³ Boh uchovaj Tvoju milosť.⁴ Dané v Krupine dňa 10. septembra 1554.

Ján Kružič

Súčasný preklad, latinsky. ÖStA, HHStA, Hungarica, Fasc. 73, Konv. E, fol. 37. Text spečateného originálu, maďarsky. SZALAY, Á. (ed.): Magyar leveles tár I, s. 134, č. CXLI. Na chrbte adresované Imrichovi Telekessymu, správcovi hradu Levice.

¹ 7. septembra 1554.

² Ide o Krupinu.

³ Gróf Sforza Pallavicini, hlavný vojenský veliteľ pre Uhorsko v rokoch 1552 – 1555. PÁLFFY, G.: *A császárváros védelmében*, s. 231.

⁴ V originále: „Yssten tarcha meg ty ki[gyelme]det“. V latinskom preklade *apre-kácia chýba*.

Vojenský tábor pri Divíne, 12. september 1554

Ján Kružič oznamuje maršalovi Sforzovi Pallavicinimu, že Turci odtiahli z Fiľakova, ale v hornej časti hradu zostala turecká posádka. Zároveň odporúča hrad vydobýť od Turkov, kým nezasiahne budínsky paša.

Vysokourodzený [pane]. Kráľ je vskutku znepokojený tým, že Turci minulý piatok zradou obsadili hornú časť Fiľakovského hradu. Preto sme sa spojili s pánom Jánom Balassom.¹ Na výzvu zmieneného pána Balassu sme sa zhromaždili v sile 1300 mužov pod Divínom. Bebek² so stoličnými oddielmi a pánom Perényim,³ ako aj ľudmi z Fiľakova sa tam tiež sústredili, a to v množstve až vyše 6000 mužov. Keď sme sa práve dnes ráno chceli zísť na poradu, prišlo z Fiľakova posolstvo so správou, že Turci dnes v noci odtiaľ odtiahli. Tí, čo však boli a sú v hornom hrade a je ich možné cez deň lepšie pozorovať, tam vystavali osobitnú prístupovú bránu. Teda v hornom hrade ešte stále sú. Či tam však zostanú, neviem. O tom, čo sa má ďalej robiť, chcem okamžite napísať kráľovi. Radíme sa, dúfajúc v to, aby sme dobyli od Turkov horný hrad, kým nezasiahne paša so svojimi silami. To všetko som nechcel kráľovi zamlčať. Som kráľovi k rozkazom. Dané v tábore pred Divínom 12. septembra roku [15]54.

Ján Kružič

Súčasný odpis, nemecky. ÖStA, HHStA, Hungarica, Fasc. 73, Konv. E, fol. 57. Na margu aj na chrbte adresované Sforzovi Pallavicinimu.

¹ *Ján Balassa, zvolenský župan a hlavný kapitán banských miest. KENYERES, I.: Uradalmak és végvárok, s. 242.*

² *František Bebek, gemerský župan. FALLENBÜCHL, Z.: Magyarország főispánjai, s. 77.*

³ *Gabriel Perényi, abovskonovohradský župan, hornouhorský kapitán a kráľovský taverník. FALLENBÜCHL, Z.: Magyarország főispánjai, s. 80.*

Krupina, 15. september 1554

Ján Kružič oznamuje maršalovi Sforzovi Pallavicinimu, že Turci sa zhromaždili v Sečanoch, preto odišiel z Divína do Krupiny a pozoruje situáciu. Podľa jeho mienky treba na ovládnutie Filákov vyslať pomoc. Zároveň žiada vyplatenie žoldu pre svojich vojakov.

Vážený a veľkomožný pane, pane mne láskavý a najpozornejší, [posielam] pozdrav a trvalú ochotu mojich služieb. Ako som Vašej veľkomožnej urodzenosti písal v uplynulých dňoch z Divína, Vašu veľkomožnú urodzenosť uistujem, že Turci, ktorí boli pred hradom Filákov, odišli a teraz sú zhromaždení v Sečanoch. Paša z Budína sa tiež uberá do Sečian, ale čo chcú robiť, alebo čo chcú vykonať, nie je známe. A keďže sa Turci rozdelili a sú v Sečanoch, vidí sa mi rozvážnejšie, aby som sa odobral domov do svojej služby, čo som urobil po porade a rozhodnutí pána Krištofa Könritza¹ a pána Jána Balassu, a včera som prišiel do Krupiny. Nemenej, zdržiavam sa v mestečku a všetko som sledoval, a v akom položení je hrad som dostatočne preskúmal. Jeho jednoduchú podobizeň teraz nakreslenú Vašej veľkomožnej urodzenosti posielam.² Turkov je na hornom hrade vyše dvesto a našich vojakov v druhej časti štyristo, ale Turci nachádzajúci sa na hrade urobili a spôsobili väčšie škody, ako mohli [spôsobiť] naši, takže ak by z obidvoch strán, alebo od našich, alebo od Turkov neboli podporení a nik by nebol poslaný na pomoc, uvedený hrad za týchto podmienok môže byť v držbe a zotrvať celý rok. Ale ktorí prídu prv na pomoc, alebo naši, alebo Turci, tí z Božej vôle a priazne ako sa zdá uvedený hrad môžu držať a dobyť, preto pán Ján Balassa odišiel k pánovi Bebekovi na Hodejov, kde bude pán Perényi, ale nemôžem vedieť, čo potom rozhodnú a chcú konať. Ihneď ako budem mať niečo nové a spoľahlivé, Vašej veľkomožnej urodzenosti čo najrýchlejšie napíšem. Napokon Vašu váženú a veľkomožnú urodzenosť pokorne prosím, aby ráčila svätému kráľovskému veličenstvu,

alebo kráľovskej výsosti českému kráľovi Maximiliánovi napísať ohľadne žoldu vojakov pod mojim kapitánstvom, ktorým nech sú vyplatení. Lebo v týchto dňoch som dal uvedeným vojakom zlatú reťaz, ktorú dali do zálohu, čím dostali príjmy, ale čo ďalej a konečne má byť urobené nemôžem vedieť. Toto všetko som chcel Vašej váženej a veľkomožnej urodzenosti napísať, odporúčajúc sa pokorne Vašej váženej a veľkomožnej urodzenosti očakávam milostivú správu. Dané v Krupine dňa 15. septembra roku [15]54.

Ján Kružič

Súčasný odpis, latinsky. ÖStA, HHStA, Hungarica, Fasc. 74, Konv. A, fol. 35. Na margu adresované grófovi Sforzovi Pallavicinimu.

¹ *Krištof von Könritz, pôvodom z rakúskeho rodu Könnerritz, správca Banskobystrického mediarskeho podniku. KÖHBACH, M.: Die Eroberung von Füleke, s. 231.*

² *Ján Kružič poslal s listom zo 17. septembra 1554 ďalšiu kresbu Filákova aj arcivojvodovi Maximiliánovi. Zachovala sa len jedna Kružičova kresba. Nie je zrejmé, či bola určená Pallavicinimu, alebo Maximiliánovi. Reprodukciiu uverejnil KÖHBACH, M.: Die Eroberung von Füleke, s. 99, 231-232.*

Krupina, 21. september 1554

Ján Kružič oznamuje maršalovi Sforzovi Pallavicinimu, že región sa neubrání pred prípadným útokom Turkov a opäť žiada žold pre svojich vojakov.

Vážený a veľkomožný pane, pane mne láskavý a najpozornejší, [*posielam*] pozdrav a trvalú ochotu mojich služieb. Vaša veľkomožná urodzenosť bez pochyb vie, v akom položení je hrad Fiľakovo a čo sa deje s našimi hradmi už dostatočne porozumela od iných. Ak by Turci teraz chceli tiahnuť na tieto kraje, alebo na banské mestá, nik v tomto priestore takému nepriateľovi nemôže odporovať a bojovať s ním, iba najlepší a najvyšší Boh a tiež pán palatín¹ a Vaša veľkomožná urodzenosť. Veď Vašej veľkomožnej urodzenosti je známe, že mám zopár vojakov a s týmito, hľa, proti toľkým nepriateľom banské mestá a tieto kraje chrániť a obraňovať pred niekým je nemožné. Preto Vašu veľkomožnú urodzenosť žiadam, čo má byť urobené a akým spôsobom nami v týchto krajoch vykonané, vážne mi [*o tom*] napísať. Napokon, keďže Vašej veľkomožnej urodzenosti nie je zatajené, že vojaci pod mojím kapitánstvom dlho nie sú platení a všetko v týchto krajoch si zaobstarávajú za vysokú cenu a v ohrození, aby uvedení vojaci takto ďalej a dlho nezotrúvali, či dokonca neodišli; Vašu veľkomožnú urodzenosť veľmi prosím, aby ráčila uvedeným vojakom ustanoviť a určiť žold. To nanajvýš usilovne ja aj uvedení vojaci sa budeme snažiť zachovávať. Vašej veľkomožnej urodzenosti pokorne sa zverujúc podávame vážnu správu. Dané v Krupine dňa 21. septembra roku [15]54.

Najoddanejší a vždy poslušný

Ján Kružič
vlastnou rukou

Originál s pritlačenou pečat'ou, latinsky. ÖStA, HHStA, Hungarica, Fasc. 74, Konv. A, fol. 67. Na chrbte adresované kráľovskému radcovi a maršalovi Sforzovi Pallavicinimu.

¹ *Palatínom bol Tomáš Nádasdy. FALLENBÜCHL, Z.: Magyarország főméltóságai, s. 69.*

Krupina, 23. september 1554

Ján Kružič posielal svojho služobníka Václava z Görlitzu s odporúčacím listom do Rábu k maršalovi Sforzovi Pallavicinimu.

Vážený a veľkomožný pane, pane mne láskavý a najpozornejší, [*posielam*] pozdrav a odporúčanie mojich služieb. Môj učený služobník, predkladateľ prítomného listu Václav z Görlitzu¹ ma uistil, že ho stavebný pisár v Rábe ako brata a naj dôveryhodnejšieho priateľa opätovne žiadal, a navyše uvedený stavebný pisár v Rábe, menom Vít Puecher,² spomínanému môjmu služobníkovi písal, nech sa príde do Rábu povýšiť v kráľovských službách. Preto môj služobník, odo mňa odoslaný, žiadal pre seba odporúčací list k Vašej veľkomožnej urodzenosti. Keď mi dosiaľ počas šiestich rokov slúžil a v službách sa riadne, verne, ako sa na dobrého mládenca patrí prejavoval, tak mu dlhujem nanajvýš vďačne, aby sa povýšil a chcem vyhovieť jeho žiadosti. A tak Vašu veľkomožnú urodzenosť veľmi prosím, aby ráčila prijať odporúčanie tohto mládenca a v našom mene ho tam povýšiť plnením nejakej služby kráľovskému veličenstvu. Vaša veľkomožná urodzenosť uvidí, že sa bude prejavovať riadne, ako sa patrí. To sa vždy budem snažiť zachovávať nanajvýš usilovne aj svojimi službami. Dané v Krupine 23. septembra roku Pána [*tisícpäťsto*]päťdesiatštyri.

Vašej veľkomožnej urodzenosti najoddanejší

Ján Kružič

Originál s pritlačenou pečaťou, latinsky. MNL-OL, MKA, E 204 Missiles, 25. csomó, 1554.09.23. Na chrbte adresované kráľovskému radcovi a maršalovi Sforzovi Pallavicinimu.

¹ „servitor et literatus meus, praesencium exhibitor, Venceslaus Gorlicensis“. Označenie „literatus“ v použitom kontexte slúžilo pre vzdelaného zamestnanca. Prímeno „Gorlicensis“ odkazuje na pôvod z nem. mesta Görlitz.

² „aedificiorum in Jaurino scriba, Vitus Puecher nomine“. Išlo azda o osobu s nem. označením Bauschreiber, poverenú písomnou evidenciou stavebných prác.

Krupina, 24. september 1554

Ján Kružič oznamuje maršalovi Sforzovi Pallavicinimu, že vojsko pašu sa vracia do Budína, avšak Turci tiabnu k Šomoške a Šalgovu, a zostali aj vo Filákov.

Vážený a veľkomožný pane, pane mne láskavý a najpozornejší, [*posielam*] pozdrav a odporúčanie mojich služieb. Vašej váženej a veľkomožnej urodzenosti pokorne a istejšie odovzdávam, že budínsky paša s nejakým vojskom išiel zaiste naspäť, smerom na Pásztó¹ a že odišiel domov do Budína. Nemenej, Turci obrátili výpravu k Šomoške a Šalgovu. Tak hrozí, ako Vaša vážená a veľkomožná urodzenosť z tých odo mňa donesených a poslaných listov porozumie, že by uvedené hrady Turci obsadili. Na hrade Filákovu zostalo tristo Turkov, tak jazdcov, ako aj pechoty. A mojím, síce len nepatrným odhadom je, že Turci preto v krátkom čase budú zachovávať prímerie a s týmto budú uspokojení. Toto som chcel Vašej váženej a veľkomožnej urodzenosti napísať, odporúčajúc sa Vašej veľkomožnej urodzenosti a konečne najmilostivejšie pozdravujem. Dané v Krupine 24. septembra roku [*tisícpäťsto*]päťdesiatštyri.

Vašej váženej a veľkomožnej urodzenosti najoddanejší

Ján Kružič

Originál s pritlačenou pečat'ou, latinsky. ÖStA, HHStA, Hungarica, Fasc. 74, Konv. A, fol. 102. Na chrbte adresované kráľovskému radcovi a maršalovi Sforzovi Pallavicinimu.

¹ „versus Paztoh“. Obec na polceste medzi Filákovom a Hatvanom.

Pred 27. septembrom 1554

Bžovický kapitán Ján Péchy oboznamuje Jána Kružiča o stave bradov Šalgov, Sobôtka a Šomoška a informuje o návrate pašu do Budína.

Veľkomožný¹ pane, [*posielam pozdrav a*] odporúčanie mojich služieb. Sú zlé chýry, veru hovorí jeden človek, že zo Šalgova videli dym a v Sobôtke boli Turci. Záležitosť ohľadne Šomošky je pravdivá,² paša sa už vrátil domov a bude už zachovávať mier.³

Služobník Vašej veľkomožnej urodzenosti

Ján Péchy

Súčasný preklad, nedatovaný, latinsky. ÖStA, HHStA, Hungarica, Fasc. 74, Konv. A, fol. 100. Text spečateného originálu, nedatovaný, maďarsky. SZALAY, Á. (ed.): Magyar leveles tár I, s. 105, č. CIV. Na chrbte adresované kapitánovi Jánovi Kružičovi.

¹ Úvodné aj záverečné oslovenie v maďarskom a latinskom znení „n[agyság]os uram, m[agnifice] d[ominationis]“, hoci Ján Kružič ešte nepatril medzi barónov.

² Šomošku mali údajne obsadiť Turci. KÖHBACH, M.: Die Eroberung von Füleke, s. 116.

³ Čas a miesto vydania listu naznačujú údaje o obsahu a vydavateľovi. Ján Péchy velil posádke na Bžovíku. KÖHBACH, M.: Die Eroberung von Füleke, s. 116, 254.

Krupina, 27. september 1554

Ján Kružič oznamuje maršalovi Sforzovi Pallavicinimu, že Turci nenapadli Šalgov ani Šomošku, obsadili Fiľakovo a paša sa vrátil do Budína.

Vážený a veľkomožný pane. V uplynulých dňoch som písal Vašej váženej vznešenosti listy o pohybe Turkov, avšak vtedy ma oboznámili o veciach, ktoré som len náhlivo napísal, preto Vašu váženú vznešenosť najponíženejšie prosím, lebo sa už moja mienka na viacerých miestach naplnila, ako som písal, pretože teraz s istotou oznamujem a viem, že budínsky paša nenapadol ani Šalgov, ani Šomošku,¹ ale obsadený je iba hrad Fiľakovo, a vrátil sa do Budína. Naostatok [pozdravujem]. V Krupine dňa 27. septembra roku [15]54.

Ján Kružič

Súčasný odpis, latinsky. ÖStA, HHStA, Hungarica, Fasc. 74, Konv. A, fol. 119. Na chrbte adresované maršalovi Sforzovi Pallavicinimu.

¹ Porovnaj preklad listu z 24. septembra 1554. O neoverených správach bol informovaný aj Sforza Pallavicini. Latinský preklad listu Jána Péchyho obdržal najneskôr 27. septembra 1554. ÖStA, HHStA, Hungarica, Fasc. 74, Konv. A, fol. 98, 100.

Modrý Kameň, 2. november 1554

Správca hradu Modrý Kameň Martin Deák upozorňuje Jána Kružiča, že pašove vojsko chce zaútočiť na oblasť banských miest, preto žiada vyslať poslov a vykonať opatrenia na obranu. Zároveň informuje o stretnutí cisárskych vyslancov s pašom.

Po odporúčaní seba a svojej služby môžem aj ja napísať Tvojej milosti, že včera prišiel z Pešti jeden môj človek, ktorý tam strávil celý jeden týždeň. Tento tiež povedal, že pri ceste domov natrafil na Vacovčanov s tristo jazdcami, ktorí však všetci išli smerom na Fiľakovo. V Sečanoch ich teraz nie je veľa. Ďalej tento môj človek hovorí, že pašovo vojsko je ešte stále v Pešti a Budíne. Nerozišli sa nikam, naopak počul tam od Turkov, ktorých pozná, že čakali len tento mesiac, a že pri prvom výpade chcú ísť do banského okolia, ktoré si chcú privlastniť. Prosíme Boha na výsostiach, aby im v tom nebol nápomocný. Bolo by však dobré, keby Tvoja milosť vyslala poslov do všetkých baní, aby mali nachystaných ľudí. Lebo každý, kto prichádza od Turkov, otvorene hovorí, že pätina z nich chce tiahnuť proti baniam. Ale kto vie pri ich prefíkanosti? Ďalej môj človek bol pritom, keď prišli cisárovi vyslanci za pašom. Samotný paša im vyšiel v ústrety a niektorí z nich sa radovali ako Turci. Hovorili, že cisár sa vrátil domov a porazil svojho nepriateľa. Objavil sa tu chýr, že na budúci rok príde sem do Uhorska. Svojho človeka okamžite posielam znovu do Sečian. Napíšem Tvojej milosti, ak prinesie nejakú zlú správu. Nech Boh opatruje Tvoju milosť so všetkým dobrým šťastím. Z Modrého Kameňa, 2. novembra 1554.

Martin Deák¹

Súčasný odpis, maďarsky. ŠA BB pob. BŠ, MMBŠ, škat. 9, sign. 16 K 22, Kniha odpisov 1554, nepag. V záhlaví adresovanie krupinskému kapitánovi Jánovi Kružičovi.

¹ *Martin Deák bol správcom (prefektom) na Modrom Kameni. V latinskom znení vystupoval ako Martinus Litteratus. Obidve prímenná obvykle označovali vzdelaného absolventa vyššieho typu školy. KÖHBACH, M.: Die Eroberung von Füleke, s. 92, 210-211.*

Krupina, 11. november 1554

Ján Kružič vysvetľuje predsedovi Uhorskej komory Františkovi Thurzovi, že bol neprávom obvinený z incidentu, ktorý vyvolali opití vojaci na Čabradi. Zároveň žiada o dovoľenie potrestať tých, ktorí privádzajú Turkov do nepodrobených dedín. Žiada aj viac vojakov a vyplatenie žoldu.

Vznešený a veľkomožný pane, posielam pozdrav a odporúčanie svojich služieb, môj milý pane! V uplynulých dňoch som napísal Tvojej veľkomožnosti jeden list a prostredníctvom jedného pisára som ho v písme poslal Tvojej veľkomožnosti.¹ Pisár mi napísal, že Tvoja veľkomožnosť ho veľmi pokarhala. Veru, to som, Tvoja veľkomožnosť, nečakal, pretože neviem, prečo to Tvoja veľkomožnosť urobila. Dozvedel som sa, že niekto ma pred Tvojou veľkomožnosťou veľmi ohováral. O mne by však bolo potrebné hovoriť inak, môj pane, preto nech on sám je tým, za koho ma označil. Preto som Tvojej veľkomožnosti prv písal, čo sa nám s Čabradčanmi prihodilo. V ten deň z Krupiny martalovci² uniesli syna Františka Švába a deti dvoch sedliakov. Vyslal som za nimi do všetkých smerov pešiakov aj jazdcov. Na hrad Čabrad som poslal posla, že aj ja ostávam vonku, aby si aj oni dali pozor. Už pri návrate večer som vyslal pol míle napred syna Ladislava Ságghyho,³ aby tamojší mali správu, že sa vrátim cestou pri hrade, ktorou som odjakživa chodil. Jeho syn teda išiel dopredu a dostatočne zavčas povedal strážam, že tadiaľ pôjdeme. Potom, zhruba štvrt hodiny po synovi Ladislava Ságghyho, som sa aj ja vydal tadiaľ na cestu a nasmeroval som svojich ľudí na cestu domov okolo hradu (len čo som tam prišiel, vypočúval som ich).⁴ V hornom hrade sa úplne opití splašili a všetci začali tarasnicami, hákovnicami a inými puškami silno strieľať dolu na cestu na mojich vojakov. Moji vojaci opakovane kričali, aby prestali strieľať, ale títo opilci nič nechceli počuť. Takto sa to prihodilo, ako to píšem Tvojej veľkomožnosti a píšem pravdu. Nech sa na to Tvoja veľkomožnosť opýta

učeného služobníka Bornemisszu,⁵ ktorý tu vtedy bol. Svojich synov tam vtedy mali aj krupinskí mešťania, nech sa Tvoja veľkomožnosť opýta aj ich. Nepatrí sa preto Tvojej veľkomožnosti hnevať na nás, naopak Tvojej veľkomožnosti by sa skôr patrilo potrestať tých, ktorí tu vtedy tvorili hradnú posádku, pretože sa pre ich opilstvo niekoľko tisíc ľudí z banských miest a celého okolia vystrašilo z veľkej streľby. Ja to všetko s mestami preukážem. Preto, ohľadne toho človeka, ktorý privolal hnev Tvojej veľkomožnosti na mňa, prosím Tvoju veľkomožnosť aby nabudúce, keď predstúpi pred Tvoju veľkomožnosť, nech slovám tohto človeka Tvoja veľkomožnosť neuverí, pretože ma častoval nadávkami. Preto nech sám je tým, za koho ma označil. Pretože ja sa, vedno s mojimi podriadenými považujem za nevinného a verného služobníka jeho veličenstva ako aj celého kresťanstva. Tvoja veľkomožnosť uvidí, že po čase si nájdem za tie nadávky toho človeka, nech bude kdekoľvek. Toto som chcel úprimne oznámiť Tvojej veľkomožnosti. Dozvedel som sa tiež, že Tvoja veľkomožnosť sa hnevá aj za to, že Turci beztrestne vyrabovali dve dediny. Keby sme však smeli potrestať zopár tých, ktorí ich sem priviedli, aby to všetci videli a hovorili o tom, veru by sa tak slobodne nepotulovali. Len čo však niekoho z nich chyťme, Tvoja veľkomožnosť sa na nás za to hnevá. Ale nech Tvoja veľkomožnosť uverí, že sú to všetko prašiví zradcovia, ktorí privádzajú Turkov do nepodrobených dedín. Preto prosím Tvoju veľkomožnosť, aby sa nehnevala na mňa a mojich mužov. Nech sa radšej Tvoja veľkomožnosť usiluje s jeho veličenstvom, aby jeho veličenstvo ráčilo poslať sem viac vojakov a aj ich plat, nech prispejú aj oni na ich dlžoby u tých, ktorí ich doposiaľ chovali. Odporúčam sa Tvojej veľkomožnosti ako môjmu dôveryhodnému pánovi. Dané v Krupine dňa 11. novembra 1554.

Služobník Vašej dôstojnej a veľkomožnej urodzenosti

Ján Kružič

Originál s pritlačenou pečat'ou, maďarsky. MNL-OL, MKR, E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1554 – no. 77, fol. 653-654. Na chrbte adresované nitrianskemu biskupovi, predsedovi Uhorskej komory a kráľovskému radcovi Františkovi Thurzovi.

¹ *Predchádzajúci list Jána Kružíča nepoznáme.*

² *Doslovne „martalochok“. Pod týmto označením vystupovali osmanské oddiely využívané na vyzvedačstvo a plienenie. O skupine 20 martalovcov pri Krnišove vedel Ján Kružíč už na konci októbra. ČELKO, M.: Budovanie obrany, s. 140.*

³ *Ladislav Sághy bol správcom (prefektom) na Čabradi. KÖHBACH, M.: Die Eroberung von Fülek, s. 95; SZALAY, Á. (ed.): Magyar leveles tár I, s. 135, č. CXLIII.*

⁴ *Dopísané na margu: „amint oda iartam es horth twdakoz tum tewlek“.*

⁵ *„deakoth az Bornavizath ith wolth akor“. Pojem deák označoval žiaka, študenta, ale aj vzdelaného zamestnanca. Pod priezviskom Bornemissza vzhľadom na vzťah k Františkovi Thurzovi mohol vystupovať komorský radca Pavol Abstemiuss Bornemissza. KÖHBACH, M.: Die Eroberung von Fülek, s. 210; GECSÉNYI, L.: Tajomný Thurzo, s. 66, 71-72.*

Budín, 13. november 1554

Budínsky beglerbeg Tujgun paša odporúča Jánovi Kružičovi, aby poddaným rozkázal platiť osmanskú daň, inak utrpia škodu.

Vznešený pane, ctený priateľu, [*posielame*] pozdrav a naše odporúčanie. Bolo by uvážlivejšie, aby ste teraz rozkázali poddaným platiť toľko, koľko daní platili sultánovi a sipáhiom.¹ Nech sa to čo najskôr stane, aby títo bedári neutrpeli žiadnu škodu. My totiž príkazy nášho najmocnejšieho pána sme nútení voľky-nevoľky poslúchať. Dané v Budíne, 13. novembra roku 1554.

Tujgun paša, miestodržiteľ
tureckého sultána v Uhorsku

Originál s pritlačenou pečaťou, latinsky. MNL-OL, MKA, E 204 Missiles, 47. csomó, 1554.11.13. Na chrbte adresované krupinskému kapitánovi Jánovi Kružičovi s poznámkou o prijatí listu 18. novembra. Súčasný odpis s neúplným znením v ŠA BB pob. BŠ, MMBŠ, škat. 9, sign. 16 K 22, Kniha odpisov 1554, nepag.

¹ V liste „census cesareos ac ispahiarum“. Titul „caesar“, doslovne cisár, prekladáme v použitom kontexte ako sultán. Sipáhiovia tvorili osmanskú jazdu. Poberali daň nazývanú *timār*. BAYERLE, G.: *Pashas, begs*, s. 137, 147-148.

Viedeň, 19. november 1554

Kráľ Ferdinand I. opäťovne prikazuje krupinskému kapitánovi Jánovi Kružičovi, aby v Krupine nečapoval dovezené cudzie víno.

Ferdinand, z Božej priazne cisár Rimanov, vznešený kráľ Uhorska, Čiech, atď., španielsky princ, arcivojvoda Rakúska, atď., našim verným vznešeným, šľachticom a odhodlaným, kapitánovi Jánovi Kružičovi, a ostatným našim vojakom a vojsku v Krupine [*posielame*] pozdrav a spásu. Vyložené bolo nášmu veličenstvu osobne prostredníctvom našich verných, múdrych a obozretných richtára a prísazných mešťanov tohto nášho mesta Krupina, že sme dovolili a aj predtým sme našimi listami nariadili,¹ aby ste upustili od čapovania cudzích vín v tomto našom meste. Predsa však nedbáte na naše nariadenie, aby ste prestali cudzie vína takto dovážať² a čapovať ich porušujúc slobody a výsady sťážovateľov. Ešte aj inými rôznymi bremenami, škodami a ťarchami, ako aj neprávostami boli sťážovatelia najväčšími obťažovaní na ich veľkú škodu a zjavnú neprávosť. Po ich poníženej žiadosti sa ráčime v tejto veci milostivo postarať a poručiť, aby neboli porušovaním ich slobôd a výsad obťažovaní a zatážovaní. Po láskavom vypočutí ich žiadosti, chcajúc [*zachovať*] našich verných poddaných sťažujúcich sa na porušovanie ich starých práv a slobôd, vernosti Vašej a Vám zvlášť týmto opäť prísne nariaďujeme a prikazujeme, aby ste milým prítomným a napred zahrnutým odteraz do budúcnosti od čapovania cudzích vín v menovanom našom meste Krupina úplne upustili, a slobody uvedených sťážovateľov neporušovali. Vskutku bez škôd, neprávostí a násilia, aby ste sa ich neodvážili zatážovať a obťažovať, ale žili medzi nimi pokojne a bez znepokojovania, a boli ste to povinní a zaviazaní [*zachovávať*] všetkými spôsobmi. Inak sa neodvažujte činiť! Po prečítaní prítomným.

Dané vo Viedni, devätnásteho dňa mesiaca novembra roku Pána tisíc-
päťstopäťdesiatštyri.

Ferdinand
vlastnou rukou

Originál s pritlačenou pečaťou, latinsky. ŠA BB pob. Zv., MM Krupina, škat. 9, inv. č. 262. Pod podpisom panovníka na dolnom okraji listu overené podpismi hlavného kráľovského kancelára Mikuláša Oláha a tajomníka dvorskej kancelárie Jána Liszthyho. Na chrbte adresované kapitánovi Jánovi Kružičovi a ostatným vojakom.

¹ Ferdinand I. už v mandáte z 19. apríla 1554 prikázal Jánovi Kružičovi, aby nedovážal do Krupiny víno a neoberal mešťanov o potraviny a krmivo. ŠA BB pob. Zv., MM Krupina, škat. 9, inv. č. 261.

² Víno mohlo pochádzať i z pomerne vzdialeného územia. V roku 1550 putovalo z Dolného Rakúska po Dunaji aj po súši 500 okovov (1 okov = asi 55 l) vína pre Kružičovu posádku na Čabradi. SARUSI KISS, B. (ed.): *A bécsi Udvari Kamarai Levéltár*, s. 486.

Viedeň, 20. január 1555

Rakúsky arcivojvoda Maximilián upozorňuje Jána Kružiča, aby chránil Krupinu pred úkladmi Turkov a prikazuje mu zachovávať prímerie.

Maximilián, z Božej milosti kráľ Čiech, arcivojvoda Rakúska, vojvoda Burgundska, atď. Nám výnimočne milý! Svätému kráľovskému veličenstvu, nášmu najúctyhodnejšiemu pánovi a otcovi zo samotného Turecka¹ bolo z istých miest dôveryhodne napísané, že si Turci z celej svojej duše predsavzali voči kráľovským pohraničným pevnostiam a medzi inými aj voči tejto Krupine strojť úklady; a buď náhlým vpádom alebo zradou a podpaľáčstvom tiež tajne pripraveným škodiť a snažia sa ich, ak to bude možné, aj obsadiť. Naozaj je nanejvýš potrebné ochraňovať ich pred takými skrytými úmyslami a nástrahami nepriateľov najpozornejším bdením a obratnou pozornosťou, a ak je to možné, odhaliť ich. Preto Ťa povzbudzujeme a rovnakou právomocou uvedeného kráľovského veličenstva Ťi prísne nariaďujeme a prikazujeme, aby si bol povinný starať sa o stráženie tejto pevnosti Krupina pozorne a bez podozrenia, a obratne z dôvodu ostražitosti. Aby ani zradou nikoho z posádky, ani tajne pripraveným požiarom alebo náhlým vpádom neutrpela škodu. Aby sa teda vonkoncom nedostala do moci nepriateľov. Nakoľko takýmito úskokmi a úkladmi zvyknú zväčša ponúknuť samotní poddaní jeho veličenstva zámienku pre lúpeže a zbojstvá proti prímeriu, prikazujeme Ťi spomenutou právomocou najprísnejšie, aby si sa čo najbedlivejšie vyvaroval pred prejavmi pomsty voči nepriateľom, ale aby si sa všetkými prostriedkami neochvejne a pevne usiloval chrániť mier. Naskrze si buď istý, že trestu narušiteľom samotného prímeria už predtým zverejnenému jeho veličenstvom neunikneš. Inak sa teda neodvažujte činiť! Dané vo Viedni 20. januára roku Pána 1555.

Maximilián
vlastnou rukou

Súčasný odpis, latinsky. ŠA BB pob. BŠ, MMBŠ, škat. 9, sign. 16 K 23, Kniha odpisov 1554 – 1556, nepag. Pod podpisom panovníka na dolnom okraji overené podpisom tajomníka dvorskej kancelárie Jána Liszthyho. V záhlaví adresovanie kapitánovi Jánovi Kružičovi a zástupcom mesta Krupina.

¹ *Maximiliánovým otcom bol uhorský kráľ Ferdinand I. Krajinu doslovne označuje: „ex ipsa Thurcia“.*

Szolnok, 19. jún 1555

Budínsky čavuš Ibrahim žiada Jána Kružiča, aby poslal krupinského a zvolenského richtára vzdat' Turkom do Budína hold, inak brozí plienením.

Tvojej milosti, ako svojmu pánovi a priateľovi, posielam svoj pozdrav a odporúčanie. Nech Tvoja milosť vezme na vedomie, že sme z jednej zeme, a že sme sa odjakživa voči sebe správali mierumilovne ako bratia. Preto Ťa ako svojho pobratima prosím, aby si pustil richtára a Zvolenčanov, aby vzdali hold sultánovi, a aby sa zapísali do sultánových registrov Halil bega,¹ pretože Krupinu a Zvolen mi sultán dal za moje služby. Preto prosím Tvoju milosť ako svojho priateľa, aby ich sem poslal. Lebo ak Tvoja milosť nedovolí vzdat' hold, prisahám veru, že kvôli mne ani Tvoja milosť ani oni všetci už nebudú mať pokoj. Však ich nechám ozbíjať, lebo dobre viem, že Vy neochránite pred nami úbohý ľud. Kvôli Vám ho veru olúpime, kedy sa nám zachce. Preto nech sa Vaša milosť neprotiví ich odchodu a podrobeniu sa. Očakávam odpoveď Vašej milosti. Nech Boh opatruje Vašu milosť. List daný v Szolnoku, v stredu² po dni svätého Víta 1555.

čavuš³ Ibrahim
zdržiavajúci sa v Budíne,
pobratim a priateľ Tvojej milosti

Súčasný odpis, maďarsky. MNL-OL, MKA, E 204 Missiles, 20. csomó, 1555.06.19; TAKÁTS, S. – ECKHART, F. – SZEKFŰ, Gy. (eds.): A budai basák, s. 4, č. 4. S modernou ortografiou uverejnil KÁRFFY, Ö. (ed.): Levelek a hódoltság, s. 612, č. 8. Adresované do rúk krupinského veliteľa Jána Kružiča.

¹ *Halil beg, správca daňového registra (tur. defterdār) v Budíne.* ÇIKAR, J. R. M.: *Türkischer biographischer Index* 2, s. 445; PETRITSCH, E. D. (ed.): *Regesten der osmanischen Dokumente* 1, s. 67, č. 144.

² *Podľa liturgického kalendára 19. júna 1555.*

³ *Osmanská vojenská hodnosť (tur. çavuş).* Čavuşovia pôsobili ako sprievod pri oficiálnych oslavách a tiež v osobnom sprievode vyslancov ako poslovia a diplomatickí zástupcovia. BAYERLE, G.: *Pashas, begs*, s. 29-30.

Krupina, 28. júl 1555

Ján Kružíč odpovedá budínskemu čavušovi Ibrahimovi, vyjadruje počudovanie nad jeho žiadosťou a vyčíta mu porušovanie mieru.

Vznešený pane a ctený priateľu, [*posielam*] pozdrav a moje odporúčanie. Dostal som Tvoj list, ktorý si mi predtým napísal zo Szolnoku, z ktorého som sa dozvedel, že nakoľko si nielen mojim priateľom, ale aj krajanom, mi v tom, čo sa týka priateľskej služby, prejavuješ najvyššiu náklonnosť a v tomto duchu ma vyhlasuješ za svojho dobrého priateľa vo všetkom, čo sa neprotiví mojej cti. Ja však nevidím, že mi preukazuješ priateľskú službu, pretože svojim listom tak opovážlivo žiadaš, aby som Ťi odovzdal podriadenú Krupinu s príjmami. A nie je pravda, ako sa domnievaš, že to chcem urobiť. Preto som nemálo udivený z Tvojej a Halil begovej nerozvážnosti, najmä preto, že viete o prímerí medzi vašim sultánom a kráľovským veličenstvom, a preto nemá zmysel, aby si v tejto veci toľkokrát márne dral papier na písanie listov. Alebo pravdou nie je ani to, že sme v prvom rade sudcovia, lebo sme aj ľudia. Ak by to nebola Tvoja ľudskosť, ktorá chce teraz niečo urobiť proti prímeriu sultána a najvznešenejšieho kráľa, môjho najláskavejšieho pána, mohol by si sa poľahky zdržať takýchto svojich listov. A pravdou tiež nie je to, čo si navrávaš, že dovtedy, kým mi najlepší a najvyšší Boh dopraje život, Ťi majú byť tieto okolité kraje podriadené, a preto ich zamýšľaš spustošiť ohňom a mečom. Ver mi, ak to urobíš v čase mieru, že zabudnem, že vám nejaké dediny vôbec boli podriadené, akokoľvek už spomenutý Halil beg tieto vaše dediny zapísal do svojich registrov a zariadim to tak, že z nich nebudete počuť hlas kohútov ani sliepok.¹ Žiadam preto, aby si dúfal, že u mňa budeš mať priateľskú službu v tých záležitostiach, ktoré nie sú v rozpore s mojou ct'ou. Toto som Ťi chcel v stručnosti odpísať na Tvoj list. Dané v Krupine 28. júla roku 1555.

Dva súčasné odpisy vyhotovené rovnakou rukou, latinsky, s malými rozdielmi v ortografii. MNL-OL, MKA, E 204 Missiles, 17. csomó, 1555.07.28. Maďarský preklad a neúplné znenie latinského textu uverejnil KÁRFFY, Ö. (ed.): Levelek a hódoltság, s. 612-613, č. 9. Další odpis sa nachádza v HIM-HL, Török kori gy. 1555/8. V oboch vyhotoveniach na chrbte adresované Ibrahimovi, čavušovi v Budíne.

¹ Podľa odpisu v HIM-HL, Török kori gy. 1555/8. „non multos galorum aut galinarum cantus“. Podľa odpisu v MNL-OL, MKA, E 204 Missiles, 17. csomó, 1555.07.28. však len „non multos galorum cantus“.

Budín, 30. december 1556

Budínsky beglerbeg Ali paša odpovedá Jánovi Kružičovi na jeho list, súhlasí s výmenou ponúkaného zajatca a posielá požadované informácie o zajatých deťoch.

My, paša Ali, miestodržiteľ najmocnejšieho tureckého sultána a budínsky beglerbeg, atď. Vynikajúci priateľu a úctyhodný sused! Posielam svoj pozdrav a odporúčanie, atď. Oboznámil som sa s listom Tvojej milosti, ktorú Tvoja milosť napísala ohľadom služobníka bega Sulejmana, Kasima.¹ Tvojej milosti naň odpovedám, že ak Tvoja milosť ho chce pamätajúc Boha vydať, ja ho pri Alahovi vymením. Nech Tvoja milosť napíše, či si to praje za peniaze alebo za zajatca. A ja mu to dám za neho. Ak to však Tvoja milosť nechce urobiť, môže si ho Tvoja milosť niekam odpratať. Ale aj keď ho tam Tvoja milosť bude držať trebárs aj sto rokov, nikto ho nevykúpi. Ale ak ho Tvoja milosť za týchto podmienok vydá mne, ja ho pri Alahovi vykúpim. Pokiaľ ide o diet'a, o ktorom píše Tvoja milosť, nemám o ňom žiadne správy, ani neviem, aké je to diet'a. Ale nech mi Tvoja milosť napíše, aké je to diet'a a ako sa volá a u koho má byť a či ho zajali už dávno. Postarám sa o to v mene priateľstva s Tvojou milosťou. Ja u seba mám dve deti – žiakov, ktorých som zobral od Juraja Szondyho.² Jeden sa volá Libárdy, druhý Sebastián.³ Neviem, či sú to oni. Ďalej, pretože sa richtári z Oroszfalvy⁴ sťažovali na bega Sulejmana, tohto bega som odtiaľ odvolal. Očakávam od Tvojej milosti odpoveď na tieto záležitosti. Nech Tvoju milosť opatruje Boh. Dané na Budíne, 30. decembra roku 1556.

Originál s pritlačenou pečat'ou, maďarsky, podľa editorov uložený v Maďarskom národnom múzeu. Porovnaj TAKÁTS, S. – ECKHART, F. – SZEKFŰ, Gy. (eds.): A budai basák, s. 8-9, č. 8. Na chrbte adresované Jánovi Kružičovi, kapitánovi a miestodržiteľovi na Sitne a v Pukanci (!).

¹ *Vzhľadom na chýbajúce bližšie údaje a častý výskyt osobného mena Kasim nie je zrejmé, o akú osobu ide. ÇIKAR, J. R. M.: Türkischer biographischer Index 2, s. 563-564.*

² *Známy aj ako Juraj Šucha. Kapitán hradu Drégel, ktorý Turci dobyli v júli 1552. SZIRÁCSIK, É.: Hrad Drégel, s. 210-213.*

³ *Chlapci s menami Libárdy a Sebastián sa zdržiavali na hrade Drégel. Pred osmanským útokom, počas ktorého padla takmer celá posádka, poslal Juraj Szondy obidvoch chlapcov spolu s darmi pašovi Alimu. SZIRÁCSIK, É.: Hrad Drégel, s. 211-213.*

⁴ *Zrejme obec Nagyoroszi v susedstve hradu Drégel.*

Čabrad', 18. október 1558

Ján Kružič pred komisármi Uhorskej komory potvrdzuje, že za 7000 zlatých prevzal od kráľa Ferdinanda I. do zálohu Čabradské panstvo. Zároveň sa zaväzuje zachovať hrad a jeho majetky v inventarizovanom stave, realizovať na Čabradi a Sitne stavebné práce a vyplácať vojakom žold.

Ja, Ján Kružič, kapitán najsvätejšieho rímskeho cisára a kráľovského veličenstva vyznávam a potvrdzujem touto listinou, že najsvätejšie cisárske a kráľovské veličenstvo, môj najmilostivejší pán, svoj hrad Čabrad' so všetkými mestečkami, dedinami, majetkami, majetkovými podielmi a právami, a ich úžitkami a akýmikoľvek príslušenstvami k tomuto hradu Čabrad' podľa práva a oddávna prináležiacimi a patriacimi, ako aj so strelivom a vojenskou výzbrojou, ako napríklad s delami, hákovnicami, puškami, pušným prachom a guľami; tiež s potravinami, inými vecami a všetkými cennosťami na tom istom hrade, alebo mimo neho jestvujúcimi, komisármi jeho cisárskeho veličenstva inventarizovanými a spísanými za sumu sedem tisíc rýnskych zlatých, každý po pätnásť kusov alebo šesťdesiat grajciarov počítajúc, mi kvôli dlhu ráči dať do zálohu. Samotný hrad spolu s príslušenstvami, strelivom, vojenskou výzbrojou, potravinami, vecami a všetkými cennosťami, podľa inventára¹ spísaného uvedenými komisármi v súlade s rozhodnutím a nariadením jeho cisárskeho veličenstva je zverený do mojich rúk. Sľubujem v dobrej viere, že samotný hrad Čabrad', ako sa patrí verne a starostlivo, celý a s pomocou Božou budem opatrovať, aby sa žiadny nedostatok tak potravín, ako aj streliva a iných nevyhnutných vecí na tomto hrade neobjavil. Budem tiež venovať starostlivosť, aby sa príslušenstvá a majetky, či poddaní samotného hradu Čabrad' nezmenšovali; radšej pretrvám, pokiaľ to situácia počas istého času a okolností umožní, aby sa rozmnožili. Peniaze však, za ktoré mi jeho veličenstvo dalo do zálohu uvedený hrad Čabrad', [nevyužijem] na žiadny iný účel, než na budovanie tohto istého hradu

a Sitna, podľa toho, ako mi je to napísané komisármi a majstrom staviteľom² jeho veličenstva; prostredníctvom vojenskej platby jeho veličenstva, mnou zachovávaným dobrým úmyslom vynaloženú zvyšnú sumu päť tisíc zlatých³ v súlade s rozhodnutím a nariadením jeho cisárskeho veličenstva vynaložím na vyplatenie vojakov jeho veličenstva na Čabradi, v Krupine a na Sitne pod mojím kapitánstvom. Kedykoľvek však jeho cisárske veličenstvo, alebo moji najjasnejší a práve tak najmilostivejší slobodní páni jeho veličenstva, zákonití králi Uhorska, spomínaný hrad Čabrad' z mojich rúk, alebo od mojich dedičov za zálohovú sumu zloženú mne, alebo mojím dedičom, môžu dostať. Ja a moji dedičia ten istý hrad jeho veličenstvu, z toho dôvodu, prečo ho jeho veličenstvo láskavo založilo, rozhodne a skutočne, bez akéhokoľvek [*vymáhania*] práva, ako aj so strelivom, delami, hákovnicami, pušným prachom a guľami, a tiež s potravinami a všetkými vecami podľa inventára od komisárov jeho veličenstva zverený mi spolu s hradom, odstúpim a navrátim. Napokon, keďže všetky spomenuté články, body a odseky v dohode a listine jeho cisárskeho veličenstva [*sú*] jasne vyjadrené, prísne a neporušiteľne [*ich*] budem zachovávať. K tomu sa na vieru, česť a moju šľachtnosť zaväzujem, a všetkých mojich dedičov a nástupcov chcem zaviazať. Na potvrdenie a svedectvo dal som prítomnú listinu opatrit' mojou pečat'ou a podpisom. Dané na hrade Čabrad' osemnásteho dňa mesiaca októbra roku Pána tisícpäťstopäťdesiatosem.

Ján Kružič
vlastnou rukou

Súčasný odpis, latinsky. ÖStA, HHStA, Hungarica, Fasc. 79, Konv. B, fol. 79-80. Regest uverejnil KOVACHICH, M. G. (ed.): Formulae solennes styli in cancellaria, s. 57-58, č. 192.

¹ *Inventár zbraní, potravín, náradia a zariadenia vyhotovili zástupcovia Uhorskej komory 19. októbra 1558. MNL-OL, MKA, E 156 Urbaria et Conscriptiones, Registrata, fasc. 4, num. 48, pag. 133-140. Porovnaj ILLÉSY, J.: Várvişsgálatok, s. 235-236.*

² *Uhorská komora na Čabrad' vyslala komisára Jána Scharbergera a staviteľa Francesca de Pozza. O inventarizácii bradu oboznámili panovníka listom vydaným 18. októbra 1558. ÖStA, HHStA, Hungarica, Fasc. 79, Konv. B, fol. 81-82.*

³ *Ferdinand I. rozhodol 10. októbra 1558 v mandáte predsedovi a radcom Uhorskej komory, že pri splácaní požičanej sumy 7000 zlatých vyčlení 2000 zlatých na prestavbu Čabrade a Sitna. ŠA BB, KC I, inv. č. 226. Materiál pôvodne zaradený v ŠA BB, KC II, no. 9655.*

Vacov, [22.] november 1558

Novohradský sandžakbeg Hasan oznamuje Jánovi Kružíčovi, že pri vojenskej zrážke nebol zranený a vybráza sa, že vypáli Svätý Anton a banské mestá. Zároveň Jána Kružíča posmešne pozýva na návštevu.

Pozdrav a svoje odporúčanie ako môjmu dobrému susedovi a dobremu priateľovi. Oboznámil som sa s listom, ktorý mi napísala Tvoja milosť, že som bol spredu aj zozadu zranený. Avšak ten, kto Tvojej milosti povedal, že som zranený, klamal, lebo ja som nebol zranený spredu ani zozadu.

Potom, ak Boh uchová, len nech príde dobrá správa od sultána, pozerať ako stúpa dym nie zo Svätého Antona, ale zo všetkých banských miest. Dozvedel som sa aj to, čo si písal Vacovčanom, že na nich zaútočíš. Dozvedel som sa tiež, že usilovne popudzuješ proti mne a proti Vacovčanom uhliarov.¹ Len si teda príď sem do Vacova, ja Ťa tu čakám aj s loďou, ktorú nechám potiahnuť červeným súknom. A navyše som dal nalovit' pekné ryby, vyzy a jesetery,² lebo Ťa chcem pohostiť ako dobrého suseda a dobrého priateľa, lebo pokým sa Tvoja milosť mne vyhráza, ja o Tvojej milosti rozprávam iba pekne.

Potom som sa pred biednymi poslami pekne krásne vyzliekol zo všetkých šiat, aby mohli na vlastné oči vidieť, že na mne ani vpredu, ani vzadu nie sú žiadne rany. Žigmundovi Forgáchovi a Jurajovi Bebekovi sa podarilo utiecť pred vojakmi vďaka tomu, že títo všetci boli naložení otrokmi.³ Lebo, keby sa tak rýchlo nezvečeralo, ja by som bol pekne krásne Žigmunda Forgácha aj Juraja Bebeka naložil do jednej lode a tak by som ich bol poslal sultánovi. Preto Ty z Čabrade nemôžeš ochrániť biedny ľud. Po týchto udalostiach teda nielen obyvatelia Svätého Antona, ale aj mnoho ďalších tunajších ľudí dopadne tak, ako dopadli ľudia zo Svätého Antona.

Dozvedel som sa tiež, že kráľ prikázal Štiavničanom, aby nám boli

poplatní. Dozvedel som sa však aj to, že Ty nedovolíš týmto bedárom, aby nám boli poplatní. Preto tam prídem ja aj náš sultán a s našim sultánom nech sa tam stretne aj váš cisár, aby ste sa tam s rímskym cisárom presvedčili, ako sa vodí spomínaným Štiavničanom. Je lepšie, aby sme sa stretli ako pobratimovia, než aby sme si vyhrážali v listoch.

Ďalej som počul, že ma chceš navštíviť, a preto ma aj voláš na návštevu. Som pripravený poslať Tvojej milosti turecký dobytok, koľko potrebuje. Nech aj Tvoja milosť mi pošle uhorský dobytok, koľko budem potrebovať. Nech Boh opatruje Tvoju milosť aj so všetkými vojakmi. Tento list bol daný vo Vacove, [22.] novembra roku Pána 1558.

veľavážený a veľkomožný pán,
vacovský, novohradský a drégeľský
sandžakbeg Hasan

Originál s pritlačenou pečat'ou, maďarsky. Deň v datovacej formulke je uvedený nejasne, môže ísť o 22., prípadne o 12. november. ÖStA, HHStA, Turcica I 13, Konv. 4, fol. 189-190. Regest uverejnil PETRITSCH, E. D. (ed.): Regesten der osmanischen Dokumente 1, s. 131, č. 363. Na chrbte adresované do rúk kapitána Jána Kružíča.

¹ „az zen[e]getokez igen gyóytód en ream es az Wachyakra azert jóyel“. *Išlo o uhliarov (maď. szénégetők), ktorí pracovali na okolí už od stredoveku. PETERCSÁK, T.: Az erdő az Északi-középhegység, s. 150-152, 165.*

² „zep halakat fogattam wyzakat es tokokat es wygan akarlak wendegleny myrt jo zomzedomal es jo baratomal“. *Vyzy a jesetery sa vyskytovali v Dunaji.*

³ *K udalosti došlo ažda 13. októbra 1558, keď Juraj Bebek pri obci Kaža porazil osmanské vojsko naložené korisťou. Napriek svojmu lavírovaniu a nestálosti stál v tom čase na strane cisára. TEJNIL, E.: K dejinám tureckého panstva II, s. 157-158; BÁRTFAI SZABÓ, L.: A Hunt-Paznan nemzetségbeli Forgách, s. 231-232.*

22. marec 1559

Nitrianska kapitula dosvedčuje vyhlásenie Jána Kružiča, ktorý sa zaviazal plniť určené podmienky zálohovej držby Čabradského panstva. Zároveň sa zaviazal hrad s majetkami brániť, zveľaďovať a po splatení zálohovej sumy ihneď vrátiť kráľovi Ferdinandovi I.

My, kapitula nitrianskeho kostola dávame na pamäť touto listinou, že vznešený Ján Kružič, kapitán ľahko vyzbrojenej jazdy najsvätejšieho rímskeho cisára a kráľovského veličenstva v Krupine, pred nami osobne dostavený bol dobrovoľne a slobodne vypočutý a oznámil [nám] týmto spôsobom, že náš najmilostivejší pán, sväté cisárske a kráľovské veličenstvo, po zvážení služieb uvedeného Jána Kružiča, ustanovilo ho za správcu a kapitána na hrade jeho veličenstva volanom Čabrad v Hontianskej stolici. Konečne hrad tomuto Jánovi Kružičovi tiež kvôli dlhu za sedem tisíc rýnskych zlatých, akokoľvek počítajúc zlaté po šesťdesiat grajciarov, za určených podmienok zálohu o tom vyhotovených, vyjadrených a vypočítaných v listine jeho cisárskeho veličenstva ráči dať do zálohu. Tento hrad Čabrad osobitnými komisármi jeho veličenstva so všetkými úžitkami a príslušenstvami, totiž s mestečkami, dedinami, majetkami, podielmi, majermi¹ a všetkými inými majetkovými právami podľa práva a oddávna prináležiacimi a patriacimi, tiež so strelivom a vojenskou výzbrojou, ako napríklad s delami, falkonetmi, hákovnicami, puškami, strelným prachom, guľami, výbušnými látkami a všetkým iným strelivom, ako aj s úplnými príjmami, vecami a všetkými cennosťami tak na hrade, ako i mimo tohto hradu držanými a nachádzajúcimi sa, podľa inventára o tom spísaného má byť po ruke uvedeného Jána Kružiča v úrade kapitánstva. Kvôli zálohu až do úplného splatenia uvedenej sumy, totiž sedem tisíc rýnskych zlatých, tomuto Jánovi Kružičovi a jeho dedičom má byť daný, zverený a odovzdaný do držby za podmienok, ako je vopred spomenuté, [ktoré kráľ] v uvedenej záložnej listine

zreteľne určil a láskavo nariadil. Preto sľúbil a zaviazal sa na vieru, česť a svoju šľachetnosť, tak ako sa zaviazal v našej prítomnosti, že samotný hrad Čabrad' bude s Božou pomocou starostlivo a verne chrániť pred všetkými nepriateľmi a protivníkmi cisárskeho veličenstva a so strelivom, iným vojenským vybavením, výstrojom a všetkými nevyhnutnými vecami ho bude povinný udržiavať dobre zaopatrený tak, aby vojaci určení na jeho stráženie neohlasovali žiadny nedostatok nevyhnutných potrieb a tieseň. Prospech však jeho veličenstva a svojich verných týmto podporovať, škody však a neprospech má vo svojej moci odvrátiť. Príslušenstvá hradu nemá pustošiť, ale radšej sa má usilovať, aby sa počet poddaných rozmnožoval, samotných poddaných hradu však vo všetkých ich právach a obyčajoch má zachovať a obraňovať. Obraňovať ich majú aj jeho dedičia a úradníci. Sľúbil tiež všetky články uvedené v záložnej listine cisárskeho a kráľovského veličenstva, ktorou totiž ráčilo odovzdať uvedený hrad do jeho rúk, prísne a neporušiteľne vo všetkých odsekoch a bodoch zachovávať, kým by niekedy menované cisárske veličenstvo, alebo naši najjasnejší a práve tak najmilostivejší slobodní páni jeho veličenstva, totiž zákonití králi Uhorska, alebo ten, komu by veličenstvo [*dalo na to súhlas*], dovolili vykúpenie hradu. Hrad z rúk toho istého Jána Kružiča nech znovuzíska po zaplatení uvedenej sumy jemu, alebo jeho dedičom hneď a skutočne bez akýchkoľvek ťažkostí, otáľania a dožadovania nejakým spôsobom jeho cisárske veličenstvo, alebo jeho dediči a nástupcovia králi Uhorska, alebo komu to jeho veličenstvo dovoľí, so všetkými príslušenstvami, strelivom a vojenským náčiním, a všetkými inými vecami a cennosťami podľa obsahu inventára na to spísaného vráti a jeho dediči majú vrátiť a sú povinní to urobiť. Tiež úradníkov ustanovených na uvedenom hrade Čabrad' a aj tých, ktorí budú v budúcnosti ustanovení so záväzkom ich vernosti, cti a šľachetnosti, zachovávajúcich všetko toto, čo v listine svätého cisárskeho veličenstva, ako je vopred spomenuté, je vyjadrené, bude vždy zaväzovať prisahou. Všetko toto spomenuté a jednotlivé sa vernosťou, ctou a šľachetnosťou zaväzuje prísne a neporušiteľne zachovávať a zastávať ním samým, svojimi dedičmi a všetkými nástupcami, ako aj služobníkmi, úradníkmi, kastelánmi a správami uvedeného hradu Čabrad' samotným Jánom Kružičom ustanovenými

a tými, ktorí budú v budúcnosti ustanovení, a sú zaviazaní bez akéhokoľvek dožadovania sa. Pred nami žiadal [*toto vyhlásiť*] silou a svedectvom tejto našej listiny. Dané v stredu počas Veľkého týždňa,² roku Pána tisícpäťstopäťdesiatdeväť.

Odpis originálu vyhotovený v archíve kráľovskej komory v roku 1820, latinsky. ŠA BB, KC I, inv. č. 228. Materiál pôvodne zaradený v ŠA BB, KC II, no. 9657.

¹ „oppidis videlicet, villis, possessionibus, portionibus, praediis“. Pojem „praedium“ mohol v danom období označovať hospodársky dvor (majer), prípadne pustnúce sídlo.

² 22. marca 1559. Veľký týždeň označoval týždeň pred Veľkou nocou.

Pred 14. septembrom 1561

Ján Kružič oboznamuje Dvorskú komoru o dlhoch, do ktorých sa dostal kvôli vydržiavaní vojakov a opevňovacím prácam na Čabradi a Sitne. Vzhľadom na svoje verné služby žiada o vyplatenie finančnej zálohy z príjmov panovníka.

Vznešení radcovia Dvorskej komory, [radcovia] kráľovského a cisárskeho veličenstva, ako aj kráľa Uhorska, Čiech, atď. Urodzení, vznešení, statoční a milostiví páni, [páni naši] nadriadení. Vaše milosti [nám] čo najláskavejšie nariadili z príkazu veličenstva rímskeho cisára, nášho najmilostivejšieho pána, [vykonať] obhliadku stavieb a posúdiť stav [opevňovacích] prác na Čabradi a Sitne.¹ Správe Vašich milostí som jasne porozumel. Kvôli uchráneniu krajiny a ľuďí vyššie zmieneného cisárskeho veličenstva, zvlášť komorského majetku ich veličenstva v banských mestách, ako aj udržaniu vojakov, ale aj výstavbe a opevneniu hraničných pevností a ďalších vstupných brán do banských miest som upadol do veľkých dlhov. Aby som pre ich cisársku výsosť uchránil krajinu a ľudí, zvlášť dary Božie a vzácne klenoty banských miest, som pripravený ako verný služobník ich veličenstva (bez nároku na slávu) horlivo vykonať všetko to, čo bude v mojich ľudských silách. Aby som však, pri všetkej mojej viere, ešte lepšie dokázal plniť všetko, čo sa mi prikáže, ako som to už tu i tam mužne preukázal, a aby som v budúcnosti ďalej a čo najštatnickejšie dokázal slúžiť a popri krajine a ľuďoch uchránil aj zmienený značný komorský majetok, predkladám Vaším milostiam moju poníženú prosbu.

Uvážte to všetko a majte na pamäti, ako aj to, čo som vykonal pre dobro vyššie zmienenej cisárskej výsosti. Aby bola ocenená moja verná služba a dobromyseľnosť, a aby sa z uvedených dôvodov [všetko] milostivo uviedlo do čo najlepšieho [poriadku] a pomohlo sa podľa spravodlivosti našim záležitostiam – keďže finančná záloha sa k nám dostala len v celkom malej výške (predtým bola vyššia, nateraz je uložená na spoľahlivom mieste) a zvyšnú sumu vo výške tritisícdeväťdesiat rýnskych zlatých,² ktorú som nateraz dostal na zálohy, som

minul na stavebné práce – [navrhujem] zísť sa na určitom mieste, kde mi budú vyplatené peniaze zabezpečené milostivo z príjmov ich veličenstva. [Peniaz], ktoré budeme ešte nevyhnutne potrebovať na stavebné práce, mali by sa k nám dostať buď [v podobe] príspevku, alebo z prostriedkov zasielaných banskej komore, pretože vystavanie uvedených stavieb je bezodkladne nutné, bez druhého [totiž] nič neprospieva, [navyššie keď] mu to má tiež pomôcť. Vaším milostiam chcem usilovne slúžiť a som pripravený poslušne vykonať rozkazy podľa vášho milostivého, tak prepotrebného rozhodnutia.

Poslušný služobník Vašich milostí

Ján Kružič

Súčasný odpis, nemecky. MNL-OL, MKR, E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1561 – no. 10, fol. 113. Na chrbte poznámka Dvorskej komory o odoslani listu predsedovi a radcom Uhorskej komory 14. septembra 1561.

¹ *Stavebné úpravy bradov a opodstatnenosť vynaloženia prostriedkov pravidelne kontrolovali úradníci Dvorskej komory. BODNÁROVÁ, K.: Inštrukcia arcivojvodu Karola, s. 93.*

² *Islo len o časť vynaložených nákladov. Vyššie sumy dokumentujú účty za stavebné práce na Čabradi a Sitne, vyjadrené čiastočne v rýnskych a čiastočne v uhorských zlatých. MNL-OL, MKA, E 156 Urbaria et Conscriptiones, fasc. 100, no. 18, pag. 2-3; E 210 Miscelanea – Militaria, 47. csomó, 12. tétel, fol. 586-587.*

Vojenský tábor pri Sečanoch, 1. apríl 1562

Ján Kružič oznamuje Pavlovi Rubigallovi, že vojsko začalo obliehať Sečany, dvaja poprední Turci boli zabití a dúfa vo víťazstvo. Zároveň Pavla Rubigalla žiada, aby zostal doma.

Drahý pán Rubigall. Pozdravujem Vás a už vopred som Vám ochotne k službám. Včera som Vám písal, čo sa stalo s Drégeľom.¹ Nedo-
kážem Vám zamlčať, že sme dnes ráno s pomocou Všemohúceho obľahli
Sečany. Turci sa bránia statočne, dnes urobili výpad proti mestečku,² avšak
s pomocou Všemohúceho boli opäť zahnaní a dvaja poprední z nich zabití.
Azda Vás budeme môcť neskôr, ak nám Boh pomôže, vyrozumiť o tom,
že sme týchže s pomocou Všemohúceho a podľa jeho vôle porazili a von
[zo Sečian] nepustili. Nech nás samotných ochraňuje Božia moc. Či sa vráti
paša, o tom nič nepočuť. Zostaňte doma, vo všetkých veciach boli vydané
rozkazy a robte, čo je Vám služobne milé. Dané v tábore pred Sečanmi
okolo tretej hodiny popoludní 1. apríla roku 1562.

Vám naklonený priateľ³

Ján Kružič

Súčasný odpis, nemecky. ŠA BB pob. Kr., MM Kremnica, tomus I, fons 26, fasc. 2, no. 148. Na dolnom okraji adresované Pavlovi Rubigallovi. Na chrbte poznámka o doručení listu Pavlovi Rubigallovi 1. apríla 1562.

¹ List Jána Kružiča z predchádzajúceho dňa nepoznáme.

² „gegen Marck“. Išlo azda o zemepanské mestečko (nem. Markt) Sečany.

³ „Gevatter“. Priateľ, k motor, sused.

Jáger, 1. marec 1566

Jágerský kapitán Gašpar Magóchy oznamuje Jánovi Kružičovi, že vojsko sedmohradského kniežat'a Jána Žigmunda sa pripravuje v Pešti na výpravu proti banským mestám. Zároveň informuje o konflikte medzi Lazarom Schwendim a Jurajom Bebekom.

Vaša milosť. Porozumel som listu, v ktorom Vaša milosť píše, že jej mám oznámiť, čo sa hovorí o tureckej, respektíve Schwendiho¹ výzbroyi. Nemôžem preto Vašej milosti zamlčať, že dnes večer sa vrátil z Kisvárdy² jeden z mojich služobníkov, prostredníctvom ktorého mi Štefan Kisvárdy³ oznámil, že syn kráľa Jána⁴ sa schádza so svojimi ľudmi k Pešti a už zhromaždil od Turkov i Uhrov okolo 3000 koní. Takisto vyrozumel, že chce dobyť banské mestá. Turek je tiež aj v našich krajoch, celkom blízko. Domnievam sa, že Vaša milosť už počula o tom, že budínsky paša nechal vytiahnuť na druhú stranu k Pešti šesťnásť kartúnových diel a tri veľké dobývacie baranidlá, a umiestnil ich k Tehliarskej bráne.⁵ Z toho, čo som sa dozvedel o stopách po Turkoch, nemôžem Vašej milosti napísať už nič viac, len to, že sa Turci odvažujú približovať k nám zo všetkých smerov. Práve teraz, ako mi Vaša milosť odpovedala na list, boli u nás Táallyania.⁶ Prišli ku mne, aby mi oznámili, že ich pán, hatvanský beg, doteraz nemá povozy a žiada, aby sme mu ich ihneď zabezpečili [na cestu] k nám. Požadujú ale, aby sa myslelo na to, kam až bude ochotný dostaviť sa. Či nás hodlajú navštíviť v tomto meste, alebo kam vlastne zamýšľajú prísť, o tom nemám ešte žiadnu správu.

Takisto nechcem Vašej milosti zamlčať, že pán Schwendi, ako som vyrozumel, poslal nejakých jazdcov ku Košiciam proti Bebekovi.⁷ Či by si však chcel niečo začať, ako sa šíria zvesti, nedá sa v tejto chvíli ešte s istotou povedať. Bebek hodlá vystaviť pod Krásnou Hôrkou husársky hrádok. To mu však, domnievam sa, nedovolia.

Ak sa dostanú k Vašej milosti nejaké novinky o cisárskom zhromaždení a ríšskom sneme, prosím Vašu milosť, aby ma o tom upovedomila. Dané v Jágri 1. marca [15]66.

Gašpar Magóchy

Súčasný preklad, nemecky. ŠA BB pob. Kr., MM Kremnica, tomus I, fons 26, fasc. 3, no. 258. Na chrbte adresované Jánovi Kružičovi.

¹ *Lazarus Schwendi, rakúsky diplomat, vojenský teoretik a hornouhorský hlavný kapitán. KELENIK, J.: Egy jeles katonai, s. 14-15.*

² *Kisvárda, mesto na pomedzí Uhorska a Sedmohradska.*

³ *Člen zemepanského rodu z Kisvárdy. NAGY, I.: Magyarország családai XII, beslo Wárdai család, tab. II.*

⁴ *Sedmohradske knieža Ján Žigmund, syn Jána Zápoľského.*

⁵ *„Ziglerthor“. Súčasť opevnenia Pešti.*

⁶ *Doslovne „Táljaj“. Zrejme obyvatelia obce Tállya v Zemplínskej stolici, položenej západne od Kisvárdy.*

⁷ *Juraj Bebek, v tom čase spojenec na strane Jána Žigmunda.*

Čabrad', 2. december 1566

Ján Kružič oznamuje Pavlovi Rubigallovi, že jeho husári zajali dvoch Turkov a podľa nových správ paša v Budíne pripravuje ťaženie. Zároveň žiada oznámiť novinky banskoštiavnickému richtárovi a komorskému grófovi.

Urodzený a počestný. Minulú noc som prišiel sem na Čabrad' vyplatiť vojakom ich mesačný žold a vyslal som dole medzi Novohrad a Drégel' niekoľkých jazdcov, [aby zistili,] či tadiaľ nebudú cestovať nejakí [Turci], od ktorých by bolo možné získať informácie. Našťastie dvoch takých zajali, ktorí sa včera vydali na cestu z Budína. Jeden z nich bol práporčíkom a pred rokom sa vykúpil [zo zajatia] pána grófa zo Salmu,¹ druhý je inak dobrým úbohým Turkom z Drégel'a, obaja sú ťažko postrelení a poranení. Najnovšie správy ukazujú, že majú pravdu v tom, o čom sa [na tureckej strane] rozhodlo. Teda, že sám paša [bodlá] s jazdou i pechotou podniknúť lúpežný [nájazu]. Poznámka: proti nám, Banskej Štiavnici, Pukancu a Krupine. Zostáva preto ešte v Uhorsku,² pričom väčšina sandžakov je už zhromaždená podľa druhov [vojska]. Hasan beg³ a niektorí ďalší sú v Pešti, noví Turci, janičiari a sipáhiovia prišli do Budína a Pešti v počte až 5000. Nový turecký sultán⁴ sa má vrátiť do Konštantínopola. Tatar paša a Pertev paša⁵ budú tam tiež. Daj Bože, aby sem žiaden z nich už viac neprišiel. Turecké galéry boli ponechané tu hore v Ostrihome a Pešti, keďže ich majú nazvyš. Armáda má [ponechať] všetky mosty medzi Pešťou a Budínom celé, keďže sem ženú veľa vozov. Neviem, či armáda bude mosty búrať, alebo by chceli cez ne na vozoch prevážať pešiakov, ktorých [úľohou] bude zrejme rabovanie. Preto je treba mať sa dobre na pozore, kým stoja mosty a sú tu všetky lode, pretože [to znamená], že nepriateľ sa určite posúva a blíži k nám.

Nedopočul som sa zatiaľ, či ustanovená jazda a pešiaci budú postupovať podľa druhov [vojska]. Rád by som videl, ako a kde sa rozdelia. V Krupine a Leviciach má sa udržiavať veľké množstvo dobrých vojakov,

pretože sa majú obzvlášť chrániť banské mestá, má sa udržiavať aj výzvedná skupina. Božia milosť nech je s nami všetkými. A buď tak na večnosť. Úslužne pozdravujem.

Novinky treba oznámiť pánu richtárovi a pánovi komorskému grófovi a má sa určiť spoľahlivý posol. Chcelo by to napísať ešte do [kráľovskej] kancelárie, pretože, ako som od cisárskeho veličenstva vyrozumel, nevie nič o tom, či sem opäť príde nový turecký sultán. Dané na Čabradi dňa 2. decembra roku 1566.

Vám naklonený priateľ

Uvidím, či budem môcť na niekoľko dní odtiaľto odísť a prísť k Vám, pretože chcem hradný kopec [ochrániť] pred Turkom. Nechal som preto vyrúbať stromy a zem ujazdiť koňmi. Ak to pôda umožní, chcem úzke miesta proti Turkovi plne ohradiť. Bolo by veľmi potrebné, aby na tých miestach strážilo 100 drábov, ktorí by tam hliadkovali. Písal som síce v tejto veci pánovi Dersffymu,⁶ ale drábi musia zostať [v Banskej Štiavnici], pretože by sa mala udržať bezpečnosť aspoň v hutách. Som pripravený ihneď na rozkaz cisárskeho veličenstva prezrieť kvôli informáciám všetky miesta až po Stoličný Belehrad.⁷

Ján Kružič

Súčasný odpis, nemecky. ŠA BB pob. Kr., MM Kremnica, tomus I, fons 26, fasc. 3, no. 376. Na chrbte adresované Pavlovi Rubigallovi.

¹ Gróf Eck zo Salmu a Neuburgu, bratislavský a rábsky kapitán. PÁLFFY, G.: *A császárváros védelmében*, s. 256.

² „Aber er Pleibt noch also hong“. Z kontextu možno usudzovať, že „hong“ označuje Uhorsko.

³ Zrejme bývalý fiľakovský sandžakbeg Hasan. TEJNIL, E.: *K dejinám tureckého panstva II*, s. 166.

⁴ *Sultán Selim II., ktorý vládol v rokoch 1566 – 1574.*

⁵ „die Tattnor unnd Bertaw Bassa“. *Azda miestodržiteľia Mehmed Tatar paša a Pertev Mehmed paša*. ÇIKAR, J. R. M.: *Türkischer biographischer Index* 2, s. 673; PETRITSCH, E. D. (ed.): *Regesten der osmanischen Dokumente* 1, s. 148, č. 417.

⁶ *Štefan Dersffy z Nitrianskej Stredy, preddunajský hlavný kapitán*. MATUNÁK, M.: *Krupinskí bradní kapitáni*, s. 9, 14.

⁷ „Stoichisch-Baisenburg“. *Maďarské mesto Székesfehérvár*.

Čabrad', 24. marec 1567

Čabradský kapitán Fabián Nagy oznamuje Jánovi Kružičovi, že Turci opevňujú Drégel' a plánujú obliehať Jáger.

Som Vašej milosti už vopred čo najochotnejšie k službám. Podľa príkazu Vašej milosti prišiel sem nahor jeden [muž] z Drégel'a a oznámil nám, akoby o nič nešlo, že sa v Drégeli zrútili drevené palisády.¹ Čavuš je napriek tomu v Drégeli. Obzvlášť prísne prikázal a nariadil všetkým dedinám, aby priviezli 40 až 50 kusov dreva. Tie však nevyberá ani neprezerá šacovateľ² či nejakí sedliaci, ale ich tam rovno bez rozdielu spoločne privážajú a pracujú už aj na odvoze dreva. Novohradský beg nie je síce nateraz doma, ale v Pät'kostolí,³ avšak paša už po neho poslal, aby sem hore ihneď prišiel. Beg chce nechať vystavať v Drégeli, buď hore vedľa hradu, alebo dole v dedine, pevnosť.⁴ Vyššie spomenutý muž bol aj v Budíne a povedal nám, že mosty sú už hotové, ako mu to jeden Turek, jeho dobrý známy, dôverne povedal a zaprisahal sa na svoju hlavu. Hneď ako príde paša do tábora a donesie sa cez mosty strelivo, budú chcieť obľahnúť Jáger. Z toho, ako sa zvolávajú, sa zdá, že majú vôľu tiahnuť smerom k Schwendimu.⁵ Pred Vašou milosťou nedokážem takisto skrývať, že koniari⁶ už z tohto územia ženú do 25 až 50 koní do tábora za Pešťou. O tom hovoril ten muž ako o istom. Radšej by ale prišiel sem hore za Vašou milosťou, avšak aj s vajdom,⁷ aby objasnili, čo sa stalo v tejto veci. Dané na Čabradi 24. marca roku [15]67.

Služobník Vašej milosti

Fabián Nagy

Súčasný preklad, nemecky. ŠA BB pob. Kr., MM Kremnica, tomus I, fons 26, fasc. 4, no. 415. Na chrbte adresované Jánovi Kružičovi. Slovenský preklad MATUNÁK, M.: Život a boje, s. 154-155.

¹ „Planckhen“. *Drevené ohradenie, plot.*

² „Schatzmeister“. *Pokladník, v kontexte však ide o odhadcu (Schätzmeister).*

³ „Fünfkirchen“. *Päťkostolie, maďarské mesto Pécs.*

⁴ *Doslovne „ein khastell“.*

⁵ *Lazarus Schwendi.*

⁶ „Zeinziger“ resp. „czichtinger“ *odvodené od chov, chovateľ. V tomto prípade zrejme chovatelia koní.*

⁷ „Weida“. *Vo všeobecnosti nejaký vodca, predák.*

Krupina, 16. august 1568

Ján Kružič žiada Uhorskú komoru o sľúbený prenájom arcibiskupského desiatku v Novohradskej stolici, ktorý chce využiť na žold pre svojich vojakov. Zároveň žiada o príkaz na zaplatenie dlhu, ktorý mu mal do 15. augusta uhradiť výberca tridsiatku v Senci.

Najdôstojnejší veľkomožní a vznešení páni,¹ a najctenejší priatelia, [posielam] pozdrav a odporúčanie mojich služieb. Keď som sa nedávno kvôli akýmsi chýrom o Turkoch, v tom čase rozšíreným, ponáhľal domov, nemohol som sa veľmi zdržiavať v Bratislave, a prerokovať mnohé s Vašimi najdôstojnejšími veľkomožnými a vznešenými pánmi. Najmä veru medzi inými záležitosťami o desiatku, ktorý sa vyberá v Novohradskej stolici prislúchajúc k Ostrihomskému arcibiskupstvu.² Tento desiatok bol predtým každoročne odosielaný pánom Petrom Usalym³ na nevyhnutné výdavky hradov položených v tomto pohraničí, ako aj na úžitok a prospech vojakov, ktorí tam majú svoje zásoby a aby pohodlnejšie mohli očakávať žold, je vydražený. Avšak v tomto roku, keď ho Vaši najdôstojnejší veľkomožní a vznešení páni využili inak, som [o tom] vôbec nevedel. Hoci, keď som pred dvomi mesiacmi odišiel do Viedne a konečne do Istrie,⁴ pán Peter Usaly mi rozprával, že tento jesenný desiatok bude Vašimi najdôstojnejšími veľkomožnými a vznešenými pánmi využitý pre mojich vojakov, ako to vidieť v uzavretom liste odoslanom môjmu zástupcovi, keď som bol vzdialený. Napokon, keďže doteraz som si nie istý, komu ho Vaši najdôstojnejší veľkomožní a vznešení páni ustanovili využiť inak, žiadam ich, aby ráčili ak nie celý, tak aspoň polovicu využiť pre mojich vojakov. Ak pravda, nastala v tomto prípade nejaká zmena, nech sa Vaši najdôstojnejší veľkomožní a vznešení páni aspoň postarajú, aby z vlastných majetkov mojich vojakov a taktiež z iných, ktoré predošlé roky a v už uplynulom roku boli kúpené, ráčili poskytnúť [desiatok] do nájmu, aby vojaci ním mohli prospešne a čo

najľahšie u mňa zotrvať a zostať, lebo inak by nemohli kvôli žoldu pokračovať. Týmto sa teraz odporúčam. Dané v Krupine dňa 16. augusta 1568.

Post scriptum: Bez pochyb je Vaším najdôstojnejším veľkomožným a vznešeným pánom známe, že teraz do 15. dňa tohto mesiaca augusta mi mali odovzdať 1888 zlatých a 67 denárov, kvôli ktorým som minule Vašich najdôstojnejších veľkomožných a vznešených pánov naliehavo žiadal prostredníctvom môjho služobníka o mandát seneckému tridsiatkárovi,⁵ aby mi preto bol povinný dlh zaplatiť a nahradiť. A to, koľko som prijal, je prenechané môjmu služobníkovi. Preto Vašich najdôstojnejších veľkomožných a vznešených pánov prosím, aby sa, ak to doteraz nebolo urobené, postarali o splatenie celého môjho dlhu a ja sa spokojný odvdáčim, nech môžem plniť prospešne tieto vojenské úlohy a nech tak nemám snahu preto sväté cisárske veličenstvo opäť prosiť. To sa sám budem snažiť voči Vaším najdôstojnejším veľkomožným a vznešeným pánom zaslúžiť.

Služobník Vašich najdôstojnejších
veľkomožných a vznešených pánov

Ján Kružič

Originál so stopami po pečati, latinsky. MNL-OL, MKR, E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1568 – no. 50, fol. 91-92. Na chrbte adresované predsedovi a radcom Uhorskej komory s poznámkou o prijatí listu 20. augusta 1568.

¹ Oslovenie predsedu a radcov Uhorskej komory. Predsedom Uhorskej komory bol Štefan Radéczy (Radetius). FALLENBÜCHL, Z.: *Magyarország föméltóságai*, s. 109.

² Doslovne „ad episcopatum Strigoniensem“. išlo však o arcibiskupstvo.

³ Uvádzaný aj ako Peter Usalič. Vlastnil majetky vo Zvolenskej a Šarišskej stolici. NAGY, I.: *Magyarország családai XI, heslo Usaly család*.

⁴ „ante duos menses Viennam, ac tandem in Istriam proficiscerer“. *Cestu*

Jána Kružiča dokumentuje jeho list adresovaný Uhorskej komore rovnako kvôli výberu desiatku na podporu vojska, datovaný vo Viedni 3. apríla 1568. MNL-OL, MKR, E 41 Litterae ad Cameram exaratae, 1568 – no. 19, fol. 33.

⁵ *Tridsiatkárom bol Krištof Aranyassy. Uhorská komora mu 1. októbra 1568 nariaďovala dlh splatiť. THALY, K.: Csábrág vára (Vége), s. 37; STREŠŇÁK, G.: Tridsiatková stanica v Senci, s. 69.*

Šurany, 31. august 1568

Ján Kružič oznamuje cisárskemu komisárovi Ulrichovi Dreilingovi, že Turci odohrnali z Pukanca dobytok a navrhuje preto prijať prísnejšie opatrenia na obranu.

Šľachetný, urodzený a spoľahlivý pán Dreiling.¹ Vždy som Vám ochotne pripravený slúžiť. Čo sa týka dobytky z Pukanca, 26. [dňa] tohto mesiaca odohnaného Turkami, je vskutku na poľutovanie, že Turci prišli tam cez Ipeľ za bieleho dňa, a že keď tiahli hore cez dediny patriace k Leviciam, ktoré zložili hold Turkom, a ľud a niektorí služobníci z Levíc, ktorí boli v dedinách vyberať desiatok, zbadali ich tiahnuť, nič o tom nedali vedieť. To pánom komisárom práve oznamujem a aj ich cisárskemu veličenstvu o tom čo najponíženejšie napíšem. Musí sa preto prijať iný a prísnejší poriadok vo vojenských záležitostiach. Páni komisári si ma sem do Šurian vyžiadali a odovzdali mi príkazy ich cisárskeho veličenstva a popri mojom úrade mi do správy čo najmilostivejšie zverili a prenechali aj obvodný hlavný kapitanát.² Musí sa vskutku prijať iný poriadok prihliadnuc na ochranu banských miest, ako aj poriadne vyplácať vojsko, pretože považujem mier za málo trvácny. Teraz sú znova u ich cisárskeho veličenstva dvaja čavušovia a žiadajú, aby ihneď [bolo prijaté] predchádzajúce nariadenie týkajúce sa dedín skladajúcich hold, ako aj ďalšie veci, to však ich cisárske veličenstvo nedokáže dostať dobre splniť. Po vybavení tunajších záležitostí, chcem sa pozrieť na to, či by som nevedel prísť za Vami na nejaké vhodné miesto, aby som s Vami, pane, prebral niektoré záležitosti. Týmto zasielam pánovi cisárske príkazy, ako aj rozkazy pre Melchiora Maška.³ Prosím teda, aby mu ich pán príležitostne poslal. Nech je k nám všetkým pán Boh milostivý. Učiním služobne vždy všetko, čo bude pánovi milé. Dané v Šuranoch 31. augusta roku [15]68.

Ján Kružič

Súčasný odpis, nemecky. ŠA BB pob. Kr., MM Kremnica, tomus I, fons 26, fasc. 4, no. 483. Na chrbte adresované Ulrichovi Dreilingovi.

¹ *Ulrich Dreiling, cisársky komisár a správca Mediarskeho podniku v Banskej Bystrici. MATUNÁK, M.: Krupinskí bradní kapitáni, s. 14.*

² „Craißhaubtmanschafft“. Označenie pre Preddunajský obvodný hlavný kapitanát, obranný systém zriadený v roku 1564. Po smrti hlavného kapitána Štefana Dersffyho († 21. augusta 1568) bol dočasne poverený velením nad kapitanátom Ján Kružič. MATUNÁK, M.: *Krupinskí bradní kapitáni*, s. 14; PÁLFFY, G.: *Účasť rodiny Balšovcov*, s. 152-153.

³ *Melchior Maško (Maschko), kapitán a správca bradu Muráň. SARUSI KISS, B.: Murány tisztsegyviselői a XVI. században, s. 410-413.*

Budín, 28. apríl 1569

Budínsky beglerbeg Mustafa paša odpovedá Jánovi Kružičovi na jeho list a žiada, aby sa Pukanec podvolil Turkom, inak mesto utrpí škodu.

My, paša Mustafa, miestodržiteľ veľkého sultána v Budíne a správca Uhorska. Veľavážený a veľkomožný pane, náš ctihodný dobrý sused a priateľ: Tvojej veľkomožnosti posielame svoj pozdrav a odporúčanie nášho susedského priateľstva. S veľkou ľútosťou som sa oboznámil s tým, čo píše Tvoja veľkomožnosť ohľadom mesta Pukanec.¹ Oboznámil som sa aj s tým, čo píše Tvoja veľkomožnosť, že toto množstvo listov je podlosťou buď môjho vlastného pisára, alebo záležitosťou novohradského sandžakbega.² Preto sa môj pisár neodváža nikomu nič napísať v rozpore s mojim príkazom. A keby sa niečoho takého dopustil, horko by to oľutoval. Preto všetko, čo kedy napísal, napísal zakaždým z mojej vôle. Keď Tvoja veľkomožnosť píše, že sa Pukanec nepodrobil, a že ak sa niečo [z]le príhodi kvôli nám, Tvoja veľkomožnosť napíše sťažnosť k porte nášho veľkého sultána. Tvoja veľkomožnosť to smie, veď za to, že niečo napíšeš, odkážeš, ma azda nezabijú, ani ma kvôli listu Tvojej veľkomožnosti nevyženú z Budínskeho hradu. Veľmi láskavo prosím Tvoju veľkomožnosť len o to, aby Tvoja veľkomožnosť neporušovala a nerozväzovala dohodu, ktorá sa dosiahla medzi dvoma cisármi, pretože by to nebolo dobré. Záležitosti dedín a miest upravil a vykonal náš veľký sultán s veľkým rímskym cisárom v podobe registra, ktorého jednu verziu mám u seba ja a jeho druhá verzia je u jeho veličenstva, rímskeho cisára. Preto choď hore k jeho veličenstvu a pozri sa do neho a ukážu Ti v ňom, že je tam zapísaný aj Pukanec. Ako by som ho mohol nútiť k zdaňovaniu, keby som na to nemal právo? Preto predsa, ako som písal, veľmi prosím Tvoju veľkomožnosť ako svojho milovaného priateľa a suseda, aby sa proti tomuto do budúcnosti neprevinil.

Naskutku a pravdivo ubezpečujem, že to bude na skazu mesta, ak sa nepodvolia právu, ktorého som sa ja doteraz až do konca pridržiaval, a že by to zapríčinila jedine Tvoja veľkomožnosť, nikto iný. Nech Boh žehná Tvojej veľkomožnosti! Dané v Budíne 28. apríla 1569.

Súčasný odpis, maďarsky. ŠA BB pob. Kr., MM Kremnica, tomus I, fons 26, fasc. 4, no. 527. Bez titulácie uverejnili TAKÁTS, S. – ECKHART, F. – SZEKFŰ, Gy. (eds.): A budai basák, s. 37-38, č. 33. Nemecký preklad vyhotovený 13. mája 1569 v ŠA BB pob. Kr., MM Kremnica, tomus I, fons 26, fasc. 4, no. 528. Slovenský preklad podľa maďarského odpisu MATUNÁK, M.: Život a boje, s. 156-157. Na chrbte adresované krupinskému kapitánovi Jánovi Kružičovi.

¹ Predchádzajúci list Jána Kružiča nepoznáme.

² V nasledujúcom období vyvíjal na Pukanec nátlak novohradský sandžakbeg Ahmed. MATUNÁK, M.: Život a boje, s. 157-158.

Praha, 8. január 1570

Uhorský kráľ Maximilián za preukázanú vernosť a služby udeľuje Jánovi Kružíčovi barónsky titul so všetkými právami aj pre jeho dedičov a potomkov.

My, Maximilián, atď., dávame na pamäť znením tejto listiny oznamujúc všetkým, ktorým je to užitočné, že najprv na pokornú prosbu niektorých našich verných predloženú nášmu veličenstvu, potom v myslí si pripomínajúc vernosť a zásluhy verných služieb nášho verného vznešeného Jána Kružíča, hlavného kapitána našej pevnosti Krupina, ktoré takmer od svojej mladosti verne, bezúhonne a dôsledne preukazoval, ako aj preukazuje najmä svätej korune nášho Uhorského kráľovstva, najprv v blahej pamäti nášmu nebohému otcovi,¹ potom aj nám; chcúc ho za jeho zásluhy zahrnúť našou kráľovskou priazňou a štedrosťou, tohto Jána Kružíča a jeho dedičov a všetkých potomkov oboch pohlaví, naším pevným vedomím a rozvážnou myslou vyňatého zo spoločenstva a postavenia šľachticov, prijali sme a pridružili, ba vynímame, prijímame a pridružujeme do spoločenstva a postavenia barónov a magnátov spomínaného nášho Uhorského kráľovstva. Chcúc a v prítomnosti jasne vyhlasujúc, aby ten istý Ján Kružíč a jeho dedičia a všetci potomkovia oboch pohlaví odteraz stále v budúcnosti všetkými tými milosťami, slobodami, výsadami, poctami, oslobodeniami a výnimkami, ktoré užívajú a z ktorých sa tešia ostatní baróni nášho Uhorského kráľovstva podľa práva, podľa obyčaje kráľovstva, alebo akokoľvek inak, tak v medziach, ako i mimo rozsudkov a kdekoľvek inde ich môžu užívať, požívať a tešiť sa z nich, a tiež majú dovolené upevňovať a spečatiť akékoľvek svoje listy červeným voskom ako iní baróni a magnáti. Svedectvo tejto našej listiny sme posilnili mocou našej tajnej pečate, ktorú ako kráľ Uhorska prikladajúc používame. Dané rukou nášho verného dôstojného Jána Liszthyho, zvoleného biskupa vo Vespríme a večného župana na tom istom mieste, radcu a podkancelára nášho dvora, na našom

kráľovskom Pražskom hrade, dňa ôsmeho januára, v roku, ako je uvedený vyššie.²

Súčasný odpis v kráľovských knihách, latinsky. MNL-OL, A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii III, pag. 967-968 (vydanie na CD-Rom, Királyi könyvek 1527 – 1647, I-IX. kötet). V záhlaví poznámka: Udelenie barónskeho titulu, alebo povýšenie na baróna pre Jána Kružiča, krupinského kapitána.

¹ Maximiliánov otec Ferdinand I. zomrel v roku 1564.

² V záhlaví datovanie: „Anno 1570“.

Bratislava, 9. marec 1570

Predstavitelia Uhorskej komory upozorňujú Jána Kružíča, že Ján Balassa v noci ušiel z väzenia a žiadajú o pomoc pri jeho dolapení.

Veľkomožný pane, priateľu nám najváženejší. [Posielame] pozdrav a všetky odporúčania. V túto noc medzi ôsmou a deviatou hodinou ušiel Ján Balassa cez stoku z Bratislavského hradu.¹ Kiež by mohol byť chytený. Vašu veľkomožnú urodzenosť v mene nášho najšľachetnejšieho pána veličenstva naliehavo vyzývame, aby ihneď so všetkou vynaloženou horlivosťou vyslala do okolia hliadky, nech ho chytia, ak by sa snád' niekde objavil, a nech sa o neho postarajú, pokiaľ bude možné, aby jeho nešťastný útek v týchto krajoch nezasiahol do moci a záležitostí jeho veličenstva.² Nech v tejto veci Vaša urodzenosť neotáľa, čím sa u cisárskeho veličenstva ozdobí zadost'účením svojej vernosti. S pozdravom šťastlivo. V Bratislave, v noci nasledujúcej po dni ôsmeho marca roku 1570.

predseda³ a radcovia Uhorskej komory
svätého cisárskeho a kráľovského veličenstva

Súčasný odpis, latinsky. ŠA BB, pob. Kr., MM Kremnica, tomus I, fons 26, fasc. 4, no. 597. Na chrbte stručné adresovanie: „Pánovi Kružíčovi“.

¹ „Johannes Balassa ex arce Posoniensi per cloacam auffugit“. *Okolnosti úteku potvrdzujú aj ďalšie pramene. Ján Balassa unikol z väzenia cez dieru v múre. Porovnaj KÁROLYI, Á.: Dobó István és Balassa János, s. 583.*

² *V októbri 1569 bol Ján Balassa v Bratislave zatknutý a zástupcovia Uhorskej komory ho obvinili z účasti na sprisahaní proti cisárovi. Na súde proti nemu svedčil aj Ján Kružíč. KÁROLYI, Á.: Dobó István és Balassa János, s. 572-574.*

³ *Predsedom Uhorskej komory bol Štefan Radéczy. FALLENBÜCHL, Z.: Magyarország főméltóságai, s. 109.*

Budín, 14. január 1572

Budínsky beglerbeg Mustafa paša odpovedá Jánovi Kružičovi na jeho list, popiera zodpovednosť za vypálenie Štefultova a brozí mu veľkými škodami, ak za to vykoná odvetu. Zároveň sa sťažuje na prepady, ktorých sa dopúšťa uhorská strana.

My, paša Mustafa, [*miestodržiteľ veľkého sultána v Budíne a správca Uhorska*]. Urodzený a veľkomožný pane, náš ctihodný sused a priateľ, na úvod vyjadrujeme svoju vďaku a odporúčanie svojho priateľstva. Oboznámili sme sa s tým, čo píše Tvoja veľkomožnosť¹ ohľadom vyjadrenia nároku na mestá a dediny. Ale my aj teraz vyjadrujeme ten istý nárok, že niektoré mestá a dediny boli zapísané do registra² nášho milostivého panovníka a sú poplatné našim popredným predstaviteľom a teda, že sa majú podvoliť a zaplatiť daň veľkého sultána a poplatky sipáhiom. Veruže, nech nikto proti tomu neodporuje, lebo tak, ako ich udelil rímsky cisár hocikomu za jeho služby, aj náš milostivý panovník ich udelil za dobré služby a preliatu krv tým, ktorí si teraz uplatňujú na ne nárok, pretože sú tu zapísané. Na tie, ktoré tu nie sú zapísané, si nikto neuplatňuje nárok, preto nie je vhodné, aby sa za to Tvoja veľkomožnosť sťažovala, ba sa aj nahnevala, lebo nikto si nemôže zobrat' cudzie zakaždým, keď sa mu zažiada, z jeho výnosov.

Ohľadom toho, keď Tvoja veľkomožnosť píše o vyrabovaní a vypálení dediny zvanej Štefultov,³ prisahám pri Alahovi, že to nespáchali z našej vôle. Ja som naopak jedného nášho vrchného čavuša, čavuša Demera, vyslal za novohradským begom,⁴ aby všetkých odvečených otrokov, na ktorých natrafí, prepustil na slobodu, a aby mu v tom ani beg ani nikto iný neodporoval.

Ak sa však Tvoja veľkomožnosť chce unáhle niečoho dopustiť, ako napísala Tvoja veľkomožnosť, že vypáli Vacov, Maros a Nagy Oroszfalu,⁵ potom odporúčame a radíme, aby Tvoja veľkomožnosť nič bez dôvodu neurobila, lebo za to utrpí desaťnásobnú, ba aj dvadsaťnásobnú

škodu. Lebo my nie sme príčinou rabovania. Ak však niekto bude príčinou, nech Tvoja veľkomožnosť naskutku uverí, že bude potrestaný.

Aj my by sme sa ohľadom mnohých vecí mohli ponosovať, ale teraz tu napíšeme Tvojej veľkomožnosti len o veciach, ktoré sa prihodili najnovšie. Vyberači daní veľkého sultána priniesli dane z Fiľakova, a pri ceste do Pešti, keď už boli vo vzdialenosti dostrelu z tarasnice, zaútočili na nich uprostred hájika z miesta zvaného Körtvélyes.⁶ Niektorých z nich pobili, niektorých zahnali na útek.

Môže byť, že niektorí z nich sa dostali aj sem a doteraz sú u nás. Spomedzi týchto, pri ceste striehnucích zbojníkov máme u nás v zajatí nielen desať či dvadsať, ale niekoľkokrát desať. Títo všetci boli v rozpore s dohodou a prišli z vôle ich pána. Keby ju niesli so sebou, tak sa to pripíše Vášmu chýru. Ak ju neniesli, tak ste si osvojili pekný zvyk, že ste si prisvojili meno tuláka bez pána. To, že títo nie sú bez pána, vyplynie už z toho, že medzi nimi sa nájdú desiatnici, stotníci aj dobrí velitelia.

A teraz si vezmi, že kapitán z Taty Ferrando Samaria odohnal z Érdü⁷ pod Budínom 325 oviec a ich majiteľa dráždil tým, že keď mu za každú ovcu zaplatí jeden toliar, vráti mu ich. V akom veľkom súlade je aj toto s dohodou? Ešte dost' takýchto prípadov by sme mohli vyratúvať, keby sme v tom videli zmysel. Vidíme však, že nikto z Vás nikoho, nech sa dopustil, čoho sa dopustil, nepotrestal.

Ďalej, pokiaľ ide o to, čo Tvoja veľkomožnosť píše ohľadom zaslania daru, to nezávisí ani od nás, ani od Tvojej veľkomožnosti. Vedia to len obaja panovníci, ako si to medzi sebou dohodli. My ohľadom toho nevieme odpovedať, veríme však, že ak ho bude chcieť rímsky cisár poslať nášmu milostivému panovníkovi, nebude si pýtať radu od Tvojej veľkomožnosti. Keďže aj Tvoja veľkomožnosť je len človekom, Boh s Tebou, Tvoja veľkomožnosť. Dané v Budíne, 14. januára roku Pána 1572.

Súčasný odpis, maďarsky, podľa editorov uložený v Maďarskom národnom múzeu. Porovnaj TAKÁTS, S. – ECKHART, F. – SZEKFŰ, Gy. (eds.): A budai basák, s. 48-49, č. 44. Na chrbte adresované krupinskému kapitánovi Jánovi Kružičovi.

¹ *Predchádzajúci list Jána Kružiča nepoznáme.*

² *Doslovne „leweleben“. Podľa kontextu však išlo o daňový register.*

³ *Turci vypálili dedinu Štefultov (dnes miestna časť Banskej Štiavnice) 6. decembra 1571. Štyridsať ľudí pritom odviekli do zajatia. MATUNÁK, M.: Život a boje, s. 163.*

⁴ *Na čele Novobradského sandžaku stál Isa beg. MATUNÁK, M.: Život a boje, s. 163-164.*

⁵ *Zrejme Nagymaros pri Dunaji a Nagyoroszi v susedstve Drégelya.*

⁶ *Bližšie neznáma lokalita v blízkosti Pešti.*

⁷ *Ferdinand alebo Ferrando Samaria de Specia Casa, vojenský veliteľ v Tate (medzi Rábom a Ostrihomom) a neskôr v Komárne. PÁLFFY, G.: Kerületi és végvidéki főkapitányok, príloha Komáromi főkapitányok. Érd leží južne od dnešnej Budapešti na pravom brehu Dunaja.*

Viedeň, 22. január 1574

Uhorský kráľ Maximilián za preukázanú vernosť a služby udeľuje Jánovi Kružíčovi úrad liptovského župana s obvyklými právomocami, výsadami a úžitkami. Zároveň mu ukladá spravodlivo súdiť, spravovať tamojšie kráľovské príjmy a plniť nariadenia. Obyvateľom Liptovskej stolice prikazuje užívať a poslúchať županove rozhodnutia.

My, Maximilián, atď., dávame na pamäť znením tejto listiny oznamujúc všetkým, ktorým je to užitočné, že najprv na pokornú prosbu niektorých našich verných predloženú nášmu veličenstvu, potom zohľadňujúc a zväžiac vernosť a verné služby nášho verného veľkomožného Jána Kružíča z Lupoglavu,¹ prefekta a kapitána našej pevnosti Krupina, ktoré svojou vernosťou, usilovnosťou a svedomitosťou preukazoval a vykonával najprv svätej korune nášho Uhorského kráľovstva a ďalej nášmu veličenstvu po mnohé roky v rôznych nami zverených úlohách; hodnosť Liptovskej stolice, teraz uprázdnenú právoplatným županom, spolu s jeho obvyklou právomocou, výsadami, právami, úžitkami a výhodami, tomuto Jánovi Kružíčovi po dobu trvania našej náklonnosti milostivo udeľujeme a zverujeme. Za takých podmienok, že má zložiť v uvedenom úrade zvyčajnú prisahu, voľbou súdnosti a spravodlivosti byť na strane osôb v jeho právomoci a pomáhať rovnako všetkým. Je povinný a zaviazaný zachovávať práva a slobody všetkých pod jeho právomoc podliehajúcich v každom stave a postavení v uvedenej Liptovskej stolici. Nech dáva pozor a bdie, aby boli všetky príjmy nám a kráľovskej komore verne spravované. A pokiaľ ide o naše zákonné nariadenia, tak bude o ne dbať osobne, ako aj u všetkých v uvedenej stolici. Nech bude našim nepriateľom odporovať, s chrabrosťou je povinný zachovávať priateľstvo. Ba dávame a zverujeme mocou prítomnej listiny, preto vám všetkým verným a každým vznešeným a urodzeným, a iným ľuďom v akomkoľvek stave a postavení zdržiavajúcim sa kdekoľvek v menovanej Liptovskej stolici, týmto prísne nariaďujeme a prikazujeme,

aby odteraz uvedeného Jána Kružiča, ako je vyššie spomenuté po dobu trvania našej náklonnosti, mať, zachovávať a uznávať za vášho právoplatného a nespochybneného župana, podriaďovať sa jeho právomoci, ako aj pomáhať jeho súdnym rozhodnutiam. A napokon ste povinní ho poslúchať vo všetkých dovolených a čestných, ako aj zvyčajných záležitostiach prislúchajúcich k jeho úradu a tiež v tých, ktoré vám v našom mene nariadi vykonať. Inak sa neodvažujte činiť! Po prečítaní vráťte prítomným. Dané vo Viedni, dvadsiateho druhého dňa mesiaca januára, v roku, ako je uvedený vyššie.²

Súčasný odpis v kráľovských knihách, latinsky. MNL-OL, A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii III, pag. 1095 (vydanie na CD-Rom, Királyi könyvek 1527 – 1647, I-IX. kötet). V záhlaví poznámka: Udelenie úradnej hodnosti Liptovskej stolice pre veľkomožného Jána Kružiča z Lupoglavu.

¹ Lupoglav, rodové sídlo v Istrii, ktoré nadobudol Peter Kružič, otec Jána Kružiča. JURKOVIC, I.: „Veliki i osobit razbojnik“, s. 172-174.

² V záhlaví datovanie: „Anno 1574“.

Modrý Kameň, 17. júl 1575

Správca bradu Modrý Kameň Peter Romhányi prosí Jána Kružiča o pomoc pri obrane bradu pred Turkami a odvoláva sa pritom na kresťanskú spolupatričnosť.

Po odporúčaní svojich služieb nášmu veľkomožnému pánovi. Nepriateľ už na nás dolieha.¹ Naše duše sme už skrze Krista poručili pánu Bohu. Preto zaútočte na neho! Lebo z malých [vít'azstiev] sa stane veľké. Preto, ak začali u nás, skončia u Vás, ak nezaútočíte. Neľutujte preliať svoju krv pre Kristovu lásku a kresťanskú vieru! Ponáhľajte sa! Podťte na pomoc Jánovi Balassovi!² Nemá veľa nepriateľov, môžete mu pomôcť, ak chcete. Aby si Vás potom po jednom nepoddali. Zaútočte na nich kvôli vdovám a kvôli sirotám! Majte na pamäti, že Boh je vo svojom svätom Synovi milosrdný. Hľa, pohania sú nachystaní zomrieť bez viery, prečo teda Vy nezaútočíte v mene pravej viery? Toto je náš posledný list. V Modrom Kameni, 17. júla 1575.

Hľa, všetci ste prisahali, že nám pomôžete. Preto teda teraz, keď už je nepriateľov málo, teraz ukážte svoje kresťanstvo, teraz podporte Jána Balassu a Ondreja Balassu!

Peter Romhányi

Originál s pritlačenou pečat'ou, maďarsky. ŠA BB pob. Kr., MM Kremnica, tomus I, fons 26, fasc. 6, no. 926/I. Znenie listu s chýbajúcimi pasážami a slovenským prekladom uverejnil SLÁVIK, J.: Dejiny dobronivskej, s. 53-54. Na chrbte nečitateľné adresovanie. Na pripojenom štítku poznámka, že list bol určený Jánovi Kružičovi, ale najprv bol doručený do Pukanca. ŠA BB pob. Kr., MM Kremnica, tomus I, fons 26, fasc. 6, no. 926/II.

¹ *Turci začali obliehať Modrý Kameň 17. júla. TEJNIL, E.: K dejinám tureckého panstva II, s. 172-174.*

² *Modrý Kameň patril Jánovi Balassovi a jeho rodine. HORVÁTH, P. (ed.): Rabovali Turci, s. 41-43.*

Budín, 14. august 1575

Budínsky beglerbeg Mustafa paša žiada Jána Kružiča, aby nebránil poddaným zo Svätého Antona vzdat' hold Turkom, inak utrpia škodu.

My, paša Mustafa, hlavný miestodržiteľ veľkého sultána v Budíne a správca Uhorska. Veľkomožný pane a náš ctihodný priateľ, vyjadrujeme Ti našu vďaku a odporúčanie. Už prv sme niekoľkokrát prosili Tvoju veľkomožnosť, aby Tvoja veľkomožnosť nebránila prechodu poddaných zo Svätého Antona k emirovi Seyyidi Alimu,¹ ktorí by aj teraz veľmi radi prišli, keby im Tvoja veľkomožnosť nebránila. Nech im radšej Tvoja veľkomožnosť napomôže prísť, pretože to Tvoja veľkomožnosť dobre vie, že je to na prospech všetkých a všetko si žiada svoju odmenu. Preto aj teraz prosíme Tvoju veľkomožnosť, aby Tvoja veľkomožnosť nebránila prechodom, ale ich Tvoja veľkomožnosť umožnila. Podľa všetkého ide o bohabojný ľud, ktorý môže poslúžiť svojim, aj svojmu pánovi. Preto my čakáme na to od Tvojej veľkomožnosti okamžitú odpoveď, či ich chce Tvoja veľkomožnosť prepustiť alebo nie. O tom nech nás Tvoja veľkomožnosť okamžite uistí, aby sme v tejto veci touto cestou bez ďalších listov už neubližovali Tvojej veľkomožnosti. Boh s Tvojou veľkomožnosťou. Dané v Budíne, dňa 14. augusta 1575.

Súčasný odpis, maďarsky. ŠA BB pob. Kr., MM Kremnica, tomus I, fons 26, fasc. 6, no. 988. Na chrbte adresované Jánovi Kružičovi, priateľovi v Krupine a na Viglaší (!).

¹ Titul emir, porovnateľný s tur. beg, ako aj prímeno Seyyid, označujúce potomkov proroka Mohameda, naznačujú Aliho arabský pôvod. BAYERLE, G.: *Pashas, begs*, s. 19, 60; KILIÇ, R.: *The reflection of Islamic tradition*, s. 132-134; ÇIKAR, J. R. M.: *Türkischer biographischer Index 1*, s. 93. Nevylučujeme, že pod menom Seyyid Ali

vystupoval stoličnobelehradský sandžakbeg Ali zvaný Kara (Čierny), ktorý dobyl Modrý Kameň. HORVÁTH, P. (ed.): Rabovali Turci, s. 42-43.

Budín, 28. september 1575

Budínsky beglerbeg Mustafa paša žiada Jána Kružiča, aby dovolil mestám a dedinám platiť dane a vzdávať hold Turkom. Ak tak neurobí, paša spôsobí Krupine a banským mestám veľké škody.

My, paša Mustafa, najvyšší miestodržiteľ ich veličenstva tureckého sultána v Budíne a správca v Uhorsku. Milostivý pane a veľavážený priateľu, pozdravujem Vás a prejavujem Vám úctu. Ako je pánovi známe, medzi ich veličenstvami oboma cisármi bolo dohodnuté, že nemáte nútiť mestá a dediny, ktoré sú zapísané v súpise nášho veličenstva sultána k žiadnym platbám alebo služobným povinnostiam, čo vôbec nerobíte, ale ich v každom ohľade sužujete. Okrem toho zapísané mestá alebo dediny, ktoré nám dávno skladajú prísahu vernosti, nenecháte nám teraz vzdávať hold. Preto sme Vám v dobrej vôli písali, ktorým mestám a dedinám nemáte, podľa dohody, brániť nám holdovať, máte ich nechať na pokoji, ako aj nechať platiť nám. Vaša milosť mi môže rozhodne veriť, že ak tak budete opäť robiť, nenecháme ani Krupinu, ani banské mestá na pokoji, čo Vám spôsobí veľké škody, za čo sa budeš musieť ťažko zodpovedať Tvojmu cisárovi. Boh s Tebou, pane. Dané v Budíne 28. septembra roku 1575.

Súčasný preklad, nemecky. ŠA BB pob. Kr., MM Kremnica, tomus I, fons 26, fasc. 6, no. 1024. Na chrbte poznámka: kópia listu budínskeho pašu Jánovi Kružičovi. Maďarský preklad MATUNÁK, M.: Korpona várkapitányai, s. 19-20. Slovenský preklad vyhotovený podľa maďarského prekladu MATUNÁK, M.: Krupinskí bradní kapitáni, s. 17-18.

Budín, 30. apríl 1576

Budínsky beglerbeg Mustafa paša opätovne žiada Jána Kružiča, aby nebránil poddaným zo Svätého Antona vzdat' hold Turkom, inak všetci bez varovania utrpia škody.

My, paša Mustafa, [hlavný miestodržiteľ veľkého sultána v Budíne a správca Uhorska]. Veľkomožný pane, vyjadrujeme Ti našu vďaku a odporúčanie. Už prv sme niekoľkokrát napomínali Tvoju veľkomožnosť,¹ aby Tvoja veľkomožnosť poslala poddaných emira Seyyidi Aliho zo Svätého Antona, ktorí by veľmi radi prišli, keby im Tvoja veľkomožnosť nebránila. Preto aj teraz prosíme Tvoju veľkomožnosť, aby Tvoja veľkomožnosť nijako nebránila ich príchodu, ale nech ich Tvoja veľkomožnosť radšej prinúti k príchodu. Pretože Tvoja veľkomožnosť to vie, že tým posluží všetkému a za všetko získa svoju odmenu. Ak napriek všetkému ich Tvoja veľkomožnosť neprepustí, my už potom Tvojej veľkomožnosti o tom ani nebudeme písať, ani neodkážeme. Avšak to, čo sa im prihodí, a ak pri tom utrpí nejakú ujmu aj Tvoja veľkomožnosť, nám Tvoja veľkomožnosť nesmie vytýkať, že sme ju nevarovali. Očakávame ohľadom toho od Tvojej veľkomožnosti urýchlenu odpoveď. Boh s Tvojou veľkomožnosťou. Dané v Budíne, dňa 30. apríla 1576.

Bez údajov a stave zachovania, maďarsky, bez odkazu na archívne uloženie uverejnili TAKÁTS, S. – ECKHART, F. – SZEKFŰ, Gy. (eds.): A budai basák, s. 98-99, č. 95. Na chrbte adresované krupinskému kapitánovi a cisárskemu radcovi Jánovi Kružičovi.

¹ Porovnaj preklady listov pašu Mustafu zo 14. augusta a 28. septembra 1575.

28. október 1576

Ján Kružič po predchádzajúcej prosbe opätovne žiada rakúskeho arcivojvodu Ernesta o pokyny, ako má reagovať na plienenie a vyhrážky Turkov. Zároveň odporúča udeliť výnimku a ako odvetu vypáliť vybrané mestá pod osmanskou správou.

Najosvietenejší [*pane*]. Keď som predtým čo najponíženejšie písal ich osvietenosti arcivojvodovi Karolovi¹ o tom, ako Turci vypaľujú cisárske majetky, a to nielen pred banskými mestami, ale aj na iných miestach a nechávajú si, šíriac strach, skladat' hold, žiadal som čo najponíženejšie od ich osvietenosti [*pokyny*], čo treba proti tomu robiť, ako aj odpoveď na moje otázky, kde sa tak deje a ktorý chamtivec² a ktorý sandžakbeg tak činí. To preto, aby sa urobilo to isté dedinám skladajúcim hold tomuže sandžaku, teda aby naopak ony, či už otvorene alebo potajme, boli vypálené. Očakávam, že by sa tak malo urobiť raz až dvakrát, aby sa im zabránilo v ďalšom rabovaní a vypaľovaní. Na to mi od ich osvietenosti prišla odpoveď, že poslala moje návrhy ich cisárskemu veličenstvu, no doteraz nedostala žiadnu odpoveď.

Pretože Turci neprestávajú a nedávno za prvé vypálili dedinu Kozelník a [*za druhú*] hrozili aj mestám Krupina a Pukanec, že keď im nevzdajú hold, pričom sa ľahko môžu postarať o to, aby tak mohli verejne či v tajnosti urobiť, vypália ich. Pretože sa sem nedávno dostavilo vojsko,³ nebudú [*mestá*] ostreľovať. Žiadal som ešte raz čo najmilostivejšie Vašu osvietenosť, aby mi dala vedieť, keďže tu Turci útočia ohňom na mestá i dediny, či sa má vypáliť Freistadt zvaný Maros⁴ alebo Vacov, teda mesto za mesto, pretože Turci vypálili dedinu Reissen alebo Drégeľské Predmostie⁵ a vybudovali si tam pevnosťku. Freistadt zvaný Maros patrí cisárskemu veličenstvu, ale ono teraz ovláda [*ten územie smerom*] na Nové Zámky a Imrich Forgách na Komjatice.⁶ Vacov patrí biskupovi z Vacova, Reissen cisárskemu veličenstvu a Drégeľské Predmostie Ostrihomskému arcibiskupstvu. Hoci

je v uhorských dekrétach vypaľovanie zakázané, a to pod hrozbou straty tela a majetku ako zločin urážky kráľovského majestátu, musí cisárske veličenstvo takých kapitánov, ktorí by tak na rozkaz veličenstva činili, chrániť a brániť. Čakám na milostivú odpoveď Vašej osvietenosti, aby som vedel okolitým kapitánom a Fabiánovi Nagyovi z Tarjánu v Krupine podať správu, ako sa majú v takom prípade správať. Som Vašej osvietenosti k rozkazom.

Ján Kružíč

Súčasný odpis, nemecky. ŠA BB pob. Kr., MM Kremnica, tomus I, fons 26, fasc. 7, no. 1158. Na chrbte poznámka: kópia listu z 28. októbra 1576. K adresátovi a obsahu MATUNÁK, M.: Život a boje, s. 189.

¹ Karol II., arcivojvoda v tzv. Vnútrohom Rakúsku.

² „von welchem Gramz und von welchem Sanschekbeck“. Označenie „Gramz“ mohlo mať pôvod v chorvátskom „gramziv“ vo význame chamtivý, nenásytný.

³ „die Presenten hier ein khumen“. Išlo azda o naverbovaných vojakov.

⁴ Nagymaros pri Dunaji, po nemecky nazývaný Freistadt.

⁵ „Reissn oder Dregel Hidwigh“. Ide zrejme o Ipeľské Predmostie (maď. Hidvég), položené severne od bradu Drégel.

⁶ „Jez regiert man gen Wjwar, unnd Emrich Forgasch gen Comeatti“. Imrich Forgách vlastnil v Komjaticiach dedičné majetky. BÁRTFAI SZABÓ, L.: A Hunt-Paznan nemzetségbeli Forgách, s. 312-319.

Pramene

Archívvy

Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Hadtörténelmi Levéltár Budapest (HIM-HL)

A török hódoltság és a török elleni háborúk iratai

Hrvatski državni arhiv Zagreb (HDA)

Obiteljski arhivski fondovi

Obitelj Kružić (1537 – 1863)

Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár Budapest (MNL-OL)

Magyar kincstári levéltárak

A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár

Libri regii (CD-Rom, Arcanum adatbázis)

Magyar Kamara archívuma (MKA)

E 136 Instructiones

E 156 Urbaria et Conscriptiones

E 188 Archivium familiae Pethő

E 204 Missiles

E 210 Miscelanea

Magyar (pozsonyi) kamarai levéltár, Magyar Kamara regisztratúra (MKR)

E 41 Litterae ad Cameram exaratae

Mikrofilmek – egyéb gyűjtemények, Magángyűjtemények

X 7707, Dr. Szeleczy Adorján birtokában levő családi iratok

Österreichisches Staatsarchiv Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (ÖStA, HHStA)

Hungarica – Ungarische Alten Allgemeine Akten

Reichsregisterbücher, Reichsregister Ferdinand I.

Turcica – Staatenabteilungen, Türkei

Štátny archív v Banskej Bystrici (ŠA BB)

Rod Koháry-Coburg I (KC I)

Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Banská Štiavnica (ŠA BB pob. BŠ)

Magistrát mesta Banská Štiavnica (MMBŠ)

Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Kremnica (ŠA BB pob. Kr.)

Magistrát mesta Kremnica (MM Kremnica)

Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Zvolen (ŠA BB pob. Zv.)

Magistrát mesta Krupina (MM Krupina)

Edície a paleotypy

AGRICOLA, Georgius: *Oratio de bello adversus Turcam suscipiendo, Ad Ferdinandum Ungariae Boemiaeque regem, et Principes Germaniae*, Basileae, Anno M. D. XXX. VIII.

ALGERUS: *Divi Algeri quondam ex scholastico monachi Benedictini, De veritate corporis et sanguis dominici in Eucharistia, cum refutatione diversarum circa hoc haeresion, opus pium iuxta ac doctum. Nunquam antehac excusum. Ex recognitione Des. Eras. Roterodami*. Friburgi : excudebat Ioannes Emmeus Iuliacensis, Anno M.D.XXX.

ALIGHIERI, Dante: *O jediné vládě*. Praha : Melantrich, 1943.

ALLEN, Percy Stafford: *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami, tom. I. 1484 – 1514*. Oxonii : In Typographeo Clarendoniano, 1906.

ALLEN, Percy Stafford: *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami, tom. II. 1514 – 1517*. Oxonii : In Typographeo Clarendoniano, 1910.

ALLEN, Percy Stafford: *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami, tom. III. 1517 – 1519*. Oxonii : In Typographeo Clarendoniano, 1913.

ALLEN, Percy Stafford: *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami, tom. IV. 1519 – 1521*. Oxonii : In Typographeo Clarendoniano, 1922.

ALLEN, Percy Stafford: *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami, tom. VI. 1525 – 1527*, Oxonii : In Typographeo Clarendoniano, 1926.

ALLEN, Percy Stafford: *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami, tom. VII. 1527 – 1528*. Oxonii : In Typographeo Clarendoniano, 1928.

ALLEN, Percy Stafford: *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami, tom. VIII. 1529 – 1530*. Oxonii : In Typographeo Clarendoniano, 1934.

ALLEN, Percy Stafford: *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami, tom. IX. 1530 – 1532*. Oxonii : In Typographeo Clarendoniano, 1938.

ALLEN, Percy Stafford: *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami, tom. XII. Indices*. Compilavit Barbara Flower. Perfecit et edidit Elisabeth Rosenbaum. 2. vyd. Oxonii : In Typographeo Clarendoniano, 1958.

AMBROSIUS: Expositio Evangelii secundum Lucam. In: MIGNE, J. – P.: *Patrologia Latina Tomus XV*. Parisiis, 1845, s. 1527-1850.

AMBROSIUS: De obitu Theodosii oratio. In: MIGNE, J. – P.: *Patrologia Latina Tomus XVI*. Parisiis, 1845, s. 1384-1406.

AMBROSIUS: De obitu Valentiniani Consolatio. In: MIGNE, J. – P.: *Patrologia Latina Tomus XVI*. Parisiis, 1845, s. 1357-1384.

Assertio Septem Sacramentorum or Defence of the Seven Sacraments by Henry VIII, king of England. Re-edited, with an introduction of rev. Louis O'Donovan, S. T. L. New York : Benziger Brothers, 1908.

AUGUSTINUS, Aurelius: Epistolae quas ab anno habitae collationis cum Donatistis Pelagianaeque haereseos in Africa deprehensae, scripsit Augustinus deinceps reliquo tempore vitae suae, id est ab anno 411 ad 430. In: MIGNE, J. – P.: *Patrologia Latina Tomus XXXIII*. Parisiis, 1845, s. 471-1024.

BARTOLINI, Riccardo: *Oratio ad Imp. Caes. Maximilianum Aug. ac potentiss. Germaniae principes de expeditione contra Turcos suscipienda*. Augsburg : Sigismund Grimm & Marcus Wirsung, 20 Sep. 1518.

BERNARDUS, Claraevallensis Abbas: De laude novae militiae ad milites templi liber. In: MIGNE, J. – P.: *Patrologia Latina Tomus CLXXXII*. Parisiis, 1859, s. 921-940.

BEL, Matthias: *Notitia Hungariae novae historico-geographica. Tomus IV*. Viennae : Impensis Pauli Straubii Bibliopolae, 1742.

BEL, Matej: *Trenčianska stolica*. preložil I. Nagy, Čadca : Kysucké múzeum, 2013.

BESSARION, Basilios: Orationes contra Turcas. In: MIGNE, J. – P.: *Patrologia Graeca. Tomus CLXI*. Parisiis, 1866, s. , s. 641 – 676.

BRUNS, Hermann Theodor: *Canones apostolorum et conciliorum saeculorum IV. V. VI. VII. Pars prior.* Berolini : Typis et sumptibus G. Reimeri, 1839.

CABASSUTIUS, Joannes: *Notita ecclesiastica historiarum conciliorum et canonum invicem collatorum veterumque juxta, ac recentiorum Ecclesiae Rituum, Ab ipsis Ecclesia Christiana incunabulis ad nostra usque tempora, secundum cujusque saeculi seriem, accurate digesta.* Editio quarta, ab ipso auctore correcta, plurimum aucta, et quinque Indicibus locupletata. Lugduni : Sumptibus Anisson et Posuel, 1725.

CICERO, Marcus Tullius: Reči proti Catilinovi. Prekl. A. Slamová. In: CICERO, Marcus Tullius: *Rečník, Reči proti Catilinovi, Filipiky a iné.* Bratislava : Tatran, 1982, s. 163-202.

Corpus iuris canonici. Editio Lipsiensi secunda. Pars prior: Decretum magistri Gratiani. Lipsiae : Ex officina Bernhardi Tauchnitz, 1879.

CUSPINIANUS, Ioannes: *De Turcorum origine, religione, ac immanissima eorum in Christianos tyrannide, deque viis per quas Christiani principes Turcos profligare et invadere facile possent. Liber iam primum natus et ad utilitatem rei publicae Christianae aeditus.* Antverpiae : Apud Ioan. Steelsium in scuto Burgundiae, 1541.

CYPRIANUS, Caecilius: *Divi Caecilii Cypriani episcopi Carthaginensis et martyris opera iam quartum accuratiori vigilantia a mendis repurgata, per Des. Erasmus Roterod.* Accessit liber eiusdem apprime pius ad Fortunatum De duplici martyrio, antehac nunquam excusus. Basileae : Ex officina Frobeniana, Anno 1530.

CYPRIANUS, Caecilius: *Opera divi Caecilii Cypriani episcopi Carthaginensis, ab innumeris mendis repurgata, adiectis nonnullis libellis ex vetustissimis exemplaribus, quae hactenus non habebantur, ac semotis iis, quae falso videbantur inscripta, una cum annotatiunculis.* Atque haec omnia nobis praestitit ingenti labore suo Erasmus Roterodamus, vir iuvandis optimis studiis natus. Apud inclytam Basileam : ex officina Frobeniana, An. 1521.

Determinatio theologiae facultatis Parisiensis super doctrina Lutheriana hactenus per eam visa. Romae : in officina Magistri Stephani Huilberti, 1521.

D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe. (Weimarer Ausgabe), 8. Band, Graz : H. Böhlaus Nachfolger, 1966.

ERASMUS, Roterodamus: *Adagiorum chalias prima, pars prior*, eds. M. L. van Poll-van de Lisdonk – M. Mann Phillips – Chr. Robinson. In *Opera omnia Erasmi Roterodami ordinis secundi tomus primus*. Amsterdam : North-Holland, 1993.

ERASMUS, Roterodamus: *Adagiorum chalias prima, pars altera*, eds. M. L. van Poll-van de Lisdonk – M. Cytowska. In: *Opera omnia Erasmi Roterodami ordinis secundi tomus secundus*. Amsterdam : Elsevier, 1998.

ERASMUS, Roterodamus: *Adagiorum chalias secunda, pars prior*. In: *Opera omnia Erasmi Roterodami ordinis secundi tomus tertius*, ed. M. Szymański. Amsterdam : Elsevier, 2005.

ERASMUS, Roterodamus: *Adagiorum chalias tertia, pars altera*. In *Opera omnia Erasmi Roterodami ordinis secundi tomus sextus*, eds. F. Heinimann – E. Kienzle. Amsterdam : North-Holland publishing company, 1981.

ERASMUS, Roterodamus: *Adagiorum chalias quarta, pars prior*. In: *Opera omnia Erasmi Roterodami ordinis secundi tomus septimus*. Amsterdam : Elsevier, 1999.

ERASMUS, Roterodamus: *Collected works of Erasmus : Expositions on psalms*. Ed. Dominic Baker-Smith. Toronto : University of Toronto Press, 2005.

ERASMUS, Roterodamus: *De pueris statim ac liberaliter instituendis*. In: *Opera omnia Erasmi Roterodami ordinis primi tomus secundus*. Amsterdam : North-Holland Publishing Company, 1971, s. 1-78.

ERASMUS, Roterodamus: *Institutio principis Christiani*, ed. O. Herding. In: *Opera omnia Desiderii Erasmi Roterodami recognita et adnotatione critica instructa, notisque illustrata, ordinis quarti tomus primus*. Amsterdam : North Holland publishing company, 1974, s. 133-219.

ERASMUS, Roterodamus: *Institutio principis Christiani : Výchova kresťanského vládára*. Edidit : preložil Imrich Nagy. Trnava : Filozofická fakulta TU, 2009.

ERASMUS, Roterodamus: Chvála bláznivosti. In: ZWEIG, Stefan: *Triumf a tragika bláznivosti*. Z lat. a nem. orig. prel. O. Gajdošová-Toscanová, E. Hlaváčková. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1985, s. 7-136.

ERASMUS: *A nőkről és a házasságról*. Ed. Gábor Petneházi. Prekl. Noémi Benedek, Gergő Gellérfi, Péter Kasza, Gábor Petneházi, Ádám Szabó, Ágnes Széles. Szeged : Lazi kiadó, 2011.

ERASMUS, Roterodamus: Peregrinatio religionis ergo. In: *Opera omnia Erasmi Roterodami ordinis primi tomus tertius*. Amsterdam : North-Holland Publishing Company, 1972, s. 470-494.

ERASMUS, Roterodamus: Querela pacis. Herausgegeben von O. Herding. In: *Opera omnia Erasmi Roterodami ordinis quarti tomus secundus*. Amsterdam : North-Holland Publishing Company, 1977, s. 1-100.

ERASMUS, Roterodamus: *Utilissima consultatio de bello Turcis inferendo, et obiter enarratus Psalmus XXVIII*. Opus recens et natum, et aeditum. Coloniae, Anno 1530.

ERASMUS, Roterodamus: *Utilissima consultatio de bello Turcis inferendo, et obiter enarratus Psalmus XXVIII*. Opus recens et natum, et aeditum. Venit Parisiis : apud Christianum Wechel, 1530.

ERASMUS, Roterodamus: *Utilissima consultatio de bello Turcis inferendo, et obiter enarratus psalmus XXVIII*, herausgegeben von A. G. Weiler. In: *Opera omnia Desiderii Erasmi Roterodami recognita et adnotatione critica instructa, notisque illustrata, ordinis quinti tomus tertius*. Amsterdam : North-Holland publishing company, 1986, s. 1-82.

ERASMUS, Roterodamus: Vidua Christiana. In: *Opera omnia Desiderii Erasmi Roterodami*. Ordinis quinti tomus sextus. Edited and annotated by A. G. Weiler (Nijmegen) and †M. Cytowska (Warsaw). Amsterdam : Elsevier, 2008, s. 253-332.

FARKAS, Gyöngyi a kol.: *A török kor, a kuruc kor, a nemesi felkelés, a királyi magyar nemesi testőrség iratainak levéltári segédlete*. Budapest : Petit Real Könyvkiadó, 2000.

GÁCSOVÁ, Alžbeta: *Dokumenty k protifeudálnym bojom slovenského ľudu (1113 – 1848)*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1955.

HERODOTOS: *Herodoti Historiae*. Recensuit Alfred Holder. Volumen I. Bibliotheca Graecorum et Romanorum edita curante Carolo Schenkl. Pragae : Sumptus fecit F. Tempsky, 1886.

HOMER: *Ilias*. In verkürzter Ausgabe für den Schulgebrauch von A. Th. Christ. Vierte Auflage. Prag : Prager Verlags-Gesellschaft M. B. H., 1920.

HORATIUS, Quintus Flaccus: *Carmina*. Recensuit Fridericus Klingner. Lipsiae : In aedibus B. G. Teubneri, 1939.

HORVÁTH, Pavol: *Rabovali Turci... Výber z kroník a listov zo 16. a 17. storočia*. Bratislava : Tatran, 1972.

IPOLYI, Arnold: *Nicolai Oláh, Ludovico IIo regi Hungariae et Mariae reginae a secretis, Ferdinandi I Cancellarii, dein Archiepiscopi Strigoniensis primatis Regni Hungariae et locumtenentis regii Codex epistolaris (MDXXVI – MDXXXVIII)*. Budapestini : Bibliopolium Academiae Hung., 1876.

KARÁCSONYI, János – KOLLÁNYI, Ferenc – LUKCSICS, József: *Monumenta ecclesiastica tempora innovatae in Hungaria religionis illustrantia V (1548 – 1551)*. Budapest : Szent-István Társulat, 1912.

KÁRFFY, Ödön: Levelek a hódoltság korából. In: *Hadtörténelmi Közlemények*. XI. évf., 4. füz., 1910, s. 612-614.

KÁROLYI, Árpád – SZALAY, József: *Nádasdy Tamás nádor családi levelezése*. Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1882.

KENYERES, István a kol.: *XVI. századi uradalmi utasítások. Utasítások a kamarai uradalmak prefektusai, udvarbírái és ellenőrei részére. I. kötet*. Budapest : Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, 2002.

KOVACHICH, Martinus Georgius: *Formulae solennes styli in cancellaria, curiaque regum, foris minoribus ac locis credibilibus, authenticisque regni Hungariae olim usitati*. Pesthini : Typis Matthiae Trattner, 1799.

Latinský humanizmus. Ed. Daniel Škoviera. Bratislava : Kalligram, 2008.

LIVIUS, Titus: *Ab urbe condita libri. Praefatio – Liber primus*. Edited by H. J. Edwards. Cambridge : at the University Press, 1968.

LUKINICH, Imre: *A podmanini Podmaniczky-család oklevéltára. III. kötet. 1538 – 1548*. Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1941.

LUTHER, Martin: An den christlichen Adel deutscher Nation von des christlichen Standes Besserung. In: *D. Martin Luthers Werke*. Kritische Gesamtausgabe. 6. Band. Weimar : Herman Böhlau, 1888, s. 381-469.

LUTHER, Martin: Heerpredigt wider den Türken. In: *D. Martin Luthers Werke*. Kritische Gesamtausgabe. 30. Band, Zweite Abteilung. Weimar : Herman Böhlau, 1909, s. 149-197.

LUTHER, Martin: Resolutiones disputationum de indulgentiarum virtute : 1518. In: *D. Martin Luthers Werke*. Kritische Gesamtausgabe. 1. Band. Weimar : Herman Böhlau, 1883, s. 522-628.

LUTHER, Martin: Vom Kriege wider die Türken. In: *D. Martin Luthers Werke*. Kritische Gesamtausgabe. 30. Band, Zweite Abteilung. Weimar : Herman Böhlau, 1909, s. 81-148.

MAKANEC, Alfred: Petar Kružić. Pozakonjenje i podijeljenje plemstva nezakonitomu sinu kliškoga junaka Petra Kružića. In: *Obzor*. god. 75, br. 215, 20. IX. 1934, s. 1-2.

MAKSAY, Ferenc: *Urbáriumok. XVI-XVII. század*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1959.

MATUNÁK, Mihály: Adatok az 1552-iki honti hadjárat történetéhez. In: *Történelmi Tár*. új folyam VIII., 1907, s. 452-477.

MEIER, Jörg – PIIRAINEN, Ilpo Tapani – WEGERA, Klaus-Peter: *Deutschsprachige Handschriften in slowakischen Archiven. Vom Mittelalter bis zur Frühen Neuzeit. Band 2. Mittelslowakei*. Berlin – New York : Walter de Gruyter, 2009.

NEHRING, Karl: *Jakob von Betzek. Gesandtschaftsreise nach Ungarn und in die Türkei im Jahre 1564/65*. München : Veröffentlichungen des Finnisch-Ungarischen Seminars an der Universität München, 1979.

PALÁSTHY, Pál: *A Palásthyak. II. kötet*. Budapest : Nyomatott a „Hunyadi Mátyás“ Intézetben, 1891.

PETRITSCH, Ernst Dieter: *Regesten der osmanischen Dokumente im Österreichischen Staatsarchiv. Band 1 (1480 – 1574)*. Wien : Österreichisches Staatsarchiv, 1991.

PICCOLOMINI, Aeneas Sylvius: *Opera quae extant omnia, nunc demum post corruptissimas editiones summa diligentia castigata et in unum corpus redacta, quorum elenchum versa pagella indicabit. His quoque accessit Gnomologia ex omnibus Sylvii operibus collecta, et Index rerum ac verborum omnium copiosissimus*. Basileae : per Henrichum Petri, 1551.

PLINIUS, C. Secundus: *C. Plini Secundi Naturalis Historiae Libri XXXVII*. Recensuit et commentariis criticis indicibusque instruxit Iulius Sillig. Volumen I. Hamburgi et Gothae : Sumptibus Friderici et Andreae Perthes, 1851.

POMPONIUS MELA: *De Chorographia Libri tres*. Ad librorum manu scriptorum fidem edidit notisque criticis instruxit Gustavus Parthey. Berolini : In aedibus Friderici Nicolai, 1867.

Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov. VI. Pod osmanskou brožbou. Ed. Ján Lukačka. Bratislava : Vyd. Literárne informačné centrum, RAK, 2004.

Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov. VII. Turci v Uhorsku. I. Ed. Viliam Čičaj. Bratislava : Vyd. Literárne informačné centrum, RAK, 2005.

Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov. VII. Turci v Uhorsku. II. Ed. Peter Kónya. Bratislava : Vyd. Literárne informačné centrum, RAK, 2006.

PROCHÁZKA-EISL, Gisela – RÖMER, Claudia: *Osmanische Beamtenschreiben und Privatbriefe der Zeit Süleymāns des Prächtigen aus dem Haus-, Hof- und Staatsarchiv zu Wien*. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2007.

ROŻAŃSKI, Feliks: *Wyprawa na Węgry Bernarda Aldany jenerała kawaleryi hiszpańskiej w latach 1548 – 1556*. Kraków : Redakcja „Przeglądu Polskiego“, 1881.

RUGONFALVI KISS, István: *A Magyar Helytartótanács I. Ferdinánd korában és 1549 – 1551. évi leveles könyve*. Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1908.

SARUSI KISS, Béla: A bécsi Udvari Kamarai Levéltár *Gedenkbücher Österreich* magyar vonatkozású iratainak regesztái. I. közlemény. In: *Fons (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)*. XV. évf., 4. sz., 2008, s. 467-521.

Sväté Písmo Starého i Nového zákona. 3 vyd. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2000.

SZAKÁLY, Ferenc – SCHOLZ, László: *Bernardo de Aldana magyarországi hadjárata (1548 – 1552)*. Budapest : Európa Könyvkiadó, 1986.

SZALAY, Ágoston: *Magyar leveles tár. I. kötet. Négy száz magyar levél 1504 – 1560*. Pesten : A Magyar Tudományos Akadémia, 1861.

ŠKOVIERA, Daniel: Ján Antoninus z Košíc a Erasmus Rotterdamský vo svetle korešpondencie. In: *Od kráľovstva ducha ku kráľovstvu človeka*. Eds. Mária Novacká – [Milan Hadmada]. Bratislava, 1986, s. 31-62.

TAKÁTS, Sándor – ECKHART, Ferencz – SZEKFŰ, Gyula: *A budai basák magyar nyelvű levelezése I. 1553 – 1589*. Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1915.

TERTULLIANUS, Quintus Septimius Florens: *Liber De fuga in persecutione*. In: MIGNE, J. – P.: *Patrologia Latina Tomus II*. Parisiis, 1844, s. 101-120.

VIVES, Joannes Ludovicus: *De conditione vitae Christianorum sub Turca*. Antverpiae in Rapo : excudebat Michael Hillenius, Anno 1529.

Literatúra

ÁGOSTON, Gábor: The Image of the Ottomans in the Hungarian Historiography. In: *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*. Vol. 61, No. 1-2, 2008, s. 15-26.

ALLEN, Percy Stafford: *The age of Erasmus*. Lectures delivered in the Universities of Oxford and London. Oxford, 1914.

BABIC, Marek: *Od antiky k stredoveku : Dejiny neskorého cisárstva medzi rokmi 284 – 474*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009.

BÁRTFAI SZABÓ, László: *A Hunt-Paznan nemzetségbeli Forgách család története*. Esztergom : Buzárovits Gusztáv Nyomdája, 1910.

BAYERLE, Gustav: *Pashas, begs and effendis: A historical dictionary of titles and terms in the Ottoman Empire*. Istanbul : The Isis Press, 1997.

BENŇKO, Ján: Obrana stredoslovenských banských miest v rokoch 1552 – 1564. In: *Historie a vojenství*. č. 1, 1969, s. 1-20.

BESSENYEI, József: Agricola Oratio de bello adversus Turcam suscipiendo című röpirata és a 16. század első felének törökellenes publicisztikája. In: *Agricola évszázada : Georgius Agricola, 1494-1555, születésének 500. évfordulója alkalmából tartott ülészek előadásai*, ed. László Zsámboki. Miskolc : Miskolci Egyetem, 1994, s. 15-23.

BODNÁROVÁ, Katarína: Inštrukcia arcivojvodu Karola pre muštermajstra Františka z Gery a jeho pisára Jozefa Stützelera z 10. októbra 1570. In: *Vojenská história*. roč. 15, č. 1, 2011, s. 88-98.

BOJNIČIĆ, Ivan: *Der Adel von Kroatien und Slavonien*. Nürnberg : Verlag von Bauer und Raspe, 1899.

BŮŽEK, Václav – PÁLFFY, Géza: Integrace šlechty z českých a uherských zemí ke dvoru Ferdinanda I. In: *Český časopis historický*, roč. 101, č. 3, 2003, s. 542-581.

BŮŽEK, Václav: Střední Evropa očima českých a moravských šlechticů okolo poloviny 16. století. In: *Bruncvík a víla. Přemýšlení o kulturní a politické identitě Evropy*. Ed. P. Hlaváček. Praha : Filosofia, 2010, s. 99-112.

ÇIKAR, Jutta R. M.: *Türkischer biographischer Index. Band 1 – 3*. München : De Gruyter – Saur, 2004.

COLISH, Marcia Lillian: Juan Luis Vives on the Turks. In: *Medievalia et Humanistica : Studies in Medieval and Renaissance Culture*, vol. 35, 2009, s. 1-14.

Contemporaries of Erasmus : A biographical register of the renaissance and reformation. 1-3. Ed. Peter G. Bietenholz – Thomas B. Deutscher. Toronto – Buffalo – London : University of Toronto Press, 1985 – 1987.

MacCULLOCH, Dirarmid: *A reformáció története*. Budapest : Európa könyvkiadó, 2011.

CYTOWSKA, Maria: Érasme et les Turcs. In: *EOS*, roč. 62, 1974, s. 311-321.

ČELKO, Mikuláš: Budovanie obrany Sv. Antona proti tureckej expanzii v II. polovici 16. storočia. In: *Zborník múzea vo Svätom Antone*, roč. XVII, 2006, s. 137-143.

DALLMAYR, Fred: A war against the Turks? Erasmus on war and peace. In: *The modern prince and the modern sage : Transforming power and freedom*. Ed. Ananta Kumar Giri. New Delhi : Sage Publications, 2009, s. 429-449.

DEERR, Noël: *The History of Sugar*. Volume I. London : Chapman and Hall, 1949.

DRAGIĆ, Marko – ODŽA, Ivana: Kliški kapetan Petar Kružić i njegova supruga Jerolima u književnosti, povijesti i suvremenom narodnome pripovijedanju. In: *Lingua Montenegrina*. god. III, br. 5, 2010, s. 371-401.

FALLENBÜCHL, Zoltán: *Magyarország főispánjai 1526 – 1848. Die Obergespane Ungarns 1526 – 1848*. Budapest : Argumentum Kiadó, 1994.

FALLENBÜCHL, Zoltán: *Magyarország főméltóságai 1526 – 1848*. Budapest : Maccenas Könyvkiadó, 1988.

FARMER, David Hugh: *Oxfordský lexikón svätcov*. Bratislava : Kalligram, 1996.

FEDERMAYER, Frederik: Kamperovci zo Scharffenecku. Príspevok k dejinám prešporského Zuckermändlu. In: *Genealogicko-heraldický blas*. roč. 14, č. 2, 2004, s. 11-23.

FUNDÁRKOVÁ, Anna: „Nicht weniger hat auch Palffy vermeldet, was er für sein Person seze, und was er habe, daß habe er zuvorderist von Gott, hernacher von Euer Mayestät und durch mein befürderung“. Die Pálffy und der Habsburger Hof im 16. – 17. Jahrhundert. In: *Die weltliche und kirchliche Elite aus dem Königreich Böhmen und Königreich Ungarn am Wiener Kaiserhof im 16. – 17. Jahrhundert*. hgg. A. Fundárková – I. Fazekas, Wien : Publikationen der Ungarischen Geschichtsforschung in Wien. Band VIII, 2013, s. 385-413.

GECSÉNYI, Lajos: Tajomný Thurzo. František Thurzo, predseda Uhorskej a Dvorskej komory (1549 – 1563). In: LENGYELOVÁ, T. a kol.: *Thurzovci a ich historický význam*. Bratislava : Pro Historia, 2012, s. 55-73.

GOÓTŠOVÁ, Andrea: Obraz Turka v historických piesňach 16. storočia. In: *16. storočie v zrkadle knižnej kultúry. Zborník príspevkov*. Eds. M. Bôbová – B. Snopková. Banská Bystrica : Štátna vedecká knižnica, 2012, s. 45-55.

GÖMÖRY, Gusztáv: Egy császári követség a portához 1564 – 1565-ben. In: *Hadtörténelmi Közlemények*. X. évf., 4. füz., 1897, s. 617-628.

HEATH, Michael John: *Crusading Commonplaces : La Noue, Lucinge and Rhetoric Against the Turks*. Genève : Librairie Droz, 1986.

HEATH, Michael John: Erasmus and War against the Turks. In: *Acta conventus Neo-latini Turonensis*. Ed. Jean-Claude Margolin. Paris : J. Vrin, 1980, s. 991-1001.

HEATH, Michael John: Introductory note. In: *Collected works of Erasmus : Expositions of the Psalms*. Ed. Dominic Baker-Smith. Toronto : University of Toronto Press, 2005, s. 202-209.

HEER, Friedrich: *Evropské duchovní dějiny*. Praha : Vyšehrad, 2000.

Van HERWAARDEN, Jan: Erasmus a Turci, aneb je válka ospravedlnitelná? In: *Erasmovo dílo v minulosti a současnosti evropského myšlení*. Eds. Tomáš Nejeschleba – Jan Makovský. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012, s. 263-287.

HYROŠ, Štefan Nikolaj: *Zámok Lykava a jeho páni, poťahom na državie, Lypťov a okolie*. Turč. Sv. Martin : Nákladom spisovateľovým, 1876.

CHOMARAT, Jacques: Un ennemi de la guerre: Érasme. In: *Bulletin de l'Association Guillaume Budé*, vol. 33, 1974, s. 445-465.

ILLÉSY, János: Várvizsgálatok 1557–58-ban. Második és befejező közlemény. In: *Hadtörténelmi Közlemények*. VII. évf., 2. füz., 1894, s. 216-241.

JURKOVIĆ, Ivan: “Veliki i osobit razbojnik“ u službi pape – Petar Kružić, kapetan najjužnijeg dijela protuosmanskoga obrambenog sustava Hrvatske. In: *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*. Vol. 25, 2007, s. 153-181.

KÁKOŠOVÁ, Zuzana: Obraz Turka v slovenskej literatúre 16. a 17. storočia. In: *Studia Academica Slovaca* 37. 2008, s. 109-125.

KÁROLYI, Árpád: Dobó István és Balassa János összeesküvésének történetéhez (1569 – 1572). In: *Századok*. XIII. évf., 7. köt., 1879, s. 564-597.

KÁROLYI, Árpád: Magyar huszárok a schmalkaldi háborúban. Második közlemény. In: *Századok*. XI. évf., X. füz., 1877, s. 841-854.

KELENIK, József: Egy jeles katonai teoretikus Magyarország szolgálatában: lovag Lazarus Schwendi ezredes. In: *A katonai gondolkodásunk története az újabb kutatások tükrében*. szerk. T. Ács, Budapest : Magyar Hadtudományi Társaság, 1994, s. 13-17.

MacKENNEY, Richard: *Dějiny Evropy šestnáctého století*. Praha : Vyšehrad, 2001.

KENYERES, István: *Uradalmak és végvárak. A kamarai birtokok és a törökellenes határvédelem a 16. századi Magyar Királyságban*. Budapest : Új Mandátum Könyvkiadó, 2008.

KENYERES, István: Végvári karrierék: udvarbírák, ellenőrök és élésmes-terek. In: *Hagyomány és megújulás. Életpályák és társadalmi mobilitás a végváriak körében*. *Studia Agriensia* 27. szerk. G. Veres – M. Berecz, Eger : Heves Megyei Múzeumi Szervezet – Dobó István Vármúzeum, 2008, s. 197-211.

KILIÇ, Rüya: The reflection of Islamic tradition on Ottoman social structure: the sayyids and sharīfs. In: *Sayyids and Sharīfs in Muslim Societies. The living links to the Prophet*. ed. K. Morimoto, London – New York : Routledge, 2012, s. 123-138.

KOPČAN, Vojtech: Hontianska stolica v čase osmanskej expanzie. In: *Slovenský národopis*. roč. 25, č. 1, 1977, s. 145-152.

KOPČAN, Vojtech: Turecké listy a listiny k slovenským dejinám. In: *Historické štúdie XII*. 1967, s. 105-122.

KOPČAN, Vojtech: *Turecké nebezpečenstvo a Slovensko*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1986.

KÖHBACH, Markus: *Die Eroberung von Füleke durch die Osmanen 1554. Eine historisch-quellenkritische Studie zur osmanischen Expansion im östlichen Mitteleuropa*. Wien – Köln – Weimar : Böhlau Verlag, 1994.

KUBINYI, András: A Jagelló-kori Magyarország történetének vázlata. In: *Századok*, vol. 128, n. 2, 1994, s. 288-319.

LENGYELOVÁ, Tünde: Obraz Turkov – Osmanov a uhorská realita 16. a 17. storočia. In: *Historie – otázky – problémy*. roč. 3, č. 1, 2011, s. 11-17.

LEWIS, Bernard: *Dějiny Blízkého Východu*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1996.

MALINIAK, Pavol: K pôsobeniu Jána Kružiča na hrade Čabrad' (nástup do funkcie, uzákonenie pôvodu a prvé kontakty s osmanskou stranou). In: *Acta historica Neosoliensia*. tom. XVI, vol. 1-2, 2013, s. 205-223.

MALINIAK, Pavol: Pomoc alebo hrozba? Kapitán banských miest Ján Balaša a jeho vzťahy k mešťanom a zemanom (so zreteľom na bitku pri Sečanoch). In: *Rod Balašovcov v 13. až 19. storočí*. zost. H. Ferencová – E. Antolová, Modrý Kameň : Slovenské národné múzeum – Múzeum bábkarských kultúr a hračiek, 2013, s. 159-167.

MARTIAN, Julián: Magyarok V. Károly császár udvartartásában (1546 – 47). In: *Erdélyi Múzeum*. Új folyam 5, 27. évf., 1. sz., 1910, s. 53-54.

MATUNÁK, Mihály: A palásti csata (1552 augusztus 9-10). In: *Hadtörténelmi Közlemények*. 1. és 2. füz., XI. évf., 1910, s. 244-248.

MATUNÁK, Mihály: *Korpona várkapitányai*. Korponán : Nyomatott Joerges Ágost özv. és fiánál, 1901.

MATUNÁK, Michal: *Krupinskí hradní kapitáni*. Krupina : Kultúrne centrum a Múzeum Andreja Sládkoviča v spolupráci s Mestom Krupina, 2011.

MATUNÁK, Mihály: Pálffy Miklós születéshelye Csábrág. In: *Századok*. XXXIII. évf., 1899, s. 72-75.

MATUNÁK, Michal: *Život a boje na slovensko-tureckom pohraničí*. Bratislava : Tatran, 1983.

MERLE, Alexandra: La guerre juste contre les Turcs et la monarchie catholique au XVIème siècle. In: *L'Espagne et ses guerres, de la fin de la Reconquête aux guerres d'Indépendance – coll. „Iberica“*. Paris : Presses de l'Université de Paris-Sorbonne, 2004, s. 307-324.

NAGY, Imrich: Erasmus a jeho ideálny vladár. In: ERASMUS, Roterodamus: *Institutio principis christiani = Výchova kresťanského vladára*. Trnava : Filozofická fakulta TU, 2009, s. 264-293.

NAGY, Imrich: *Erazmus Rotterdamský a jeho svet (Úvahy o dobe, človeku a spoločnosti 16. storočia*, Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2012, 179 s.

NAGY, Imrich: Mikuláš Oláh v službách Márie Habsburskej. In: *Ján Jessenius : Slováci na panovníckych dvoroch : zborník prác z interdisciplinárnej konferencie*, Agáta Klimeková – Eva Augustínová (edd.), Martin : Slovenská národná knižnica, 2012, s. 184-197.

NAGY, Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal I – XII*. Pest : Kiadja Friebeisz István – Ráth Mór, 1857 – 1868.

PÁLFFY, Géza: *A császárváros védelmében. A győri főkapitányság története 1526 – 1598*. Győr : Kiadja Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, 1999.

PÁLFFY, Géza: A Pálffy család felemelkedése a 16. században. In: *Pálffyok a novoveku. Vzostup významného uhorského šľachtického rodu*, eds. A. Fundárková – G. Pálffy. Bratislava – Budapest : Pro Historia, 2003, s. 17-36.

PÁLFFY, Géza: Baróni a magnáti v Uhorskom kráľovstve v 16. storočí. In: FEDERMAYER, F. a kol.: *Magnátske rody v našich dejinách 1526 – 1948*. Martin : Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť, 2012, s. 17-28.

PÁLFFY, Géza: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. In: *Történelmi Szemle*. 39. évf., 2. sz., 1997, s. 257-288.

PÁLFFY, Géza: Účasť rodiny Balašovcov na protitureckej obrane hraníc pozdĺž riek Ipel' a Hron v 16. storočí. In: *Rod Balašovcov v 13. až 19. storočí*. zost. H. Ferencová – E. Antolová, Modrý Kameň : Slovenské národné múzeum – Múzeum bábkarských kultúr a hračiek, 2013, s. 147-158.

PEROJEVIĆ, Marko: *Petar Kružić. Kapetan i knez grada Klisa*. Zagreb : Matrica hrvatska, 1931.

PETERCSÁK, Tivadar: *Az erdő az Északi-középhegység paraszti gazdálkodásban (XVIII-XX. század)*. Debrecen : Studia folkloristica et ethnographica, 1992.

PETRITSCH, Ernst Dieter: Abenteurer oder Diplomaten? Ein Beitrag zu den diplomatischen Beziehungen Ferdinands I. mit den Osmanen. In: *Kaiser Ferdinand I. Ein mitteleuropäischer Herrscher*. hgg. M. Fuschs – T. Oborni – G. Ujváry, Münster : Aschendorff Verlag, 2005, s. 249-261.

PROCHÁZKA-EISL, Gisela – RÖMER, Claudia: Raub, Mord und Übergriffe an der habsburgisch-osmanischen Grenze: Der diplomatische Alltag der Beglerbege von Buda abseits von Zeremonien. In: *Diplomatisches Zeremoniell in Europa und im Mittleren Osten in der frühen Neuzeit*. hgg. R. Kauz – G. Rota – J. P. Niederkorn, Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2009, s. 251-264.

RATAJ, Tomáš: *České země ve stínu půlměsíce. Obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí*. Praha : Scriptorium, 2002.

RUNCIMAN, Steven: *Pád Cařihradu*. Praha : Mladá fronta, 1970.

RUSINA, Ivan: Portrét Jána Krušiča. In: *Vlastivedný časopis*. roč. 23, č. 3, 1974, s. 136-137.

RUSINA, Ivan a kol.: *Renesancia. Umenie medzi neskorou gotikou a barokom*. Bratislava : Slovenská národná galéria – Slovart, 2009.

SABATOS, Charles: Náboženská identita a „turecká hrozba“ v slovenskej literatúre. In: *Ročenka Ústavu pre vzťahy štátu a cirkvi 2005*. Ed. M. Moravčí-

ková – E. Valová. Bratislava : Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi, 2006, s. 207-213.

SANETRŇÍK, David: Reformní theolog Erasmus Rotterdamský a jeho polemika s Lutherem. In: ERASMUS, Rotterdamský: *De libero arbitrio = O svobodné vůli*. Praha : Oikoumené, 2006, s. 7-103.

SCHWOEBEL, Robert: *The shadow of the crescent : The renaissance image of the Turk (1453 – 1517)*. New York : St. Martin's Press, 1969.

SLÁVIK, Ján: *Dejiny dobronivskej evanj. cirkve. Niektoré dávnejšie deje kráľ. výsadného mestieka Dobronivej a okolia*. Ružomberok : Tlačou kníhtlačiarne Karola Salvu, 1898.

SÖPTEI, István: Főúri esküvő Nádasdy Tamás udvarában (1560. január 21.). In: *Savaria. Pars historica* 23/1. 1996, s. 7-23.

STREŠŇÁK, Gábor: Tridsiatková stanica v Senci v 16. – 18. storočí. In: *Senec. Stáročia mesta*. zost. G. Strešňák, Senec : Mesto Senec, 2013, s. 65-75.

SZÁNTÓ, Kondrád: *A katolikus egyház története*. I. zv. Budapest : Ecclesia, 1983.

SZIRÁCSIK, Éva: Hrad Drégel. In: URBAN, P. a kol.: *Zlatá kniha Hontu*. Martin : Matica slovenská, 2010, s. 208-214.

ŠIMČIK, Antun: Ivan Kružić, sin Petra Kružića. In: *Obzor*. god. 75, br. 222, 28. IX. 1934, s. 1-2.

TAMPIEROVÁ, Helena: *Thomas More – státník a theolog*. Brno : L. Marek, 2002.

TEJNIL, Eduard: K dejinám tureckého panstva na Slovensku I. Dejiny Fiľakovského sandžaku. In: *Historické štúdie IV*. 1958, s. 181-221.

TEJNIL, Eduard: K dejinám tureckého panstva na Slovensku II. Dejiny Fiľakovského sandžaku. In: *Historické štúdie V*. 1959, s. 149-220.

THALY, Kálmán: Csábrág vára (Történeti rajz). In: *Magyarország és a Nagy Világ*. III. évf., 3. sz., 1867, s. 25-28.

THALY, Kálmán: Csábrág vára (Vége). In: *Magyarország és a Nagy Világ*. III. évf., 4. sz., 1867, s. 37-40.

TRACY, James D.: *The politics of Erasmus : A Pacifist Intellectual and His Political Milieu*. Toronto : University of Toronto Press, 1978.

TRETERA, Jiří Rajmund – HORÁK, Záboj: *Slovník církevního práva*. Praha : Grada Publishing, 2011.

VOREL, Petr: Aristokratické svatby v Čechách a na Moravě v 16. století jako prostředek společenské komunikace a stavovské diplomacie. In: *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku. Opera historica* 8. 2000, s. 191-203.

WEILER, Anton G.: Einleitung. In: *Opera omnia Desiderii Erasmi Roterodami recognita et adnotatione critica instructa, notisque illustrata, ordinis quinti tomus tertius*. Amsterdam : North-Holland, 1986, s. 3-28.

WEILER, Anton G.: La Consultatio de Bello Turcis inferendo: une oeuvre de piété politique. In: *Actes de Colloque international Erasme Tours 1986*. Eds. Jacques Chomarat – André Godin – Jean-Claude Margolin. Geneva : Librairie Droz, 1990, s. 99-108.

ZAMAROVSKÝ, Vojtech: *Bobovia a brdinovia antických bájí*. Bratislava : Perfekt, 1998.

Összefoglalás

Török a láthatáron

Adalékok a magyar-oszmán kapcsolatok forrásaiból

A jelen munkában ismertetett források célja az eddigi tudásunk kibővítése olyan újabb példák révén, melyek eseménytörténeti és értelmezési alapját adhatják a további kutatásoknak. A forrásanyag terjedelmére és sokszínűségére való tekintettel a tanulmánynak nem lehetett célja egy teljes magyarországi vagy szlovákiai áttekintés. A válogatás során a szövegeket egy olyan szűkebb tematikus és időrendi kerethez igazítottuk, amely két eltérő eszmeiséget képvisel – humanista gondolkodót és katonai vezetőt.

Az 1520-as évek végén az oszmán veszedelem ellenében Európa védelmére szólító lángoló felhívások között Rotterdami Erasmus tollából megjelent az *Utilissima consultatio de bello Turcis inferendo*. A 16. század első harmadában az európai uralkodók között általános tekintéllyel bíró, az Alpokon túli humanizmus kiemelkedő képviselőjének véleményében az oszmánokról vallott nézeteinek alakulását követhetjük, elsősorban azok katonai sikereinek tükrében.

Az oszmán fenyegetés gondolata már a 16. század második évtizedében kezdett intenzívebben megjelenni Erasmus munkáiban, de még egyre rejtőzködve, a hegemoniáért vívott harcra csábító keresztény Európa egysülésének indítékaként. Erasmus szemében ezért az oszmánok „*semichristiani*” vagyis félkeresztények, akiket helyes példákkal kereszténnyé lehetne tenni. Az Európában politikai hegemoniáért folyó élesedő harcokkal és az oszmánok egyre növekvő terjeszkedési étvágyával Európa belseje felé Erasmus nézeteiben kezdett felbukkanni a szkepszis is.

Az oszmánok elleni elkerülhetetlen háború igényének érdembeli megfogalmazására az európai-oszmán kapcsolatok fordulópontjait követően került sor (1526. évi Mohácsi csata és 1529. évi Bécs ostroma). Mindközben sajátos szerepet játszott Luther Márton elkötelezettsége is, kivel

szemben Erasmus egyre inkább és élesebben elhatárolódott, az olyan politikai és katonai témában is, mint amilyen az oszmánok elleni harc volt. Így adta ki Erasmus 1529-ben a *Vidua Christiana* röpiratát, amit Habsburg Mária magyar királynénak, a Mohácsi csatamezőről való menekülés közben meghalt II. Lajos özvegyének szentelt. Ezzel a megkésett vigaszával is igyekezte ellensúlyozni Luther befolyását, aki a *Vier tröstliche Psalmen an die Königin zu Ungarn* névreszóló kötetével már 1526-ban kifejezte részvétét.

A felsoroltak érvényesek a vizsgált *Utilissima consultatio* esetében is, amelyet Erasmus 1530-ban jelentetett meg, és amely nemcsak a megelőző évek katonai eseményeire szóló reakcióként értelmezhető, hanem ugyanúgy reflektál az uralkodó politikai széttagoaltságra is, amely a közvetlenül veszélyeztetett országok számára a birodalmi gyűléseken képtelen volt katonai támogatást szerezni, de ugyanígy érvényesek a feljebb írtak Erasmus *Von Kriege wider die Türcken* című Luthernek szánt 1528-ban írt válaszára is.

Erasmus felhívása a 28. zsoltárhoz való kommentár formájában íródott, melyet Hans Rinck kölni jogászprofesszornak címzett. A teológiai kérdések azonban valójában csak egy bevezető keretet képeznek. Erasmus figyelmének fókuszában az oszmán sikerek okainak vizsgálata és a keresztény Európa védelmét biztosító megoldás keresése állt. Ez az irat izgalmas betekintést nyújt egy akkori európai értelmiséghez tartozó és humanista keresztény értékeket képviselő személy az oszmánokról, történetükről, vallásukról, politikai és diplomáciai sikereikről vallott nézeteiről. Nem feledkezhetünk meg azonban arról sem, hogy elsősorban egy politikai jellegű kiáltványról van szó, melynek legfőbb címzettjei V. Károly és a birodalmi rendek voltak. Nekik szánta a kitartó kiáltását, hogy vállalják fel Európa és a kereszténység védelmét az oszmánok és az iszlám ellenében. Erasmus ekkor a keresztény pacifista helyzetéből, aki az oszmánok legyőzését keresztény hitre való megtérítésükben látta, fokozatosan arra a meggyőződésre jutott, hogy a fegyveres megoldás elkerülhetetlen. Kétségtelen, hogy ehhez nagy mértékben hozzájárult a megszállt Magyarország helyzete, amelyről a magyarországi barátaitól részletesen értesült. Legfontosabb szerepet ebben az ekkor Habsburg Mária királyné titkári funkcióját betöltő Oláh Miklós

játszott, aki az augsburgi gyűlésen nyílt felhívást intézett a birodalmi rendekhez és a császárhoz, hogy segítsék meg Magyarországot. Erasmus az iratával ezt a törekvést igyekezte megtámogatni és a saját tekintélyével megerősíteni.

Az első szlovák fordítás alapjául a North-Holland Publishing Company által 1986-ban, Amsterdamban kiadott Erasmus életmű (*Opera omnia Erasmi Roterodami*) keretében megjelent eredeti latin szöveg kritikai publikációja szolgált. A hozzá kapcsolódó jegyzetekben és megjegyzésekben közelebbről jelezzük Erasmus érvkészletét, ill. megmagyarázzuk és felhívjuk a figyelmet azon esetekre és jelenségekre, amelyek a 16. század első harmadának ezen befolyásos értelmiségének gondolataira és nézeteire hatással voltak.

Krusich János (1525 k., †1580), különböző nyelvi változatokban Kružič, Kružić, Krusics, Kruschitz egy dinamikus katonai és politikai életpálya figyelemreméltó példája. Ez végigkövethető a huszárcsapatban való szolgálattól a csábrági és korponai kapitányi pozíciójáig, megszakítva az oszmán fogság által; majd a rövid ideig tartó Dunáninneri főkapitányi poszttól, egészen a bárói cím megszerzéséig, ill. a lipthói várispáni rangig, hozzáadva még a királyi főudvarmesteri és a császári tanácsosi tiszteket. Annak ellenére, hogy Krusich János Krusich Péter házasságon kívüli fia volt, a hosszú ideig tartó katonai szolgálatnak, az uralkodói udvar iránti lojalitásának és a Pálffy Katalinnal kötött házasságának köszönhetően fokozatosan megszilárdította a vagyoni és a társadalmi helyzetét.

Összesen negyven olyan oklevél vagy okirat szerepel a válogatásban, melyeket Krusich János adott ki vagy neki címeztek. A válogatás összeállítása során azon iratokat részesítettük előnyben, melyek az 1549-1576 közötti évek katonai és védelmi eseményeit tükrözik, amikor Krusich csábrági és korponai várkapitányi funkciókat töltött be. Néhány beválasztott dokumentum ugyanebből az időszakból egyszerre árnyalja a hivatalnoki és társadalmi karrierjének alakulását. Tekintettel a vizsgált levéltári állagokban rendelkezésre álló források nagy számára és egyenlőtlenségére, súlypontként az 1550-es éveket választottuk, amikor is ebben a régióban sor került az első

jelentősebb összeütközésekre az oszmán erőkkal. De még ebben az időszakban két szűkebb bepillantás lehetőségét nyitottunk szorosan összetartozó dokumentumok révén 1554 szeptemberéből és novemberéből. Ezzel szemben Krusich János fogsága 1562 és 1565 között hiátust hozott létre az okiratkiadásban. Nem zárhatjuk ki ugyanakkor, hogy a további kutatások ehhez az időszakhoz is fognak újabb adatokat szolgáltatni.

A levélíró és a címzettek tekintetében elsősorban Krusichnak a magyarországi vezetőkkel (országos és helyi kapitányok szintjén) való levelezését követtük nyomon, miközben minden, a kutatás során előkerült irathoz fordítást biztosítottunk. Ugyanígy fordítással láttuk el az oszmán oldal (elsősorban a budai pasák) képviselőinek minden eddig ismert levelét. Több esetben is Krusich levelére való válaszról van szó, egyelőre azonban csak egy olyan levele ismert, amit ő címzett a budai Ibrahim csausznak. Az eddig ismert legkorábbi oszmán eredetű forrás a budai Tojgun pasa levele, amit 1554. november 13-án keltezett Krusichnak. A levelek tartalma általában azonos. Fogságba vetéssel fenyegetőzve többnyire elvárják, hogy az egyes falvak hódoljanak és fizessenek adót. Ugyanakkor arról nyújtanak számunkra értékes információkat, hogy milyen volt az élet a magyar-török határvidéken. A levelezésből „kilóg” a budai Ali pasa 1556 végén kelt levele. És ugyan a kezdeményezés Krusichtól származott, a levél mindkét félnek azon igyekezetét tükrözi, hogy kiváltsák a foglyokat. Figyelemreméltó kulturális jelenségeket dokumentál Hasszán nógrádi szandzsákbég 1558. évi levele Krusich Jánosnak, amelyben igazolja, hogy az összecsapás során (feltehetően a Sajókazai ütközetben) és gunyorosan magához hívja őt vendégségbe. A belevett példákat egészíti ki az írásképek mintája, melyek kiadója vagy címzettje az uralkodói udvar, ill. néhány hivatal volt (Magyar Kamara, Udvari Kamara, nyitrai káptalan). Önálló és kivételesen nagyszámú csoportot alkot Krusich János levelezése a bányavárosokkal. A közölt válogatásban azonban csak Rubigall Pálnak, a selmecbányai polgármesternek címzett levelek kerültek be.

Zusammenfassung

Der Türke am Horizont

Aus den Quellen zu ungarisch-osmanischen Beziehungen

Die Absicht der vorgelegten Quellenauswahl ist es, den bisherigen Stand der Kenntnisse durch neue Übersetzungen zu erweitern, die eine Interpretations- und faktographische Grundlage für weitere Forschung zu gewährleisten. In Bezug auf große Anzahl und Vielfalt des Quellenmaterials hat diese Arbeit keine Absicht, den gesamtungarischen oder gesamtslowakischen Raum zu erfassen. Es wurde engere thematische und zeitliche Einordnung der Texte ausgewählt, die zwei verschiedene Gedankenwelten repräsentieren – einen humanistischen Gelehrten und einen Militärkommandanten.

Am Ende der 20er Jahre des 16. Jhs. kann man unter feurigen Appellen zur Verteidigung Europas vor der osmanischen Bedrohung auch die Schrift *Utilissima consultatio de bello Turcis inferendo* von Erasmus von Rotterdam finden. In den Ansichten des bedeutenden Repräsentanten des Humanismus nördlich der Alpen, der über große Autorität unter den europäischen Monarchen im ersten Drittel des 16. Jhs. verfügt hat, kann man Formierung seiner Ansichten über die Osmanen bemerken, vor allem unter dem Einfluss ihrer militärischen Erfolge. Osmanische Bedrohung erscheint in Erasmus' Ansichten schon in der zweiten Dekade des 16. Jhs., aber immer noch in der latenten Form als Motiv zur Vereinigung des christlichen Europas, das um Hegemonie gekämpft hat. Für Erasmus sind daher die Osmanen „Semichristen“, d.h. Halbchristen, die durch das richtige Beispiel christianisiert werden können. Im Zusammenhang mit dem verschärften Kampf um die politische Hegemonie in Europa und mit dem wachsenden Hunger der Osmanen nach der territorialen Expansion in das Binnenland Europas erscheinen skeptische Ansichten Erasmus'.

Zur grundsätzlichen Formulierung der Forderung an die Notwendigkeit des Krieges gegen Osmanen tritt er erst nach den Schlüsselereignissen in europäisch-osmanischen Beziehungen (Schlacht bei Mohács 1526

und Belagerung von Wien 1529). Seine Rolle spielte dabei auch das Engagement von Martin Luther, gegen den Erasmus eine kritische Stellung nahm, und zwar auch bei solchem politischen und militärischen Thema wie Krieg gegen Osmanen. Im Jahre 1529 veröffentlicht Erasmus seine Schrift *Vidua Christiana*, die er der ungarischen Königin Maria von Habsburg, Witwe nach dem König Ludwig II., gewidmet hat. Der König ist beim Rückmarsch aus Mohács umgekommen. Auch durch diesen verspäteten Trost bemüht sich Erasmus, Luthers Einfluss auszugleichen, der durch sein Werk *Vier tröstliche Psalmen an die Königin zu Ungarn* sein Beileid noch im Jahre 1526 ausgedrückt hat.

Die obengenannten Tatsachen gelten sowohl im Fall der analysierten Schrift *Utilissima consultatio*, die Erasmus im Jahre 1530 veröffentlicht hat, die nicht nur eine Reaktion auf Kriegseignisse voriger Jahre ist, sondern auch auf überwiegende politische Zersplitterung, die auch die Reichstagungen gezeigt haben, als auch in der Antwort Erasmus' auf das Luthers Werk *Von Kriege wider die Türcken* aus dem Jahre 1528.

Erasmus' Appell hat eine Form des Kommentars zum 28. Psalm, der an Johann Rinck, Juraprofessor in Köln am Rhein, adressiert wurde. In der Tat bilden die theologischen Fragen nur einen Einleitungsrahmen. Der Leitfaden der Erasmus' Erwägung ist die Ursachenanalyse der osmanischen Erfolge und Lösungsentwurf für die Verteidigung des christlichen Europas. Diese Schrift bietet einen interessanten Einblick in die Ansichten des Repräsentanten der intellektuellen Kreise damaligen Europas und des Trägers von humanistischen und christlichen Werten auf die Osmanen, ihre Geschichte, Religion, politische und diplomatische Erfolge. Man darf nicht vergessen, dass es in der ersten Reihe um ein politisches Manifest geht, das vor allem an Karl V. und Reichsstände adressiert wurde. An sie wird eine nachdrucksvolle Aufforderung adressiert, um Pflicht und Notwendigkeit der Verteidigung von Europa und Christentum gegen Osmanen und Islam auf sich zu nehmen. Aus der Stellung des christlichen Pazifisten, der die Osmanen durch ihre Christianisierung besiegen wollte, gelangte Erasmus allmählich zur Überzeugung über Notwendigkeit der Kriegslösung. Es gibt keinen Zweifel, dass dazu in großem Maß die Situation im

okkupierten Ungarn beigetragen hat, über die er von seinen ungarischen Freunden ausführlich informiert war. Besonders wichtige Rolle hat dabei Nikolaus Oláh gespielt, der zu dieser Zeit als Sekretär der Königin Maria von Ungarn wirkte. Während der Augsburger Tagung trat er mit einer offenen Forderung an Reichsstände und Kaiser um Hilfe für Ungarn auf. Die Aufgabe der Erasmus' Schrift war es, gerade diese Bestrebung zu unterstützen und sie durch seine Autorität zu verteidigen.

Die erste völlige slowakische Übersetzung haben wir aufgrund der textkritischen Ausgabe des ursprünglichen lateinischen Textes von Erasmus vorbereitet, der im Jahre 1986 im Rahmen der gesamten Edition von Werk Erasmus' (*Opera omnia Erasmi Roterodami*) im Verlag North-Holland Publishing company in Amsterdam veröffentlicht wurde. In den Bemerkungen und Kommentaren konkretisieren wir näher Erasmus' Argumentationsquellen, erklären und weisen auf Ereignisse und Erscheinungen hin, die die Ansichten und Gedanken dieses einflussreichen Intellektuellen im ersten Drittel des 16. Jhs. beeinflussten.

Johann Kruschitz (* um 1525, † 1580), fremdsprachliche Varianten auch Kružić, Kružič, Krusics, ist ein merkwürdiges Beispiel für dynamische militärische und politische Karriere. Man kann sie von seiner Wirkung im Husarenheer bis zu Funktionen des Kapitäns auf der Burg Čabrad' und in Krupina (Karpfen) verfolgen, mit einer Unterbrechung in der osmanischen Gefangenschaft, kurzfristig auf dem Posten des Donauhauptkapitäns (Kreisoberst diesseits der Donau), bis zur Verleihung des Prädikats Freiherr und Ausübung der Funktion des Liptauer Gespans, des königlichen Obersthofmeisters und des kaiserlichen Rates. Trotz der Tatsache, dass Johann Kruschitz ein außerehelicher Sohn von Peter Kruschitz war, verbesserte er seine Vermögens- und gesellschaftliche Stellung dank des lang andauernden Kriegsdienstes, der Loyalität zum kaiserlichen Hof und dank der Trauung mit Katherine Pálffy.

Die veröffentlichte Auswahl der Briefe und Urkunden, die Johann Kruschitz geschrieben hat oder an ihn adressiert wurden, bilden 40 Dokumente. Bei der Zusammensetzung haben wir die Schriftstücke bevorzugt,

die das Engagement im Bereich der Kriegskunst und Verteidigung in Jahren 1549 – 1576 widerspiegeln, als Kruschitz die Funktionen des Kapitäns in Čabrad' und Krupina (Karpfen) ausgeübt hat. Einige eingeordnete Dokumente aus derselben Zeit stellen seine amtliche und gesellschaftliche Karriereentwicklung dar. In Bezug auf Häufigkeit und ungleichmäßige Vertretung der Quellen in untersuchten Archivfonds haben wir als Schwerpunkt die 50er Jahre des 16. Jhs. ausgewählt. Zu dieser Zeit kam es zu den ersten Konflikten mit der osmanischen Macht. In diesem Zeitrahmen wurden auch zwei Sonden in die Reihenfolge der enger anschließenden Dokumente vom September und November 1554 angewandt. Johann Kruschitz' Gefangenschaft verursachte aber eine Lücke in der Produktion der Schriftstücke aus den Jahren 1562 – 1565. Wir können nicht ausschließen, dass künftige Untersuchungen neue Feststellungen auch zu diesem Zeitraum bringen.

In Beziehung zu Herausgebern und Adressaten wurde vor allem die Kruschitz' Korrespondenz mit ungarischen Kommandanten (mit Hauptkommandanten, aber auch mit Ortskapitänen) untersucht, wobei wir die Übersetzungen aller während der Untersuchung festgestellten Schriftstücke veröffentlichen. Wir veröffentlichen auch die Übersetzungen aller bisher unbekannten Briefe von den Vertretern der osmanischen Seite (überwiegend von Budaer/Ofner Beglerbegen). In mehreren Fällen geht es um die Antworten auf Kruschitz' Briefe, vorläufig kennen wir nur einen seiner Briefe, der an Budaer Çavuş (Tschawusch) (*Unteroffiziersrang – Sergeant*) Ibrahim geschrieben hat. Die erste, bisher bekannte Quelle der osmanischen Herkunft ist ein Brief von Budaer Beglerbeg Tuygun, der an Johann Kruschitz am 13. November 1554 geschrieben hat. Inhalt der Briefe ist überwiegend identisch. Unter der Bedrohung der Plünderung verlangen gewöhnlich, dass ihnen einzelne Gemeinden Ehre erweisen und Steuern zahlen müssen. Die Briefe sind zugleich auch wichtige Berichte, die das Leben im ungarisch-osmanischen Grenzgebiet schildern. Ein Brief, der Budaer Beglerbeg Ali am Ende des Jahres 1556 geschrieben hat, weicht von den anderen ab. Er widerspiegelt das Interesse beider Seiten, die Gefangenen auszutauschen oder freizukaufen, wobei die Initiative von Kruschitz kam.

Merkwürdige kulturelle Erscheinungen dokumentiert der Brief von Neograder Sandschakbeg Hassan aus dem Jahre 1558. Er teilt Johann Kruschitz mit, dass er während des Gefechtes (wahrscheinlich während der Schlacht bei der Gemeinde Kaza) nicht verletzt wurde und mit bissigen Bemerkungen zu sich zu Besuch einlädt. Die veröffentlichten Übersetzungen werden durch die Demonstration der Schriftstücke ergänzt, deren Herausgeber oder Adressaten der kaiserliche Hof und einige Institutionen waren (Ungarische Kammer, Wiener Hofkammer, das Nitraer Domkapitel). Eine eigenständige und besonders zahlreiche Gruppe der Schriftstücke bildet Kruschitz' Korrespondenz mit Bergstädten. Vorgelegte Auswahl wurde nur mit an Schemnitzer Stadtbürger Paul Rubigall geschriebenen Briefen ergänzt.

Menný register

- Abiatar 68
Abrahám 39
Ahmed, sandžakbeg 186
Achab, kráľ 69
Achan, syn Karmiho 74
Achimelech 68
z Akry, Tomáš *pozri sv. Tomáš z Canterbury*
Akvinský, Tomáš 26
Albani, Juraj 110
Alexander VI., pápež 53, 71, 91
Alexander Veľký 48, 94
Alger z Liège 62
Ali, beglerbeg 107, 118, 160-161
Ali, veľkovezír 110
Alighieri, Dante 94
Allen, Percy S. 21, 62
Alp-Arslan (Asanus) 44
Amalek 83
sv. Ambróz (Ambrosius) 58, 62, 78, 95
Amerbach, Bonifacius 20-21
Aragónska *pozri Katarína*
Aranyassy (Araňasi), Krištof 182
Áron 81, 83
Arslan, beglerbeg 110
sv. Augustín (Augustinus Aurelius) 26, 59
Badius, Jodocus 10, 12
Bajazid I. 46-47
Bajazid II. 49-50, 53
Balassa (Balaša), Ján 105-106, 110-112, 119, 135-137, 189, 196-197
Balassa, Melchior 102-103, 105
Balassa, Ondrej 196
Barbarič (Horváth), Juraj 108
Bartolini, Riccardo 9
Bebek, František 135-137
Bebek, Juraj 165-166, 173-174
Ber (Baer), Ľudovít 85
van Bergen, Hendrik 10
z Bergenu, Anton 48
sv. Bernard z Clairvaux 56, 72, 75
Bessarion, Basilus 72
von Betzek, Jakub 110
Blount, Lord Mounjouy, William 10
Bojničić, Ivan 104
Bornemissza (Bornemisa), František 101
Bornemissza, Pavol A. 149-150
Botzheim, Johann 73-74
Cesarini, Julián 47-48
César (Caesar), Gaius Iulius 48, 93
Cicero, Marcus Tullius 82
Colet, John 11, 93
Colish, Marcia L. 21

- Csaby, Ákoš (Achatius) 110
 Cyprianus 42
 Cytowska, Maria 26
 Čagri Beg 44
 Černovič, Michal 110
 Daniel 88
 Dávid, kráľ 68
 Deák (Litteratus), Martin 117, 146-147
 Demer, čavuš 191
 Dersffy (Deršfi), Štefan 110-111, 176-177, 184
 Dersffiová, Žofia 109
 von Dietrichstein, Adam 114
 von Dietrichstein, Maximilián 114
 Dobó, Štefan 111
 Domaniky, rod 108
 Dragić, Marko 100
 Dreiling, Ulrich 111, 119, 183-184
 Džem (Cem, Zizimus) 49, 53
 Ebeczky (Ebecký), rod 108
 Ehinger, Ulrich 102
 Erasmus Rotterdamský (Erasmus Roterodamus) 6-7, 9-28, 31, 33-34, 41-46, 48-53, 55-57, 59-74, 76-78, 80-90, 92-95
 Ernest Habsburský 120, 202
 Eugen IV., pápež 47, 53
 Eugenius, vzdorocisár 58
 Ferdinand I. Habsburský 15, 23-25, 51, 70, 73-74, 77, 84-85, 93, 103-106, 108-110, 116-118, 125, 133, 152-153, 155, 162, 164, 167, 188
 Forgách (Forgáč), Imrich 202-203
 Forgách, Žigmund 165
 Frangepán, Ján 18
 František I. z Valois 17-18, 24, 33, 73-74, 84-85
 Froben, rodina 15, 19
 Froben, Hieroným 14, 15
 Froben, Ján 10-14, 20
 Fychor (Fičor), Michal 103
 Gaius Octavius (Octavianus Augustus) 93
 Gattinara, Mercurino 94
 Gedeon 68
 z Ghazny, dynastia 23, 43
 z Görlitzu (Gorlicensis), Václav 108, 116, 141-142
 Gourmont, Gilles 13
 Gratianus 26, 61
 Habsburgovci, dynastia 13, 18, 64, 74, 90, 101
 Habsburský *pozri Ernest, Ferdinand, Karol, Mária, Maximilián, Rudolf*
 Hadrián VI., pápež 14, 72
 Halil beg 156-158
 Hasan, novohradský sandžakbeg 107, 118, 165-166
 Hasan (Prodovič), fil'akovský sandžakbeg 175-176
 Heath, Michael J. 15
 Helena Trójska 64
 Henckel, Ján 18-19

- Henrich II. Plantagenet 80
 Henrich VII. Tudor 12
 Henrich VIII. Tudor 11, 13-14, 24, 74, 92
 Herakles 88
 Herodotos 43
 van Herwaarden, Jan 16
 Homér 69
 Huňady, Ján 47
 Hur 83
 Hýroš, Štefan N. 114
 Chorvát (Chorvatinovič), Bartolomej 101-102
 Ibrahim, brat Murada I. 45
 Ibrahim (Aleimus), brat Tugril Bega 44
 Ibrahim, čavuš 115, 117-118, 156, 158-159
 Inocent II., pápež 63
 Isa, sandžakbeg 193
 Izaiáš 39, 76, 92
 Jakub 67
 sv. Jakub z Compostely 71
 Jagelovský *pozri Ľudovít, Vladislav*
 sv. Ján Evanjelista 31
 Ján Šišman 45-46
 Ján Zápoľský 25, 84-85, 174
 Ján Žigmund Zápoľský 111, 118, 173-174
 Ježiš Kristus 16, 37, 39-40, 52, 54, 57, 59-62, 64-68, 70, 74-76, 78-79, 86-87, 90, 92, 95-96, 196
 Jozue 83
 Július II., pápež 91-92
 Juraj Brankovič 47
 Jurković, Ivan 100
 Kamper, František 108-109
 Kanaán 69
 Kantakuzenos, Ján 45, 53
 Kantakuzenos, Manuel 45
 Kara (Čierny), Ali 199
 Karaman, dynastia 45
 Karol II. Habsburský 202-203
 Karol V. Habsburský 6, 13, 17, 24, 26-28, 33, 72-74, 77, 84-85, 94, 101
 Karol VIII. z Valois 32, 53
 Károlyi, Árpád 111
 Kasim, beglerbeg 104
 Kasim, služobník 160-161
 Kastrioti Skanderbeg, Juraj 47
 Katarína Aragónska 14
 Kavurt (Cucumetius) 44
 Kempenský, Tomáš 12
 Kisvárdy (Kišvárdai), Štefan 173-174
 Klement VII., pápež 17, 24, 74, 93
 Koháry, rod 99
 Köhbach, Markus 106
 von Könritz (Könneritz), Krištof 137-138
 Košický, Ján A. 18
 Krický (Krzycki), Andrej 18, 90
 Križko, Pavol 5
 Kružič, rod 100

- Kružíč, Ján 6, 7, 99-123, 125, 127-128, 130-135, 137-139, 141, 143-146, 148-156, 158-160, 162-163, 165-168, 170-176, 178-189, 191-196, 198, 200-203
- Kružíč, Juraj 100
- Kružíč, Peter 100, 126-129, 195
- Kružíčová, Helena (Jánova dcéra) 114
- Kružíčová, Helena (Jánova teta) 100
- Kružíčová, Hieronyma (Jeronima) 100
- Łaski (Łaský), Hieroným 84
- Lazar Hrebeljanovič 46
- Lepidus, Marcus Aemilius 93
- Lev X., pápež 12, 48, 71, 73-74, 91
- Libárdy, zajatec 160-161
- Liszthy (Listius), Ján 153, 155, 187
- Litteratus *pozri Deák*
- Lót 88
- Ľudovít II. Jagelovský 18-19, 24, 51, 70, 84
- Ľudovít XII. z Valois 92
- Luter, Martin 12, 14, 20-23, 56, 58, 60, 71, 73-75, 77, 85-86
- Magóchy (Magóci), Gašpar 118, 173-174
- Mahmúd z Ghazny 43
- Manutius, Aldus 11-12
- Mara (Mária) Brankovičová 47
- Marcus Antonius 93
- Maretha, Štefan 130-131
- Mária Habsburská 18-20, 24, 27, 70
- Martens, Thomas 10-11, 13
- Masúd z Ghazny 43
- Maško (Maschko), Melchior 183-184
- Matunák, Michal 5, 99, 108, 115
- Maximilián I. Habsburský 9
- Maximilián II. Habsburský 107, 110-111, 113, 117, 119, 138, 154-155, 187-188, 194
- Mehmed I. 47-48
- Mehmed II. Dobyvateľ 48-49
- Mercklin, Baltazár 62
- Merle, Alexandra 26
- Micheáš 69
- Mohamed 52, 87, 198
- Mojžiš 57, 68, 81, 83
- More, Tomáš 11, 13, 74, 84
- Murad I. (Ammurates) 45-46
- Murad II. 47-48
- Mustafa, beglerbeg 112, 119-120, 185, 191, 198, 200-201
- Mustafa, syn Mehmeda II. 49
- Nádasdy (Nádašdy), Tomáš 109, 140
- Nagy *pozri z Tarjánú, Fabián Nagy*
- Noe 77
- Odža, Ivana 100
- Oláh, Mikuláš 18, 27, 153
- Orhan I. 45, 47
- Osman I. 23, 44

- Palaiologovci, dynastia 45
 Palaiologos, Demetrius 48
 Palaiologos, Ján V. 45
 Palaiologos, Konštantín XI. 48
 Palaiologos, Manuel 45
 Palaiologos, Tomáš 48
 Pálffyovci (Pálfi), rod 103, 113
 Pálffy, Ján 113
 Pálffy, Mikuláš 113-114
 Pálffy, Peter 103, 109
 Pálffy, Štefan 113
 Pálffy, Tomáš 112-113
 Pálffyová, Katarína 109-110, 114
 Pallavicini, Sforza 106-108, 116-117, 134-135, 137-141, 143, 145
 sv. Pavol Apoštol 34, 57, 59, 66, 79
 Péchy (Péči), Ján 117, 144-145
 Perényi (Peréni), Gabriel 135-137
 Perojević, Marko 100
 Pertev paša 175, 177
 Pethő, Baltazár 102
 Pethő, Ján 112
 Philippi, Johannes 11
 Piccolomini, Enea Silvio *pozri Pius II.*
 Piso, Jakub 18
 Pius II., pápež 72
 Plinius starší 42, 86
 Podmanický, Rafael 106
 Pomponius Mela 42
 de Pozzo, Francesco 109, 164
 Ptolemaios 43
 Puecher, Vít 141-142
 Radéczy (Radetius), Štefan 181, 190
 Rinck, rodina 96
 Rinck, Ján (Johannes) 19, 21, 27, 31
 Romanos IV. Diogenes 44
 Romhányi, Peter 112, 119, 196
 Romulus a Remus 68
 Rotterdamský *pozri Erasmus*
 Rubigall, Pavol 111, 113, 115, 118, 172, 175-176
 Rudolf Habsburský 113-114
 Safi, dynastia 52
 Sághy (Šági), Ladislav 148, 150
 Salm, Eck 175-176
 Salm, Mikuláš 102-104, 116, 121, 123-124
 Samaria de Specia Casa, Ferrando 192-193
 Samuel 57
 Sasinek, František V. 5
 Sebastián, zajatec 160-161
 Sedekiáš 69
 Selim I. Hrozný 50
 Selim II. 177
 Sevillský, Izidor 26
 Seyyid Ali, emir 198, 201
 Scharberger, Ján 109, 164
 Schets, Erasmus 33
 Schürer, Matthias 11
 Schwendi, Lazarus 173-174, 178-179

- Sipeky (Šipeki), rod 108
 Sisemand, kráľ 61
 Sixtus IV., pápež 49
 Skanderbeg *pozri* *Kastrioti*
 Slávik, Ján 115
 Slunjská (Szlúny), Anna 109
 Soós (Šós), rod 108
 Spalatin, Juraj 20, 55
 Sulejman I. Nádherný, Zákondarča, 18, 23, 44, 50, 84
 Sulejman beg 160
 Sulejman Paša 45
 Sulejman (Yakub) 46
 Szondy (Šucha), Juraj 160-161
 Šidlovický (Szydlowiecki), Krištof 18
 Šimčík, Antun 100
 Šváb, František 148
 Tamara Šišmanová 45
 Tamerlán (Tamberlanes, Timur Lenk) 46-47
 z Tarjánu, Fabián Nagy 112-113, 118, 178, 203
 Tatar paša 175, 177
 Telekessy (Telekeši), Imrich 116, 134
 Teodózius (Theodosius), cisár 58, 78, 95
 Tertullianus 60
 Teuffel, Erasmus 105
 Thaly, Kálmán 99
 Thúry, rod 108
 Thurzovci, rod 18
 Thurzo, František 102, 105, 117, 132, 148, 150
 sv. Tomáš z Canterbury 80
 Tomický, Peter 18
 z Tours, Berengar 61-62
 Traján (Traianus), cisár 94
 Tugril Beg (Trangolipix Mucaletus) 43-44
 Tujgun, beglerbeg 107, 117, 151
 Ujfalussy (Ujfalusi), František 111
 Ujlaky, Sebastián 111
 Usaly (Usalič), Peter 180-181
 Valdes, Alfonso 33
 Valentianus II., cisár 62
 Valla, Lorenzo 9-10, 12
 z Vallois, dynastia 13
 Varbóky, rod 108
 Vives, Juan L. 21, 86
 Vladislav I. Jagelovský, uhorský kráľ (Vladislav III., poľský kráľ) 48
 Volsius (Volz), Paulus 16, 66
 Warham, William 17, 80
 Weiler, Anton G. 27
 Wolsey, Thomas, kardinál 92
 Zápoľský *pozri* Ján, Ján Žigmund
 Zweig, Stefan 6
 Žigmund Luxemburský 46

Miestny register

- Abydos 45
Adrianopol (Edirne) 45, 47-48
Akra (Akko) 80
Albánsko 47, 50
Alsasko 66
Amerika (Nový svet) 94
Amsterdam 28
Anglicko 10, 12-13, 35, 80, 92
Ankara (Hviezdny vrch) 46
Antverpy 11
Apúlia 49
Arábia 44
Asperen 54-55
Atény 51
Atika 51
Augsburg 19, 23, 27
Ázia 42-43, 46
Banská Bystrica 184
Banská Štiavnica 103, 105, 175-176, 193
Bátovce 102
Bazilej (Basel) 10-16, 19-20, 66
Belehrad 70
Belgicko 10
Beluj 105, 130, 132
Benátky 11, 17, 49
Bitýnia 44, 46
Blízky Východ 52
Bologna 19
Bosna 46
Brabantsko 10
Bratislava 108-111, 113, 116, 119, 130, 133, 180, 189
Bratislavská stolica 113
Bratislavský hrad 108-109, 111, 189
Brindisi 53
Budapešť 193
Budín (Buda) 19, 51, 110, 117-120, 137, 143-146, 151, 156-157, 159-160, 175, 178, 185-186, 191-192, 198, 200-201
Bulharsko (Moesia inferior) 45, 51
Burgundsko 46, 85, 154
Bursa 45, 49
Byzantská ríša 48
Bzovík 106, 144
Cambrai 10, 73
Cselle, riečka 51
Cyprus 51
Čabrad' 6, 99, 102-109, 111, 116-118, 121-123, 125, 130-131, 148, 150, 153, 162-165, 167-168, 170-171, 175-176, 178
Čabradské panstvo 103-104, 107, 109-112, 116, 118, 121, 123, 130, 132-133, 162, 167
Čechy 46, 121, 152, 154, 170
Čelovce 104

Červené more 86
 Čierne more 44, 50, 86
 Dácia 51
 Dalmácia 53
 Dardanely (Hellespont) 45
 Devičie 104
 Divín 112, 116, 135, 137
 Dneper (Borysthenes) 50
 Dolné Rakúsko 51, 124, 153
 Drégel' (Drégely) 118, 161, 172, 175, 178, 193, 203
 Drégel'ské Predmostie (Reissen, Hidvég) 202-203
 Dunaj 50-52, 102, 153, 166, 193, 203
 Dyrrhachium (Durrës, Drač) 50
 Egejské more 51
 Egypt 31, 49-50, 81
 Epirus 47-48, 50, 53
 Érd 192-193
 Etiópia 50
 Eubója, ostrov 49
 Eufrat 50
 Európa 6, 9, 13, 15-17, 21, 26-27, 32, 42, 45-46, 51-53, 73-74, 77, 90, 94
 Fenícia 50
 Fiľakovo 106-108, 116-117, 134-135, 137-139, 143, 145-146, 192
 Flámsko 17
 Flandersko 72
 Florencia 17
 Francúzsko 11, 17, 46, 49, 64-65, 72, 85
 Freiburg 15, 21, 62, 84, 90, 96
 Frigidus (Vipava), rieka 58
 Furlansko 50
 Galaád (Zajordánsko) 69
 Galatia 46
 Gallipoli 45
 Ganga 94
 Gelderland 54
 Gouda 9
 Grécko (Kráľovstvo Morea) 45, 50-51
 Haličský zámok 106
 Hatvan 143
 Hodejov 137
 Hofburg vo Viedni 114
 Hontianska stolica 102, 105, 131, 167
 Hontianske Nemce 104
 Hugshofen 66
 Chalkida 49
 Chorvátsko 46, 100, 124
 Ilýria 46, 53
 India 94
 Inebolu 44
 Iónske more 50
 Ipel' 183
 Ipel'ské Predmostie *pozri Drégel'ské Predmostie*
 Istria 100, 180, 195
 Izrael (Svätá zem) 57, 67, 69-70, 74, 83

- Jáger (Eger) 118, 173-174, 178
Janov 17, 85
Jeruzalem 33, 44
Jeruzalemské kráľovstvo 44
Júdea 50
Kádeš 37
Kafa (Feodosia) 49
Kandia (Heraklion) 51
Kapetron 44
Kaza *pozri Sajókaza*
Kimarské hory 50
Kisvárda 173-174
Klis 100, 126, 129
Kolín nad Rýnom 19
Komárno 101, 110, 193
Komjatice 202-203
Konštantínopol (Istanbul) 9, 46, 48, 50, 72, 110, 175
Korint 51
Korintský záliv 50
Körtvélyes (pri Pešti) 192
Kosovo Pole 46, 48
Košice 173
Kozelník 202
Krásna Hôrka 173
Kréta 51
Krnišov 105, 130, 132, 150
Krug (Kruge) 100
Kruja (Krujë) 47-48
Krupina 6, 99, 101, 105-107, 110-113, 116-117, 119, 133-134, 137-139, 141, 143, 145, 148-149, 152-156, 158, 163, 167, 175, 180-181, 187, 194, 198, 200, 202-203
Kyklady, ostrovy 51
Lakónia 51
Lepanto (Nafpaktos) 50
Lepoglava 100
Leuven (Lovaň) 10, 12-13
Levice 101-102, 134, 175, 183
Likavské panstvo 111, 113
Liptovská stolica 111, 113, 194-195
Londýn 73
Lupoglav 100-101, 194-195
Macedónia 50-51
Malá Ázia 43-44, 50
Mamelucký sultanát 49-50
Manzikert (Malazgirt) 44
Marchegg 102
Marica, rieka 45
Maros *pozri Nagymaros*
Média (Arménia a Anatólia) 44
Mézie *pozri Bulharsko, Srbsko*
Mezopotámia 86
Miláno 17, 78, 85
Modon (Methoni) 50
Modrý Kameň 112, 117, 119, 146-147, 196-197, 199
Moháč (Mohács) 21, 51, 70, 84
Muráň 184
Nagymaros (Maros, Freistadt) 191, 193, 202-203
Nagyoroszi (Oroszfalva) 160-161, 191, 193

Neapol 54, 85
 Neapolsko 17, 53-54
 Nemecko (Nemecká ríša) 24, 46,
 70, 72, 101
 Nikopol 46
 Niš 47
 Nizozemsko 72, 90
 Nové Zámky 202
 Novohrad, hrad 175
 Novohradská stolica 119, 180
 Novohradský sandžak 193
 Oroszfalva *pozri Nagyoroszi*
 Osmanská (turecká) ríša 23, 41,
 44, 47, 52, 95, 110
 Ostrihom (Esztergom) 175, 193
 Ostrihomské arcibiskupstvo 180,
 202
 Otranto 49, 53
 Palestína 50, 66
 Panónia 53
 Pápežský štát 13, 65
 Paríž 10-13
 Pásztó 143
 Pät'kostolie (Pécs) 178-179
 Pavia 17, 85
 Peloponéz 48, 50-51
 Perzia 43, 52, 94
 Perzský záliv 86
 Pešť (Pest) 118, 146, 173-175, 178,
 192-193
 Pezinok 113-114
 Pisa 92
 Plášťovce 105
 Poiplie 105
 Poľsko 46, 112
 Praha 119, 130, 187-188
 Prenčov 105, 130, 132
 Przemyśl 18
 Pukanec 106, 108, 112, 119, 160,
 175, 183, 185-186, 196, 202
 Ráb (Győr) 108, 116, 141, 193
 Rakúsko 18, 24, 70, 53, 152, 154,
 203
 Rím (Sväté mesto, Vatikán) 49, 71
 Rímska ríša 86, 94
 Rifejské hory (Ural) 42
 Rodos, ostrov 49, 51
 Rotterdam 9
 Rumunsko 51
 Sajókaza 107, 166
 Sakarya, rieka 44
 Sárvár 109
 Sebechleby 102, 104
 Sečany (Szécsény) 110, 116, 118,
 137, 146, 172
 Sedmohradsko 174
 Segedín (Szeged) 47
 Senec 180
 Sicília 53
 Sinaj 71
 Sion 67, 88
 Sitno 102-103, 106, 108-111, 118,
 160, 162-164, 170-171
 Skadar (Skodra) 49
 Slavónsko 124
 Sobôtka 117, 144

- Sodoma a Gomora 88
 Sofía 47
 Solún 45, 47
 Sporady, ostrovy 51
 Srbsko (Moesia superior) 45, 47, 51
 Steyn (Stein) 9
 Stoličný Belehrad (Székesfehérvár) 176-177
 Stredozemné more (Stredomorie) 18, 51
 Svätá rímska ríša 121, 126-128
 Svätý Anton 112, 118-120, 165, 198, 201
 Svätý Jur 113
 Sýria 50, 66, 94
 Szolnok 117, 156, 158
 Šalgov (Salgó) 117, 143-145
 Šarišská stolica 181
 Šomoška 117, 143-145
 Španielsko 61, 86
 Štefultov 119, 191, 193
 Šurany 119, 183
 Taliansko (Itália) 12-13, 32-33, 46, 49-50, 53, 62, 64, 82
 Tállya 174
 Tarnovské kráľovstvo 46
 Tata 192-193
 Tehliarska brána (Ziglerthor, v Pešti) 173-174
 Tekovská stolica 102
 Trácia 50
 Trapezuntské cisárstvo 48
 Troyes 72
 Turecko 154
 Uhorsko 6-7, 17-18, 23-24, 27, 47-48, 51, 70, 84, 99, 102, 106, 108, 114, 116, 121, 124-128, 134, 146, 151-152, 163, 168, 170, 174-176, 185, 187, 191, 194, 198, 200-201
 Vacov (Vác) 118, 165-166, 191, 202
 Valašsko 46
 Varaždínska stolica 100
 Varna 48
 Vesprím (Veszprém) 187
 Viedeň 19, 23, 27, 51, 110, 113-114, 116-117, 119, 125, 129-130, 152-154, 180, 182, 194-195
 Vígl'aš 198
 Volga 42
 Zemplínska stolica 174
 Zvolen 105, 112, 156
 Zvolenská stolica 181

Zoznam použitých vyobrazení

- Predsádka Albrecht Dürer: Krajina s tureckým delom, 1518 (*British Museum*)
- S. 9 Albrecht Dürer: Podobizeň Erazma Rotterdamského, 1526 (*National Gallery of Art, Washington D.C.*)
- S. 28 Hans Holbein ml.: Obchod s odpustkami, s. a. (*National Gallery of Art, Washington D.C.*)
- S. 29 Hans Holbein ml.: Cisár, s. a. (*National Gallery of Art, Washington D.C.*)
- S. 30 Titulná strana paleotypu: ERASMUS, Roterodamus: *Utilissima consultatio de bello Turcis inferendo, et obiter enarratus Psalmus XXVIII. Opus recens et natum, et aeditum. Coloniae, Anno 1530.*
- S. 96 Vlys z titulnej strany paleotypu: ERASMUS, Roterodamus: *Utilissima consultatio de bello Turcis inferendo, et obiter enarratus Psalmus XXVIII. Opus recens et natum, et aeditum. Venit Parisiis : apud Christianum Wechel, 1530.*
- S. 97 Albrecht Dürer: Turecká rodina, 1495/1496 (*National Gallery of Art, Washington D.C.*)
- S. 98 Ján Kružič, označený ako barón, cisársky radca a hlavný kráľovský dvormajster v roku 1580 vo veku 55 rokov. (*Obraz v zbierkach Trenčianskeho múzea v Trenčíne*)

Názov: Turek na obzore (Z prameňov k uhorsko-osmanským
vzt'ahom)
Autori: Pavol Maliniak – Imrich Nagy
Obálka: Róbert Malček
Náklad: 450 kusov
Rozsah: 246 s.
Vydanie: prvé
Formát: B5
Vydal: Spolok Slovákov v Poľsku – Towarzystwo Słowaków
w Polsce
a
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Fakulta
humanitných vied
Rok
vydania: 2013

ISBN 978-83-7490-652-4

